

Т.Н. Зиёзода, М.А. Махмудзода А.Г. Холиқзода,
З.И. Искандаров, Р.Ш. Сотиволдиев, С.Т. Зиёева,
Н. Муродова, Ғ. Лутфонов

ҲУҚУҚИ ИНСОН

Китоби дарсӣ барои синфи 11-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Нашри сеюм

**Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
тасдиқ кардааст**

ДУШАНБЕ
МАОРИФ
2021

**ТДУ (УДК 973.167.1
ББК 67.404 + 74. 266.7
Ҳ-90**

Ҳ-90. Т.Н. Зиёзода, М.А. Маҳмудзода, А.Г. Холиқзода, З.И. Искандаров, Р.Ш. Сотиволдиев, С.Т. Зиёева, Н. Муродова, Лутфонон Ғ.
Ҳуқуқи инсон. Китоби дарсӣ барои синфи 11-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. – Душанбе: «Маориф», 2021. – 208 сах.

Хонандагони азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва онро тоза нигоҳ доред! Кӯшиш кунед, ки соли таҳсили оянда ҳам ин китоб ҳамин гуна зебову орошта дастраси хонандагони дигар гардад ва онҳо низ аз он истифода баранд.

Ҷадвали истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				аввали сол	охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

ISBN 978-99947-1-664-7
Моликияти давлат

© МАОРИФ, 2021

САРСУХАН

Дар баробари доштани ҳукуку озодихои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мо вазифаҳои шахрвандии худро низ дар доираи он ҳукуку озодихо ва вазифаҳое, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мо муқаррар кардааст, иҷро менамоем. Зимни иҷрои вазифаҳои шахрвандӣ чидду ҷаҳд мекунем, ки дар кишвари мо ҳар чӣ бештар демократӣ ва заминаҳои шукуфоии аниқтарин фароҳам гардида, ҷомеаи демокративу адолатпеша бунёд гардида, Тоҷикистон ба қатори давлатҳои пешқадаму мутамаддини ҷаҳони муосир ворид шавад. Мақсади ниҳони мо ин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба давлати иҷтимоӣ мубаддал гардад.

Шумо ҳамчун шахрванд ҳукуку озодихо ва вазифаҳои ҳешро хеле хуб донед ва аз онҳо самаранок истифода бибаред, то ки ин омилҳо барои ҳар яки шумо барои зиндагии сазовор созгор бошад, дар ҳамин асос, дар тӯли соли қаблии таҳсил дар синфи 10-ум шумо оид ба ҳукуқи инсон силсилаи донишу малакаи муҳим ба даст овардед. Дар ҷараёни омӯзиш хеле хуб фаҳмидед, ки фанни ҳукуқи инсонро барои чӣ меомӯzed, он аз кадом унсурҳо иборат буда, ба кадом меъёрҳои ҳукуқӣ таъя мекунад, аз кадом манбаъҳо сарчашма мегирад, ахлоқ ва ҳукуқи гуманитарӣ бо ҳукуқи инсон чӣ робита дорад ва дар маҷмӯъ, онҳо кадом вазифаҳоро иҷро мекунанд. Дар ҷараёни омӯзиш ба бисёр меъёрҳои ҳукуқи миллӣ ва байналмилалӣ шиносӣ пайдо намудед, ки онҳо дар ҳаёт ва фаъолияти донишандӯзию касбии оянда барои шумо лозим хоҳанд шуд.

Дар китоби дарсӣ, ки алҳол дар даст доред, асосан масъалаҳои марбут ба насли сеюми ҳукуқи инсон, яъне ҳукуку озодихои дастҷамъӣ (гурӯҳӣ) инъикос меёбанд, ки ба онҳо аҳли башар баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ мароқи бештар зоҳир кардааст. Бесабаб нест, ки дар ин китоб мавзӯҳои ҳукуқ ба ҳаёт, ҳукуқҳои кӯдакон, ҳукуқҳои занон, ҳукуқҳои шахсонӣ имконияташон маҳдуд, ҳукуқҳои ақаллиятҳои миллӣ, муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо, ҳукуқҳои гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ, ҳукуқи инсон ва ҳукуқи гуманитарӣ, фарҳанги ҳукуқи инсон, ташаккули фарҳанги ҳукуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра ҷой гирифтаанд, ки онҳо дар маҷмӯъ ба зерсарлавҳаҳои фаслҳои “Ҷаҳони имрӯза ва ҳукуқи инсон” ва “Фарҳанги ҳукуқи инсон—асоси рушди ҷомеаи шахрвандӣ ва устувории давлат” марбут ва ҳамоханг мебошанд.

Барои ҳимояи ҳукуку озодихои инсон ва шахрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти гуногуни давлатӣ ва ғайриҳукумати хифзи ҳукуқи инсон фаъолият доранд. Дар китоби дарсии ҳукуқи инсон барои синфи 11-ум ба ҳукуқи инсон дар ҷаҳони имрӯза, инъикоси фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ хифзи ҳукуқи инсон, созмонҳои гуманитарӣ, инчунин ба фарҳанги ҳукуқи инсон диққати бештар дода шудааст. Ҳамчунин дар бораи созмонҳои байналмилалӣ, пеш аз ҳама СММ ва идораи ташкилотҳои он—Ҳазинаи кӯдакон, (ЮНИСЕФ), Ҳазинаи Рушд

ва Манфиати Занон (ЮНИФЕМ), Комиссари СММ оид ба Ҳукуки Инсон, Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо сухан меравад Созмонҳои дигари байналмилалӣ минтақавӣ ҳифзи ҳуқуки инсон низ вучуд доранд, ба монанди: Ташкилоти Байналмилалӣ Меҳнат, Созмони Байналмилалӣ Муҳоҷират, Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо ва ғайра.

Дар чараёни омӯзиши ин китоби дарсӣ шумо на танҳо ба фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ барои ҳифзи ҳуқуки инсон шинос мешавед, инчунин аз меъёрҳои муҳимтарини ҳуқуки байналмилалӣ донишу малака ба даст меоваред. Ҷумҳурии Тоҷикистон субъекти ҳуқуки байналмилалӣ мебошад. Аз ин рӯ, барои шумо на танҳо донишҳои меъёрҳои миллии ҳуқуки инсон, инчунин донишҳои меъёрҳои ҳуқуки байналмилалӣ низ муҳим ва зарур мебошад.

Китоби дарсии мазкур мутобиқи барномаи таълимии соли 2006 таълиф гардида, ба арзишҳои миллию умумибашари ҳуқуқӣ, гуманистӣ ва ахлоқӣ асос ёфта, барои иҷрои мақсаду вазифаҳои таълимию тарбиявӣ хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст. Тавре маълум аст, вазифаи аслии муассисаҳо таълиму тарбияи хонандагон ва дар ин асос ташаккул додани шахсияти инсон ва шаҳрванд мебошад. Ҷидду ҷаҳди шумо, дар ин ҷода аз тариқи фанни ҳуқуки инсон самарай хуб хоҳад дод, ба шарте ки талабот ба таълими ин фанро иҷро намоед.

Таълими ҳуқуки инсон фаъолият ва ҳамкориҳои дутарафаи субъектҳои асосии таълиму тарбия–омӯзгор ва хонандагонро тақозо дорад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд аз донишҳо доир ба ҳуқуки инсон, методологияи гуманистӣ, педагогика ва қисмати таркибии он — дидактикаи муосир (технологияи нави таълим) бархӯрдор бошад, ки ҷавҳари асосии онро педагогикаи ҳамкорӣ ташкил медиҳад.

Бо дарназардошти ин гуфтаҳо омӯзгор бояд дар фаъолияти педагогии худ бештар аз усулҳои таомулӣ (интерактиви)-и таълим истифода барад. Дар ин замина дар дарсҳо ташкил намудани корҳои гуногуни мустакилонаи маърифатӣ эҷодии шогирдон аҳамияти калон пайдо мекунад.

Таълим ва тарбия аз тариқи фанни ҳуқуки инсон бояд доимо ва пайваста мазмуну маҳият ва тамоюли иҷтимоӣ дошта бошад. Дар сураати риоя шудани ин рисолати фанни ҳуқуки инсон ҳадафҳои ташаккули фарҳанги ҳуқуқии шогирдон ва шахсияти хатмкунандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ самаранок иҷро хоҳад шуд.

Таваралӣ Зиёзода

ФАСЛИ IV ЧАҲОНИ ҲОЗИРА ВА ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

БОБИ 1 ЧАҲОНӢ ШУДАН ВА ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

§1. ЧАҲОНӢ ШУДАН ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. МАФҲУМИ ЧАҲОНӢ ШУДАН. Чаҳонӣ шудан хусусияти ҳоси равандҳои тағйир додани сохтори иқтисоди чаҳонӣ мебошад, ки ҳамчун маҷмӯи иқтисодиёти миллӣ, ки бо системаи тақсмоти байналмилалӣ меҳнат, муносибатҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ бо ҳам пайваست буда, тавассути вуруд ба бозори чаҳонӣ ва иртиботии зичи иқтисодиёт дар заминаи фаромиллӣ ва минтақагарои ба амал меояд. Дар ин замина иқтисоди ягонаи шабакавии чаҳонӣ ташаккул меёбад.

Раванди тадриҷан наздикшавии давлатҳо тӯли тамоми таърихи инсоният ба амал омадааст. Ҳанӯз дар асри XIX муҳаққиқон дар бораи фазои ягонаи чаҳонӣ навишта буданд. Дар сарҳади байни асрҳои XIX ва XX чаҳон дар натиҷаи вусъати тиҷорат ва маблағгузориҳо дар миқёси глобалӣ тавассути телефон, дигар васоити алоқа ба марҳалаи наздикшавии байниҳамдигарӣ ворид гардид. Анҷом ёфтани Ҷанги дуҷуми чаҳонӣ ба рушди ҳуқуқи байналмилалӣ ва таъсиси созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ мусоидат кард. Дастовардҳои охири солҳои 70-уми асри XX дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсия ба рушди чаҳонӣ шудан тақдире нави доданд. Алҳол тавассути телефон, кабелҳои оптикӣ ё сигналҳои радио ҳаҷми бузургии иттилоотро амалан дар як лаҳза ва фаврӣ ба ҳар як нуқтаи кураи Замин интиқол додан мумкин аст. Бинобар ин чаҳонӣ шудан дар ҳудуд дар як вақт бисёр равандҳои ҷараёndoшта, аз ҷумла интернационаликунонии сармоя, тиҷорати байналмилалӣ, инкишофи ниҳодҳои пуриқтисодӣ байналмилалӣ (чун СММ, Шӯрои Аврупо, Ташкилоти Ҷумҳуриҳои Савдо) ва технологияҳои нави алоқаро фаро мегирад, ки одамонро ба ҳам наздик месозанд. Аммо муносибатҳои ҷаҳонӣ муайянсозии чаҳонӣ шудан хеле зиёданд. Масалан, ба андешаи баъзе коршиносон чаҳонӣ шудан як навъ марҳалаи сифатан нави рушди тамаддуни ҳозираро меонад ва хусусияти нисбатан ниҳонӣ дорад, зеро мутамаказнонии захираҳои зехнӣ ва технологияҳои наватарин танҳо дар якҷанд кишвар – пешоҳангони раванди ҷаҳонишавӣ ба амал меояд.

Навлибералҳои чаҳонӣ шуданро ҳамчун раванди аз ҷониби давлатҳо бартарафсозии манфиатҳои маҳдуди худхоҳонаи миллӣ ва барқарорӣ «ҷомеаи мамлакатҳои мутамаддин»-е баррасӣ мекунанд, ки натиҷаи ба ҳам воридшавии иқтисодиётҳои миллӣ, интернационалишавии молия, пурзӯршавии ширкатҳои фаромиллӣ дар иқтисодиёти чаҳонӣ ва ғайра мебошанд. Ва метавон мафҳуми миёнаеро истифода кард, ки хосиятҳои ғуногуни ин падидаҳо ба назар мегирад:

Ҷаҳонӣ шудан на танҳо раванди қонунии таърихӣ, инчунин, дар навъи худ раванди мусбатест, ки ба пешрафт ва шукуфоии инсоният мусоидат мекунад. Аз як ҷониб, вай бояд сулҳу амнияти умумиро таъмин кунад, монанди пахншавии силоҳи ҳастай (ядрой) биологӣ ва химиявӣ шавад, истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ, муҳити зистро ҳамчун шарт зарурии зинда мондани инсон таъмин созад. Аз ҷониби дигар, вай сабаби бекорӣ, муфлисӣ, афзудани ҷудоии технологияи байни дороӣну нодорон, ҳукмфармоии корпоратсияҳои фаромиллӣ, «бесимо» гаштани инсон ва бисёр оқибатҳои дигар мегардад, ки воқеан ҳам боиси нигаронӣ аст. Бинобар ин дар айни замон ҷомеаи ҷаҳонӣ кӯшиш менамояд ба бисёр ҷиҳатҳои ҷаҳонӣ шудан назорат барад, то инсоният бо як навъ ҳаракати ба ном зиддиҷаҳонӣ шудан, албатта, бо дарки раванди таърихӣ будани ҷаҳонӣ шудан, ошкоро бар зидди он намебарояд, вале кӯшиш мекунад, ки ҷаҳонӣ шудан «симои инсонӣ» дошта бошад.

2. ПРОБЛЕМАҲОИ ГЛОБАЛИИ ҶАҲОНИ ИМРӯЗА. Имрӯз инсоният дар рӯ ба рӯйи як қатор проблемаҳои ҷаҳонӣ қарор дорад, ки ҳалли онҳо кори ҳамаи давлатҳои ҷаҳон аст: проблемаҳои амнияти аҳолии кураи Замин, болоравии экстремизм ва терроризм, ҷинояткорӣҳои фаромиллӣ, афзудани таъсири давлатҳои абарқудрат ба мамлакатҳои хурду вобаста, таъмини аҳоли бо оби тозаи нӯшиданӣ ва гизо, ҳифзи саломатии аҳоли аз ҳар гуна бемориҳои сироятӣ, танзими проблемаҳои демографии ҷомеа, ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва ғайра.

Ҷаҳон ва амният. Яке аз проблемаҳои муҳимтарин ҳифзи сулҳ ва амният дар сайёра аст. Мусаллаҳшавии дар тӯли тамоми нимаи дуюми асри XX баамаломата, тавлиди силоҳҳои қатли ом ҷаҳонро басо осебпазиру ғайри қобили эътимод гардонд. Ҷавобан ба ин таҳдиди баамаломата, иттиҳодҳои байналмилалӣ ва минтақавии ҳарбӣ - сиёсӣ доир ба амнияти дастаҷамъона таъсис ёфтанд, қарордодҳо дар бораи маҳдудсозии мусаллаҳшавӣ, қонуни манъи истехсол ва паҳн кардани минбаъдаи силоҳи ҳастай таҳия ва қабул гардиданд. Мамлакатҳои дорои технологияҳои истехсоли силоҳи қатли ом дар бораи тартиби назорат ва истифодаи онҳо, аз ҷумла тафтишҳои давра ба давра аз ҷониби коршиносони СММ, ба ифоқа расиданд. Тавре ҳоло мо мебинем, аксари ин қарордодҳо, ҳарчанд ба таври кофӣ набошад ҳам, амал мекунанд. Дар бисёр гушаву канори Замин миллионҳо одам, ҳатто бе истифодаи силоҳи қатли ом, ба низоъҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ кашида мешаванд, ки оқибатҳои басо ногувор ба бор меоранд. Руанда, Сомалӣ, Судон фақат аз ҷумлаи чунин кишварҳо мебошанд. Байни қарорҳои мусбати ҷомеаи ҷаҳонӣ, ки бешак, таъсири худро ба таҳкими сулҳу амният дар сайёра мерасонанд, таъсиси Суди Байналмилалӣ Ҷиноиро қайд кардан ҷоииз аст. Ба салоҳияти ин суд таъқибу ҷазодихӣ барои содир кардани ҷиноятҳои вазнини байналмилалӣ чун геносид, ҷиноятҳои ҳарбӣ ва ҷиноятҳои зидди инсоният содиркардаи, пеш аз ҳама, сарони давлатҳо ё артиши ҷангкунандаи исёнгар

дохил мешавад. Ин имкон медиҳад, ки ҷинойткорони байналмилалӣ, гунаҳкори барангехтани ҷангҳо дар сайёра, ки қаблан аз нуфузи байналмилалӣ истифода карда, бечазо мемонданд, чазо дода шаванд. То соли 2007 ба Статусти Римии Суди Байналмилалӣ Ҷинойтӣ 104 давлат ҳамроҳ шуда, бо ҳамин юрисдиксияи (доираи ҳуқуқи) онро эътироф намуданд. Тоҷикистон низ аз ҷумлаи чунин давлатҳост.

3. ХИФЗИ МУҲИТИ ЗИСТ. Проблемаи дигари глобалӣ ниғаҳдории муҳити зист дар шакли беҳавфи экологӣ мебошад. Инсоният асрҳои зиёдест, ки табиатро барои эҳтиёҷоти технологияи истеҳсолии худ истифода мекунад, вале мутаассифона, на ҳамеша бо он муносибати дуруст менамояд.

Табиат ба мо ҳама чиз – муҳити зист, ғизо, оби нӯшиданиро медиҳад. Бахрҳо ва дарёҳо, марғзор ва ҷангалҳо бо олами гуногуни ҳайвоноту наботот дар ихтиёри мо мебошанд. Мо қувваи барқ, нафт, газ, канданиҳо ва филизоти рангаи гуногунро низ аз табиат мегирем. Ва ҳоло моро лозим меояд иқдор кунем, ки дар натиҷаи муносибати нодуруст ва беэҳтиётнаи инсон нисбат ба табиат ба муҳити зист ҳисороти басо зиёде расонида шудааст. Мушкilotи глобалӣ экологӣ, ки аллакай инсоният бо онҳо мувоҷеҳ шудааст, ҷун (дигаргуншавии иқлим, вайроншавии қабати озонӣ, олудашавӣ химиявӣ муҳити зист якҷо бо боронҳои кислотагӣ, биёбоншавии заминҳо, камшавии нерӯи захираҳои табиӣ) ва ғайраро танҳо ба таври глобалӣ, яъне бо кӯшишҳои якҷои ҳамаи давлатҳо пурсамер ва муваффақона ҳал кардан мумкин аст.

Тавсифи дигари муҳимтарини ҷаҳонӣ шудан дар соҳаи экология зарурати ҳифзи нерӯи захираҳои табиӣ давлатҳо, дар навбати аввал давлатҳои рӯ ба рушд, ҷиҳати соҳаҳои истихроҷии истеҳсолот, маҳсусан, бо истифода ва ҷалби сармояи хориҷӣ мебошад. Ин масъала, аз он ҷумла, дар мавриди маблағгузориҳо ба иқтисодиёти мамлакатҳои «сеюм» аз ҷониби корпоратсияҳои фаромиллӣ ва соҳибкорони бузурги хориҷӣ ба миён омада, ҳадафаш роҳ надодан ба истифодаи ғоратгаронаи захираҳои табиӣ мамлакатҳои заиф аз тарафи шарикони нисбатан пуркуввати иқтисодии хориҷӣ мебошад.

4. АСРИ XXI – АСРИ ТЕХНОЛОГИҲОИ ИТТИЛОӢ. Дар даҳсолаҳои охир ихтирои радио ва телевизион ва истифодаи онҳо барои пахши васеъмӯҳи барномаҳо ба суръати пешрафти техникаи тако-ни набе бахшид. Имрӯз ғояи «ҷаҳони ягона» ва алоқаҳои маснӯӣ асоси ҷавҳари муносибатро ба проблемаҳои асосии, ҷи глобалӣ ва ҷи маҳаллӣ ташкил медиҳанд. Аввалин системаи байналмилалӣ алоқаи маснӯӣ – Интелсат (INTELSAT) ҳанӯз соли 1964 ғаъол гардид. Аз он вақт то ба имрӯз воситаҳои наватарини алоқа, аз ҷумла васоити телекоммуникатсия, технологияҳои иттилоотӣ ва электроникаи оптикӣ ба воситаҳои анъана-вии ахбори омма (BAO) ҳамроҳ шуда, барои ҷамъияти дунё ба одамон воситаҳои зиёди алоқаро (аз телефонҳои мобилӣ то интернет) тухфа кар-

данд. Ин ҳама ба афродон имкон медиҳад, ки табодули иттилоот намуда, афкори ҳешро баён кунанд, намоянд, аз дигаргуниҳои баамаломада сари вақт огоҳ шуда, нуктаи назари ҳешро нисбат ба онҳо баён созанд.

Комиссияи ЮНЕСКО доир ба фарҳанг ва рушд қайд менамояд, ки технологияҳои нав ба ВАО имкониятҳои номаҳдуд медиҳанд. Ба сабаби осонии нусхабардорӣ ва таҳвили иттилоот ба ҳар як ҳукумат назорати он ҷӣ, ки одамон ба якдигар мефиристанд ё аз ҳамдигар мегиранд (дар бораи сензураи онҳо ҳоҷати суҳан гуфтан ҳам нест), ба маротиб душвор шудааст. ВАО-и ҳозира низ дар мавриди паҳши ахбори навтарин дар бораи фалокатҳои экологӣ ё техногенӣ, таҳмили низоъҳо ва намоиш додани азиятҳои инсон, ки дар ғӯшаҳои гуногуни ҷаҳон рух медиҳанд, рӯҳи ҳамраъӣи умумибашари роҳро мекунад.

Дар айни замон на ҳамаи мардуми сайёра ба воситаҳои алоқа ва иттилоот дастрасии баробар доранд. Масалан, дар кишварҳои Африқо ба ҳар 1000 нафар одам камтар аз як хатти телефонӣ рост меояд. Танҳо дар як ҳуди Токио, телефонҳо назар ба тамоми Африқо хеле зиёд аст. Ва ин фарқи байни мамлакатҳои аз ҷиҳати технологӣ пешрафта ва давлатҳои рӯ ба инкишоф рӯз то рӯз бештар мешавад, ки тарафи дигари раванди ҷаҳонӣ шудан дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ мебошад.

Масъалаи дигари аз нигоҳи ҷаҳонӣ нигаронсоз шудан истифодаи технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби мамлакатҳои аз ҷиҳати индустриалӣ рушдкарда барои фароҳам овардани шароити мусоид дар бозори байналмилалӣ мебошад ва ин дар ҳолате, ки мамлакатҳои ҷаҳони сеюм қудрати бо онҳо рақобат кардан надоранд. Бинобар ин, сиёсати иттилоотии ҷаҳон дар доираи муносибатҳои байнидавлатӣ бояд барои ҳифзи адолат хизмат кунад.

5. НИҒАҲДОРИИ ТАНДУРУСТӢ ВА ДЕМОГРАФИЯ – МАСЪАЛАҲОИ ГЛОБАЛИИ ҶАҲОН. Шурӯъ аз солҳои 70-уми асри гузашта иқтисодиёти ҷаҳон ба сабаби ҷаҳонӣ шудан, ки бевосита ё бавосита ба вазъи саломатии одамон таъсир мерасонад, хеле дигаргун шудааст. Баъзе натиҷаҳо боиси дигаргуниҳои мусбат шудаанд, масалан, чун паҳн гардидани донишҳои илмӣ, афзоиши нерӯҳо бобати муваффақшавӣ ба сатҳи баланди саломатӣ дар тамоми ҷаҳон бо роҳи ҳамкориҳои давлатҳо, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва корпоратсияҳо. Вале ин раванд оқибатҳои манфӣ низ дорад, масалан, либералишавии тичорати ҷаҳонӣ ба паҳншавии чунин молу ҳадамоте оварда расонидааст, ки бе танзими кофии давлатӣ, алаҳхусус, дар мамлакатҳои ҷаҳони сеюм, ба саломатии аҳоли таҳдид мекунад. Чунончи, мувофиқи маълумоти Созмони Умумиҷаҳонии Ниғаҳдории Тандурустӣ маводи зараррасон аз ҷумла тамоку бе ҳифзи саломатии аҳоли озодона фурӯхта мешавад.

Мувофиқи маълумоти БРСММ ҳар рӯз дар ҷаҳон аз беморӣҳое, ки пешгирӣ ва табобати мумкин аст, 30 ҳазор кӯдак, талаф меёбанд. Дар айни замон, 2,5 млрд. ҷамъияти ба воситаҳои муосири беҳдошт дастрасӣ надоранд. Ҳар сол беш аз 500 ҳазор нафар зан вақти ҳомиладорӣ ё та-

валлуд ба ҳалокат мерасанд. Дар тамоми ҷаҳон беш аз 42 млн. одам аз ВИЧ/СПИД сироят дидаанд. Бинобар ин, масъалаи ниғаҳдории тандурустиҳои аҳолии сайёра, баланд бардоштани стандартҳои хизматрасонии тиббӣ, рафъи ғавти кӯдакону модарон, мубориза бар зидди паҳншавии эпидемияҳо, аз ҷумла зукоми паранда, табларза, вабо ва ғайра глобалӣ гардида, ҳалли «глобалии» ҳудро тақозо мекунанд.

Ба саломатии аҳоли дигар проблемаи муҳимми глобалӣ – проблемаи демографӣ алоқаманд аст. Дар шароити ҳозира афзоиши аҳоли ва оқибатҳои он омилҳои ҳалкунандае мегарданд, ки симои ҷаҳонро дар даҳсолаҳои наздик муайян месозанд. Тавре маълум аст, дар сайёра афзоиши босуръати шумораи аҳоли мушоҳида мешавад. Дар 100 соли охир ин нишондиҳанда қариб 4 маротиба афзуда, аз 1,65 то 6,06 млрд. Нафар расидааст. Афзоиши босуръати аҳоли бо шиддат гирифтани проблемаҳои дигаре, чун ба сетмом расидани захираҳои барқарорнашавандаи маъданӣ ашӯи хом, нарасидани ӯроқворӣ, фишори беш аз пеш афзояндаи аҳоли ба муҳити зист, нобаробарӣҳо дар рушди иқтисодӣ ва тақсими захираҳо ва ғайра ҳамзамон ба амал меояд. Дар натиҷаи нобаробарии глобалӣ ҷорӣ инсон маҷбур аст, ки бо 1/5 ҳиссаи маҳсулоти миллии истеҳсолшаванда қаноат кунад. Афзоиши Шумораи умумии ҷамъияти ба туфайли афзоиши аҳолии минтақаҳои (миллатҳои) ҷудогона, масалан, дар мамлакатҳои Осиё ва Африқо ба амал омада, ҳамзамон, дар мамлакатҳои дигар (асосан дар мамлакатҳои аврупоӣ) шумораи аҳоли торафт камтар мешавад. Ин мушкилот ба Тоҷикистон низ то андозае таҳдид мекунад. Дар ин самт тарбияи кӯдакони солим басо муҳим аст. Бинобар ин, пеш бурдани сиёсати оқилонаи демографӣ бо истифода аз усулҳои муосири пешгирии ҳамл ва банақшагирии оила роҳи ягонаи ҳалосӣ аз вазъияти ба амаломеда мебошад.

Қарор дар хусуси миқдори кӯдакон дар оиларо ҳамеша ҳуди волидайн қабул мекунанд, вале давлат ба онҳо бо пешниҳоди иттилоот ва ҳадамоти машваратӣ (консултативӣ) метавонад боиси банақшагирии оила ба манфиати ҳама гардад. Кӯшиши Тоҷикистон бобати ҷорисозии барномаи банақшагирии басо саривақтӣ буда, дар тарбияи насли нави солим нақши калон мебозад.

Дар айни замон, баъзе мамлакатҳо дар чунин марҳалаи рушди демографӣ қарор доранд, ки онро метавон бухрони демографӣ номид. Мисоли равшани он Федератсияи Русия аст. Дар ин кишвар барӯйхатгирии қаблии аҳоли дар соли 1989 муайян сохт, ки шумораи аҳоли дар ин муддат 1,8 млн. нафар кам гашта, тамоюлҳои манфие чун сатҳи пасти таваллуд ва ғавти зиёди аҳоли ба мушоҳида мерасанд. Ба ин тарик, алоқамандии демография ва равандҳои муҳоҷират дигар ҷиҳати характерноки ҷаҳон дар давраи ҷаҳонӣ шудан мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Мафҳуми ҷаҳонӣ шуданро чӣ тавр мефаҳмед?

Дар бораи таъсири ҷаҳонӣ шудан ба Тоҷикистон чӣ андеша доред?

2. Дар ҷаҳони имрӯза кадом проблемаҳои глобалӣ вучуд доранд?
3. Ҷаҳонӣ шудан дар соҳаи воситаҳои алоқа ва иттилоот дар чӣ зуҳур меёбад?
4. Оё ҳифзи тандурустӣ ва танзими афзоиши аҳоли проблемаҳои глобалианд?
5. Консенсияи ҳуқуқҳои инсонро дар шароити ҷаҳонӣ шудан фаҳмонед.

§2. ИФРОТГАРОӢ ВА МАСЪАЛАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН

1. МАФҲУМИ “ИФРОТГАРОӢ”. Дар шакли умумӣ ифротгароӣ пайравӣ ба ақида ва амалҳои чапгарое мебошад, ки меъёрҳо ва қоидаҳои дар ҷомеа мавҷудро қатъиян рад мекунад. Ифротгароие, ки дар соҳаи сиёсии ҳаёти давлат ва ҷомеа ба миён меояд, ифротгароии сиёсӣ ва ифротгароие, ки дар соҳаи дин ба миён меояд, ифротгароии динӣ номида мешавад.

Ифротгароӣ падидаи аз ҷониби ашхоси ҳуқуқӣ ва воқеӣ дар шакли амалҳои воқеан чапгаро инъикосёфтае мебошад, ки ба бенизомӣ, тағйири сохти конституционӣ дар мамлакат, ғасби ҳокимият ва аз онҳо худ кардани ваколатҳои он, барангехтани низоми назодӣ, миллӣ, иҷтимоӣ ва динӣ даъват мекунад.

(Моддаи 3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бо экстремизм”)

Аз ҳамин сабаб ифротгароӣ бо дарназардошти таҳаввулоти умумиҷаҳонӣ ва минтақаӣ бояд ҳамчун падидаи сиёсӣ ва идеологии ифротӣ дар ҷомеа ва давлат дониста шавад. Агар ифротгароиро ҳамчун ғояи шахсият, идеологияи ҷомеа ва сиёсати ҳокимият шуморем, пас мумкин аст онро ин тавр муайян намоем: экстремизми сиёсӣ падидаи ифротии идеологи ва сиёсӣест, ки усули даст ёфтан ба ҳадафҳои худро бо истифода аз амалҳои зӯрварӣ ва террористӣ дар шароити муайян дунбол мекунад.

Зӯрварӣ, зулм, фишороварӣ, таҳқир ва паст задани шаъну шарафи инсон, хусусан гурӯҳҳои дигари этникӣ аз ҷониби ҷомеа ва давлат мумкин аст эътирозро ба вучуд оварад, ки он метавонад ба ифротгароӣ сабабида расад. Чӣ тавре ки чараёни таърихӣ нишон медиҳад, ғояҳо ва идеологияҳои ифротгароӣ, ҳамчун ҳодисаи сиёсӣ дар ду маврид ба миён меоянд:

Мавриди аввал. Дар ҳолате, ки дар ҷомеа беадолатӣ вучуд дорад ва қисми муайяни ҷомеа дар назди худ мақсад меғузорад, ки бар зидди беадолатӣ мубориза барад.

Мавриди дувум. Дар ҳолате, ки барои ҳокимият мубориза бурда мешавад.

Дар мавриди аввал ифротгароӣ дар сатҳи ғояю андеша ва идеология ба миён меояд. Дар ин марҳала ифротгароӣ ҳамчун ҳодиса ва кирдор дар доираи қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ сурат мегирад, ки дар ин маврид ҳанӯз бо роҳҳои музокирот ва машварат ба даст овардани ризоияти тарафайн имконпазир аст. Дар мавриди дуюм ифротгароӣ аллакай

ба кирдор – шакли муборизаи сиёсӣ ба сурати таъкибот ё ифротгароии сиёсӣ, мубаддал мегардад.

Бо дарназардошти он ки ифротгароӣ дар сатҳи шахсият – субъекти сиёсат ва ҳуқуқ ҳам дар гурӯҳҳои ҷамъиятӣ ва ҳам дар фаъолияти намоёндагони ҳокимияти давлатӣ зуҳур меёбад, ба ду гурӯҳ чудо намудани ифротгароии сиёсӣ ба мақсад мувофиқ аст: ифротгароие, ки таъкиботи сиёсиро дар сатҳи ҳокимияти давлатӣ дар назар дорад; ифротгароии сиёсии идеологӣ, ки дар сатҳи ақидаи ифротии гурӯҳӣ қарор дорад.

Ифротгароии таъкиботи сиёсӣ ҳамчун навъи падидаи сиёсӣ аз тарафи намоёндагони ҳокимияти давлатӣ ба шикастани ҳуқуқ ва озодиҳои шахсӣ, поймолкунии ҳуқуқ ва манфиатҳои ҷомеа ва халқҳои дигар, паҳн намудани идеологияи адовати наҷодӣ ва миллӣ, ба дастгирии нерӯҳои ифротӣ ва режимҳои диктаторӣ равона карда шудааст. Ин навъи ифротгароӣ дар давраи мавҷудияти ду низоми ҷаҳонӣ, дар давраи “ҷанги сард” ба таври фаёлона зуҳур меёфт. Он замон, усулҳои ҳалли мушкилот таҷовуз, табаддулоти ҳарбӣ, исён, муҳосираи ҳарбию иқтисодӣ ва терроризм буданд.

Ифротгароён метавонанд ба музокирот ворид гардида, шарт ба миён гузоранд, ки уҳдадорҳои муайяно ба зимма гиранд, ё роҳҳои мусолимадомези ҳалли масъаларо рад кунанд.

Ифротгароии идеологии сиёсиро мумкин аст ҳамчун шакли радикалии зуҳуроти миллию этникӣ, динӣ ва ҷиноию иқтисодӣ қабул намуд.

Ифротгароии миллию этникӣ зери идеологияи миллатгаро аз мавқеи манфиат ва ҳуқуқҳои миллӣ ё этникӣ бар зидди сиёсати миллӣ, ҳокимияти давлатӣ баромад мекунад. Аз ин рӯ, метавонад дар шакли натсизм, фашизм, саҳюнизм ва ғайра ба миён ояд.

Ҳамин тариқ, ифротгароӣ метавонад аз идеологияи гузарои ақаллияти сиёсӣ ва сиёсати таъки аксарияти сиёсӣ иборат бошад.

2. ИФРОТГАРОИИ ДИНӢ ВА ГУРӢҲӢИ ТУНДРАВ. Дар даҳсолаҳои охир чунин ҳодисаҳои ифротгароие бештар доман паҳн мекунанд, ки ба тасаввуроти динӣ алоқаманд мебошанд. Ифротгароӣ дар асоси дин – пайравӣ дар ақида ва амалҳои гузарои динӣ мебошад. Он аз дигар навъҳои ифротгароӣ бо он фарқ мекунад, ки бо роҳи зӯрӣ тағйир додани сохти давлатӣ, ғасби ҳокимият, аз байн бурдани истиқлол ва якпорчагии давлатро ҳадаф қарор медиҳад ва аз таълимот ва рамзҳои диниро ҳамчун омили ба тарафи худ ҷалб намудани одамон ва истифодаи онҳо дар муборизаи оштинопазир истифода мебарад.

Ифротгароии динӣ асосноккунии фаъолияти бо дин рӯйпӯшкардашудае мебошад, ки ба зӯран тағйир додани сохти давлатӣ ё бо роҳи зӯрӣ ғасб намудани ҳокимият, ҳалалдор кардани истиқлол ва якпорчагии давлат, бо ин мақсад барангехтани душмани ва бадбинии динӣ равона карда шудааст.

Дар марҳалаи кунунӣ, мафҳуми ифротгароии динӣ маънии ва-сеътар касб кардааст. Зери мафҳуми ифротгароии динӣ муқаррароти устувори динӣ ё яке аз навъҳои шуури динии муосир фаҳмида меша-вад. Дар бораи ифротгароии динӣ ҳамчун ҳодисаи махсусе сухан рон-дан мумкин аст, ки оғози арзи вучуди он ба солҳои 70–80-уми қарни XX рост меояд. Инро мо дар Шарқ дар мисоли ҳаракати “Толибон”, “Ал-Қоида” ва “Ҳизб-ут-Таҳрир” мушоҳида карда метавонем.

Ифротгароӣ дар кадом шакле, ки набошад – динӣ ва ё дунявӣ, онро мо қабул надорем, зеро он ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро поймол мекунад.

1. Аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаеро ба ёд биёред, ки он озо-диш вичдон ва эътиқоди инсон шаҳрвандро қафолат медиҳад, ва онро шарҳ диҳед.

Қайд кардан ҷоиз аст, ки ифротгароӣ асосҳои маънавии ҷомеаро ҳа-роб намуда, ба амнияти минтақа, ҷаҳон, аз ҷумла ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам таҳдид мекунад ин рӯ, бояд объекти таваҷҷуҳ ва омӯзиши ҳамешагӣ қарор гирад, махсусан, аз ҷониби масъулони низоми муассисаҳои ҳифзи ҳуқуқи кишвар.

Усулҳои мубориза метавонанд гуногун бошанд. Давлат, пеш аз ҳама, бояд омилҳои иҷтимоӣ иқтисодиро, ки ба тавлиди ифротгароӣ мусоидат менамояд, баргараф намояд, фаъолияти ғайриқонунии ифрот-гароёнро пешгирӣ кунад, ҷомеа, бояд бо ёрии иттиҳодияҳои ҷамъиятию динӣ, ВАО ва ғайра бо ифротгароии динӣ муқовимат кунад.

1. Кадам хусусиятҳои ифротгароиро медонед?

2. Ифротгароӣ ба давлат, ҷомеа ва инсону шаҳрванд чӣ зарар расонида ме-тавонад?

3. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ ИФРОТГАРОӢ. Мувофиқи моддаи 8 Кон-ститутсия дар Тоҷикистон ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ дар асоси бисёрҳизбӣ сурат мегирад. Ягон идеология, аз ҷумла ислом, ба ҳайси идеологияи давлатӣ эътироф карда намешавад. Ташкилотҳои динӣ, ки тибқи қонун аз давлат ҷудо мебошанд, ба қорҳои давлатӣ даҳолат карда наметаво-нанд. Ин маъноӣ онро дорад, ки дар Тоҷикистон, ҳамчун давлати дунявӣ, муассисаҳои динӣ аз мақомоти давлатӣ ҷудо карда шудаанд ва онҳо им-кон надоранд, ки ба мақомоти давлатӣ таъсир расонанд. Шаҳрвандон дар интиҳоби дин озоданд ва давлат ҳақ надорад, ки ба шаҳрвандон дар риоя кардани анъана ва муқаррароти динӣ маҳдудият ба миён оварад. Ба тарзи дигар гӯем, инсон дар доштан ё надоштани эътиқоди динӣ, озод аст.

Барои мубориза бар зидди ифротгароӣ дар баробари меъёри ҳуқуқи дар моддаи 8-уми Конститутсия омада Қонуни Ҷумҳурии

Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бо экстремизм”, мақомоти ҳифзи ҳуқуқи Тоҷикистон тамоми чораҳои қонуниро меандешанд, ки мардуми кишварро аз ифротгароӣ ва ифротгароён ҳимоя намоянд.

1. Оё шумо ба мафҳуми конститусионии “давлати дунявӣ” ошно ҳастед? Он чӣ маънӣ дорад?

Мардуми Тоҷикистон падидаи ифротгароии диниро қабул карда наметавонанд. Ин маънои онро дорад, ки мардум аз радикализи давлатӣ, аз ҷумла, атеизм роҳи ёфта, навъи дигар радикализм – режими сиёсии диниро қабул карданӣ нест. Амалҳои мардум дар моддаи 1000 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст, ки дар он ивазшавии сохти идораи давлат тағйирнопазир эълон гардидааст.

Савол ва супоришҳо

1. Мафҳуми “ифротгароӣ” ё худ “экстремизм”-ро шарҳ диҳед ва навъҳои зуҳурёбии онро номбар кунед.
2. Аз тарафи соҳмону гурӯҳҳои ифротгаро кадом ҳуқуқ ва озодиҳои инсон поймол мешаванд?
3. Дар байни ҳамсинфони дар мавзӯи зерин баҳс кунед: кадом амалҳоро ифротӣ номидан мумкин аст?
4. Кадом соҳмонҳои ифротгароии муосирро медонед? Бо кадом сабаб онҳо ҳамчун соҳмони ифротӣ шинохта шудаанд?
5. Дар гурӯҳҳои хурд ҳолатеро тасвир намоед, ки амали ифротиро менамояд ва аз тариқи иҷрои нақши “персонажҳо”-и онҳо қонунишиканиширо нишон диҳед.
6. Дар бораи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба мубориза бар зидди ифротгароӣ чӣ медонед?

§3. МАСЪАЛАҲОИ ЭКОЛОҒИ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

1. МАЪНӢ ВА МАВЗӢИ ЭКОЛОҒИЯ. Ҳанӯз дар миёнаҳои асри XIX, дар натиҷаи тараққиёти саноат дар баъзе давлатҳои Аврупо, (Англия, Олмон, Фаронса, Италия, Австрия, Белгия, Швейтсария ва ғайра) вазъи экологии барои зиндагии инсон номусоид ба амал омад. Аз ин рӯ, ахли ҷомеаи ин мамлакатҳо ва олимони бонги хатар заданд. Зарурат ба миён омад, ки барои гирифтани пеши роҳи фоҷиائي экологӣ чораҳои лозим андешида шаванд. Дар баъзе мамлакатҳо, чунин тадбирҳо андешида шуданд, лекин он вақт на ҳамаи давлатҳои Аврупо ба масъалаи мазкур диққати ҷиддӣ медоданд, чунки онҳо зарари ҳалалдор шудани мувозинати экологии табиатро ба инсон дуруст дарк намекарданд.

Дар асри XX нисбат ба асри XIX таъсири инсон ба табиат бештар мегардад. Пешрафти пуравчи саноат, нақлиёт, истеҳсоли истифодаи навъҳои гуногуни сӯзишворӣ, неруи барқ ва дар ҳоҷагии халқ мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтани комёбиҳои илми кимиё вазъи экологӣ ба ҷомеа хатари ҷиддӣ ба бор овард. Аз ҳамин сабаб, экология ҳамчун

танзимгари асосҳои илмӣ истифодаи оқилонаи табиат, ҳифзи инсон, ҳайвонот ва наботот аҳамияти хоса пайдо мекунад.

Агар дар аввали пайдоиши худ экология бештар ба ҳифзи муҳити зист, яъне ба ҳифзи биосфера машғул бошад, пас дар миёнаҳои асри XX маълум шуд, ки аз муҳити зарардидаи биологӣ ҳуди одамон на камтар аз табиат зарар мебинанд.

1. Бо ишора ба таърихи масъала тақия карда, мафҳуми “экология”-ро шарҳу эзоҳ диҳед.

2. Масъалаи экологӣ ба ҳуқуқи инсон чӣ муносибат дорад?

2. МАСЪАЛАҲОИ УМУМИҶАҲОНИИ ЭКОЛОГӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН. Ҷомеаи мутамаддини ҷаҳонӣ на танҳо барои пешрафти саноат, нақлиёт, алоқа, илму техника, технологияи иттилоотӣ ва ғайра ҷидду ҷаҳд ба харҷ медиҳад, инчунин, дар бораи ҳифзи муҳити зист ва ба наслҳои оянда боқӣ гузоштани муҳити экологии солим ҳам андеша мекунад.

Имрӯз ҷомеаи ҷаҳонӣ хуб дарк мекунад, ки яке аз ҳуқуқҳои муҳими инсон ҳуқуқи зиндагӣ дар муҳити барои инсон мусоиди экологӣ мебошад. Барои таъмини ҳуқуқи инсон дар аксар давлатҳои ҷаҳон мақомоти махсу-

си давлатӣ ва ҳаракату созмонҳои экологӣ, аз ҷумла ғайриҳукуматӣ фаъолият мекунанд. Як қатор созмонҳои байналмилалӣ низ ҳифзи муҳити зисти инсонро мавзӯи фаъолияти худ қарор додаанд. Дар ин самт Созмони Милали Муттаҳид ва сохторҳои марбутаи он саҳми калон мегузоранд. Фаъолияти ҳаракатҳои ҷамъиятии “Сабзҳо” ва

“Гринпис” низ ба ҳифзи муҳити зист равона гардидааст. МАГАТЭ ба истехсолу истифодаи оқилона ва паҳн нагардидани неруи ҳастай назорат мебарад.

Масъалаҳои экологии ҷаҳон хеле зиёданд, аз ҷумла олудашавии муҳити зист аз партовҳои истехсолӣ (ба он партовҳои ҳастай низ дохил аст), ҳатари истифодаи неруи ҳастай дар истехсоли неруи барқ ва паҳншавии истехсоли аслиҳаи ҳастай, проблемаи оби тоза, гармшавии иқлими кураи Замин, рӯй ба нестӣ ва ё камшавӣ овардани баъзе навъҳои набототу ҳайвонот, олудашавии ҳаво дар шаҳрҳо, афзудани техника ва технологҳои аз ҷиҳати экологӣ зарарнок ва ғайра.

Ҳатари олудашавии муҳити зистро, пеш аз ҳама, мардуми китъаи Аврупо ҳис карданд, чунки дар ҷанд асри охир дақиқан дар ҳамин минтақа саноат босуръат тараққӣ кард ва партовҳои он муҳити зистро ҳатарнок гардонданд. Ин аст, ки мардум ба ҳаракати экологӣ, ки “сабзҳо” ном дорад, рӯй оварданд. “Сабзҳо” дар як қатор давлатҳои Аврупо ба неруи пурзӯри ҷамъиятӣ табдил ёфтаанд. Онҳо ҳатто ҳизбҳои

сиёсӣ ташкил намудаанд. “Гринпис” дар ихтиёри худ киштӣ ва таҷҳизоти зарурии санчиши ҳолати экологӣ дорад. Ин ҳаракат акваторияи баҳру уқёнусҳо ва қисмати континенталии Замиро зери назорати худ гирифтааст. Чанд сол қабл аз ин, Русия дар уқёнуси Ором партовҳои ҳастаии худро дафн кард. Фаронса дар галачазираҳои уқёнуси Ором гулӯлаҳои ҳастаиро санчид. Дар натиҷаи фаъолияти “Гринпис” оламиён аз ин ҳодисаи нохуши экологӣ хабардор шуданд. Ба “Гринпис” муяссар шуд, ки пеши роҳи захролудшавии минбаъдаи акваторияи уқёнуси Ором ва идомаи озмоиши гулӯлаҳои ҳастай дар ин минтақаи оби ҷаҳонро бигирад. Муҳити зист ва табиатро навҳои гуногуни истеҳсолот олула мекунад. Неруи ҳастай ва аслиҳаи ҳастай аз ҷумлаи онҳост. Дар даҳсолаҳои охири қарни XX ва оғози қарни XXI неруи ҳастай ба яке аз соҳаҳои барои инсон хавфнок табдил ёфтааст.

Бо мақсади ҳифзи инсон ва муҳити экологӣ аз неруи ҳастай ва аслиҳаи ҳастай, мақомоти махсуси байналмилалӣ созон дода шудааст ки он МАГАТЭ ном дошта, ба истеҳсол ва истифодаи бехатари неруи ҳастай ва паҳн нагардидани аслиҳаи ҳастай назорат мебарад. МАГАТЭ ин корро дар асоси қонуну қарордодҳои байналмилалӣ амалӣ мегардонад.

Таъмини инсон бо оби тоза яке аз проблемаҳои имрӯзаи ҷаҳон ба шумор меравад. Аз ин рӯ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи Генералии СММ пешниҳод намуд, ки солҳои 2003 - 2015 солҳои “Оби тоза” эълон карда шавад, ки онро аъзои ин созмони бонуфузтарини байналмилалӣ бо ҳушнудӣ пазируфтанд. Бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон СММ солҳои 2005 – 2015-ро “Амалиёти оби тоза” эълон кард.

Алҳол дар ҷаҳон беш аз 2 млрд нафар ҷамъият аз нарасидани оби ошомиданӣ танқисӣ мекашанд. Дар як қисми давлатҳои ҷаҳон мардум маҷбуранд оби аз ҷиҳати экологӣ ғайрибеҳдоштиро истеъмол кунанд.

Дар натиҷаи аз тарафи инсон вайрон карда шудани муҳити экологӣ баъзе навҳои наботот ва ҳайвонот нест мешаванд ё шумораи онҳо торафт кам мегардад. Барои ҳамин, муҳаққиқон ҳолати табиатро хуб омӯхта, ҳулосаю тавсияҳои худро ба ҳукуматҳои кишварҳои худ пешниҳод менамоянд. Дар баъзе давлатҳо барои аз нав барқарор кардани муҳити биологӣ ҷораҳои самаранок андешида мешаванд. Масалан, мамнӯъгоҳҳои миллии ташкил менамоянд. Чунин боғҳои миллии аз тарафи давлат муҳофизат карда мешаванд.

Барои зиёд кардани ҳайвоноти камшумор ин навъ ҳайвонотро вориди рӯйхати “Китоби Сурх” месозанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чунин “Китоби Сурх” мавҷуд аст.

Оё барои гирифтани пеши роҳи нестшавии наботот ҳам ягон ҷорачӯӣ карда мешавад? Барои дар мамнӯъгоҳу боғҳои миллии парвариш кардани рустаниҳои камёфту шифобахш низ баъзе тадбирҳои муҳим андешида мешаванд. Масалан, дар баъзе давлатҳо бонкҳои тухмии рустаниҳо ташкил карда шудааст. Дар сурати камшавӣ ва ё нестшавӣ

вии ин ё он рустанӣ аз тухмии дар чунин бонк мавҷуд истифода бурда мешавад. Бо ҳамин роҳ дар табиат мувозинати наботот аз нав барқарор карда мешавад.

Яке аз мушкилоти умумичаҳонии экологӣ гармшавии иқлими Замин мебошад, ки дар натиҷаи аз ҳад зиёд ихроҷ гардидани гармӣ дар корхонаҳои саноатӣ, нақлиёт ва ғайра ба вучуд меояд. Олимон ба ҳулоса омадаанд, ки ҳарорати кураи Замин ду дараҷа афзудааст. Дар натиҷа пирахҳои кӯҳӣ об мешаванд. Дар Антарктида низ обшавии пирахҳои чандинҳазорсола ба назар мерасад. Гармшавии Замин ба қабати атмосфераи он низ таъсири манфӣ расонидааст.

11 декабри соли 1997 дар Конфронси байналмилалӣ дар шаҳри Киотои Ҷопон баргузоришуда “Протоколи Киото оид ба Конвенсияи меъёрии Созмони Милали Муттаҳид дар бораи тағйирёбии иқлим” қабул карда шуд, ки он ба баҳру укёнусҳо партофтани партовҳои заҳролудӣ ҳамаи маҳдуд месозад. Давлатҳои зиёди ҷаҳон ба ин қарордод пайвастаанд.

Маълум аст, ки ба баҳру укёнусҳо рехтани чунин партовҳо ба экологияи кураи Замин, инсон ва набототи ҳайвонот зарари калон мерасонад.

Олимон қайҳост, ки рӯйхати моддаҳои кимиёвии дар истифодаи соҳаи кишоварзибудаи ба саломатии инсон зарароварро мураттаб кардаанд, аз ҷумла, истифодаи чунин моддаҳо дар мубориза бар зидди ҳашароти зараррасон хатарнок мешуморанд. Ин андеша дар конвенсияву қарордодҳои марбут ба байналмилалӣ ба нишондодҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҷдид дода шудаанд. Сарфи назар аз ин, дар баъзе давлатҳо ҳилофи қонунҳои байналмилалӣ амал карда, саломатии инсонро ба зерӣ хатар мегузоранд.

Дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон мақомоти нозирони роҳҳо ва санитарии эпидемиологӣ ҳолати экологии шаҳрҳою воситаҳои нақлиёт ва корхонаҳои истеҳсолӣ, муассисаҳои соҳаҳои ҳуруқвории гуногунро мувофиқи меъёрҳои муқарраршудаи санитарии эпидемиологӣ бо дастгоҳу афзорҳои дақиқ месанҷанд. Дар бораи натиҷаҳои санҷиш аз тариқи воситаҳои ахбори умум мунтазам маълумот паҳн карда мешавад. Нисбат ба сабабҳои олудашавии муҳити зист ва ба миён омадани ҳолати ғайрисанитарии корхонаю муассисаҳои ҷаҳонии маъмурӣ ба қор мебаранд. Дар мавридҳои алоҳида дар ин замина парвандаҳои ҷиноӣ қушода мешаванд. Ҷаъи тавре ки аз таҳлили масъалаҳои умумичаҳонии экологӣ ва ҳуқуқи инсон бармеояд, мушкилоти экологӣ ва таъмини ҳуқуқи инсон ба муҳити тозаи экологӣ ҳеле зиёданд. Ҷомеаи ҷаҳонӣ нисбати онҳо бетараф нест. Дар ин қорӣ муҳим давлатҳо ва мардуми ҷаҳон сазовор гузошта метавонад.

1. *Экологияро ҳамчун проблемаи умумичаҳонӣ шарҳ диҳед.*
2. *Моҳияти фаъолияти “Гринпис” ва “Сабзҳо”-ро баён кунед.*
3. *Қадам сабабу манбаъҳои олудашавии муҳити зисти инсонро медонед?*

3. ВАЗЪИ ЭКОЛОГӢ ДАР ТОЧИКИСТОН. Тоҷикистон шароити хуби экологӣ дорад. Алҳол ба Ҷумҳурии Тоҷикистон хатари экологӣ таҳдид намекунад.

Сарфи назар аз ин, дар ин кишвар низ бархе кам бошад ҳам, мушкилоти экологӣ вучуд дорад.

Дар қисмати наздисарҳадии водии Вахш “Бешаи Палангон” воқеъ аст, ки он замоне мамнӯъгоҳи миллии ҶШС Тоҷикистон эълон карда шуда буд. Дар он замон дар ин минтақа ҳайвоноти гуногун, аз ҷумла паланг, мурғҳои даштӣ ва ғайра дар шароити табиӣ сукунат доштанд. Вале дар зарфи 30-40 соли охир, биосфераи ин беша ҳалалдор ин шуда, аз он танҳо номи “Бешаи Палангон” боқӣ мондаасту ҳалос. Палангону мурғҳои даштӣ ва ҳайвоноти дигар пурра нест шуданд, зеро муҳити мусоиди зиндагии онҳо аз байн рафтааст.

Ҳукумат ва аҳли ҷомеаи кишвар барои тоза нигоҳ доштани муҳити зист тадбирҳои самаранокро амалӣ менамоянд. Ҳар сол дар шаҳру деҳот садҳо ҳазор ниҳоли қаламчаи дарахтони мевадиҳандаю сояфкан ва ороишӣ мешинонанд. Дар кӯчаю хиёбонҳои шаҳру шаҳракҳо ва нуқтаҳои дигари аҳолинишин гулгаштҳо бунёд мекунаанд. Кормандони корхонаю муассисаҳо ба ҳашари умумихалқӣ баромада, атрофи корхона ва ҷойҳои қорӣ худро тозаю озода нигоҳ медоранд. Ҳамаи ин тадбирҳо ба тоза нигоҳ доштани муҳити зист мусоидат менамояд.

Вазифаи мо – шаҳрвандон ва ҳар як сокини Тоҷикистон аз он иборат аст, ки маҳалли зисти худ ва тамоми кишварро дар ҳолати хуби экологӣ нигоҳ дорем. Бо ин кор ҳуқуқи худ ва ҳуқуқи дигаронро ба муҳити тозаи экологӣ таъмин карда метавонем.

1. Дар бораи ҳолати экологии маҳалли зисти худ маълумот диҳед
2. Оё шумо шахсан дар таъмини муҳити экологии тоза саҳмгузор ҳастед?

4. ҚОНУНГУЗОРИИ ТОЧИКИСТОН ВОБАСТА БА ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ. Дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи экология ва ҳифзи муҳити зист мавқеи калонро ишғол менамояд. Он дар моддаи 44 Қонуни Асосӣ ва моддаи 38 дар доираи ҳуқуқи шахс ба ҳифзи саломатӣ инъикос гардидааст.

Тӯли солҳои истиқлол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба экология ва ҳифзи муҳити зист силсилаи асноди меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардида, ё дар асноди қонунгузории гуногун онд ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар баробари дигар меъёрҳо меъёрҳои экологиро санитарӣ низ пешбинӣ шудаанд. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи истехсол ва муносибати эҳтиёткорона бо пеститсидҳо ва агрохимияҳо” (соли 2003), “Дар бораи муҳофизат ва истифодаи олами ҳайвонот” (соли 2004), “Дар бораи сифат ва бехатарии маҳсулоти ҳӯроқворӣ” (соли 2002), “Дар бораи партовҳои истехсолӣ ва истеъмолӣ” (соли 2002), “Дар бораи тар-

бияи ҷисмонӣ ва варзиш” (соли 1997), “Дар бораи экспертизаи экологӣ” (соли 2003), “Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли” (соли 1999 ва дохил намудани тағйироту иловаҳо ба он дар соли 2003), “Дар бораи назорати санитарии давлатӣ” (соли 1994 ва дохил намудани тағйироту иловаҳо ба он дар соли 2002), “Дар бораи беҳатарии радиатсионӣ” (соли 2003), “Дар бораи таъмини амнияти санитарию эпидемиологӣ аҳоли” (соли 2003), “Дар бораи солимии репродуктивӣ ва ҳуқуқҳои репродуктивӣ” (соли 2002) аз ҷумлаи чунин меъёру санадҳои ҳуқуқӣ ба ҳисоб мераванд.

Вале Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи табиат” пурра ба масъалаи ҳуқуқи экологӣ баҳшида шудааст. Он масъалаҳои ҳуқуқи шаҳрвандон барои муҳити мусоиду солими табиӣ, механизми иқтисодии ҳифзи муҳити табиӣ атроф, меъёрсозии сифати муҳити атрофи табиӣ, талаботи экологӣ оид ба ҷойгиркунонӣ, лоиҳакашӣ, сохтмон, тақмили таҷҳизот, ба истифода додани корхонаҳо, иншоот ва объектҳои дигар, талаботи экологӣ дар мавриди истифодаи корхонаҳо, иншоот, объектҳои дигар ва иҷрои ғайриқонунии гуногун, ҳолатҳои фавқулодаи экологӣ, экологияи минтақаҳои табиӣ ва объектҳои махсусан ҷимояшаванда, назорат аз болои ҷимояи муҳити табиӣ атроф, ширкати аҳоли дар ҷимояи муҳити табиӣ атроф, тарбия, таҳсилот ва таҳқиқот доир ба экология, ҷавобгарӣ барои қонуншиканиҳои экологӣ, ҷаброни зараре, ки дар натиҷаи қонуншиканиҳои оид ба ҳифзи табиат ба миён омадааст ва ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити табиӣ атрофро дар бар гирифтааст.

Дар дебочаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи табиат” қайд карда шудааст: “Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи табиат, истифода ва афзунгардонии оқилонаи захираҳои он, солимгардонии муҳити табиӣ атроф вазифаи умумидавлатӣ, қори тамоми халқ, қарзи маънавии ҳар як шаҳрванд мебошад”.

Савол ва супоришҳо:

1. *Дар бораи таърихи пайдоиши илми экология чӣ медонед?*
2. *Чаро имрӯз ба масъалаи экология диққати қалон дода мешавад?*
3. *Мақсадҳои асосии ҳаракати “Гринпис” ва “Сабзҳо”-ро аз тариқи амалиёти онҳо баён кунед.*
4. *Қадам омилҳои олудаи муҳити зистро медонед? Дар маҳалли зисти шумо чӣ?*
5. *Қадам санадҳои қонунгузори Тоҷикистон доир ба масъалаҳои экологияро номбар карда метавонед?*

§4. МАСЪАЛАҲОИ НИҒАҲДОРИИ ТАНДУРУСТӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

1. МАСЪАЛАИ ВИЧ/ СПИД ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

Мутобиқи Эъломияи умумии ҳуқуқи башар ҳар як инсон ба ҳаёт, озодӣ, дахлнопазирии шахсӣ ва нигоҳубини тиббӣ ҳақ дорад.

Мардон ва заноне, ки ба синни балоғат расидаанд, ҳақ доранд бидуни ягон маҳдудияти наҷодӣ, миллий ё динӣ издивоҷ кунанд ва оила бунёд намоянд.

Мутаассифона, баъзан одамон даст ба рафтору амали ношоиста, аз қабилӣ тамокукашӣ, истеъмоли нӯшокиҳои спиртӣ мезананд. Маҳз чунин рафторҳои манфӣ метавонад ба ҳар гуна бемориҳои оварда расонад. Шахси истеъмомлкунандаи маводи мазкур бо рафторҳои номатлуби худ метавонад ба ҳар навъ бемориҳои сироятӣ, аз ҷумла ВИЧ/СПИД гирифтор шавад. Бояд донист, ки ин бемориҳои оқибати нохуш дошта, ба марг оварда мерасонанд.

ВИЧ ё вируси норасоии масунияти бадан барангезандаи бемории СПИД мебошад. СПИД – ё аломати норасоии масунияти бадан, бемории сирояткунанда буда, марҳалаи охири беморӣ мебошад. Калимаи “масуният” маънои системаи худмуҳофизати инсонро дорад. Дар назар доштан лозим аст, ки ВИЧ ва СПИД мафҳумҳои гуногунанд. ВИЧ барангезандаи бемории СПИД буда, сироятёбӣ аз вақти ба бадани инсон ворид шудани вирус сар мешавад, ки он нишонаҳои зоҳирий надорад.

СПИД нишонаҳои зоҳирии гуногун дорад. Дар ин муддат ҳуҷайраҳои масунияти инсон кам гашта, қобилияти худмуҳофизатии ҳудро гум мекунад. Вирус ба қобилияти худмуҳофизатии инсон таъсири манфӣ расонида, онҳоро харобу заиф месозад.

Аввалин сироятёфтагон ва беморони СПИД солҳои 70-ум ва аввалҳои солҳои 80-уми асри гузашта ба қайд гирифта шудаанд. Баъдтар ин беморӣ дар байни шахсоне, ки моддаҳои наштаоварро ба таври тазриқӣ (бо сӯзандору) истифода мебарданд ва шахсоне ки ба бемории вазнини хун (геофилия) гирифтор буданд, ошкор шуд. Соли 1983 аввалин бор ду олим, яке амрикоӣ Роберт Талло ва дигаре фаронсавӣ Люк Монтане барангезандаи бемории СПИД-ро пайдо карда, ба он вируси норасоии масунияти бадан (ВИЧ) ном гузоштанд. Аз ҳамон сол сар карда сироятёфтагон дар бисёр қитъаҳои ҷаҳон ба қайд гирифта мешуданд ва ҳоло ин беморӣ дар тамоми ҷаҳон паҳн гашта, шумораи сироятёфтагон рӯз то рӯз зиёд шуда истодааст.

Давлатҳо бояд қонунҳои зидди таъбиши ҷимоякунандаро ҷиёда ва ҷурзур кунанд, то он ғуруҳҳои нисбатан суст, ашхоси гирифтори ВИЧ/СПИД ва маъҷуборо дар секторҳои давлатию ҳусусӣ ҷимоя кунанд.

Тавсияи Комиссари олии СММ.

Ахлоқ дар ҷомеаи мо, ки пеш бо тартибу низоми ҷиддии худ маъруф буд, рӯ ба пастравӣ ниҳодааст, ҷавонон, алаҳхусус дар шаҳрҳои калон, ҳеле барвақт, аз даврае, ки ҳанӯз ақлу иродаашон ташаққул наёфтааст, ба алоқаҳои ҷинсӣ оғоз мекунад. Дар айни замон онҳо дар бораи оқибатҳои оғози бармаҳали муносибатҳои маҳрамона ҳеле кам иттилоот доранд. Ҳамаи ин ба паҳншавии бемориҳои, аз ҷумла ВИЧ оварда мерасонад. Мувофиқи нишондодҳои омории 45 % беморони СПИД-ро ҷавонони

аз 19 то 40-сола ташкил медиҳанд. Пеш аз ҳама ҷавонон, махсусан духтарон, мебоянд покии ахлоқро дар муносибат ба мардон ҳифз намоянд.

Роҳҳои сирояти **ВИЧ/СПИД** гуногун мебошанд. **ВИЧ/СПИД** фақат аз одам ба одам мегузарад. Асосан ВИЧ бо се роҳ ба бадани инсон ворид мегардад:

1. Хуни сироятшуда, истифодабарии сӯзандоруҳои нопок, тасвирзанӣ дар бадан (татуировка), сӯрохкунии гӯшу бинӣ. Яқоя истифода бурдани сӯзандоруҳо дар байни наҷамандон, хунгузаронӣ ва истифода бурдани афзорҳои тиббии покнашуда.

- Ҳангоми алоқаи ҷинсӣ.
- Аз модари дорандаи ин вирус ба кӯдак.

Сирояти ин беморӣ ба рафтору кирдори ҳар як шахс вобастигии калон дорад. Бинобар ин, дар навбати аввал шахсоне, ки рафторашон аз ҷорҷӯбаи ахлоқӣ берун буда, ба наҷамандӣ даст мезананд, аз алоқаи маҳрамонаи пеш аз муҳлат ва бетартиб худдорӣ намеkunанд, шарикони ҳамхоби худро тез-тез иваз мекунанд, дар оила вафодор нестанд, ба ҳар гуна бемориҳои сирояткунанда (БСҶ), аз ҷумла вируси норасоии масунияти бадан (ВНМБ, ВИЧ), гирифтор мешаванд. Бинобар ин, бо чунин гурӯҳҳои эҳтиёҷманд инсонвор мебоянд муносибат кард, чунки онҳо ҳам аз ҳамаи ҳуқуқҳои инсонӣ ва шахрвандӣ бархӯрдор мебошанд.

Аз тарафи давлату ҷомеа бояд нисбати ин гурӯҳ одамон ғамхорӣ зоҳир карда шавад. Баробари дигарон онҳо низ ҳуқуқи хондан, кор кардан, дар корҳои ҷамъиятию сиёсӣ иштирок намуданро доранд.

1. *Хатарии ВИЧ/СПИД аз чӣ иборат аст?*
2. *Ахлоқ ба ВИЧ/СПИД чӣ алоқа дорад?*
3. *Дар бораи ҳуқуқҳои ашхоси гирифтори бемориҳои ВИЧ/СПИД чӣ медонед?*

2. ПАҲНШАВИИ ВИЧ/СПИД ДАР ҶАҲОН ВА ТОҶИКИСТОН. Ин вабо чун табларза, сил, саратон ва бемории дил яке аз бемориҳои марговар аст. Мувофиқи хабари маҷаллаи тиббии Британия «Лангист» дар тамоми ҷаҳон беш аз 40 миллион нафар гирифтори ВИЧ ҳастанд. 20 млн нафар аз СПИД ҳалок шудаанд ва ҳар сол 50 000 кӯдакони сирояти ВИЧ-дошта таваллуд мешаванд. Танҳо соли 2001 5 млн ҳодисаи сироят ва аз СПИД ҳалок шудани беш аз 3 млн ба қайд гирифта шудааст. **ВИЧ/СПИД** бо он фарқ мекунад, ки на танҳо ба ҳолати сиҳати ҷисмонии афрод таъсир мерасонад, балки ба вазъи иҷтимоӣ ва шароити ӯ низ таъсир намондад. Суръати паҳншавии **ВИЧ/СПИД** дар мамлакатҳои Шарқ ва Ҷануби Шарқи Аврупо, инчунин, дар мамлакатҳои Назди Балтика ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) дар ҷаҳон аз ҳама баландтар мебошад.

Навъҳои хавфноки фаъолият, ки ҷавонон ба хоҳири рӯзгузаронӣ ноилоҷ машғул мешаванд, аз ҷумлаи чунин омилҳо мебошанд.

Аввалин маротиба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсони сироятёфтаи ВИЧ дар соли 1991 ба қайд гирифта шудаанд. Шумораи сироятёфтагон сол то сол зиёд гашта истодааст. Агар мақомоти тандурустӣ то моҳи июни соли 2004 расман 317 нафарро ба қайд гирифта бошанд, пас дар соли 2005 ин шумора ба 506 нафар расидааст.

Давлат ҳимояи ҳуқуқҳои шахсони беморро кафолат медиҳат. Ҳуқуқи дастрасии маълумот ниҳоят моҳияти муҳим дорад. Инчунин, рафтори дурусти ҳар як фард низ барои ҳифзи саломатӣ аҳамияти бузург дорад.

Барои пешгирии аз СПИД ва дигар бемориҳои сирояткунанда афрод бояд амалҳои зеринро иҷро намоянд:

- зиёд намудани иттилоот дар бораи ВИЧ/СПИД;
- рафтору кирдори ҳаמידаро пеша намудан;
- худро аз наврасон ва ҷавонони дорои рафтори хавфнок дур нигоҳ доштан;
- аз алоқаҳои ҷинсии пеш аз муҳлат худдорӣ кардан.
- аз нӯшидани шароб худдорӣ кардан;
- сӯзандорую афзорҳои покнашударо истифода набурдан;
- ҳама вақт сӯзандорӯҳои як бор масрафро истифода бурдан;
- ҳангоми ба ҳуҷраҳои косметикӣ муроҷиат намудан ва аз хизматҳои ин ҳуҷраҳо истифода бурдан талаб кардани асбобҳои покшуда.

Рафтори дуруст ва тарзи солими зиндагӣ метавонад ҳар як шахсро аз бемории СПИД ва дигар касалиҳои сирояткунанда эмин нигоҳ дорад. Тарзи солими ҳаётӣ кафолати хуби аз ин беморӣ маҳфуз мондан аст.

1. Дар бораи суръати паҳншавии бемории ВИЧ/СПИД кадом нишондиҳандаҳои ҷуғрофӣю оморию мисол оварда метавонед?

2. Барои аз гирифтории бемории ВИЧ/СПИД эмин мондан, кадом тадбирҳо заруранд?

3. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ҲИФЗИ ТАНСИҲАТИИ МАРДУМ. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли аз нишондодҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли», дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст, иборат мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба пешниҳодоти Комиссари олии СММ оид ба ҳуқуқи инсон қомилан мувофиқ аст. Дар пешниҳодоти мазкур омадааст: “Давлатҳо бояд қонунҳои зиддитабъии ҳимоятиро амалан пурзӯр намоянд, то ки ба воситаи онҳо гурӯҳҳои нисбатан осебпазир аз миёни ашхоси гирифтори ВИЧ/СПИД ва маъҷубонро дар секторҳои давлатию хусусӣ ҳимоя кунанд, асрори ҳаёти шахсӣ, махфӣ будани он ва риояи одобро дар таҳқиқи мавзӯҳои марбути инсон таъмин намоянд”.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли» яке аз асосҳои ҳифзи саломатии аҳоли риояи ҳуқуқи инсон ва шахрванд дар соҳаи ҳифзи саломатӣ мутобиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон доништа шудааст.

Мавҷуд будани проблемаи ВИЧ/СПИД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи давлатӣ эътироф гардидааст. Бо мақсади мукамалгардонӣ ва ба талаби рӯз ҷавобгӯ будани қонунгузори амалкунанда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо вируси норасоии масунияти бадан ва **бемории норасоии иктисобӣ**» аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид.

Меъёрҳои қонун ба усулҳои зерин асос ёфтаанд:

- риояи санадҳои байналмилалӣ, аз ҷумла созишномаҳо ва шартномаҳо;

- риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон;
- ҳамоҳангии меъёрҳои ҳуқуқии давлатҳои ИДМ;
- фаъолияти байнисоҳавӣ;
- таъмини дастрасии баробар ба кумаки тиббӣ ва иҷтимоӣ раванӣ. 30 декабри соли 2000 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нусхаи нави Барномаи миллии пешгирӣ ва мубориза бо вируси норасоии масунияти бадан ва бемориҳои сирояткунандаи ҷинсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2007 тасдиқ карда шуд.

Дар солҳои охири санадҳои муҳиммиллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ қабул карда шуданд, ки онҳо марҳалаи нави муқовимати зидди ин таҳдири муайян мекунанд. Аз ҷумла, соли 2000 Барномаи миллии ва Нақшаи стратегияи пешгирии таҳдиди паҳншавии бемориҳо дар Тоҷикистон қабул карда, барои иҷрои қарордоди Конфронси Иттиҳоди Байнипарлумонӣ (1991), Декларатсияи СММ оид ба уҳдадорҳои мубориза бар зидди ин беморӣ, Декларатсияи давлатҳои Осиёи Марказӣ (2001) ва қарори сарони Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (2000) ҷораҳо андешида шудааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои амалӣ намудани ҳуқуқҳои ҳимояи саломатии аҳолии мамлакат бо созмонҳои байналмилалӣ ҳамкорӣ менамояд.

1. Тоҷикистон дар пешгирӣ ва мубориза бар зидди напшамандӣ чӣ гуна саҳм мегузорад?

4. МАСЪАЛАИ НАШЪАМАНДӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН. Боз яке аз масъалаҳои мушкӣ дар соҳаи тандрустӣ дар Тоҷикистони имрӯза масъалаи напшамандӣ мебошад. Напшамандӣ махсусан дар байни ҷавонон паҳн гашта, бевосита ба амалӣ шудани ҳуқуқи инсон алоқамандӣ дорад.

Ҳар як фард бояд ба саломатӣ ва рафтору кирдори худ ҷавобгӯ бошад. Аз рӯи тақлид, кунҷковӣ ё ҳавас ҳеҷ гоҳ маводи напшадорро истифода набарад, аз таъсири манфӣ ва оқибатҳои бади онҳо ба бадан ва оқибатҳои он бояд ҳар як талаба огоҳӣ дошта бошад.

Дар чойи кор ё таҳсил дар назари шахси бемори маводи нашъамандӣ чунин менамояд, ки чизе намерасад, як холигӣ, асабоният, мушаввашии бесабаб, рӯҳафтодагӣ ҳис мекунад. Баъди истеъмоли героин ҳамаи ин эҳсосоти ногувор аз байн мераванд. Кас худашро таскин медиҳад, ки нашъаманд нест, ин як вақтхушӣ асту бас, агар хоҳад героинро ҳар лаҳза партофта метавонад.

Нашъамандӣ беморӣ аст, вале аз болои он назорат бурдан ва пеши роҳи бадтар шудани онро гирифтани мумкин аст. Барои муолиҷаи нашъамандон махсус кор кардан лозим меояд. Дар ин бора аз марказҳои наркологӣ, ки онҳо чӣ нашъамандон аз рӯйи барномаҳои махсус муолиҷа меёбанд ва падару модарон, бародарону хоҳарон ва дигар наздикони нашъаманд низ омӯзонда мешаванд, маълумоти пурра гирифтани мумкин аст.

Хулоса, барои ҳал намудани мушкилоти нигохдории тандурустӣ ҳар як инсон ва шахрванд бояд саломатии худро нигоҳ дорад, аз ҳуқуқҳои худ дар қорӣ пешгирии бемориҳои сирояткунанда истифода бурда, дар хусуси даст назадан ба одаҳои бад ва дастгирии намудани афроди муҳтоҷу заиф вазифаҳои худро иҷро намуда, соҳиби ахлоқи шоиста дар ҷомеа бошад.

1. Барои пешгирии ва мубориза алайҳи ВИЧ/СПИД кадом санадҳои қонунгузори милли ва байналмилалӣро ном бурда метавонед?

Савол ва супоришҳо

1. *ВИЧ/СПИД чӣ маъно дорад?*
2. *ВИЧ/СПИД дар кадом ҳолатҳо сироятпазир аст ва дар кадом ҳолатҳо не?*
3. *Оё одамони гирифтори бемории ВИЧ/СПИД аз ҳуқуқҳои инсонӣ ва шахрвандии худ пурра истифода карда метавонанд?*
4. *Меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба вируси норасоии масунияти бадан ва бемории норасоии иқтисобии масуният» аз кадом принципҳои иборат мебошанд?*
5. *Кадам ҳуқуқҳои инсон дар натиҷаи истеъмоли маводи муҳаддир метавонанд ноҳада гирифта шаванд?*
6. *Саҳнаҷае созад, ки дар он ашхоси солим ва гирифтори бемории ВИЧ/СПИД ба ягон таъбиш фаъолият менамоянд.*

§5. МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ДАСТАЧАМӢ ДАР ҶАҲОН ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. МОҲИЯТИ ҲУҚУҚҲОИ ДАСТАЧАМӢ ЧУН ҲУҚУҚҲОИ НАСЛИ СЕӢОМ.

Баъди Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӣ ҳуқуқҳои насли сеюм ташаккул ёфтанд, ки онҳоро ҳуқуқҳои дастачамӣ меноманд. Ин ҳуқуқҳоро шахси алоҳида амалӣ намуда наметавонад. Барои амалӣ гаштани онҳо кӯшиши якҷоя ё коллективии одамон зарур аст.

Санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ ва конститутсияҳои давлатҳои демократӣ ҳуқуқи халқро ба худмуайянкунӣ, ба инкишофи озодона, ба баёни соҳибхитӣ, амалӣ намудани ҳокимият, ба ватан, истифодаи озоди боигариву захираҳои табиӣ эътироф мекунанд.

Табиист ки ин ҳуқуқҳоро фарди ҷудогона амалӣ карда наметавонад. Ин ҳуқуқҳо тибқи талаботи ҳуқуқи башар ва конститутсияҳои демократӣ амалӣ мешаванд.

Ҳуқуқҳои дастачамӣро иттиҳоди одамон якҷоя амалӣ менамоянд. Ин иттиҳод бояд ихтиёрӣ бошад. Аъзои иттиҳод дорои манфиатҳои умумӣ буда, иродаи дастачамӣро ҳешро изҳор мекунанд. Дар чунин иттиҳод ихтилофот байни манфиатҳои шахсӣ ва умумӣ ҷой надоранд. Дар натиҷаи ташаккули чунин иттиҳод имкони амалӣ гаштани ҳуқуқҳои дастачамӣ фароҳам мегардад.

Дар амалӣ гаштани ҳуқуқҳои дастачамӣ табиист, ки фарди алоҳида иштирок мекунад. Ҳангоми истифодаи ҳуқуқҳои дастачамӣ фарди ҷудогона манфиатҳои шахсиашро тобеи манфиатҳои умумӣ мегардонад. Агар фард дар асоси истифодаи ҳуқуқҳои фардӣ (шахсӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ) ба ҳайси инсон ва шахрванд баромад намояд, пас ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқҳои дастачамӣ ин фард чун иттиҳоди одамон амал мекунад.

Аз ин бармеояд, ки ҳуқуқҳо мансубияти на танҳо фардӣ (инсонӣ ва шахрвандӣ), балки дастачамӣ (пеш аз ҳама, халқӣ) низ доранд. Ҳуқуқи озодиҳои фардӣ барои таъмини фаъолияти озоду мустақили ҳар як инсон ва шахрванд ба ҳаёти шахсӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ ҷудо мешаванд. Ҳуқуқҳои дастачамӣ ин гуна тақсим намешаванд.

Аммо ҳуқуқҳои фардӣ ва дастачамӣ бо ҳам алоқаманданд. Истифодаи ҳуқуқҳои дастачамӣ набояд ҳуқуқҳои фардиро ҳалалдор намояд. Манфиатҳои ақаллиятҳои миллий эътиром гарданд. Истифодаи ҳуқуқҳои фардӣ низ дар заминаи эътироми манфиатҳои умумӣ сурат мегирад.

1. *Ҳуқуқи халқ ба худмуайянкунӣ чӣ маъно дорад?*
2. *Худмуайянкунӣ чист ва кадом нафъу шаклҳо дорад ?*
3. *Чаро ҳуқуқи худмуайянкунӣ ҳуқуқи сарнавиштасозии миллат аст?*

2. ҲУҚУКИ ХАЛҚ БА ХУДМУАЙЯНКУНИЌ. Яке аз ҳуқуқҳои муҳим ва сарнавиштсози халқ – ин **ҳуқуки худмуайянкунӣ** аст. Тибқи моддаи якуми Паймони байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ:

Ҳамаи халқҳо ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ доранд.

Ҳуқуки халқ ба худмуайянкунӣ сиёсӣ – ҳуқуки **муҳимми** дастаҷамъӣ аст, зеро дар заминаи он, дар ҳолати воқеӣ гаштанаш ҳуқуқҳои дигари дастаҷамъии халқ ба инкишофи озодона, ба баёни соҳибхитиёрӣ ва ғайра имкони амалӣ гаштанро пайдо мекунанд. Ҳуқуки халқ ба худмуайянкунӣ сиёсӣ **сарнавиштсоз** аст, зеро дар заминаи истифодаи воқеии он давлати соҳибистиқлол таъсис меёбад, ва халқ соҳиби давлати хеш мегардад.

Дар заминаи ҳуқуки халқ ба худмуайянкунӣ сиёсӣ давлати миллӣ таъсис мегардад. Аммо ибораи «давлати миллӣ» маънои онро надорад, ки дар ин давлат намоёндагони як миллат зиндагӣ мекунанду ҳалос. Дар ҳуқуки байналмилалӣ муосир зери истилоҳи «миллат» давлат низ фаҳида мешавад, ба ҳайси муродифи истилоҳи «миллат» калимаи «давлат» ҳам истифода мегардад. Созмони Милали Муттаҳид дар асл Созмони Давлатхост, ҳуқуки байналмилалӣ аслан ҳуқуки байнидавлатист. Дар ҳуқуки байналмилалӣ вақте ки миллат меғунд, мансубияти давлатӣ, шахрвандиро низ дар назар доранд. Чунин фаҳмиши миллат дар ҳаёти имрӯза барои он қабулу эътироф шудааст, ки халқ, ба маънои муосир, аз иттиҳоди шахрвандон, новобаста аз мансубияти миллиашон, иборат аст.

Ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ сиёсӣ дар ду шакл мумкин аст амалӣ гардад: 1) **худмуайянкунӣ беруна** ва 2) **худмуайянкунӣ дохилӣ**. Худмуайянкунӣ беруна маънои ташкили давлати соҳибхитиёрро дорад. Аз он халқҳое истифода карда метавонанд, ки дар айни ҳол давлати мустақили хешро таъсис накардаанд. Худмуайянкунӣ дохилӣ мансуи **ақаллиятҳои миллиест**, ки дар дохили давлатҳои алоҳидаи соҳибхитиёр зиндагӣ доранд. Худмуайянкунӣ дохилӣ маънои соҳиб гаштан ба **худидоракунии минтақавиро** дар дохили давлат дорад. Ин худидоракунии минтақавӣ дар ду шакл мумкин аст истифода гардад.

Истифодаи ҳуқуки худмуайянкуниро асноди ҳуқуқии байналмилалӣ кафолат медиҳанд. Тибқи банди сеюми моддаи 1 Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ:

Ҳамаи давлатҳои дар ин Паймон ширкаткунанда ... бояд мутобиқи нуктаҳои Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид, амалӣ гаштани ҳуқуқ ба соҳибхитиёриро дастгирӣ намоёнд ва ин ҳуқуқро эҳтиром кунанд.

1. ***Соҳибхитиёрӣ чист?***
2. ***Ҳуқуки халқ ба соҳибхитиёрӣ чӣ маъно дорад ?***
3. ***Кафолати соҳибхитиёриро чӣ ташкил медиҳад?***

3. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА БАЁНИ СОҲИБИХТИЁРӢ. Ҳуқуқи дигари муҳимми дастаҷамъии халқ – ҳуқуқ ба баёни соҳибихтиёрӣ аст. Ин ҳуқуқ маънои онро дорад, ки халқ соҳиби ҳокимият буда, онро бевосита ва ё ба восита амалӣ месозад. Халқ ҳокимиятро одатан дар интиҳобот ва раъйпурсӣ амалӣ мегардонад. Ин шакли амалишавии ҳокимиятро демократияи бевосита меноманд. Ҳокимият ҳамчунон ба воситаи мақоми намоёндагӣ амалӣ мегардад. Ин шакли ҳокимиятдориро демократияи бавосита меноманд.

Кафолати муҳими ҳуқуқи халқ ба баёни соҳибихтиёрӣ – манъи ғасби ҳокимияти халқ аз ҷониби ҳама гуна ташкилоту хизбҳост.

Ҳокимият ба халқ тааллуқ дошта, халқ ҳудаш моҳият, шаклу сохти давлатдориагро муайян мекунад. Ҳеч кас ё ҳеч ташкилот халқро аз ин ҳуқуқ маҳрум сохта наметавонад.

1. Ифодаи «халқ – сарчашмаи ҳокимият» чӣ маъно дорад?

2. Халқ ҳокимиятро чӣ тавр амалӣ мегардонад?

4. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА АМАЛӢ НАМУДАНИ ҲОКИМИЯТ
Халқ сарчашмаи ҳокимият эътироф мешавад. Ин маънои онро дорад, ки халқ моҳияти ҳокимиятро муайян менамояд, тарзу усулҳои амалӣ ғаштани онро интиҳоб мекунад. Халқ ҳокимиятро ҳудаш бевосита амалӣ мекунад, масалан, ба воситаи қабули Конститутсия шакли идораи давлат, тартиби ташкили мақомоти давлат, салоҳияти онҳоро мушаххас мекунад, ташкилу фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ, муносибати байни давлат ва одамон, ягонагӣ ва ё ғуноғунии мафқуравӣ, низоми яккаҳизбӣ ва ё бисёрҳизбиро ҳудаш муайян мекунад. Халқ ҳамчунон дар интиҳоботи вакилони халқ ва президент иштирок мекунад ва ба ин васила ҳокимияти қонунгузор ва иҷроияро таъсис медиҳад. Ташкили пурраи ҳокимияти иҷроия ва ҳокимияти судӣ минбаъд бо ширкати бевоситаи Парлумон ва Сарвари давлат мегузарад. Парлумон ва Сарвари давлатро халқ интиҳоб мекунад.

Ҳамин тариқ, халқ сарчашмаи ҳокимият буда, амалисозии онро (ба истиснои ҳолатҳои вобаста ба раъйпурсӣ ва интиҳобот) ба зиммаи давлат мегузарад. Халқ ҳуқуқи амалӣ намудани ҳокимиятагро қисман ба давлат вомегузарад, давлат ба ивази ин, вазифаи эътирофу таъмини ҳуқуқу озодиҳои одамонро ба зимма мегирад.

Халқ дорои ҳуқуқи амалӣ намудани ҳокимият аст. Модоме ки сарчашмаи ҳокимият халқ аст, табиист ки ҳуқуқи амалӣ намудани он бояд насиби ҳамин халқ бошад. Халқ ҳокимиятро дар ду шакл амалӣ мекунад: а) бевосита ва б) бавосита. Халқ ҳокимиятро бевосита дар раъйпурсиву интиҳобот ва бавосита тавассути вакилони халқ амалӣ мегардонад.

5. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА ИСТИФОДАИ ОЗОДОНАИ САРВАТҲОИ ТАБИЙ

Халқ ҳуқуқи истифодаи озодонаи сарватҳои табииро дорад. Ҳамаи сарватҳои табиӣ, ки дар қаламрави давлат воқеанд, аз онҳо халқ аст. Давлат сарватҳои зеризаминӣ, об, фазо, олами набототу ҳайвонотро моликияти давлатӣ эълон намуда, дахлнопазирии онҳоро таъмин месозад. Ҳусусигардонӣ, истифодаи худсаронаву зиддиқонунии онҳоро давлат манъ мекунад. Сарватҳои табииро давлат зери ҳимояи худ қарор дода, онҳоро ба манфиати халқ истифода мебарад. Тибқи моддаи 13 Конституцияи Тоҷикистон:

Замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, фазои ҳавой, олами набототу ҳайвонот ва дигар бонгарии табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд ва давлат истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати халқ қафолат медиҳад.

Ин ҷо давлат ба маънои ҳам **ҷуғрофӣ** ва ҳам ҳуқуқӣ-сиёсӣ фаҳмида мешавад. Ба маънои ҷуғрофӣ давлат – кишвар, мамлакат ва пеш аз ҳама ватан аст. Ҳудуди давлат барои халқи дар он истиқоматкунанда ватан буда, тамоми сарватҳои табиаш мансуби халқанд. Халқ ҳуқуқ ба ватани таърихӣ дорад. Ҳуқуқи халқ ба ватани аҷдодӣ, мисли ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ фитрӣ аст. Ин ҳуқуқ табиатан мансуби халқ буда, аз амру хоҳиши ягон давлати дигар вобаста нест. Ҳуқуқ ба ватан маънои худмуайянкунӣ худудиро дорад. Ҳудуде, ки дар он халқ таърихан ташаққул ва инкишоф ёфтааст, ватани таърихӣ ҳамин халқ ҳисоб мешавад.

1. *Сарватҳои табииро чӣҳо ташкил медиҳанд ва онҳоро кӣ истифода мебарад?*
2. *Ватани аҷдодӣ чист ва кӣ ба он ҳуқуқ дорад?*

Давлат ба маънои **ҳуқуқӣ-сиёсӣ** – иттиҳоди шаҳрвандон аст. Ҳамаи шаҳрвандони давлат дар якҷоягӣ халқро ташкил медиҳанд. Ба ин маъно, сарватҳои табиӣ моликияти халқанд. Модоме ки сарватҳои табиӣ дар ҳудуди аҷдодии халқ ҷойгиранд, онҳо насиби ҳамин халқ буда метавонанд. **Халқ ҳуқуқ ба ҳудуд ва ватани аҷдодӣ ва ба ин хотир ҳуқуқ ба сарватҳои табиӣ дорад.** Тибқи банди сеюми моддаи 1 Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ:

Тамоми сарватҳои табиӣ, ки дар ватани аҷдодии халқ воқеанд, танҳо моликияти ҳамин халқ шуда метавонанд. Давлат онҳоро аз тасарруфи ғайриқонунӣ дохила ва беруна эмин дошта, ба манфиати халқ, рушду нумӯви кишвар истифода мебарад. Халқ, ки имкони амалӣ намудани ҳокимиятро ба дӯши давлат вогузоштааст, ҳуқуқи истифодаи сарватҳои табииро низ ба зиммаи ҳокимият мегузорад. Табиист ки халқ дар раъйпурсӣ тақдирӣ ин ва ё он сарвати табииро ҳудаш муайян менамояд. Масалан, дар аксар кишварҳо доир ба моликияти хусусӣ додани замин раъйпурсӣ гузаронида мешавад. Яъне, халқ метавонад бевосита сарватҳои табииро ихтиёрдорӣ намояд.

1. *Ҳуқуқи халқ ба инкишофи озодона чист ва он он чӣ маъно дорад?*
2. *Шароитҳои дохиливу берунаи инкишофи озодонаи халқ аз чӣ иборат аст?*

6. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА ИНКИШОФИ ОЗОДОНА. Дар заминаи ҳуқуқҳои номбаргаштаи халқ ба худмуайянкунӣ, баёни соҳибхитӣ, амалӣ намудани ҳокимият, ба ватани аҷдодӣ, ҳудуди таърихӣ, сарватҳои табиӣ инкишоф, рушду нумӯви озодонаи халқ таъмин мегардад. **Халқ ба инкишофи озодона ҳуқуқ дорад.** Ин ҳуқуқро чомеаи ҷаҳонӣ эътирофу риоя мекунад. Дар Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ омадааст, ки ҳамаи халқҳо ҳуқуқи худмуайянкунӣ доранд.

Инкишофи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии худро озодона таъмин мекунад (моддаи якум).

Инкишофи озодона дар шаклҳои гуногун сурат мегирад – интиҳоби озодонаи забони давлатӣ, қабули конституция, муайян намудани шакли идораи давлат, сохтори давлатӣ, тарзу усулҳои амалӣ намудани ҳокимият, низомӣ мақомоти давлатӣ, тартиби ташкили онҳо, шаклҳои фаъолияти иқтисодии одамон, наъми муносибат байни давлат ва чомеа, давлат ва одамон, давлат ва иқтисод, интиҳоби шаклҳои моликият, мушаххас намудани хусусиятҳои ҳаёти мафкуравӣ ва сиёсӣ. Инкишофи озодона дар сурати набудани даҳолати беруна, ҳама гуна таҳдиди ҳамлаи ҷарбӣ, фишори сиёсӣ, вазъи муътадили дохилию хориҷии кишвар имконпазир аст.

Савол ва супоришҳо:

1. *Ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ гуфта кадом ҳуқуқҳоро меноманд ?*
2. *Ҳуқуқи халқ ба худмуайянкунӣ, баёни соҳибхитӣ, амалӣ намудани ҳокимият, истифодаи сарватҳои табиӣ, инкишофи озодона чист ?*
3. *Ҳуқуқи халқ ба ватани аҷдодӣ ва ҳудуди таърихӣ чист ?*
4. *Матни санадҳои байналмилалӣ ва Конституцияи Тоҷикистонро таҳлил намуда, ҳуқуқҳои дастаҷамъии халқ ва кафолати онҳоро шарҳ диҳед.*
5. *Аҳамияти истифодаи ҳуқуқҳои дастаҷамъиро муайян намоед.*

БОБИ 2. ФАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА ҲУҚУКИ ИНСОН

§6. ФАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ СОҲАИ ҲУҚУКИ ИНСОН ДАР ЧУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

**1. ЗАРУРАТ, АҲАМИЯТ ВА МАЗМУНИ ФАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ
БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР СОҲАИ ҲУҚУКИ ИНСОН.** Фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа амал мекунанд, масалан, дар соҳаи таъмини сулҳ, пешгирии ҷанг, мубориза бар зидди терроризми байналмилалӣ, ҳифзи табиат, солимгардонии муҳити зист, истифодаи оқилонаи табиат, ҳалли масоили зиёди марбут ба оила, демография ва ғайра. Соҳаҳои фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ зиёд ва гуногунанд. Ҳуқуқҳои инсон яке аз соҳаҳои фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ мебошанд.

Зарурати таърихӣ фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ бо он муайян мегардад, ки дар баробари пешрафти ҷомеа кадрҳои инсон низ бештар шинохта шуда, ҳуқуқҳояш батадрич эътироф шудаанд, аммо ҷангҳои ҷаҳонӣ асри гузашта, алалхусус, наҷодпарастони фашистӣ арзишҳои муҳими ахлоқӣ ҳуқуқи башарро поймол намуданд. Илова ба ин, дар шароити имрӯза низ дар манотиқи гуногуни олам низоъҳои мусаллаҳона ҷой доранд, масалан, дар Ироқ, Афғонистон, Фаластин ва ғайра. Тоҷикистон низ таҷрибаи талхи низоъи байни тоҷиконро дар нимаи аввали солҳои 90-ум ҷаҳид. Дар баробари низоъҳои мусаллаҳона, ҷаҳони имрӯза боз дучори ҳодисаҳои дигари нанговару ҳилофи ҳуқуқҳои инсон гашт. Яке аз чунин ҳодисаҳои мудҳиш ва ба ҳаёти одамон хатарнок терроризми байналмилалӣ аст. Ҳодисаҳои террористии дар ИМА, Англия, Испания, Федератсияи Русия ва манотиқи дигари олам рухдода боиси ҳалокати садҳо ва ҳазорҳо афроди бегуноҳ ва умуман аҳолии осоишта гардиданд. Солҳои охир дар Ироқу манотиқи дигари ғарбӣ гирифтори низоъҳои мусаллаҳона, ба қатл расонидани ғарбдорон аз ҷониби гурӯҳҳои террористӣ ба мушоҳида мерасад (масалан, қатли кормандони сафоратхонаи Русия дар Ироқ ва шумораи зиёди хабарнигорону кормандони созмонҳои байналмилалӣ дар ин кишвар), ки худ боз як ҳодисаи мудҳишу нанговар аст.

Ҳамаи ин низоъҳо амалҳои ҷинояткорона, алалхусус, ҷиноятҳои байналмилалӣ зидди инсон зарурати фаъолияти созмонҳои байналмилалӣро дар соҳаи ҳуқуқи инсон дучанду даҳчанд гардониданд. Низоъҳои мусаллаҳона, амалҳои террористӣ ва дигар кирдорҳои зиддинсонӣ истифода ва риояи ҳуқуқи инсонро зери хатар мегузоранд ва ё онҳоро ошкоро поймол мекунанд. Ҷомеаи шаҳрвандӣ назди чунин ҳодисаҳои ҳилофи кадрҳои ҳаёти инсонӣ очиз аст. Дар ин соҳа фаъолияти як ё ду давлати ҷаҳонӣ нокифоя аст.

Дар ҷаҳони имрӯза фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳукуқи инсон *зарурати таърихӣ ва аҳамияти умумибашарӣ* дорад.

Мазмуни фаъолияти созмонҳои байналмилалиро дар соҳаи ҳукуқи инсон унсурҳои зерин ташкил медиҳанд: эътирофи ҳукуку озодиҳои асосии инсон дар санадҳои ҳукуқи байналмилалӣ (Эълумия, паймонҳо, конвенсияҳо ва ғайра); тафтиши риояи ҳукуқи инсон дар манотиқи гуногуни олам; таъсиси ташкилотҳо ва созмонҳои мухталифи байналмилалӣ баҳри тафтиши риояи ҳукуқи инсон дар ҷаҳони имрӯза; таҳия ва пешниҳоди таклифҳои муфиду мушаххас ба ҳукуматҳо, созмонҳои ташкилотҳои дохилидавлатӣ барои риоя ва таъмини ҳуқуқҳои инсон; андешидани чорабиниҳои ташкилӣ, иқтисодиву молиявӣ, иҷтимоиву фарҳангӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ва истифодаи самараноки онҳо дар кишварҳои ҷаҳон; таҳияи барномаҳои консепсияҳои гуногуни соҳаи таълиму риоя ва таъмини ҳуқуқҳои инсон.

2. СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ВА СОҲТОРҲОИ ОНҲО ОИД БА ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ҷойи муҳимро маҳз вазифаҳои нозирии СММ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ишғол менамояд. Хусусияти фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар ин соҳа дар он аст, ки ин созмонҳо ба фаъолияти давлатҳо даҳолат намеkunанд: Айни замон давлатҳо вазифаҳои муайянро дар соҳаи ҳуқуқи инсон ба зимма гирифтаанд ва уҳдадоранд, ки онҳоро иҷро намоянд. Ин вазифаҳо аз вазифаҳои давлати миллии дар дохили кишвар фарқ доранд. Вазифаҳои давлатҳо дар соҳаи ҳуқуқи инсон ҳислати умумичаҳонӣ доранд. Давлат дар баробари ҳамроҳ шудан ба санадҳои байналмилалӣ (Эълумия, паймонҳо, конвенсияҳо ва ғайра) дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ масъулу уҳдадор мешавад. Табиист, ки як давлат аз болои фаъолияти давлати дигар дар ин соҳа назорат бурда наметавонад, ба ин қор ҳеч як давлат вақолатдор нест, зеро ин амал ҳилофи соҳибхитиёрии давлатҳо ва ҳукуқи байналмилалист.

Пас риояи ҳуқуқҳои инсонро бояд ҷӣ тавр назорат кард? Аз қуҷо медонем, ки оё дар ин ва ё он кишвар ва ё манотиқи алоҳидаи ҷаҳон ҳуқуқҳои инсон риоя мешаванд? Вазъи риояи ҳуқуқи инсонро дар манотиқи гуногуни ҷаҳон ҷи тавр бояд муайян намуд?

Роҳи асосии имқонпазирӣ тафтиши риояи ҳукуқи инсон дар ҷаҳон аз тариқи фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ мебошад. Маҳз созмонҳои байналмилалӣ, ки бо амру иродаи халқҳои ҷаҳон таъсис дода мешаванд, имқонияти тафтиши риояи ҳукуқи инсонро дар ҳар гӯшаи ҷаҳон доранд.

Дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон фаъолияти **Созмони Милалӣ Муттаҳид** аввалиндараҷа аст. СММ созмони байналмилалиест, ки дар асоси иттиҳоди довталабонаи давлатҳои соҳибхитиёр барои таъмини амниятӣ сулҳи ҷаҳон, инқишофи ҳамқории давлатҳо таъсис гардидааст.

Вазифаи мусоидат ба эҳтирому риояи ҳукуқи инсонро Иҷлосияи Қуллӣ (Ассамблеяи Генералии) СММ ба уҳда дорад. Иҷлосияи Қулл ба

ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳанг, маориф, тандурустӣ ва амалӣ гаштани ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ барои ҳама новобаста аз тафовути наҷодӣ, ҷинс, забон ва дин мусоидат мекунад (моддаи 13 Ойинномаи СММ). Бо мақсади ин фаъолият Иҷлосияи Кулл таҳқиқи зарурӣ гузаронида, тавсияҳои муфид медиҳад. Масъалаҳои марбут ба ҳуқуқи инсон дар кумитаҳои Иҷлосияи Кулл, алаҳхусус, дар Кумитаи сеюми он, муҳокима мешаванд. Таҳқиқи соҳаи ҳуқуқи инсонро Шӯрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ (ШИКТИЧ – ЭКОСОС), мақомоти ғирирасони он, муассисаҳои махсусгашта ва Кулли СММ мегузаронанд. Иҷлосияи Кулл ҳуқуқи муҳокимаи ҳама гуна масъаларо дар ҷаҳорҷӯбаи Ойинномаи СММ дошта, дар заминаи онҳо ба давлатҳои аъзо ва Шӯрои Амният таклифҳо пешниҳод мекунад.

Тибқи Ойинномаи СММ дар иҷроии вазифаҳои СММ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон дар баробари Иҷлосияи Кулл нақши муҳимро Шӯрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ (ШИКТИЧ - ЭКОСОС) мебозад. Ин созмон таҳти роҳбарии Иҷлосияи Кулл кор мекунад. ЭКОСОС ё худ ШИКТИЧ соли 1946 таъсис гардидааст. Ба сифати мақоми ғирирасон 5 комиссияи минтақавии ШИКТИЧ амал мекунад: Комиссияи аврупоии иқтисодӣ, Комиссияи иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ барои Осиё ва уқёнуси Ором, Комиссияи иқтисодии СММ барои Африқо, Комиссияи иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ барои Осиёи Ғарбӣ, Комиссияи иқтисодии СММ барои Амрикои Лотинӣ ва ҷаҳзаи баҳри Кариб. Ҳамчунин, беш аз 20 кумита, комиссияҳои доимӣ (оид ба вазъи занҳо, ҳуқуқҳои инсон ва ғайра) – мақомоти ғирирасони ин созмон мебошанд. Мақоми олий сессия аст, ки дар як сол се маротиба даъват мешавад. Қароргоҳаш Ню-Йорк аст.

Комиссия оид ба вазъи занҳо комиссияи ЭКОСОС буда, соли 1946 таъсис гаштааст. Аъзойш ба муҳлати 4 сол аз ҷониби ЭКОСОС интиҳоб мешаванд. Оид ба риояи ҳуқуқҳои занон дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа бо дарназардошти баробарҳуқуқии марду зан ба ЭКОСОС маърузаву таклифҳо пешниҳод мекунад. Дар таҳияи Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои сиёсии занон, Эълومия дар бораи барҳам додани таъйиз нисбати занҳо ва дигар санадҳои байналмилалӣ марбут ба ҳуқуқҳои занон иштирок намудааст. Иҷроии конвенсияҳо, эълумияҳо ва таклифҳои қабулшударо месанҷад.

Соли 1946 Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон таъсис мешавад. Аъзои Комиссияро ЭКОСОС интиҳоб мекунад. Комиссия оид ба ҳуқуқҳои инсон дар хусуси Қонунномаи (Билли) байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи инсон, эълумияю конвенсияҳо оид ба озодиҳои шахрвандӣ, вазъи занҳо, озодии иттилоот, ҳифзи ақаллиятҳо, пешгирии маҳдудияти наҷодӣ, ҷинсӣ, забонӣ ва динӣ, ҳама гуна масъалаи дигари марбут ба ҳуқуқи инсон маърузаю таклифҳоро ба ЭКОСОС пешниҳод мекунад. Соли 1947 Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон таъсис шуд. Аз ҷониби Комиссия гурӯҳҳои гуногуни корӣ баҳри тафтиши риояи ҳуқуқҳои инсон ташкил гаштанд, ки дар манотиқи гуногуни ҷаҳон кор карданд

(Африқои Ҷанубӣ, Чили ва давлатҳои дигар). Намояндагони махсуси Комиссия дар Ироқ, Гаити ва дигар кишварҳо таъйин шуда буданд. Онҳо дар кишварҳои муайян тафтиш гузаронида, маърузаи ҳешро ба Комиссия пешкаш мекунад. Комиссия бо супориши ЭКОСОС тадқиқ мегузаронад, ахбори лозима ва таклифҳо пешкаш мекунад. Бо иштироки Комиссия як қатор санадҳои муҳими байналмилалӣ қабул шуданд, аз қабили Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, Паймонҳои байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ Конвенсияи байналмилалӣ оид ба барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбизии наҷодӣ, Конвенсия дар бораи номумкин будани истифодаи муҳлати даъво нисбати ҷиноятҳои ҳарбӣ ва ҷиноятҳои зидди инсоният, Конвенсия дар хусуси пешгирии ҷинояти апартеид ва ҷазои он. Мубориза ба муқобили апартеид, наҷодпарастӣ ва таъбизии наҷодӣ, поймолсозии оммавии ҳуқуқҳои инсон дар манотиқи мухталифи ҷаҳон (Африқои Ҷанубӣ, Чили, Салвадор, ҳудуди Арабии забтнамудаи Исроил) дар маркази таваҷҷуҳи Комиссия буданд.

Тибқи қарори Иҷлосияи Кулли СММ 20 декабри соли 1993 **Комиссари олий оид ба ҳуқуқи инсон** таъсис ёфта, он тамоми фаъолияти СММ-ро дар соҳаи инсон ҳамоҳанг месозад.

Барои ҳифзи ҳуқуқи инсон теъдоди зиёди мақомоти конвенсионӣ амал мекунад, ки дар асоси созишномаҳо оид ба ҳуқуқи инсон таъсис гардидаанд. Аввал **Кумита оид ба ҳуқуқи инсон** таъсис мегардад. Сипас, мақомоти дигари зерини конвенсионӣ ташкил мешаванд: **Кумита оид ба барҳам додани таъбизии наҷодӣ** (соли 1970), **Кумита оид ба барҳам додани таъбиз нисбати занон** (соли 1982), **Кумита оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ** (соли 1985), **Кумитаи муқобили шиканҷа** (соли 1988), **Кумита оид ба ҳуқуқҳои кӯдак** (соли. 1990).

Кумита оид ба ҳуқуқи инсон – дар асоси моддаи 28-и Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ барои тафтиши ҷараёни иҷрои Паймон аз ҷониби давлатҳои аъзо таъсис гардид. Аъзоро давлатҳои иштирокчии Паймон интиҳоб мекунад. Муҳлати салоҳияти онҳо чор сол аст. Онҳо на ба сифати намояндагони давлатҳои худ, балки ҳамчун экспертҳо кор мекунад. Кумита дар сессияҳои худ, ки дар як сол ду маротиба гузаронида мешаванд, маърузаҳо, пешниҳод мекунад.

Кумита оид ба барҳам додани таъбизии наҷодӣ – мақомест, ки тибқи Конвенсияи байналмилалӣ оид ба барҳам додани ҳама шаклҳои маҳдудкунии наҷодӣ таъсис гардидааст. Он аз мушовирон иборат аст, ки аз ҷониби давлатҳои иштирокчии Конвенсия интиҳоб мешаванд. Давлатҳои иштирокчии Конвенсия оид ба қабули ҷораҳо барои иҷрои Конвенсия ба Кумитаи номбурда маърузаҳо пешниҳод мекунад. Кумита ҳар сол ба Иҷлосияи Кулл маъруза пешниҳод мекунад.

Тибқи қарордоди № 1235-и ЭКОСОС аз 6 июни соли 1967 Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон ва Зеркомиссия оид ба пешгирии маҳдудкунии ва ҳифзи ақаллиятҳо ваколатдор шуда буданд, ки **мурочиати шахсии аш-**

хоси хусусиро баррасӣ намоянд. Аризаи инфиродиро мақомоти дигари конвенсионӣ низ баррасӣ менамоянд.

Аризаи инфиродиро созмонҳои минтақавӣ низ дида мебароянд. Яке аз онҳо Суди Аврупоӣ аст. Мурофияи судӣ шифохӣ ва хаттӣ буда, дар он даъвогар ба таври ошкоро ва ҷавобгар, шохидон, мушовирон ва шахсони дигари манфиатдор иштирок мекунад. Қарорҳои Суди Аврупоӣ қатъӣ буда, мавриди шикоят қарор намегиранд. Дар мурофияи судӣ меъёрҳои байналмилалӣ истифода мешаванд. Давлатҳо қарорҳои ин судро бо дар назардошти афзалияти ҳуқуқи байналмилалӣ иҷро мекунад.

Дар соҳаи ҳуқуқи инсон **ҳамкории минтақавӣ** низ аз аҳамият ҳолӣ нест. Дар низоми аврупоии ҳифзи ҳуқуқи инсон нақши асосиро **Шӯрои Аврупо** мебозад. Дар асоси Конвенсияи аврупоии ҳифзи ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ ду мақомот ташкил шуда буданд – Комиссияи Аврупоӣ ва Суди Аврупоӣ оид ба ҳуқуқи инсон. Комиссияи аврупоӣ оид ба ҳуқуқи инсон шикоятҳои давлатҳои алоҳида, шахсони алоҳида, созмонҳои ғайриҳукуматӣ ва гурӯҳи шахсонро оид ба поймол гардидани ҳуқуқи инсон дида мебаромад. Тибқи Протоколи № 11 ба Конвенсияи аврупоии ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ аз 11 майи соли 1994 Комиссияи Аврупоӣ барҳам дода шуда, мақоми ягона Суд эътироф мешавад. Акнун шикоятҳо ба Суд пешниҳод мешаванд. Барои баррасии қорҳо кумитаҳоро иборат аз 3 судя, палатаҳоро иборат аз 7 судя ва палатаҳои калонро иборат аз 17 судя таъсис медиҳанд. Ҷараёни иҷро қарорҳои Судро Кумитаи Вазирони Шӯрои Аврупо назорат мекунад.

Дар баробари Шӯрои Аврупо нақши муҳимро дар ҳифзи ҳуқуқи инсон **Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо** мебозад. Ин созмон ба қори худ 3 июли соли 1973 дар Хелсинки чун Машварати Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (СБСЕ) оғоз намуда, охири соли 1994 номи САҲА – Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (ба русӣ – ОБСЕ)-ро мегирад. Кишварҳои Аврупои Ғарбӣ ва Шарқӣ, ИМА, Канада ва кишварҳои дигар узви он мебошанд. САҲА созмони байналмилалӣ минтақавӣ буда, яке аз вазифаҳои мусоидат ба таъмини ҳуқуқи инсон аст.

Дар минтақаи Амрико тибқи Конвенсияи байниамериқоии ҳуқуқи инсон аз соли 1969 ваколати тафтиши иҷроӣ ин конвенсия ба зиммаи ду созмон гузошта шуда буд: **Комиссияи Байниамериқоӣ ва Суди Байниамериқоӣ оид ба ҳуқуқи инсон**. Давлатҳои африқоӣ бо қабули Хартияи африқоии ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи халқҳо созмони минтақавӣ хешро таъсис доданд. Он **Комиссияи Африқоии ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи халқҳо мебошад**. Дар тӯли 10 соли аввали қораш Комиссия беш аз 30 гузориш доир ба поймолгардии мунтазами ҳуқуқҳоро баррасӣ намудааст. Дар кишварҳои Араб Комиссияи доимии Арабӣ оид ба ҳуқуқи инсон таъсис дода шудааст.

Соҳаи дигари фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ба пешгирии ҷиноятҳои байналмилалӣ алоқаманд аст. Бо ин мақсад соли 1993 бо қарори Шӯрои Амният **Трибунали байналмилалӣ ҷиноии муваққатӣ**

барои таъкиби шахсони гунаҳгор дар поймолкунии ҳуқуқи инсон дар собик Югославия ва соли 1994 Трибунали байналмилалӣ оид ба Бурунди (барои ҷавобгарии ашхоси дар қатли омми гунаҳгор) таъсис дода шуд. Соли 1998 Суди Байналмилалӣ Чиноӣ таъсис меёбад. Он нисбати ҳамаи онҳое, ки дар содир намудани, ҷиноятҳои байналмилалӣ ва ҷиноятҳои муқобили инсон гунаҳгоранд, ҳукм мебарорад.

3. ҶАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ТОҶИКИСТОН. Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчи комилҳуқуқи муносибатҳои байналмилалӣ, узви СММ аст. Тоҷикистон ба бештари эълония, паймонҳо, конвенсияҳо ва санадҳои дигари байналмилалӣ ҳамроҳ шуда, қонунгузори ҳешро ба талаботи онҳо мутобиқ намудааст. Тоҷикистон узви бисёр созмонҳои байналмилалӣ аст. Созмонҳои байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон намоёндагии ҳудро доранд. Тоҷикистон яқоя бо созмонҳои байналмилалӣ дар таҳкими сулҳи ҷаҳонӣ ва таъмини ҳуқуқҳои инсон сарм мегузорад. Ҷумҳурии мо ширкаткунандаи ҷаъоли созмонҳои байналмилалӣ буда, дар арсаи байналмилалӣ бо ташаббусҳои муфид баромад мекунад. Ҷунонӣ, бо ташаббуси Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон “Даҳсолаи оби тоза” дар ҷаҳон эълон гардид. Ин ташаббусро роҳбари давлати мо зимни суҳанронӣ дар Иҷлосияи Кулли СММ изҳор дошт. Ин ташаббус ҷонибдорӣи васеи аҳли ҷомеаро пайдо намуд. Ё ин ки эълон гаштани “Соли тамаддуни ориӣ”, аз ҷумлаи ташаббусҳои дигари Сарвари давлат ва Ҳукумати ҷумҳурии мо аст. Ин ва дигар ташаббусҳои сарвари давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон дастгирӣи созмонҳои байналмилалӣ ва аҳли ҷомеаро пайдо намуданд. Онҳо дар таъмини ҳуқуқи инсон низ нақши муҳим доранд. Масалан, андешидани тадбирҳои байналмилалӣ ва дохилидавлатӣ дар масъалаи таъмини оби тоза табиист, ки барои саломатии одамони сайёра, таъмини шароити арзандаи зиндагӣ ва ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқҳои дигари инсон аҳамияти қалон доранд. Ҳамаи ин мисолҳо далели онанд, ки Тоҷикистони соҳибистиклол ширкаткунандаи ҷаъоли ҷараёни иҷрои тамоми санадҳои байналмилалӣ, ҳамкорӣи васеъ бо созмонҳои байналмилалӣ аст.

Қумаки созмонҳои байналмилалӣ дар хотима бахшидан ба низоъи байни тоҷикон дар солҳои навадуми асри гузашта ва таҳкими сулҳ ниҳоят қалон аст. Дар ин соҳа дар ҷумҳурии мо теъдоди зиёди созмонҳои байналмилалӣ ҷаъолият намуданд. Пеш аз ҳама, воқеаҳои мудҳиши он солҳо дар маркази таваҷҷуҳи СММ ва шахсан Дабири кулли СММ буданд. Гуфтушунидҳои байни тоҷикон таҳти сарпарастии СММ гузашта буданд. Дар таҳкими сулҳи тоҷикон сарми Маркази Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо дар Душанбе қалон аст; Нақши Идораи Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Дафтари СММ оид ба мусоидат ба сулҳ дар Тоҷикистон дар ҳифзи ҳуқуқҳои гурезаҳои тоҷики солҳои ҷанг тарки ҷумҳурӣ намуда ва баргардонидани онҳо аз Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ва ғайра ҳеҷ гоҳ фаромӯш намешавад. Сарми Қумитаи

Байналмилалии Салиби Сурх (КБСС) дар солҳои низои тоҷикон хеле калон буд (масалан, дар масъалаи таъмини озуқаворӣ, ёрии тиббӣ, муколама бо тарафҳои низоъ ва ғайра).

Ҳоло Тоҷикистон бо дигар созмонҳои байналмилалӣ низ ҳамкорӣ дорад. Мақомоти ҳокимияти давлатӣ аҳамияти ин ҳамкориҳо хуб дарк мекунад. Сарони намояндагӣ ва намояндагҳои созмонҳои байналмилалиро Президенти Тоҷикистон мунтазам қабул намуда, бо онҳо гуфтушунидҳои муфидро анҷом медиҳад. Давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон дар густариши ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ манфиатдор буда, барои фаъолияти муътадили онҳо дар ҷумҳурӣ тамоми имконоти шароитро фароҳам меоварад.

Дар таъмини сулҳ ва ҳифзи ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон нақши **Дафтари СММ оиди мусоидат ба бунёди сулҳ дар Тоҷикистон (ДСМММБСТ)** калон аст. Дар истилоҳшиносии СММ мафҳуми *бунёди сулҳ* чунин шарҳ дода шудааст: *тамоми кӯшишҳои хориҷӣ барои кумак ба кишварҳо ва минтақаҳо чиқати интиқоли онҳо аз ҷанг ба сулҳ тибқи ҳамаи навъҳои фаъолият барномаҳои марбут ба таъмини ин давраи гузариш*. ДСМММТ дар равнақи кӯшишҳои сиёсии СММ дар Тоҷикистон ва дастовардҳои Намояндагии нозирони СММ дар Тоҷикистон (ННСММТ) саҳмгузор аст. ННСММТ тибқи қарордоди Шӯрои Амният аз 6 декабри соли 1994 ташкил гашта буд. Баъди имзои Созишномаи сулҳ ва ризояти миллӣ (соли 1997) ва гузаронидани интиҳоботи парлумонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 2000), фаъолияти ваколати ННСММТ ба поён расид. Баъди тағйир ёфтани сохтори ННСММТ бо дастгирии Шӯрои Амнияти СММ 1 июни соли 2000 дар Тоҷикистон Идораи СММ оид ба бунёди сулҳ таъсис ёфт.

ДСМММБСТ ба Тоҷикистон дар таъмини техникаи омода намудани маърӯзаҳо оид ба шартномаҳои байналмилалӣ ва таъмини ҳуқуқи инсон кумак мекунад. Лоихаи ДСМММБСТ оид ба дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бахши тайёр намудани маърӯзаи миллӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон мақсади зерин дорад: шинос намудани аъзои ҳукумат, созмонҳои ғайридавлатӣ ва доираҳои академӣ бо талаботи СММ оид ба мазмунҳои шартномаҳои ҳифзи ҳуқуқи инсон. Лоихаи таълимӣ оид ба омӯзиши ҳуқуқи инсон дар иҷрои Барномаи «Низоми давлатии маориф дар соҳаи ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ёрӣ мерасонад. Дар доираи ин лоиха ДСМММБСТ аз ҳисоби муаллимон, маъмурини мактабҳо, кормандони созмонҳои давлатию ғайридавлатӣ иқтидори миллии соҳаи ҳуқуқи инсонро ташаккул медиҳад, оид ба усули таълими ҳуқуқи инсон воҳуриро семинарҳо, мизҳои гирд ва конференсҳо баргузор мекунад, маводи таълимӣ аз “Ҳуқуқи инсон”-ро моҳе ду маротиба дар замимаи нашрияти “Омӯзгор” – “Ҳуқуқи инсон” ба таъби мерасонид ва байни мактабҳои миёна ва олӣ тақсим мекард, тавассути Маркази иттилоот ва ҳуҷжатнигоҳдорӣ воқеъ дар Душанбе аҳолиро бо маълумоти маводи таълимии ҳуқуқи инсон таъмин менамуд, маводи иттилоотиро дар

воситаҳои ахбори умум паҳн менамуд. ДСМММБСТ ҳамчунон лоиҳахоро барои ҷавонон дастгирӣ мекард, то ки хатари ҷалби онҳо ба қочоқи маводи муҳаддир ва экстремизми сиёсӣ паст гардад. ДСМММБСТ яқҳо бо созмонҳои ғайриҳукуматӣ дар Душанбе барои ҷавонон ва дар маҳалҳои аз ҷанг зарардида ҷор маркази марбут ба ҳалли низоъҳо ва ҳуқуқи инсонро ташкил намуд.

Савол ва супориҳо

1. *Мазмунӣ фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқи инсонро байн кунед.*

2. *Қадам созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон фаъолият намуданд?*

3. *Нақши Дафтари Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба мусоидат ба бунёди сулҳ дар Тоҷикистон дар чӣ зоҳир мегардад?*

4. *Дар хусуси фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон дар маҳалли зистатон маълумот диҳед.*

5. *Оид ба мавзӯё як ҳолати ҳуқуқӣ тартиб дода, онро шарҳу эзоҳ диҳед.*

§7. ХАЗИНАИ КҶДАКОНИ СММ (ЮНИСЕФ)

1. ТАЪРИХИ ТАЪССЁБИИ ЮНИСЕФ ВА САМТҲОИ

ФАЪОЛИЯТИ ОН. Неқӯахволии бачаҳо ва таъмини ҳуқуқҳои онҳо аз рӯи бунёди СММ дар маркази диққати ин созмони бонуфузи байналмилалӣ қарор дорад. Яке аз аввалин санадҳои Иҷлосияи Кулли СММ ба таъсиси Ҳазинаи Кӯдакони СММ (ЮНИСЕФ) бахшида шудааст.

Таъсиси Ҳазинаи Кӯдакони СММ (ХКСММ – ЮНИСЕФ) амри воқеии замон буд. Таърих гувоҳ аст, ки кӯдакон дар ҳама давру замон дар гирдобии зулму истибод, истисмор ва зерӣ таъйиқу фишори қалонсолон қарор гирифта, ба ҳимояи махсуси давлат ва ҷомеа муҳтоҷ буданд.

Бо вуҷуди ин, Ҳазинаи Кӯдакон яқу яқбора таъсис наёфтааст. Ҷараёни таърихӣ ҳаракатҳои демократӣ ва ислохотҳои дар кишварҳои аз ҷиҳати сохти сиёсӣ ва иқтисодӣ пешқадами ҷорӣ аввали асри ХХ, дар баробари масъалаҳои дигари ҷомеа масъалаи кӯдакони ба ҳимоя эҳтиёҷмандро низ ба миён овард. Яқ қисми ин давлатҳо тасмим гирифтанд, ки ба масъалаи кӯдакон ҷиддӣ муносибат намоянд. Баъди ба анҷом расидани Ҷанги якуми ҷаҳонӣ, ба ин масъала Лигаи Миллатҳо машғул шуд.

Лигаи Миллатҳо соли 1924 дар шаҳри Женева (Швейтсария) Эъломияи Женева оид ба ҳуқуқи кӯдакро қабул намуд. Вале ин ҳуҷҷати Лигаи Миллатҳо на ҳамаи манфиатҳои кӯдаконро дар бар гирифта буд. Аз ин рӯ, он тағйироту иловаҳои ҷиддиро тақозо мекард. Умри кӯтоҳи Лигаи Миллатҳо он вақт имкон надод, ки ба ин масъала аз нав баргашта шавад. Ҷунин шароит баъд аз Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӣ ва таъсиси ёфтани СММ ба миён омад. Ҷанг нишон дод, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ бояд ба масъалаи ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон диққати ҳамешагӣ диҳад. Ин аст, ки соли 1946 Ҳазинаи Кӯдакони СММ (ХКСММ – ЮНИСЕФ) созмон дода шуд.

Дар ибтидои таъсис ин созмон ҳимояи кӯдакон аз таъбиз, истисмори иктисодии соҳибкорон, ғуломӣ, харидуфурӯш ва навъҳои дигари истисмори кӯдаконро аз ҷумлаи мақсаду вазифаҳои асосии хеш қарор дода, дар ин ҷода саҳми калон мегузорад. Дар тӯли фаъолияти беш аз нимаасра бахшҳои Хазинаи кӯдакони СММ дар аксар кишварҳои дунё фаъол гардиданд:

2. ФАЪОЛИЯТИ ЮНИСЕФ ДАР ТОҶИКИСТОН. Соли 1993 Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак пайваست. Ин иқдом зарурати дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис намудани бахши Хазинаи Кӯдакони СММ – ЮНИСЕФ-ро ба миён овард.

• Фаъолияти Хазинаи Кӯдакони СММ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самтҳои зерин сурат мегирад:

- таъмини саломатии модар ва кӯдак;
- таъмини моддии кӯдакон ва модарони эҳтиёҷманд;
- таҳияи маводи таълимӣ барои хонандагони мактабҳо;
- нигоҳ доштани муҳити барои зисти кӯдак мусоид;
- корҳои таблиғотӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдак;
- расонидани кумаки моддӣ ба кӯдакони ятим;
- паҳн намудани адабиёти ҳуқуқию методӣ оид ба ҳуқуқи кӯдакон;
- паҳн намудани гоя ва муносибати башардӯстона нисбат ба кӯдакон дар оила, кӯдакистон ва мактаб;
- ҷалб намудани кӯдакон ба тадбирҳои маърифатӣ ва ташаккули шахсияти онҳо.

Барои амалӣ намудани самтҳои мазкур фаъолияти ЮНИСЕФ дар ҳамкорӣ бо созмонҳои Наҷоти Кӯдакон, Созмони Умумиҷаҳонии Тандурустӣ, Комиссариати Олии Муҳоҷирати СММ ва ғайра сурат мегирад.

Соҳаи маориф Дар ин самт, пеш аз ҳама, сандуқи дастгирии давлатҳои Нидерландия ва Шветсия мавриди истифода қарор гирифта, маводи зарурӣ барои таҳия ва ҷопи китобҳои дарсӣ харида шуд. Дар баробари ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо номи «Ҳадафҳои рушди Ҳазорсола–таълими ибтидоии умумӣ» барномаеро эълон намудааст. ЮНИСЕФ ба ҳифзи духтарон, ки аввалин шуда ба ин барнома ҳамроҳ шудаанд, диққати калон дода, барномаи «Таҳсилот барои ҳама»-ро қабул намудааст. Масъалаҳои тарки таҳсил аз тарафи духтарон, гендерӣ, оила ва издивоҷи духтарони ба балоғатнорасида дар мадди назари пажӯҳиши созмон қарор гирифтаанд.

Ҳифзи саломатии модар ва кӯдак. Бо кумаки сарпарастҳо (донорҳо), ЮНИСЕФ ба сохторҳои тандурустии кӯдакон дар Тоҷикистон ёрӣ расонид. Ин кумак аз дорувории одӣ ва дигар маводу воситаҳои барои соҳаи тандурустӣ зарур иборат буд. Бо ташаббуси созмон ба Тоҷикистон миқдори зиёди доруворӣ ворид гардид. Дараҷаи камхунӣ дар байни

мардум, аз ҷумла дар байни кӯдакон ба нишондодҳои баланд расидааст. Барои тағйири вазъи нугувор Тоҷикистон бо ҳабиҳои (таблеткаҳои)-и оҳандор барои кӯдакони то сесола, духтарони ҷавон ва занони ҳомила таъмин карда шуд.

ЮНИСЕФ дар Тоҷикистон барои зиёд кардани йоди намак ба ду корхонаи истеҳсоли намак дар навоҳии Ашт ва Ёвон дастгоҳҳои йодпошӣ ва се таҷҳизоти санҷиши йоди намак тақдим намуд. Ба шахсони зарардида кулчақандҳои сафедадор (протеиндор) тақсим намуд, то онҳо ба ҳамин васила ғизои зарурӣ гиранд.

Соҳаи ҳифзи муҳити зист. Барномаи «Об – низоми беҳдошту гигиенӣ» дар ин самт амалӣ шуд, ки он ба хонандагону омӯзгорон нигаронида шуда, бештар хусусияти маърифатӣ дошт. Барнома дар минтақаҳои Тоҷикистони Ҷанубӣ анҷом ёфта, натиҷаҳои хуб ба бор овард.

Савол ва супоришҳо:

1. *Таърихи таъсиси ЮНИСЕФ-ро баён созед.*
2. *Аҳамияти таъсиси Ҳазинаи Кӯдаконро дар чӣ мебинед?*
3. *Қадам самтҳои фаъолияти ЮНИСЕФ-ро дар Тоҷикистон медонед?*
4. *Дар бораи қадам натиҷаҳои ЮНИСЕФ дар Тоҷикистон далел оварда метавонед?*
5. *Дар бораи ҳаёти як кӯдаки касалманд, ки ба ёрӣ эҳтиёҷманд аст, нақл кунед.*

§8. ҲАЗИНАИ СММ ОИД БА РУШД БА МАНФИАТИ ЗАНОН (ХСММРМЗ - ЮНИФЕМ)

Ба ёд оред, ки баробарии гендерӣ чист? Оё асноди байналмилалии ба ҳуқуқи занон бахшидашударо медонед?

1. ТАЪРИХИ ТАЪСИС ВА САМТҲОИ АСОСИИ ФАЪОЛИЯТИ ХСММРМЗ (ЮНИФЕМ). Занон ва духтарон дар тамоми ҷаҳон ба таъбиши бешумор гирифта мешаванд. Таъбиз мумкин аст зӯрварӣ, вобастагии иқтисодӣ, имконнопазирии ҳимояи манфиатҳои худ дар арсаи сиёсӣ ва ғайра бошад. Таъбиз нисбати занон дар байни ҳама табақаҳои ҷомеа мушоҳида мешавад, Барои тағйир додани ҳолати мавҷуда ХСММРМЗ – Ҳазинаи СММ оид ба рушд ба манфиати занон таъсис дода шудааст. Ҳазина бо ташаббуси Иҷлосияи Кулли СММ соли 1976 таъсис ёфтааст. Дар тӯли се соли охир фаҳмиши он, ки таъбиз нисбати занон чун вабо доман паҳн карда истодааст, торафт зиёд мешавад. Ҷомеаи ҷаҳонӣ дар ҷандин конфронсҳои СММ, ки солҳои 1990 доир гардиданд, уҳдадорҳои худро доир ба андешидани тадбирҳо бо мақсади барҳам задани таъбиз ва зӯрварӣ нисбати занон тақвият бахшид.

Дар марҳалаи кунунӣ, Ҳазина аз ҷиҳати молиявӣ ва техникаӣ барномаҳои дастгирӣ менамояд, ки ба беҳтар гардонидани вазъи занон ва баробарии гендерии онҳо равона карда шудаанд. Имрӯз фа-

ҳолияти ХСММРМЗ ҳаёти занон ва духтаронро дар беш аз 100 мамлакати ҷаҳон дар дар маркази тавачҷуҳ қарор додааст. ХСММРМЗ дар Африқо, кишварҳои Араб, Осиё, мамолики минтақаи Укёнуси Ором, Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Амрикои Лотин ва давлатҳои ҳавзаи Баҳри Кариб 14 намоёндаи минтақавӣ ва мушовирону мутахассисони зиёди соҳаи гендерӣ дорад. ХСММРМЗ тамоми иқдомотро анҷом медиҳад, то ки садои занон дар СММ шунида шавад, масъалаҳои нисбатан тезтундро ба миён мегузорад, масъалаҳоеро дастгирӣ менамояд, ки барои беҳтар гардонидани вазъи занон қабул шудаанд.

ХСММРМЗ дар ҳамкорӣ бо оҷонсиҳои СММ, ҳукуматҳо, созмонҳои ғайриҳукуматӣ оид ба масъалаҳои гуногун аз сулҳофарӣ то васеъ намудани имкониятҳои иқтисодӣ бо мақсади ба даст овардани баробарҳуқуқии занон ва мардон (баробарии гендерӣ) фаъолият мекунад. ХСММРМЗ ҷонибдори ворид кардани масъалаҳои занон ба рӯзномаи миллӣ, минтақавӣ ва умумиҷаҳонӣ мебошад, дар ин роҳ ҳамкорӣ ва таъмини ташҳиси техникии стратегияи амалӣ намудани муносибатҳои гендерӣ дар сиёсат ва васеъ намудани имкониятҳои занонро ташвиқ менамояд. ХСММРМЗ татбиқи ҳуқуқи занон ва таъмини амнияти онҳоро ҳамчун вазифаи нисбатан муҳим қарор дода, фаъолияти худро ба иҷрои се мақсади стратегӣ равон месозад.

- Васеъ намудани ҳуқуқҳои иқтисодӣ ва имкониятҳои занон;
- Қатъ намудани зӯрварӣ нисбати занон;
- Таъмини баробарии гендерӣ дар шароити идораи демократӣ, замони осоишта ва азнавбарқароркунии баъдичангӣ.

Барои иҷрои ин мақсадҳо ХСММРМЗ дар сатҳи гуногун дар тамоми минтақаҳои ҷаҳон фаъолона кор мекунад. Ҳазина бо мақсади таҳия ва таъмини иҷрои қонунҳо, ба амал баровардани сиёсати, решакан кардани таъбири гендерӣ дар ҷунин масъалаҳо, ба монанди ҳуқуқ ба замин ва мерос, ҳуқуқ ба кори сазовор ва рафъи ҳамаи шаклҳои зӯрварӣ нисбати занонро дар маркази тавачҷуҳи худ қарор додааст. Фаъолияти ХСММРМЗ, инчунин ба тағйири муносибат нисбати баробарии гендерӣ ва ҳуқуқи занон дар сохторҳои давлатӣ, васеъ намудани ҳуқуқ ва имкониятҳои ҳимоятгарони ҳуқуқи занон ва рафъи ҳамаи шаклҳои таъбирӣ дар ҷомеа равона карда шудааст.

Дар марҳалаи кунунӣ ду санади асосии байналмилалӣ кори ХСММРМЗ-ро муайян месозад: Платформаи Пекинии амал, ки Конфронси Ҷаҳоруми Умумиҷаҳонӣ оид ба вазъи занон соли 1995 қабул кардааст; Конвенсия дар бораи ҳамаи шаклҳои таъбирӣ нисбати занон, ки он ҳамчун “Билл дар бораи ҳуқуқҳои занон” низ маълум аст: то соли 2015 ду маротиба кам кардани сатҳи қашшоқӣ, гуруснагӣ, бемориҳо, бесаводӣ, нобаробарии гендерӣ ва рафъи тамоюли паҳншавии касалии ВИЧ / СПИД. Файр аз ин, Қарори № 1325 (соли 2000)–и Шӯрои Амният, ки ба занон, сулҳ ва беҳатарӣ дахл дорад, даъват мекунад, ки дастгири

талоши расонидани ёрӣ ба занон дар ҳолати низоъҳо ва вазъи онҳо баъд аз низоъҳо тақвият ёбад.

Зӯроварӣ нисбати занон шакли аз ҳама пахншудаи вайронкунии ҳуқуқи инсон мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки ҳар зани сеюм дар ҷаҳон бо латукӯб ба алокаи чинсӣ маҷбур меҳрдод ё ки ба таҳқири дигар гирифтормешавад. Барои ислоҳи вазъи соли 1996 Ҳазинаи Траст ташкил шуд. Алҳол, Ҳазинаи мазкур 80 лоиҳаро дар 71 мамлакат дастгирӣ менамояд, ки аз тарафи СҶХ, ҷамоаҳо, иттифокҳои касаба, ошонсҳои давлатӣ ва муассисаҳои маърифатӣ иҷро карда мешаванд. Ҳазинаи «Траст» ҳамчун маркази иттилоот барои тақвияти роҳҳои самараноки пешгирии зӯроварӣ ва ҳимояи занон – қурбониёни зӯроварӣ васеъ эътироф гардидааст.

ХСММРМЗ ба масъалаи таъмини беҳатарии иқтисодии занон, ҳимояи ҳуқуқи онҳо ба замин ва мерос машғул буда, имконияти дастрасии онҳоро ба қорҳои сазовор васеъ мекунад ва ба озодона меҳнат кардани муҳоҷирон, чи дар мамлакатҳои равоқунанда ва чи дар мамлакатҳои қабулқунандаи муҳоҷир мусоидат менамояд. ХСММРМЗ дар зиёда аз 30 давлати ҷаҳон ташаббусҳои мақомоти давлатию идорави меҳаллиро, ки ба таҳияи бучет, ҳисобу китоби масъалаҳои гендерӣ дахлдоранд, инчунин ҷамъоварӣ ва истифодаи маълумот аз рӯи нишонаи ҷинсиятро.

Аз рӯи маълумоти таҳқиқот, занҳо ҷун пештара дар мақомоти миллӣ ва маҳаллии роҳбарӣ намоёнанд камдоранд: ҳиссаи онҳо ҳамагӣ 15 дарсадро ташкил медиҳад. Нокифоя будани теъдоди занон дар музокирот доир ба масъалаҳои сулҳ ва азнавбарқароркунии баъдиҷангӣ эҳсос карда мешавад, сарфи назар аз он, ки ин масъалаҳо, пеш аз ҳама, ба онҳо дахлдоранд, ширкати занҳо дар музокирот ба муваффақияти он мусоидат менамояд. Мақоми занон дар шароити баъд аз низоъ, дар мавриди баргузориҳои интиҳобот, таъсиси сохторҳои қонунгузорӣ ва таҳияи конституцияи ниҳоят муҳим аст. ХСММРМЗ ширкати занонро дар ҷараёни интиҳобот фаъолон дастгирӣ менамояд. ХСММРМЗ ба масъалаи ВИЧ / СПИД диққати махсус медиҳад. Ҳазина бо шӯроҳои миллӣ дар вазорати тандурустӣ бо мақсади таҳияи барномаҳо ва сиёсат ҳамкорӣ мекунад, ин ҳамкорӣ ба занон имконият фароҳам меоварад, ки дар пешгирии ва табобати беморӣ баробарҳуқуқии пурра дошта бошанд. ХСММРМЗ ба занҳое, ки гирифтори ВИЧ шудаанд, дастӣ ёрӣ дароз мекунад.

ХСММРМЗ бо чӣ мақсад таъсис ёфтааст? Қадом самтҳои фаъолияти он барои мамлақати мо рӯзмарра аст?

2. ФАЪОЛИЯТИ ХСММРМЗ ДАР ИДМ ВА ҶУМҲУРИИ

ТОҶИКИСТОН. Соли 1998 дар Дафтари ХСММРМЗ дар Нюйорк бахши мамлакатҳои ИДМ ва Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ таъсис дода шуд. Дафтари минтақавии ХСММРМЗ дар ИДМ соли

1999 дар мамлакатҳои Осиёи Марказӣ – Ўзбекистон, Қирғизистон ва Қазокистон ба қор шурӯъ намуд, аз соли 2000-ум фаъолияти он дар дигар мамлакатҳои ХСММРМЗ – ҳамаи 12 давлати Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил оғоз ёфт, Арманистон, Озарбойҷон, Беларус, Гурҷистон, Молдова, Русия, Тоҷикистон, Туркменистон, Украина. ХСММРМЗ дар ИДМ ҷонибдори баробарии гендерӣ ва ширкати занон дар сиёсат, ҳимояи ҳуқуқҳои иқтисодии занон ва пешгирии ҳамаи шаклҳои зӯрварӣ нисбати занон мебошад. Соли 2005 дар Тоҷикистон директори шӯрои минтақавӣ оид ба гендер ва идора таъйин карда шуд.

Тибқи ваколатҳои худ, ХСММРМЗ дар қаламрави ИДМ фаъолияти худро ба се самти асосӣ равона месозад:

- Васеъ намудани ҳуқуқ ва имкониятҳои иқтисодии занон.

ХСММРМЗ кӯшиш ба ҳарч медиҳад, ки имкониятҳои иқтисодии занонро васеъ кунад, алалхусус дар заминаи умумичаҳонӣ шудан ва рушди технологияи навин.

- Татбиқи гендерии ояндадор дар роҳбарӣ ва пеншсафӣ.

ХСММРМЗ дар афзун гардонидани ширкати занон дар сиёсат ва ҷараёни қабули қарорҳои, ки вазъи занонро муайян мекунанд.

- Ҳимояи ҳуқуқи занон ва пешгирии зӯрварӣ нисбати занон.

ХСММРМЗ барои решакан кардани ҳамаи навъҳои зӯрварӣ нисбати занон ёрӣ мерасонад.

Аз соли 2000-ум дар Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо ХСММРМЗ кӯшиш ба ҳарч дода шуд, ки усули гендерӣ ба ислоҳот ва қонунгузории миллӣ ворид карда шавад (масалан, Қонун дар бораи зӯрварии оилавӣ, илова ба Қонун дар бораи замин); таҳкими нерӯмандии созмонҳои занон ва шабакаи онҳо (қоркарди механизмҳои сохтори муколама дар байни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлат дар соҳаи ҳуқуқҳои марбут ба замин, рушди ҷанбаи гендерии ВИЧ / СПИД, сохтори ҳуқуқи соҳибқорӣ хурд ва миёна).

ХСММРМЗ дар Тоҷикистон ба масъалаи ҳуқуқи занон ба замин ва қам қардани сатҳи қамбизоатӣ диққати махсус медиҳад. Дар доираи барномаи давлатии рушди дарозмуддати Тоҷикистон ХСММРМЗ кӯшиш ба ҳарч медиҳад, ки қашшоқӣ дар байни занон қам ва пешравии ҳуқуқи онҳо таъмин карда шавад, махсусан ҳуқуқ ба замин, дар заминаи ислоҳоти Замин, ки он соли 1992 оғоз ёфтааст. Имрӯз дар сатҳи сиёсӣ ва қонунгузорӣ дастовардҳои қалон ба назар мерасанд, масалан, ба Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Стратегияи таъмини ҳуқуқҳои баробарӣ қардон ва занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2001-2010” тағйироту иловаҳо дохил карда шуданд, усул (формат)-и нави қамъоварии қаводи оморӣ таҳия шуд, дар ҳамкорӣ бо Қумитаи давлатии замин ва Қумитаи давлатӣ оид ба омор ХСММРМЗ қидду қадд ба ҳарч медиҳад, ки:

- сатҳи оғоҳии оммаҳои васеъ, аз қумла занон дар бораи ҳуқуқҳои ҳеш қаланд бардошта шавад;

- васеъ намудани қадҳиши қанони деҳот дар бораи истиқодаи замин, идораи ҳоҷагҳои деҳқонӣ, иҷора, молиқият ва қерос;

- боло бурдани огоҳии амалдорони давлатӣ дар бораи уҳдадорихои онҳо нисбати таъмини ҳуқуқи занон;
- беҳтар гардонидани сатҳи иттилооти созмонҳои миёнарав, ба монанди созмонҳои ҳифзи ҳуқуқ ва СҶҲ-и занона ва васеъ кардани имкониятҳои онҳо барои таъмини ёрии машваратӣ ба занон доир ба ҳимоя ва таъмини ҳуқуқҳои онҳо.

Хулоса:

ЮНИФЕМ – (ХСММРМЗ) – Ҳазинаи Женевагии Рушди Созмони Милали Муттаҳид буда, бо барномаҳои молиявӣ ва техникӣ мусоидат менамояд, ки ба ҷимояи ҳуқуқҳои занон, ширкати мустақилонаи занон дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ равона карда шудаанд.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи таъсиси ЮНИФЕМ – ХСММРМЗ чӣ медонед?
2. Бо далелҳои амалӣ исбот намоед, ки дар ҷаҳони муосир ҷимояи ҳуқуқҳои занон зарур аст.
3. ХСММРМЗ (ЮНИСЕФ) дар рушди ҳуқуқҳои занон дар Тоҷикистон чӣ кумаке расонида метавонад?
4. Аз назарои шумо чаро ХСММРМЗ қўиши ба харҷ медиҳад, ки ҳуқуқи занонро ба замин фаҳмонда диҳад?
5. Роҳҳои мубориза бар зидди таъбиз ва зўрварӣ нисбати занонро баён соzed. Биғӯед, ки оё шумо дар ҳаёти худ дар ин ҷода саҳм гузошта метавонед? Бо кадом роҳу воситаҳо?

§9. ТАШКИЛОТИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МЕҲНАТ ВА СОЗМОНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МУҲОҶИРАТ

1. ТАЪРИХИ ТАЪСИСИ ТАШКИЛОТИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МЕҲНАТ (ТБМ). Ташкилоти Байналмилалӣ Меҳнат таърихи беш аз 85 - сола дорад. Он дар баробари таъсиси Лигаи Миллатҳо соли 1919 дар асоси Қарордоди сулҳи Версал таъсис дода шудааст. Сабаби таъсиси ТБМ он аст, ки баъди анҷоми Ҷанги якуми ҷаҳонӣ дар як қатор мамлакатҳои ҷаҳон ислоҳоти иҷтимоӣ оғоз шуд ва ташвиши иштирокчиёни Конфронси Байналмилалӣ Париж зимни ислоҳоти мазкур ин буд, ки он дар бисёр давлатҳо бар зарари аҳли меҳнат сурат нагирад. Таъкид карда шуд, ки ҳар гуна ислоҳоти иҷтимоӣ бояд дар сатҳи талаботи байналмилалӣ ба амал бароварда шавад. Баъд аз барҳам хӯрдани Лигаи Миллатҳо ва афзудани хатари ҷанги нави ҷаҳонӣ фаъолияти ТБМ рӯ ба таназзул ниҳод. Дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ, фаъолияти ин созмони байналмилалӣ қатъ гардид. Пас аз ба анҷом расидани Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ фаъолияти ТБМ аз нав ҷоннок шуда, дар солҳои минбаъда, дар соҳтори Созмони Милали Муттаҳид ба яке созмонҳои бонуфузи дар арсаи ҳифзи меҳнат мубаддал гардид.

Конфронси якуми Ташкилоти Байналмилалӣ Меҳнат моҳҳои октябр – ноябр соли 1919 дар шаҳри Вашингтон баргузор гардидааст.

Дар ин конфронс шаш конвенсия ва шаш тавсия қабул карда шуд, аз он ҷумла Конвенсия дар бораи тӯли рӯзи корӣ.

Баъди анҷоми Ҷанги дуҷони чаҳонӣ дар Эъломияи Филадельфия (ИМА) мақсадҳо ва усулҳои ТБМ тасдиқ ва васеъ карда шуданд. Дар ин Эъломия дар назар дошта мешуд, ки баъд аз ҷанг ба даст овардани истиқлоли миллӣ дар чаҳон суръат касб мекунад ва бо мамолики рӯ ба тараққӣ ҳамкориҳои техникӣ васеъ шакл хоҳад гирифт. Дар ҷунин шароит зарурати ҳимояи ҳуқуқ ба меҳнат ва ҳамаи он чи ки ба меҳнат алоқаманд аст, амри воқеӣ мегардад. Фаъолияти пурсамари ТБМ ба ташкил ва фаъолияти Созмони Милали Муттаҳид зич алоқаманд аст. Соли 1946 ТБМ дар низоми СММ навтаъсис муассисаи аввалини маҳсусгардонидашуда гардид. Ва аз он вақт сар карда, то имрӯз ин ташкилот муттасил вазифаҳои худро дар сатҳи зарурии байналмилалӣ иҷро менамояд. Ин аст, ки ТБМ соли 1969 ба муносибати 50-солагии ҷашни худ ба Ҷоизаи Нобелӣ барои сулҳ мушарраф гардонида шуд. Ташкилоти Байналмилалӣ Меҳнат 175 давлати аъзо дорад.

1. Аз рӯйи кадом зарурат Ташкилоти Байналмилалӣ Меҳнат таъсис дода шуд?

2. Эъломияи Филадельфия дар фаъолияти ТБМ чӣ аҳамият дорад?

2. УСУЛИ ФАЪОЛИЯТИ ТБМ. ТБМ дар СММ сохтори бе-назири сетарафа дорад, ки дар ҳаёти он намоёндоғони корфармо ва заҳматкашон –“ҳамкорони иҷтимоӣ” дар коркарди тадбирҳо ва барномаҳои иқтисодӣ бо намоёндоғони ҳукуматҳо овози баробар доранд. Гайр аз ин ТБМ дар байни давлатҳои аъзо сохтори сетарафaro бо роҳи мусоидат ба “муколамаи иҷтимоӣ” дар байни иттифоқҳои касба ва корфармоён барои коркарди сиёсати миллӣ доир ба масъалаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ҳавасманд мегардонад.

Меъёрҳои байналмилалӣ ақаллии меҳнат ва доираи васеъи тадбирҳои ТБМ дар конфронсҳои байналмилалӣ меҳнат қабул карда мешаванд, ки ҳар сол доир мегарданд. Дар ҳар ду сол, конфронс барномаи дусолаи фаъолият ва бучаи ТБМ-ро қабул менамояд, ки он аз ҷониби давлатҳои аъзо маблағгузорӣ карда мешавад.

Ҳар як давлати узви ТБМ ҳуқуқ дорад ба конфронс чаҳор вакил фиристонанд – дунафарӣ аз ҳукумат ва якнафарӣ аз корфармо ва заҳматкашон. Ин вакилон ҳақ доранд новобаста аз ҳамдигар овоз диҳанд. Дар давраи байни иҷлосияҳои ҳарсолаи конфронс ба фаъолияти ТБМ дар ҳаёти 28 намоёнда аз ҳукуматҳо, 14 намоёндаи заҳматкашон ва 14 намоёндаи корфармоён Шӯрои маъмури роҳбарӣ мекунад.

Котиботи ТБМ, қароргоҳ, маркази пажӯҳишӣ ва нашриёт дар Дафтари Байналмилалӣ Меҳнат – дар шаҳри Женева воқеъ гардидааст. Роҳбарӣ аз тариқи дафтарҳои минтақавӣ, вилоятӣ ва соҳавӣ, ки дар зиёда аз 40 мамлакат ҷаёланд, иҷро мегардад.

Ба фаъолияти Шӯрои маъмурӣ ва Дафтар кумитаҳои сетарафа, ки соҳаҳои асосии саноатро дар бар мегиранд, роҳбарӣ менамоянд. Дар баробари ин, онҳо аз тариқи кумитаҳои мушовирон, аз ҷумла тайёрии касбӣ, рушди идора, техникаи беҳатарӣ ва Ҳимояи меҳнат, муносибатҳои меҳнатӣ, таълими меҳнаткашон ва масъалаҳои махсусе, ки ба замон ва заҳматкашонӣ ҷавон дахл доранд, ба амал бароварда мешаванд.

Давлатҳои узви ТБМ барои омӯхтани масъалаҳои, ки сазовори таваҷҷуҳи махсус мебошанд, сари чанд вақт дар минтақаҳои марбута маҷлисҳои машваратӣ баргузор мекунанд.

- 1. Таркиби идораи Таъкилати Байналмилалӣ Меҳнатро баён созед.*
- 2. Қароргоҳи ТБМ дар кадом шаҳр воқеъ гардидааст?*

3. МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ ТБМ. Таъкилати Байналмилалӣ Меҳнат **чаҳор мақсади асосии стратегӣ** дорад:

- рушд ва таъкиқи меъёрҳо, усулҳо ва ҳуқуқҳои бунёди дар соҳаи меҳнат;
- ба вуҷуд овардани имкониятҳои васеъ барои замон ва мардон дар таъмини шуғл ва кор;
- фарогирӣ васеъ ва баланд бардоштани Ҳимояи иҷтимоӣ барои ҳама;
- таҳкими сохтори сетарафа ва дастгирӣ муколамаи иҷтимоӣ.

Ин мақсадҳо бо роҳҳои зерин ба амал бароварда мешаванд:

- коркарди тадбирҳо ва барномаҳои байналмилалӣ барои мусоидати таъкиқи ҳуқуқҳои асосии инсон, беҳбудӣ бахшидан ба шароити меҳнат ва васеъ кардани имкониятҳо барои шуғл ба меҳнат;
- коркарди меъёрҳои байналмилалӣ меҳнатӣ, ки ҳамчун усулҳои роҳбарикунанда барои мақомоти миллии таъкиқи ин тадбирҳо хизмат мекунанд, ки онҳо аз тариқи низоми мислаш диданашудаи назорат ба иҷрои онҳо таҳким баҳшида мешавад;
- барномаи ҳаматарафаи байналмилалӣ ҳамкорӣи техникаӣ, ки аз тариқи мушорикат бо муассисон барои ёрӣ ба мамлакатҳо дар мавриди таъкиқи ин тадбирҳо коркард ва амалӣ карда мешавад;
- фаъолияти тайёри, таълимӣ ва таъбу нашр, ки ба таъкиқи ин кӯшишҳо мусоидат менамоянд.

Дар марҳалаҳои аввали фаъолият вазифаи асосии ТБМ аз “бунёди пули байни сарватмандон ва камбағалон дар давлатҳои алоҳида” иборат буд. Дар Оинномаи он усули “трипартизм” баён гардида буд, ки он ба таъкиқи муколама бо мақсади дар байни ҳукуматҳо, корфармоён ва кормандон бартараф кардани низоъҳо ва беҳбудӣ бахшидан ба шароити меҳнат мусоидат менамуд. Дар зер пуштибонӣ ва роҳбарии ТБМ иттифоқҳои касаба ва таъкилотҳои корфармоён мавқеъҳои бомаром ва самаранок интиҳоб шуданд. Баъди Ҷанги дуҷонибаи вазифаҳои ин таъкилот аз ҳудуди миллий берун баромада, ба бунёди робита ва

муносибатҳо дар байни мамлакатҳои сарватманд ва камбағал ворид гардид ва бо ҳамин ба ҳамкориҳои байни онҳо дар соҳаҳои, ки ба тичорат ва муносибатҳои меҳнатӣ алоқаманданд, мусоидат намуд.

Бунёди Маркази тайёрии касбию техникияе аз ташаббусҳои ТБМ мебошад, ки дар доираи маҳдуди маҳаллии ҳар як давлат ба амал бароварда мешавад. Ин ташаббус мамлакатҳои рӯ ба тараққиро мустақкам мекунад ва ба бунёди сохторҳои муассиса ва идора, ки ба давлатдорӣ ва бунёди сулҳ заруранд, мусоидат менамояд.

ТБМ асосан ба қабули стандартҳои байналмилалӣ меҳнат, коркарди сиёсат ва барномаҳои байналмилалӣ машғул аст, ки ба таъмини ҳуқуқҳои асосии инсон, беҳбудӣ бахшидан ба шароити меҳнат ва манзил, баланд бардоштани сатҳи шуғли меҳнат, масъалаҳои беҳтариҳои касбӣ, ҳимояи коргарони муҳоҷир ва муқаррар кардани ҳадди ақалли музди меҳнат равона карда шудаанд.

ТБМ дар робита бо созмонҳои махсусгардонидашудаи дигари СММ, ба монанди созмонҳои ғизо ва кишоварзии СММ, Муассисаи СММ оид ба масъалаҳои маориф ва фарҳанг ва Созмони умумичаҳонии тандурустӣ фаъолият карда ва бо кумаки молиявии СММ дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ лоиҳаҳои таҳқиқотиро дар соҳаҳои кишоварзӣ ва саноат бо мақсади ҳалли масъалаҳои комилан мушкили бекорӣ ва шуғли нопурра ба меҳнат дар амал татбиқ менамояд.

Агар дар аввал мақсади ТБМ таҳияи қонунгузории байналмилалӣ барои ҳимояи коргарон аз истисмор ва шароити ноодилонии корӣ бошад, пас имрӯз ин ташкилот афзори мусоидат барои қабули тадбирҳои самаранок мебошад, ки риояи ҳуқуқҳои асосии инсон, ба монанди озодии маҷлисо, озодӣ аз меҳнати маҷбурӣ ва таъйиз ва таъмини рушди иқтисодиро кафолат медиҳад.

1. Дар марҳалаи аввали фаъолият дар назди ТБМ кадом вазифаҳо гузошта шуда буданд?

2. Вазифаи асосии ТБМ дар марҳалаи ҳозира аз чӣ иборат аст?

4. ТБМ ВА МАСЪАЛАҲОИ МАРБУТ БА МАРДУМИ БУМӢ. ТБМ аввалин созмони байналмилалӣест, ки ба баррасии масъалаҳои халқҳои муқимӣ ҳаматарафа машғул шуд. ТБМ татбиқи фаъолияти худро оид ба ҳимоя ва ҳавасманд намудани ҳуқуқҳои халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд, ҳанӯз аз аввали солҳои 20-ум оғоз карда буд. Фаъолияти ТБМ доир ба халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд, ду самти асосиро дар бар мегирад: табиғот ва назорат ба татбиқи ду конвенсия оид ба халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд ва барномаҳои ёрии техникия бо мақсади беҳбудии шароити иҷтимоӣ ва иқтисодии зиндагии халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд.

Ташиклоти Байналмилалии Меҳнат (ТБМ) яке аз муассисаҳои нисбатан ғаёли амалкунандаи Созмони Милали Муттаҳид дар ҳавасманд намудани халқҳои муқимӣ, махсусан ҳуқуқҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии онҳо мебошад. ТБМ мақоми асосиро дар муқаррар намудани стандартҳои байналмилалии фарогири ҳаматарафа баҳри ҳимояи манфиатҳои халқҳои муқимӣ бо роҳи қабули ҳақтор санадҳо, аз он ҷумла Конвенсия дар бораи халқҳои муқимӣ, ки тарзи ҳаёти қабилавӣ доранд, ба зимми худ гирифтааст.

ТБМ дар татбиқи ду санади байналмилалие масъул аст, ки танҳо ба халқҳои муқимӣ ва халқҳои дахл доранд, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд : Конвенсия дар бораи халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд (1957, №107) ва Конвенсия дар бораи халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд (1989, № 169). Ин санадҳо бештар ба ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои халқҳои муқимии Амрикои Лотинӣ (Венесуэла, Перу, Боливия, Эквадор, Гватемала, Белиз, Гондурас, Коста-Рика, Никарагуа, Панама, Салвадор) ва баъзе минтақаҳои Аврупо, Осиё, Африқо, Австралия ва Океания нигаронида шудаанд.

1. Ба андешии шумо чаро Ташиклоти Байналмилалии Меҳнат масъалаи ҳимояи ҳуқуқҳои халқҳои муқимӣ ва халқҳои тарзи зиндагииашон қабилавиро аз ҷумлаи вазифаҳои асосии худ донистааст?

5. СОЗМОНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МУҲОЧИРАТ. (СБМ).

Созмони Байналмилалии Муҳоҷират 5 декабри соли 1951 дар шаҳри Брюссел бо ташаббуси ҳукуматҳои давлатҳои Аврупо бо мақсади ба низом даровардани ҳаракати аҳоли дар мамӯлики Аврупо баъди анҷоми Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӣ таъсис дода шуда буд. Ин созмон дар аввал Кумитаи байниҳукумати оид ба масъалаҳои муҳоҷирати аврупоӣ (КБММА) номида мешуд. Ҳамагоникунони масъалаи муҳоҷират ҳудудҳои фаролияти КБММА-ро васеъ кард, ки бо ҳамин сабаб соли 1957 Шӯрои КБММА дар бораи тағйири ин ном ба номи Созмони Байналмилалии Муҳоҷират (СБМ) қарор қабул кард.

Имрӯз ба ҳайати СБМ 116 давлати узв дохил буда, 21 давлати дигар дар он ба ҳайси нозир фаролият мекунад. Қароргоҳи созмон дар шаҳри Женеваи Швейтсария ҷойгир аст. Маркази бузурги идораи СБМ дар шаҳри Манилаи Филиппин воқеъ аст. Ғайр аз ин, СБМ дар давлатҳои аъзо ва давлатҳои дигар зиёда аз 200 дафтари намояндагӣ дорад, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар сохторҳои СБМ қариб 5400 нафар мутахассс кор мекунад.

СБМ бо ҳукуматҳо, созмонҳои дигари давлатӣ ва ғайридавлатӣ бо мақсади ба низом даровардани ҳаракати муҳоҷират ва тақмили низоми байналмилалии идораи чараёни муҳоҷират ҳамкорӣ менамояд. СБМ дар марҳалаи ҳозира наздики 1400 лоиҳаҳо дар самтҳои зерин татбиқ менамояд:

- муҳоҷирати меҳнатӣ (танзими ҳаракати нерӯи корӣ, ёрии марбута ҳам ба ҳукуматҳои давлатҳои, ки муҳоҷирати меҳнатиро раван ва

46

қабул менамоянд ва ҳам ба худи муҳочирон, коркарди барномаҳои махсуси муҳочират, мусоидат ба муҳочирати расмист ба давлатҳое, ки ба он эҳтиёҷ доранд);

- **муковимат ба фуруши одамон** (ба роҳ мондани корҳои фаҳмондадихӣ дар “гурӯҳҳои таваккул”, додани маслиҳат, пажӯҳиш, таҳияи барнома оид ба бозгашт ва офияти ба ҳадаф гирифтورشудагон, ҳамкорӣ бо ҳукуматҳо дар соҳаи рушди базаи ҳуқуқӣ ва техникӣ барои мубориза бар зидди фурухтани одамон);

- **ҳимояи саломатии муҳочирон ва таъмини амнияти онҳо** аз ҷониби тарафи қабулкунанда (додани баҳо ба ҳолати саломатии муҳочирони воқеӣ, кори маърифатӣ, эмкунӣ, ташҳис ва амсоли инҳо);

- **мусоидат ба ҳамлу накли муҳочирон** дар кишвари қабулкунанда;

- **кумак ба муҳочирон барои кӯчидан ба мамлакатҳои сеюм** ё ихтиёран баргаштан ба кишвари азалии худ;

- **ёрии башардӯстона ба муҳочирон ва ашхоси ҷойивазкарда, ки** дар натиҷаи низоъҳо ва ҳодисаҳои табиӣ зарар дидаанд;

- **барномаҳои мусоидати техникӣ** (ёрии марбута дар соҳаи муҳочират ба ҳукуматҳои давлатҳои манфиатдор, ба созмонҳои байналмилалӣ байнихукуматӣ ва ғайрихукуматӣ, коркарди маҷмӯи тадбирҳо барои ҳалли масъалаҳо дар соҳаи муҳочират, мустаҳкам намудани иқтидори техникӣ давлатҳои эҳтиёҷманд бо роҳи ёрии техникӣ ва омӯзиши ҳайати қормандоне, ки дар соҳаи идораи чараёни муҳочират фаъолият мекунанд);

- **пажӯҳиш ва муоинаи ахбор** (ташкили семинар ва конфронсҳо барои баррасии мусъалаҳои муҳочират, таҳқиқи тарафҳои гуногуни онҳо, доир намудани чорабиниҳои итилоърасонӣ).

1. СБМ кай ва бо кадом мақсад таъсис дода шудааст?

2. Муҳочирати меҳнатӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ робита дорад?

6. МАҚОМОТИ РОҲБАРИКУНАНДАИ СБМ.

СБМ мақомоти зерини роҳбарикунанда дорад: **А. Шӯро дар ҳайати намояндагони давлатҳои узви Созмон**, ки мақоми олии роҳбарикунанда мебошад. Шӯро соли як маротиба (одатан дар моҳҳои ноябр – декабр) дар шаҳри Женеваи Швейтсария ба иҷлосияи навбатии худ ҷамъ меояд.

Б. Кумитаи иҷроия аз 10 намояндаи давлатҳои аъзои Созмон иборат буда, онҳоро Шӯрои СБМ интихоб намудааст. Маҷлисҳои Кумитаи иҷроия соли як маротиба барои тайёр кардани иҷлосияи навбатии Шӯро ва таҳияи тавсияҳо ба Шӯро доир мегарданд.

В. Директори генералии СБМ роҳбарии ҳамаҷузъи созмонро дар давраи байни маҷлисҳои Шӯро ва Кумитаи иҷроияро ба амал мебарорад.

Бучаи СБМ аз ҳисоби аъзоҳаққи хатмии давлатҳои узв ва ҳайрияҳои давлатҳои мададгор, созмонҳои ғайридавлатӣ ва ашхоси алоҳида ҷамъ меояд.

1. *Сохтори СБМ-ро мувофиқи мазмуни қораи шарҳу эзоҳ диҳед.*
2. *Бучаи СБМ чӣ тавр қамъ меояд ва он барои кадом қорҳо масраф мегардад?*

7. СБМ ВА МАСЪАЛАИ МУҲОЧИРАТ ДАР ТОҶИКИСТОН. Чанд сол қабл аз ин СБМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамкории Ҳукумати Тоҷикистон баҳри ба ватан баргардонидани муҳочирони иҷборӣ ва расонидани ёрӣ ба онҳо фаъолиятро оғоз кард. Аз ин рӯ, СБМ иҷрои ин мақсадро тавассути якҷанд барнома, ки онҳо ба расонидани ёрӣ барои ба хонаҳои худ баргаштани муҳочирон равона карда шуда буданд, таъмин менамуд.

Таҳқиқоте, ки дар соҳаи муҳочират ба амал бароварда мешавад, на танҳо ба сабаб ва оқибатҳои қараёни муҳочират дахл доранд, он инчунин, вазъи махсус ва эҳтиёҷоти муҳочирони алоҳидаро низ дар бар мегирад. Беш аз ин, дар заминаи пешгирӣ, СБМ инчунин, тадбирҳои иттилоърасониро таҳия ва татбиқ мекунад. Аз соли 1996 сар карда, дар мамлакатҳои ИДМ оид ба масъалаҳои муҳочират, ашхоси ҷойи зистро ивазнамуда ва доир ба масъалаҳои додани гурезгоҳ якҷанд конфронс баргузор шуд. Дар натиҷа СБМ барои расонидани ёрӣ дар мустаҳкам намудани иқтидори идораи қараёни муҳочират ваколат гирифт. Дар ин ҷода, сарфи назар аз мушкилот, СБМ дар ҳамкорӣ бо Ҳукумати Тоҷикистон қорҳои муайянро ба иҷро расонид.

Дар марҳалаи ҳозира муҳочирати меҳнатӣ ба Федератсияи Русия ва давлатҳои дигари ИДМ аз ҷумлаи масъалаҳои рӯзмарраи қомеаи Тоҷикистон мебошад. СБМ бо ҳамкории Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба роҳи мутамаддин даровардани ин раванд ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо саҳми сазовор мегузорад.

1. *СБМ дар фаъолияти худ аз кадом роҳу воситаҳо самаранок истифода мебарад?*

Савол ва супоришҳо:

1. *Дар бораи таърихи таъсис ва усули фаъолияти ТБМ маълумот диҳед.*
2. *Ба ҳайати “ҳамкории иҷтимоӣ” кадом гурӯҳҳои иҷтимоӣ дохиланд?*
3. *ТБМ кадом мақсаду вазифаҳоро иҷро менамояд? Бо ин мақсад он аз кадом роҳу воситаҳо истифода мебарад?*
4. *ТБМ барои ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои халқҳои муқимӣ ва халқҳои тарзи зиндагӣнаш қабилавӣ кадом қорҳоро иҷро менамояд?*
5. *Дар бораи сохтори СБМ маълумот диҳед.*
6. *Лоиҳаҳои СБМ ба ҳалли кадом масъалаҳои муҳочират равона карда шудаанд?*
7. *Дар бораи муҳочирати меҳнатӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишварҳои дигар фикру андешаҳои худро баён кунед.*

§10. ИДОРАИ КОМИССАРИ ОЛИИ СММ ОИД БА ГУРЕЗАҲО

1. САБАБҲО ВА ТАЪРИХИ ТАЪСИСИ ИДОРАИ КОМИССАРИ ОЛИИ СММ ОИД БА ГУРЕЗАҲО (ИКО СММГ – УВКБ ООН). Одамон барои он гуреза мешаванд, ки як ва ё якчанд ҳуқуқи инсон вайрон карда мешавад, ё ки хатари вайрон кардани онҳо ба миён меояд. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар робитаи кавиро дар байни ҳуқуқи инсон ва фаъолияти ИКО СММГ қайд кардааст. Дар моддаи 14 Эъломия гуфта мешавад, ки **“Ҳар як инсон ҳақ дорад, ки аз таъкибот дар ди-гар кишварҳо паноҳгоҳ ҷӯяд ва аз ин паноҳгоҳ истифода намояд”**.

Чанги дуҷони чаҳонӣ сабабгори фирори миллионҳо гуреза шуд, ки онҳо берун аз ватан дар шароити ниҳоят вазнин умр ба сар мебарданд. Баъди чанг онҳо ба ватани худ баргаштанд, ки ин барои онҳо ниҳоят мушкул буд.

Баъд аз таъсиси СММ масъалаи ҳимояи гурезаҳо, аз ҷумлаи масъалаҳои муҳими ин созмони байналмилалӣ гардид. Инъикоси масъалаи гурезаҳо дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар дар ин ҷода қадами нахустин буд. Дар тӯли қариб се соли минбаъда СММ матни “Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо”-ро таҳия намуд, ки онро 28 июли соли 1951 Иҷтисоии VIII Кулли СММ қабул кард.

СММГ Кумитаи Иҷроияи Идораи Комиссари Олӣ оид ба Гурезаҳо мақоми роҳбарикунандаи ИКО СММГ мебошад. Қароргоҳи ИКО СММГ дар шаҳри Женеваи Швейтсария ҷойгир аст.

Идораи Комиссари Олии СММ оид ба Гурезаҳо соли 1951 таъсис дода шудааст. Ин замон дар чаҳон тахминан як миллион гуреза мавҷуд буд, ки ба ёрии ИКО СММГ эҳтиёҷ доштанд. Мувофиқи ҳисобҳои омории соли 1998, ИКО СММГ қариб 22,4 миллион нафар гурезаро ба ҳимояи худ фаро гирифта буд, ки 12 миллиони он аз кишварҳои Африқо ва Осиё буданд. 80 % ин гурезаҳоро занон ва кӯдакон ташкил медоданд. Алҳол дар ин минтақаҳои чаҳон шумораи гурезаҳо кам нашудаанд. Дар солҳои 90-уми асри XX шумораи гурезаҳое, ки дунболи гурезгоҳ буданд, яку ябора дар чаҳон афзуд. Дар натиҷаи чанг дар Халиҷи Форс он буд, ки дар Ироқ 1,8 миллион курдҳо ба гуреза табдил ёфтанд. Беш аз 400 ҳазор ба шароити зӯрварӣ ва бесарусомонӣ дар Сомалӣ тоб наоварда, ба Кения фирор намуданд. Чунин ҳолат дар Судон ва Ҳабашистон низ рух дод. 280 ҳазор нафар аз Того дар Бенин ва Гана паноҳгоҳ ёфтанд. Дар ҳуди ҳамин давра, дар маркази Аврупо – дар собиқ Югославия, дар натиҷаи низоъи даҳшатнок зиёда аз 1, 2 миллион нафар гирифтори таъкибот шуда, дар Босния, Ҳерсеговина, Хорватия, Сербия, Черногория, Словения ва Македония гуреза шуданд. Ин рӯйхатро метавон давом дод. Хушбахтона, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи гурезаҳо хеле зуд ҳалли ҳудро ёфт, вале дар давлатҳои зиёде ин масъала ноҳалшуда боқӣ мемонад. Сабаби асосии ин падидаи номатлуб низоъҳои дохилимиллӣ, этникӣ ва вайрон кардани ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ мебошад.

2. МОҲИЯТИ МАФҲУМИ “ГУРЕЗА”. Идораи Комиссари Олии СММ оид ба Гурезаҳо бо дарназардошти нишондодҳои асноди марбута дар бораи ҳифзи ҳуқуқи инсон фаъолият мекунад, сарфи назар аз он, ки ин фаъолият ба ҳимоя дахл дорад ва ё ба расонидани ёрии моддӣ. Вайрон кардани ҳуқуқи инсон яке аз сабабҳои асосии кӯч бастанӣ оммавии мардум мебошад.

Гуреза кист? Мафҳуми “гуреза” тибқи нишондоди банди 2, моддаи 1 (“Муайян намудани мақоми “Гуреза”) “Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо” шахсе дар назар дошта шудааст, ки “бо сабаби аз рӯи фарқи нажодӣ, динӣ, шаҳрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаҳои сиёсӣ мавҷуд будани хатари воқеии таъқиб шудан, берун аз мамлакати мансубияти шаҳрвандии худ қарор дорад ва аз ҳимояи ин мамлакат истифода бурда наметавонад ё бо сабаби ин хатар аз ин ҳимоя истифода бурдан намехоҳад”.

Ҳеч кас мақоми гурезаро интиҳоб намекунад. Гуреза будан маънии ҳамин тавр як шахси хориҷӣ буданро надорад. Гуреза маънии дар гурбат умр ба сар бурдан ва барои қонсӯ гардонидани худ аз чунин талабот, ба монанди ғизо, сару либос ва манзил бештар ба дигарон вобаста буданро дорад.

Агар аксари одамон барои гирифтани қафолат ва ҳимояи ҳуқуқҳои асосии инсон ва амнияти ҷисмонӣ ба ҳукуматҳои худ муроҷиат кунанд, гурезаҳо ин қорро қарда наметавонанд. Вазъи онҳо ғолибан чунин аст: мамлакати пайдоиши онҳо ба ҳимояи чунин ҳуқуқҳо қодир нест ва ё ин қорро қардан намехоҳад. ИКО СММГ вазифадор қарда шудааст, ки ҳимояи гурезаҳои мамлакат паноҳгоҳдодаро то дараҷае, ки имконпазир аст, таъмин намояд ва дар ин қор ба ин мамлакат ёрӣ расонад.

3. ВАЗИФАҲОИ ИКО СММГ. Вазифаи асосии ИКО СММГ аз он иборат аст, ки давлатҳо вазифаҳои худро оид ба ҳимояи гурезаҳо ва онҳое, ки гурезаҳо меқабанду умед доранд, ки мушкилоти онҳо барқарор мешавад, донанд ва иҷро кунанд.

Гуреза ба паноҳгоҳи бехатар ҳуқуқ дорад, вале амнияти байналмилалӣ натавонад аз бехатарии ҷисмонӣ иборат аст. Гурезаҳо бояд аз он ҳуқуқҳое бархӯрдор бошанд, ки аз онҳо ҳар қадом шахси хориҷии дар мамлакат қонунӣ ҳузурдошта истифода мебаранд. Гурезаҳо аз ҳуқуқҳои асосии шаҳрвандӣ истифода мебаранд: озодии ақида ва озодии ҳаракат; озодие, ки истифодаи шиканҷа ва муносибати пастзанандаи шаъну шарафи инсонро истисно мекунад. Ҳамин тавр аст риояи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ гурезаҳо, ҷӣ тавре ки аз онҳо ашхоси дигар бархӯрдоранд. Ба ҳамаи гурезаҳо бояд хизматрасонии тиббӣ дастрас бошад. Ҳар гурезаи қалонсол бояд ҳуқуқ ба меҳнатро дошта бошад. Ягон қӯдак аз оилаи гурезаҳо набояд аз таҳсилоти мактабӣ маҳрум бошад. Қӯдаки гуреза ба хизмати ҳарбӣ даъват қарда намешавад. Қӯдакони гуреза бояд аз қирдорҳои ношоам ҳимоя қарда шаванд.

Вале ҳолатҳое рух медиҳанд, ки дар натиҷаи онҳо ба ин ва ё он мамлакат анбӯҳи аз ҳад зиёди гурезаҳо ворид мегардад ва давлат онҳоро қабул мекунад. Дар ин ҳолат давлат мумкин аст баъзе ҳуқуқҳои гурезаҳоро маҳдуд созад, ба монанди ҳуқуқ ба озодии ҳаракат, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқи ҳамаи кӯдакон барои гирифтани маълумоти мактабӣ. Дар чунин вазъият таъмини ҳуқуқҳои мазкур дар сурати муҳайё гардидани шароити зарурӣ аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ сурат мегирад. Ҳамин тариқ, дар мавриди набудани воситаҳои нақдинае, ки бояд аз тарафи ҳукуматҳои мамлакатҳои гурезгоҳ ва ё аз муассисаҳои дигар ворид мегардиданд, ИКО СММГ ба ҳамон гурезаҳое кумак мерасонад, ки талаботи асосии худро қонеъ карда наметавонанд.

Кумак дар шакли ҷудокунӣ маблағҳо, додани ҳӯрокворӣ, зарфҳо ва асбобу анҷом, беҳтар кардани шабакаи таъмини оби ошомиданию фозилоб ва манзил. Барои кушодани мактаб ва беморхона барои гурезаҳое, ки дар лагерҳо ва ҷойҳои дигар сукунат доранд, низ барномаҳо мавҷуданд.

ИКО СММГ инчунин ҷидду ҷаҳд ба ҳарч медиҳад, ки гурезаҳо дар муҳлатҳои кӯтоҳтарин ба худтаъминкунӣ гузашта тавонанд, ки ин кор доир намудани тадбирҳои расмиро барои мусоидати рушди фаъолият тақозо мекунад. Ин кор ду мақсади асосиро иҷро карда метавонад: ё даромад меоварад ё мақсади татбиқи лоиҳаҳои таълимиро дар назар дорад, ки гурезагонро ба малакаҳои нави меҳнатӣ мусаллаҳ месозад.

Гурезаҳо дар баробари ҳуқуқҳо, вазифаҳои муайян низ доранд. Онҳо, аз ҷумла, бояд қонунҳои мамлақати гурезгоҳро риоя кунанд. ИКО СММГ дар асоси асноди ҳуқуқи байналмилалӣ, аз ҷумла дар асоси “Оинномаи Идораи Комиссари Олии Созмони Милали Муттаҳид оид ба Гурезаҳо” (14 декабри соли 1950), “Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо (28 июли соли 1951), “Конвенсия дар бораи мақоми апатридҳо” (28 сентябри соли 1954), “Протоколе, ки ба мақоми гурезаҳо дахл дорад” (16 декабри соли 1966) ва асноду нишондодҳои дигари ҳуқуқи байналмилалӣ фаъолият мекунад.

Мувофиқи сарчашмаҳо то моҳи июни соли 1991 аз 183 давлати аъзои СММ 120 давлат ба Конвенсияи соли 1951 ва ё Протоколи соли 1966 имзо гузошта, уҳдадор шудаанд, ки ба гурезагон паноҳгоҳ хоҳанд дод, ки ба мафҳуми “гуреза”-и дар ин санадҳо инъикосёфта мувофиқат мекунад. Имрӯз 192 давлати ҷаҳон узви СММ мебошанд. Аксари онҳо ба ин асноди ҳуқуқи байналмилалӣ пайваستاанд.

4. ИКО СММГ ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Ҷумҳурии Тоҷикистон узви “Конвенсия оид ба статуси гурезаҳо” мебошад. Аз ин рӯ, ҳамин ки дар Тоҷикистон ҷанги шаҳрвандӣ сар зад ва гурезаҳои иҷборӣ пайдо шуданд, ИКО СММГ намояндагони худро барои ҳалли қазияи гурезаҳо ба ин мамлакат ирсол намуд. Онҳо дар давраи даргириҳо дар самти амнияти гурезаҳо, имконияти ҳаракати

онҳо, таъмини гурезаҳо, ки асосан дар минтақаҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ҷойгир шуда буданд, бо хайма, ғизо, оби ошомиданӣ, сару либос, табобати беморон, доруворӣ ва муҳайё намудани шароит барои баргашти онҳо ба Ватан ғаёлият мекарданд. Намояндагони ИКО СММГ дар тамоми давраи низоъ ва баъди он ғаёлияти худро дар ҳамкорӣ бо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷо меоварданд ва бояд гуфт, ки он вазифаҳоро сарбаландона иҷро карданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон нишондодҳои Конвенсияи соли 1951, Протоколи соли 1966 ва асноди дигари ҳуқуқи байналмилалӣ оид ба гурезаҳоро иҷро менамояд. Ин вазифа дар Конститутсия ва асноди дигари ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи гурезаҳо инъикос ёфтааст.

“...Шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд аз ҳуқуқ ва озодиҳои эълонишуда истифода мебаранд ва баробари шаҳрванди Тоҷикистон вазифа ва масъулият доранд, ба истиснои ҳолатҳои, ки қонун пешбинӣ намудааст. Тоҷикистон ба шаҳрвандони хориҷие, ки гирифтори вайронкунии ҳуқуқи инсон гаштаанд, метавонад паноҳгоҳи сиёсӣ диҳад”.

(Иқтибос аз моддаи 16-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон)

Дар Тоҷикистон масъалаи гурезаҳоро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо” танзим менамояд, ки он 20 июли соли 1994 қабул карда шудааст. Дар баробари ин қонун, як силсила асноди ҳуқуқию меъёрие низ қабул карда шудааст, ки ба паҳлуҳои гуногуни ин масъала дахл доранд. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақоми ҳуқуқи шаҳрвандони хориҷӣ”, “Дар бораи муҳоҷират” ва қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистон аз 25 июли соли 2000, № 324 “Дар бораи тасдиқи Низомнома доир ба шаҳодатномаи гуреза” аз 26 июли соли 2000, № 325 “Дар бораи нуктаҳои аҳолинишини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои сукувати гурезаҳо иҷозат дода намешавад” аз ҳамин қабил аснод мебошанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ИКО СММГ ҳамкорӣ ва робитаи доимӣ дорад.

Савол ва супоришҳо:

1. Сабабҳо ва таърихи таъсиси ИКО СММГ-ро баён соzed.
2. Қадом асноди ҳуқуқи байналмилалиро оид ба мақоми гурезаҳо медонед?
3. Дар бораи вазъи гурезаҳо дар ҷаҳони имрӯза далелҳо биёред.
4. Оё ғаёлияти ИКО СММГ ба вазъи ҷамъиятию сиёсии солҳои 1992 – 1997 Ҷумҳурии Тоҷикистон робита дорад?
5. Дар бораи ҳуқуқ ва вазифаҳои гурезаҳо чӣ медонед? Оё ҳолати рӯҳии гурезаҳоро тасаввур карда метавонед?

§11. СОЗМОНИ АМНИЯТ ВА ҲАМКОРӢ ДАР АВРУПО

1. ТАЪРИХИ ТАЪСИСИ САҲА. Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) мақоми умумиаврупоӣ буда, 55 давлатро муттаҳид месозад, аз он ҷумла, ҳамаи давлатҳои Аврупо, ИМА, Канада ва ҳамаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро. САҲА оид ба таъмини амният муносибати махсус дорад, ки он ба ҳамкорӣ асос ёфтааст. Он се зинаи амниятро дар бар мегирад – ҳарбию сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва инсониро ин рӯ, САҲА ба масъалаҳои доираашон васеъ машғул аст, ки ба тақвияти амният дахлдоранд, аз он ҷумла муқовимат ба терроризм, назорат ба аслиҳа, тадбирҳои мустақкам кардани боварӣ, масъалаҳои иқтисодӣ ва экологӣ, ҳуқуқи инсон, демократикунонӣ ва амсоли инҳо. Ҳамаи 55 давлат мақоми яхеладоранд, зеро қарорҳо дар асоси ризоят қабул карда мешаванд, ки онҳо моҳияти сиёсӣ доранд, на моҳияти ҳатмии ҳуқуқӣ. Созмони Амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо дар миёнаҳои солҳои 70-уми асри XX таъсис дода шуда буд, ки он вақт Маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо номида мешуд. Он маҷлиси бисёрҷабҳа ҷиҳати пешбурди муколама ва музокирот дар байни Шарқ ва Ғарб буд.

1 августи соли 1975 давлатҳои Аврупо, ИМА ва Канада, баъди беш аз ду соли музокироти тӯлонӣ ба санади хотимавии Хелсинки имзо гузоштанд, ки он ба принсипҳои нави ҳамкорӣ асос гузошт. Дар ин санад як қатор уҳдадорӣҳои муҳим дар соҳаҳои ҳарбию сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҷимояи муҳити зист, инчунин ҳуқуқи инсон ва принсипҳои асосӣ – “муколамаи Хелсинки”, рафтори давлатҳо нисбати шаҳрвандони худ, инчунин дар муносибати байниҳамдигарӣ зикр ёфтанд.

2. САМТҲОИ АСОСИИ ҶАЪЛИЯТИ САҲА. То соли 1990 САҲА асосан дар шакли силсилаи вохӯриҳо ва конференсияҳо ҷаълият мекард. Дар вохӯрии роҳбарони давлатҳо ва ҳукуматҳои иштирокчиҳои САҲА соли 1990 дар Париж роҳи нави рушди САҲА муайян карда шуд. Дар “Эълонияи Аврупои нав”-и дар Париж ба имзорасида дар назди САҲА вазифа гузошта шуд, ки он дар ҷараёни идораи таҳаввулотӣ таърихӣ дар Аврупо саҳм бигирад ва ба талаботи давраи баъд аз муқовимат ҷавобгардонида, муассисаҳои нав таъсис бидиҳад.

Дар заминаи вохӯрии шахсиятҳои олимамақом дар Париж қарордод оид ба назорат аз болои аслиҳа – Қарордод дар бораи аслиҳаи муқаррарӣ (ҚАМ) қабул карда шуд, ки он то имрӯз ҷавҳари асосии амнияти Аврупо мебошад.

Дар вохӯрии сеюми дар сатҳи олии моҳи декабри соли 1994 дар Будапешт қарор шуд, ки аз 1 январи соли 1995 Маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (ММАҲА) ба Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) табдил дода шавад. Дар баробари ин, дар Будапешт дар бораи таҳияи модели амнияти Аврупои асри XXI қарор қабул карда шуд.

3. СОХТОРИ САҲА. А.Мақомоте, ки қарорҳои сиёсӣ қабул мекунанд:

Нишаст–воҳӯриҳо дар сатҳи олии бо иштироки роҳбарони давлатҳо ва ҳукуматҳо, ки фаъолияти САҲА-ро баррасӣ менамоянд ва қарорҳои марбутаи дастурӣ қабул мекунанд, инчунин, афзалиятҳо ва самтҳои фаъолияти Созмонро ба нақша мегиранд.

Шӯрои вазирон воҳӯрии вазоратҳои умури хориҷии давлатҳои иштирокчи САҲА мебошад. Он иҷроии қарорҳои дар нишастҳо қабулкардари ба уҳда дорад, инчунин, вазифдор аст, ки ин қарорҳоро пурра кунад ва тақвият диҳад. Ба салоҳияти он муайян намудани вазифаҳои муассисаҳои САҲА ва ҷустуҷӯи роҳҳои иҷроии онҳо дохил мешавад.

Шӯрои роҳбар – воҳӯриҳо дар сатҳи олии директорони вазоратҳои умури хориҷӣ (ВУХ), ки дар марҳалаи кунунӣ соле як маротиба ба сифати Чамъомади иқтисодии САҲА дар Прага баргузор мешаванд.

Шӯрои доимӣ мақоми асосии доимоамалкунандаи САҲА барои машваратҳои сиёсӣ ва қабули қарорҳои доир ба ҳамаи масъалаҳои мебошад, ки ба салоҳияти Созмон тааллуқ доранд. Шӯрои доимӣ аз аъзои доимии давлатҳои иштирокчи САҲА иборат аст. Маҷлисиҳои он ҳар ҳафта дар Вена зери роҳбарии намоёнҳои раиси амалкунандаи САҲА баргузор мегарданд. Шӯрои доимӣ дар мавриди ба миён омадани ҳолатҳои ғавқулода низ даъват карда мешавад.

Чамъомад (форум) доир ба ҳамкорӣ дар соҳаи амният (ЧҲА) мақом барои баррасии масъалаҳои амният мебошад. Вазифаи он аз музокирот оид ба аслиҳа, яроқпартоӣ ва таҳкими боварӣ ва амният, инчунин, баргузориҳои машваратҳои доимӣ ва фаъол гардонидани ҳамкорӣ оид ба масъалаҳои ба амният иборат мебошад.

Б. Мақомоти фаъолияти қарорчи САҲА: Раиси амалкунандаи (РА) САҲА, ки вазири умури хориҷии мамлакате мебошад, ки вазифаи раиси ба уҳда дорад, масъулияти умумиро ҷиҳати фаъолияти иҷроияи САҲА ба зимма дорад ва шахси асосӣ барои машваратҳои сиёсӣ мебошад. Вазифаи ӯ аз танзими ҷидду ҷаҳди мамлакатҳои аъзо, инчунин, ташкили муросо (консенсус) дар САҲА иборат аст. РА ва намоёндогони ӯ машваратҳоро тайёр мекунанд, рӯзнома ва лоиҳаи қарорҳои онро таҳия менамоянд. Раис ҳамроҳии ҷадвали қарорчиҳои САҲА-ро таъмин менамояд ва барномаи дурнамои фаъолияти онро таҳия мекунанд, фаъолияти намоёндогони САҲА-ро назорат мекунанд, ба доир қарорчиҳои машварат ва музокирот дар қарорчи бартараф қардани ҳафтаҳои фаъолияти муассисаҳои дигари САҲА-ро танзим менамояд, инчунин, оид ба таъинот ба мансабҳои роҳбарикунанда қарорҳо қабул мекунанд. Мансаби Раис аз як мамлакат ба мамлақати дигар ҳар сол дар асоси ротатсия мегузарад. РА дар фаъолияти худ ба ёрии Сегонаи САҲА таъян мекунанд, ки мақоми машваратӣ дар назди Раис мебошад ва ба он дар қарорчиҳои худ Раис, раисони собиқ ва оянда дохиланд. Ҳайр аз ин, РА

намояндагони шахсӣ ва махсусро таъйин менамояд, ба онҳо супориш медиҳад, ки ба ин ва ё он масъала ё вазъият машғул шаванд.

Котиботи САҲА, ки дар Вена ҷойгир аст, Раиси амалкунандаи САҲА ва мамлакатҳои аъзоро дар кори дастбӣ ба мақсадҳои Созмон дастгирӣ мекунад. Ба фаъолияти Котибот **Муншии кулли САҲА** роҳбарӣ мекунад, ки ӯ аз тарафи Шӯрои вазирони мамлакатҳои узви САҲА ба муҳлати се сол таъйин карда мешавад, ҳамзамон чун намоёндаи Раиси амалкунанда баромад карда, қарордодҳои САҲА-ро ба иҷро мерасонад. Муншии кулл дар вохӯриҳои **Сегонаи САҲА** дар сатҳи гуногун иштирок намуда, ба чараёни машваратҳо кумак мерасонад. Ғайр аз дафтари (канселярияи) Муншии Кулл, ба ҳайати Котиботи САҲА маркази пешгирии низоъҳо, Дафтари танзимкунандаи фаъолияти иқтисодӣ ва экологии САҲА, бахшҳо доир ба мубориза алайҳи терроризм, савдои одамон, фаъолияти пулисӣ, инчунин, Департамент оид ба захираҳои инсонӣ ва Департамент оид ба масъалаҳои идора ва молия дохиланд.

Бюрои САҲА доир ба муассисаҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон, ки дар Варшава (Польша) ҷойгир аст, ба таъмини ҳуқуқи инсон, демократия ва принципҳои давлати ҳуқуқбунёд мусоидат менамояд. Бюро дар мушоҳида барои гузаронидани интиҳобот, мусоидат ба густариши муассисаҳои миллий оид ба ҳуқуқи инсон ва расонидани кумаки техникӣ, инчунин рушди созмонҳои ғайриҳукуматӣ ва бунёди ҷомеаи демократӣ мусоидат менамояд.

Комиссари олии САҲА оид ба кори ақаллиятҳои миллий (КОАМ), ки дафтари он дар Гаага (Нидерландия) қарор дорад дар пешгӯии пешакӣ ва пешгирӣ қардани низоъҳо нақши муҳим мебозад. КОАМ ҳолатҳои, ки ба ақаллиятҳои миллий робита доранд, мавриди таҳлил қарор дода, барои бартараф намудани вазъи бӯҳронӣ ҳадалимкон дар марҳалаи ибтидоии ташаккули он тадбирҳо меандешад. КОАМ аз ҳамаи тарафҳои манфиатдор мустақилона амал карда, намоёндагони худро ба маҳалҳо мефиристонанд ва аз усулҳои дипломатияи пешгирикунанда (превентивӣ) истифода мебарад.

Намоёндаи САҲА доир ба озодии ВАО муассисаи нисбатан ҷавони САҲА буда, соли 1997 таъсис ёфтааст. Намоёндагии САҲА оид ба озодии ВАО дар Вена ҷойгир аст.

Ассамблеяи парлумонӣ (АП), ки ба ҳайати он беш аз 300 нафар вакилони парлумон аз ҳамаи давлатҳои аъзои САҲА дохил аст, яке аз муассисаҳои САҲА мебошад. Вазифаи он аз мусоидат ба ширкати муассисаҳои САҲА дар фаъолияти Созмон, баррасии масъалаҳо ва қарорҳо ва тавсияҳои қабулкарда иборат мебошад. Инчунин, ба аъзои он дар назорат ба интиҳобот мақоми муҳим дода шудааст. Ҷамъомадҳои ҳарсолаи Ассамблея чун анъана дар моҳи июл баргузор мегарданд.

Намоёндагии САҲА яке аз воситаҳои фаъолияти ғаврии Созмон мебошад. Салоҳият (вазифаҳо), ҳайат ва мазмуни фаъолияти намоёндагӣ аз ҳам фарқ мекунад, ки аз боварибахш будани ин восита шаҳодат медиҳад.

Вазифаи муҳимми намояндагӣ мусоидат ба ҳалли масъалаҳои муайяни ваколати намояндагӣ мебошад, ки тарафҳо қабул мекунанд. Алҳол САҲА 18 намояндагӣ ё ҳузури маҳаллии дигарро дар мамлакатҳои зерин дорад: Озарбойҷон, Албания, Арманистон, Беларус, Босния ва Черногория, Тоҷикистон, Туркменистон, Украина, Ўзбекистон ва Хорватия.

Додгоҳи САҲА доир ба оштии ва арбитраж яке аз воситаҳои САҲА оид ба танзими озоиштаи муноқишаҳои давлатҳои аъзо мебошад.

Бучети САҲА аз пардохти ҳарсолаи давлатҳои аъзои Созмон, инчунин пардохтҳои ихтиёрии давлатҳо ҷамъ мешавад.

САҲА дар байни муассисаҳои амниятии Аврупо мақоми ҷавкулода дорад. Ин ҳолат ба якҷанд омил вобаста аст: васеъ будани ҳайати аъзои он, фарогирии ҳамагонӣ, мавҷуд будани афзори пешгирии низоъҳо, анъанаи мустақам доштани муколамаи ошкоро ва ташаккули муро-со (консенсус), ҷаъолият кардани шабакаи васеи ҳузур дар маҳалҳо, инчунин мавҷуд будани механизмиҳои ҳамкорӣ бо созмонҳои дигари байналмилали.

Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо яке аз созмонҳои бонуфузи байналмилали дар ҷаҳон мебошад. Яке аз самтҳои асосии ҷаъолияти он мушоҳида ва мусоидат ба риояи ҳуқуқи инсон дар мамлакатҳои аъзои созмони мазкур мебошад. Аз соли 1993 дар Тоҷикистон Намояндагии САҲА (аз соли 2002–Маркази САҲА) ҷаъолият мекунад, ки он дар имзои оштии милли баъд аз ҷанги шаҳрвандӣ ва бунёди муассисаҳои демократӣ ва ҳуқуқи нақши муҳиро иҷро кардааст.

Савол ва супоришҳо

1. Аз назари Шумо кадом лаҳзаҳои таъсиси САҲА нисбатан муҳим ва хотирмон мебошанд?

2. Дар бораи Маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо чӣ медонед?

3. Дар бораи мамлакатҳои аъзо ва узвият дар САҲА чӣ медонед?

4. Дар бораи сохтори САҲА ва унсурҳои таркибии маълумот диҳед.

5. Бигӯед, ки САҲА аз назари ҳимояи ҳуқуқи инсон чӣ таъв ҷаъолият мекунад? Дар ин бора мисолҳои мушаххас биёред.

6. САҲА дар марҳалаҳои ҷараёни барқароршавии сулҳ ва баъд аз низоъ дар Тоҷикистони чӣ саҳме гузоштааст?

§12. КУМИТАИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ САЛИБИ СУРХ

1. ДАР ОСТОНАИ ТАЪСИСИ СОЗМОН. Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх (КБСС) яке аз созмонҳои бонуфузи байналмилалие мебошад, ки дар чодаи амалӣ намудани ҳимояи ҳуқуқи инсон фаъолият мекунад. Ҳимояи ҳуқуқи инсон аз ҷониби созмони мазкур дар шароити дорои хусусиятҳои хос, дақиқан ҳангоми ҷанг, ё умуман ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона ба амал бароварда мешавад. Дар ҳолате чунин кумак ба хизматчиёни ҳарбӣ ва беморони артишҳои амалкунанда расонида мешавад, ки онҳо дар ҳолатҳои низоъҳои мусаллаҳона воқеан ба ин ёрӣ муҳтоҷанд.

КБСС ҳамчун созмони башардӯстона бесабаб таъсис нашудааст. Пеш аз он, дар ғушаю канори гуногуни ҷаҳон ҷангҳо ва низоъҳои сармезадаанд, ки ба сари инсоният қурбонӣҳои бешумор, азобу уқубат ва мушкิลӣ меоварданд. Шохиди яке аз чунин муҳорибаҳо дар наздикии шаҳри Солферино дар соли 1859 Анри Дюан буд. Ӯ наздики 36 ҳазор заҳмиёнро дид, ки ба ҳоли худ вогузошта шуда буданд ва аксари онҳо ёрии тиббӣ нагирифта, бо дарду азоби тоқатфарсо ҳалок гардиданд. Ин манзараи мудҳишро Анри Дюан дар китоби “Ёддоштҳо дар бораи муҳорибаи назди Солферино”, ки соли 1862 навиштааст, инъикос намуд. Ин ёддоштҳо, дар амал, барои тамоми ҷаҳон даъвате буд барои дар оянда роҳ надодан ба чунин фоҷиа. Хулосаҳои асосии ин китоб ҷунинанд:

- Зарурати ҳанӯз дар замони осоишта таъсис додани созмони кумак, ки мақсади он таъмини нигоҳубини заҳмбардоштагон аз тарафи ашхоси ба ин кор содиқ ва ихтиёрӣ ба бандиҳтисос.

- Тавассути конвенсияи байналмилалии табибон ба ҳимоя фаро гирифтани ҳайати тиббии госпитал ва заҳмбардоштагон ва ба онҳо додани мақоми бетарафӣ.

Албатта, ин андешаҳо ягон касро бетараф нагузоштанд. Китоб ҳамаи оқибатҳои даҳшатноки ҷангро кушод ва ба мубориза бар зидди он ишора намуд. Пешниҳод карда шуд, ки китоби “Ёддоштҳо дар бораи муҳорибаи назди Солферино” дар Созмони ҳавасмандкунии ҷомеаи некрӯзӣ, ки ба он Гюстав Муанье сарварӣ мекард, мавриди муҳокима қарор дода шавад. Ин созмон моҳияти хайриявӣ дошт ва дар сатҳи маҳал фаъолият мекард.

1. *Бо кадом сабаб КБСС таъсис дода шуд?*
2. *Анри Дюан дар китоби худ дар бораи чӣ навишт?*
3. *Кормандони кадом соҳа ба ҳимояи қурбонӣҳои низоъҳои мусаллаҳона бархостанд ва дар ин кор нақши А.Дюан ва Г.Муанье чӣ таъсир буд?*

2. ТАШКИЛИ КУМИТАИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ САЛИБИ СУРХ. 9 феввали соли 1863 маҷлиси Созмони ҳавасмандгардонии ҷомеаи некрӯзӣ даъват карда шуд, ки дар ҷараёни он Кумита ташкил карда шуд.

Ба ҳайати Кумита киро дохил буданд?

1. Анри Дюан; Густав Муанье, ҳуқуқшинос, Раиси Созмони ҳавасмандгардонии ҷомеаи некрӯзӣ; 3. Генерал Гийом Анри Дюфур; 4. Ҷарроҳ Луис Анниа 5. Ҷарроҳ Теодор Монуар.

Ҳамаи онҳо сокинони Женева буданд.

17-уми феввали соли 1863, ҳамчун муассисаи мустақил, маҷлиси Кумита даъват карда мешавад, ки он сабабгори таъсиси Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх гардид. Ҳангоми ин вохӯрӣ бори дигар дар бораи зарурати аз тарафи давлатҳо дар асоси усули байналмилалӣ ба имзо расонидани санади махсуси байналмилалӣ ёдоварӣ шуд. Файр аз ин, пешниҳод карда шуд, ки барои ёварони ихтиёрӣ нишони махсус, либос ё дастбанд ҷорӣ карда шавад:

Бо мақсади дар амал татбиқ намудани ин андешаҳо, аъзои Кумита тасмим гирифтанд, ки Конфронс даъват намуда, ба давлатҳо бо чунин хоҳиш муроҷиат намоянд: вакилон ва мутахассисони худро ба Женева фиристонанд. Ҳамин тариқ, октябри соли 1863 дар Конфронс вакилон аз 16 мамлакат ва 4 созмони эҳсонкор иштирок намуданд. Ширкаткунандагони Конфронс қарор қабул карданд.

Чунинанд дастурҳои асосии ин қарор:

1. Ташкил намудани Кумита, ки вазифаи он иборат аз мусоидат ба бахшҳои ҳарбию тиббӣ дар давраи ҷанг ва дар сурати зарурат аст.

2. Дар давраи ҷанг Кумитаҳои давлатҳои даргир ба артишҳои худ ёрии зерин мерасонанд: ҳайати ихтиёрӣ ташкил медиҳанд, дар ҳамоҳангӣ бо ҳокимияти ҳарбӣ ба онҳо ҷиҳати нигоҳубини захмбардоштагон манзил медиҳанд.

Ҳайати тиббии ихтиёрӣ дар ҳамаи мамлакатҳо ба сифати нишони ягонаи фарқкунанда бояд хилъати сафед ба бар кунанд, дастбанди салиби сурхдор дошта бошанд.

Баъди қабули дастуру тавсияҳо дар мамолики Аврупо кумитаҳо доир ба расонидани ёри ба маҷрӯҳон ташкил шуданд, ки баъдтар онҳо созмонҳои Салиби Сурх ном гирифтанд.

1. Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх чӣ тавр созмон дода шуд?

2. Лутфан, дастурҳои асосии қарори КБСС аз 26.10.1863-ро шарҳ диҳед.

3. ҶАЪОЛИЯТИ КБСС. Аз тарафи Кумита даъват карда шудани Конфронси дипломатӣ воқеаи дорои аҳамияти бузург гардид, ки дар он 22 августи соли 1864 “Конвенсияи якуми Женева дар бораи беҳтар кардани азоби ҷанговарони захмбардошта ва беморон ҳангоми ҷангҳо дар хушкӣ” қабул карда шуд

Баъди қабули Конвенсияи Женеваи соли 1864 вазифаҳои Кумита бо дарназардошти талаботи амалӣ муайян карда шуданд, ки онҳо дар айни замон моҳияти маҳдуд доштанд.

- 1. Моҳияти Конвенсияи Женевагии КБСС аз чӣ иборат аст?*
- 2. Дар назди КБСС кадом вазифаҳои мушаххас меистоданд?*

Ҳамин тариқ, КБСС ба зиммаи худ вазифаи асосгузори созмонҳои миллиро гирифт, вале дар баробари ин КБСС кӯшиш ба табдил ба мақомоти роҳбарикунандаро надошт. Таъсир ва нуфуз ба созмонҳои милли аз тариқи обрӯи маънавия ахлокии он муайян мегардид.

Минбаъд, созмонҳои миллии Салиби Сурх ба аҳоли дар замони озоишта ҳам ёрӣ мерасониданд. Ташкил намудани Салиби Сурх ба ислоҳоти ҳамагонии ҳадамоти ҳарбии тиббӣ мусоидат намуд.

Имрӯз фаъолияти КБСС, ғайр аз масъалаҳои дар боло зикр ёфта, чунин соҳаҳои низ дар бар мегирад: расонидани ёрӣ ба гурезаҳо ва категорияҳои дигари аҳоли, ки ба кумак эҳтиёҷ доранд, миёнаравӣ ҳангоми низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ, фаъолият ба фоидаи маҳбусон ва ғайра. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо вазифаҳои асосии КБСС чунин тағйир ёфтаанд:

- *Дастгирии усулҳои асосии бунёдии Салиби Сурх.*
- *Этирофи созмонҳои нави миллии Салиби Сурх.*
- *Паҳн намудани донишҳо доир ба Конвенсияҳои Женева.*
- *Татбиқи фаъолият дар асоси мақоми бетараф ва мустақилона.*
- *Фаъолият ба сифати миёнарави бетараф дар ҳолатҳои ба вуқӯ омадани низоъҳои ҳарбӣ ва бетартибӣ.*

Ҳамин тавр, аз лаҳзаи таъсиси худ, КБСС асосан барои ба амал баровардани некӯкорӣ фаъолият дошта, ба афроде кумак мерасонад, ки ба он эҳтиёҷ доранд. КБСС фаъолияти худро дар шароите пеш мебарад, ки ҳуқуқҳои инсон ба таври густарда вайрон карда мешаванд.

Фаъолияти КБСС ба он принципҳои устувор ва бунёдӣ асос ёфтааст, ки дар марҳалаи дарозмуддат ташаккул ёфтаанд.

- 1. Фаъолияти КБСС ба ҳалли кадом масъалаҳои башардӯстона равона шудааст?*

4. УСУЛҲОИ БУНЁДИИ КБСС. Дар Ойинномаи КБСС принципҳои асосии зерин таъкид ёфтаанд: **башардӯстӣ, бегаразӣ, бетарафӣ, ихтиёрӣ, ягонагӣ ва универсалӣ (ҳамагонӣ).**

Башардӯстӣ – татбиқи фаъолият ҳангоми низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ ва низоъҳои мусаллаҳонаи дигар, низоъ ва ошӯбҳои дохилӣ, ки дар химоя ва қурбонӣ воқеаҳои номбурда, оқибатҳои ин воқеат дар байни хизматчиёни ҳарбӣ ва ҳам аҳолии граждани, ифода ёфтаанд.

Бегаразӣ – татбиқи ёрии якхела ба беморон, асирони ҳарбӣ, умуман ба зарардидагон, дар натиҷаи низоъҳои ҳарбӣ ва низоъҳои дигар, сарфи назар аз мансубияти давлатӣ ва мансубияти дигари онҳо. Бетарафӣ – КБСС дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона ягон тарафи низоъро пуштибонӣ намекунад ва ё ба баҳсҳои сиёсӣ, наҷодӣ, динӣ ва идеологӣ ворид намегардад.

Мустақил будан – КБСС муассисаест, ки ба ягон ҳукумат тобеъ набуда, фаъолияти худро ҷиддан дар заминаи мақсади асосии Кумита ва манфиатҳои қурбонӣни ҷанг ва низоъҳои дигари мусаллаҳона ба роҳ мемонад.

Ихтиёрӣ – ин иттиҳоди афроде мебошад, ки меҳоҳанд аз сидки дил ба онҳое ёрӣ расонанд, ки шудаанд, бо ин роҳ оқибатҳои манфии низоъҳои мусаллаҳона, ошӯбҳои шаҳрвандӣ ва воқеаҳои дигарро гардонанд.

Ягонагӣ – КБСС дар мавриди ба миён омадани ҳолатҳои фавқулода ба ҳамаи мардум ҳифзи зарурии ҳуқуқи инсонро муҳайё месозанд.

Универсалӣ (ҳамагонӣ) – таъмини ҳимояи зарурии ҳуқуқи инсон дар мавриди ҳамаи афрод дар шароити ба амал омадани ҳолатҳои фавқулода.

1. Принсипҳои ба Оинномаи КБСС дохилгардида аз ҷи ба миён омадаанд?

5. ФАЪОЛИЯТИ КБСС ДАР ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРАИ НИЗОЪИ ДОХИЛИИ БАЙНИ ТОҶИКОН. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон намояндагии КБСС соли 1993 кушода шуд. Ин созмон дар ҳама ҷо вазиҳои башардӯстонаро иҷро намуд. Ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона намояндагони КБСС дар мамлақати мо дар музокирот доир ба оташбаси муваққатии ин бархӯрдҳо фаъолона иштирок мекард, бо ин роҳ мунтазам ба тарафҳои даргир дар бораи масъулият ҷиҳати таъмини аҳолии граждани дар давраи амалиётҳои ҳарбӣ хотиррасон намуда, дар музокироти байни тоҷикон, ки дар сарпарастии СММ доир мегардиданд, ба ҳайси нозир баромад мекарданд.

Дар давраи низоъҳои мусаллаҳона КБСС диққати асосии худро ба ёрии башардӯстона ва тиббӣ ба он навоҳие ҷалб намуд, ки аз ҳама зиёдтар зарар дида буданд. Ёрии тиббӣ дар таъмини муассисаҳои тиббӣ бо доруворӣ, асбобҳои безараргардонӣ (дезинфексия) ва ғайра ифода меёфт. Аз тарафи кормандони КБСС ташкил намудани дармонгоҳҳои (клиникаҳои) сайёр ҷиҳати расонидани ёрии таъҷилӣ ба муҳоҷирони дохилӣ, ки бо дарназардошти хатар имконияти ба муассисаҳои тиббӣ рафтавро надоштанд, хеле самарабахш буд.

КБСС кори муҳимро дар давраи низоъҳо дар барқароркунии робитаҳои оилавӣ иҷро намуд. Садҳо номаю хабар ба дасти афроди ло-

зим супорида мешуданд, ки тавассути онҳо гурезаҳои зиёд ҳамдигарро меёфтанд.

Фаъолияти КБСС баъд аз низоъ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон куллан тағйир ёфт. Дар шароити кунунӣ паҳн намудани маълумот дар бораи ҳуқуқи башардӯстона ба ҷойи аввал баромад. Бо ин мақсад ҳамаи Конвенсияҳои Женева ва ду Протоколи иловагӣ ба онҳо ба забони тоҷикӣ тарҷума ва ҷоп карда шудаанд. Ғайр аз ин, маводи иловагӣ, ки ба ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона (ХББ) дахл дорад, низ ба забони тоҷикӣ тарҷума карда шуданд.

Дар марҳалаи кунунӣ омӯзиши ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона ба барномаи таълимгоҳҳои ҳарбӣ, курсҳои олии Вазорати амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, факултаҳои ҳуқуқшиносӣ ва хабарнигорӣ (журналистӣ) дохил карда шудааст. Доир ба ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона дастуру китобҳои дарсӣ ҷоп карда мешаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона мувофиқ ва ҳамоҳанг кардани қонунгузори ватанӣ як силсила асноди муҳимми ҳуқуқиро қабул намуд.

1. Саҳми мушаххаси башардӯстонаи КБСС дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз чи иборат аст?

Савол ва супоришҳо

- 1. Таъсиси Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх чӣ таърих дорад?***
- 2. Бо кадом сабаб таъсиси КБСС сурат гирифт?***
- 3. Онҳоеро ном баред, ки ба ҳайати КБСС дохил буданд.***
- 4. Дар бораи вазифаҳои, ки дар назди КБСС истодаанд, нақл кунед.***
- 5. КБСС дар фаъолияти худ ба кадом усулҳо таъкид мекунад?***
- 6. КБСС аз рӯи кадом нишонаҳои худ аз созмонҳои дигари байналмилалӣ фарқ мекунад?***

БОБИ 3 ҲУҚУҚ БА ҲАЁТ

§13. АРЗИШМАНДӢ ВА БЕНАЗИРИИ ҲАЁТИ ИНСОН

1. МАФҲУМ ВА МОҲИЯТИ ҲУҚУҚИ ИНСОН БА ҲАЁТ. Мусаллам аст, ки ҳамаи ҳуқуқҳои инсон табиат ва таъиноти ба худ хосдоранд ва хангоми муқоисаи онҳо, алаҳхусус, агар он байни ҳуқуқҳои як насл гузаронида шавад, муайян кардани афзалияти яке бар дигаре басо душвор аст. Зидда аз он, муқаррар будан ва аҳамиятнокии ҳар як ҳуқуқи инсон дар давраҳои гуногуни таърихӣ ба таври гуногун фаҳмида мешуд. Вале чун суҳан дар бораи ҳуқуқи инсон ба ҳаёт меравад, ҷуноне мо ме-донем, ин ҳуқуқ аз ҷониби умум эътироф гардида, бунёди ва аз ҳама муҳимтарин доништа шудааст. Зеро, барои ҳама гуна мавҷудоти зинда ҳамаи ҳуқуқҳои дигар аз ҳуқуқи асосии вай – ҳуқуқ ба ҳаёт, мавҷудият бармеоянд. Ҳамаи ҳуқуқҳои дигар барои он хизмат мекунанд, ки ин ҳастиву мавҷудият дар шароитҳои нисбатан мусоидтару беҳатар барои зиндагӣ сурат бигирад. Яъне, бе ин ҳуқуқ ҳуқуқҳои дигар манфиате надоранд. **Пас, дар низоми ҳуқуқҳои инсон ҳуқуқ ба ҳаёт ҳуқуқи шумораи аввал аст.**

Зиндагӣ, воқеан, ширину беназир аст. Мӯйсафеде 84 сол умр ба сар бурда, пеш аз марг, дар лаҳзаҳои охири зиндагӣ, бо таассуф гуфтааст: агар ҳазор сол зиндагӣ кунӣ ҳам, лаҳзаҳои охири зиндагӣ боз ҳам ширинтару лазизтар ва азизтару гуворотар мешаванд; кас меҳода ақаллан боз соате, дақиқае, сонияе зинда бошад...

Ҳуқуқ ба ҳаёт эълон нагашта, ба одам аз ҷониби касе ба ин ё он андоза дода намешавад, балки вай атои табиат ба инсон бинобар таваллуд шуданаш буда, аз одам ҷудонопазир мебошад. Аз ин рӯ, ҳуқуқ ба ҳаётро ҳуқуқи табиӣ инсон меноманд. Ин ҳуқуқ барои ҳамеша дар ҳамаи қитъаҳои замин будааст ва одамон ҳамеша, ҳам дар ҷамоаи ибтидоӣ ва ҳам дар дар замони муосир баҳри эътирофу ҳифз намудани он кӯшидаанду мекушанд. Дар ҳамаи динҳои ҷаҳон фармоише ҳаст ба маънии «Накуш!» Қулли ҷамоаҳо, сарфи назар аз фарқҳои милливу фарҳангиашон, барои вайрон кардани ин фармоиш ҷазоҳои сахттаринро пешбинӣ мекарданд ва мекунанд. Ба шарофати эътирофи ҳуқуқ ба ҳаёт ҷомеаи инсонӣ рушд карда, муносибатҳои иҷтимоӣ ташаккул ёфтаанд.

2. ҲАЁТ ҲАМЧУН НЕЪМАТИ ИҶТИМОӢ. Ҳуқуқи инсон ба ҳаёт бо майли одамон ба ҳаёти яқоя зич алоқаманд аст. «Одам ба одам зинда аст», – фармудааст хирадманде.

Тамоюл ба ҳаёти яқоя тамоми рафти таърихи инсониятро муайян карда, ба рушди муносибатҳои оилавӣ–авлодӣ, ба бадалшавии меҳнати яқоя ба меҳнати пурмахсул, пайдоиши давлат мусоидат кардааст. Одамон хангоми ба даст овардани ғизо, шикор ё муттаҳидшавии қавму қабिलाҳо бар зидди ҳайвоноти ваҳшӣ бартариҳои мавҷудияти дастаҷамъонаро дидаву эҳсос кардаанд. Дар ин раванд ҳаёти инсон тадриҷан эътироф гардида, ба сифати неъмат иҷтимоӣ ҳифз шудааст.

Нуктаи назарҳои фалсафӣ, фарҳангшиносона, динӣ ва таърихӣ оид ба категорияи «ҳаёт». Аз қадимулайём одамон ба худ чунин саволҳо медоданд: ҳақиқат чист, одам кист, баъди марг чӣ мешавад, чӣ тавр бояд зист, маънии зиндагӣ чист? Дар кӯшишҳои посух гуфтан ба ин пурсишҳо фалсафа ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ, таълимот дар бораи принципҳои нисбатан бунёдӣ ва умумии мавҷудият ва идрок оид ба муносибати одам ба олам пайдо гашт. Самтҳо ва ҷараёнҳои гуногуни фалсафӣ, аз ҷумла бо он фарқ мекунанд, ки масъалаи асосии назарии он – муносибати «тафаккур ба ҳастӣ, шуур ва материя»-ро чӣ гуна ҳал мекунад. Ба ин маънӣ, ҳаёт ҳамчун шакли ҳастии материя яке аз предметҳои асосии омӯзиши фалсафа мебошад. Бинобар ин, нуктаи назари фалсафӣ ба ҳаёт, дарки охирашароҳӣ ва ягонагии ҳастии шахсии инсонӣ ба равшансозии маънии ахлоқӣ ва арзишмандии ҳаёти инсон мусоидат мекунад. Дарки беназирии ҳар як лаҳзаи ҳаёт, маҳволашароҳӣ ва дар баъзе ҳолатҳо ислохнопазирии кирдорҳои содиқшуда қодиранд, ки андозаи масъулиятнокии одамро барои амалҳои худ бедор созанд.

Нуктаи назари фарҳангшиносондани ҳаёти инсонро ба сифати қисми ҷаҳоли равандҳои фарҳангии умумӣ – башарӣ ва миллий эътироф менамояд. Одам худ ва муқаррароти ҷаҳонбинии худро тавассути адабиёт, санъат, илм, маориф зоҳир мекунад. Ҳаёти инсонро берун аз фарҳанг ва тамаддун, ёдгориҳо ва воқеоту ҳодисоти ҳаёти моддӣ ва маънавии одамон тасаввур кардан мумкин нест.

Нуктаи назари динӣ ба ҳаёт ба низоми тасаввурот ва эътиқодмандии одамон таъяс мекунад. Онҳо бар он асос меёбанд, ки инсон бо як навъ ҳастӣ, мавҷудоти олии бонизому муташаққил робита эҷод мекунад. Табиати ташкилот метавонад таърифи дақиқ набошад, як навъ қуввае (рӯҳҳои табиат, ҳиради воло), қонуни умумӣ (Дхарма, Дао) ё шахсияти муайяни ғайримоддӣ (Худо, Эллоҳим, Аллоҳ, Кришна) бошад. Масалан, дар ислом Худованд чун моҳияти қомилан даркнашаванда, Офаридгори олам, ки берун аз қонун фазост, эълон мешавад: «Ва аз он Худост Машриқ ва Мағриб, пас ба ҳар ҷо рӯ қунед, он ҷо, рӯ ба Худост, бе гумон Худо қушоишгару доност» (Қуръон, сураи 2, Бақара (115)). Ба ин тариқ, дин инсонро офаридаи Худо ва ҳаётро бошад, чун зуҳури иродаи худовандӣ эътироф мекунад.

Нуктаи назари таърихӣ. Одам ба як маъние маҳсули таърих аст. Забони инсон, дониши ӯ, малакаи ӯ, ба як суҳан, тамоми ҳаёти вайро таърих меофарад, ва мутаассифона, таърихи инсоният пур аз ҳодисаҳои вайрон қардани ҳуқуқ ба ҳаёт мебошад. Шояд қасе ғӯяд: ақсари шахсиятҳои маъруф дар таърих сарлашқарон ва ҳокимоне буданд, ки ба империяҳои бузурги иборат аз садҳо мамлакатҳои истилошуда ҳукмронӣ мекарданд ва онҳо ин мақоми волоро дар натиҷаи нобуд сохтани қавму қабилҳо ва халқҳои том соҳиб шудаанд. Ин гуфта фақат то андозаи муайяне дуруст аст ва мавҷудияти мову шумо дар ибтидои ҳазорсолаи сеюм исботи эътирофи арзишмандии ҳаёти инсон чун раванди қонунӣ дар таҳаввулотии инсонӣ мебошад.

3. МАСЪАЛАҲОИ ФАҲМИШИ МОҲИЯТИ ҲУҚУҚ БА ҲАЁТ. Вале қайд кардан ҷоиз аст, ки сарфи назар аз ҳамаи пешравиҳо дар соҳаи фаҳмиши ҳаёти инсонӣ аз ҷониби илмҳои гуногун бисёр чизҳо ҳанӯз кашфу маълум нашудаанд. Чи назарияи дарвинӣ ва чи назарияҳои дигар ҳанӯз ба бисёр саволҳои марбут ба пайдоиши ҳаёт ҷавоби пурра на- додаанд. Ҳамин тариқ, сарфи назар аз дастовардҳои ҷиддӣ дар соҳаи тиб имкониятҳои организми инсон то ба охир омӯхта нашудаанд. Файласуфон, табибон, шоирон, рӯҳонииён – ҳама кӯшиш доранд, ки асрори рӯҳи одамиро кашф кунанд, бидонанд, ки баъди марг чӣ ба амал меояд? Хирадманде дуруст гуфтааст: ҷуноне мо кайҳонро намедонем, ҳамин тавр барои мо олами табиати одам низ номафҳум аст. Вақте яке аз ин масъалаҳо ҳал мегардад, дигараш низ барои одам аён мешавад.

Муайян кардани на танҳо категорияи «ҳаёт», балки лаҳзаҳои пайдоиш ва қатъшавии он ҳам мураккаб аст. Тавре медонем, ибтидо ва интиҳои зиндагӣ ҷиҳати тафсирбахшии сарҳадҳои ҳуқуқ ба ҳаёт басо муҳиманд. Масалан, оё давраи рушди ҷанинро дар батн ба маънии томи ҳаёт эътироф карда, ҳуқуқи ҷанинро ба ҳаёт аз лаҳзаи ҳамл ҳифз кардан лозим аст? Дар айни замон муносибате аз ҳама паҳншуда аст: лаҳзае, ки аз он сар карда, бе осебрасонӣ ба ҳаёту саломатии модар тифл пайдо мешавад, ибтидои ҳаёт аст. Эътироф мешавад, ки рушди ҷанин дар охири ҳафтаи дувоздахум анҷом ёфта, баъди ин вай шакл мегирад ва дувоздах ҳафта муҳлатест, ки то он замон, инсон, чун қоида, бо хоҳиши худ метавонад ҳомиладориро рафъ намояд. Ҳанӯз дар гузаштаи на чандон дур рафъсозии сунъии ҳомиладорӣ (исқоти ҳамл) дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон чун ҷиноят баррасӣ мешуд. Афзоиши зиёди шумораи аҳоли, проблемаҳои иҷтимоӣ – иқтисодии дар имкониятҳои давлат ифодашаванда бобати кафолат додан ё надодани ҳадди ақалли зарурии неъматҳои моддӣ проблемаи назоратро ба тавлиди инсон ба миён оварданд. Бо гузашти айём усулҳои банақшагирии оила ва контрацепсия инкишоф ёфтанд, ба исқоти ҳамл (бо усули дорудихӣ ё амалиёти ҷаррохӣ), ки қаблан бо мулоҳизоти динӣ мамнӯъ буд, дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон иҷозат дода шуд ва ҷуноне баъзеҳо эътироф мекунанд, он кори шахсии ҳар зан, ҳуқуқи вай ба ҳаёти хусусӣ гардид.

Агар суҳан дар бораи анҷоми ҳаёт, ё ба ибораи дигар гӯем, марги биологӣ равад, вай метавонад ҳам табиӣ ва ҳам ғайритабиӣ бошад. Маълумоти имрӯзаи илмӣ имкон медиҳанд, тасдиқ гардад, ки сарҳади байни ҳаёту мамотро ба ҳаёт кодир будани майна муайян менамояд. Одатан, дар амалияи тиббӣ лаҳзаи марг вазъе маҳсуб мешавад, ки дил аз қор монда, ҳамчунин, тамоми фаъолияти майна яққоя бо расидани рағҳои он ба вазъи бебозгашти бешуурӣ, қатъ гардидани нафаскашии мустақилона ва нобудшавии ҳамаи роҳҳои рефлексӣ қатъ мегардад. Вале баъзан ҳолатҳои мешаванд, ки ба сабаби зарб дидан ё бемориҳои

вазнин ҳалокати пурраи одам ба амал наомада, кишри нимкураҳои мағзи сар ба ҳалокат мерасанд ё ба таври табобатнопазир зиён мебинанд. Дар ин маврид ҷисми одам ба туфайли истифодаи дастгоҳҳои сунъии ниғаҳдорандаи ҳаёт ба таври маҳдуд зинда буда метавонад, яъне, одам ба ҳоли ба ном «вегетативие» меафтад, ки ин лаҳза ҳалокати узвҳои ба шуури тафаккур ё ба таври умумӣ ғӯем, ба ниғаҳдории одам ҳамчун шахсияти масъул ба амал меояд. Ғайр аз ин, дар натиҷаи бемориҳои муолиҷанашаванда одам метавонад батадриҷ ва бо азоб бимирад, азиятҳои тоқатнопазирӣ ҷисмонӣ рӯҳӣ кашад, ё назоратро ба функсияҳои ҷисми худ аз даст дода, ба таври пурра вобаста аз атрофиён гардад, ба ҳоле афтад, ки ақлу хушаш дар ҷояш асту аммо шаъну шарафашро таҳқиршуда меҳисобад. Дар ин мавридҳо як қатор масъалаҳои мураккаби ҳанӯз пурра ҳалнагардида пайдо мешаванд: аз ҷумла ҳуқуқ ба ҳаёт то кадом сарҳадҳо тӯл мекашад ва оё он ҳуқуқи марғро низ фарогир шуда метавонад?

Ҳар инсон ба ҳаёт ҳуқуқи ҷудонопазир дорад. Ин ҳуқуқ аз тарафи қонуни ҷимоя карда мешавад. ҳеҷ касро худсарона аз ҳаёт маҳрум кардан мумкин нест.

Қисми 1-и моддаи 6-и Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ.

Санадҳои байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи инсон ҳуқуқро ба ҳаёт эълон карда, бо ҳамин вазифадорӣ давлатро бобати ҷимоят аз худсарона маҳрум кардан аз ҳаёт таҳким мебахшанд. Сарҳадҳои худсарона ва ба таври қонунӣ маҳрум кардан аз ҳаёт низ аз ҷумлаи масъалаҳои мураккабанд. Худи ибораи «ба таври қонунӣ маҳрум кардан аз ҳаёт» ғушҳарош аст, вале ҳар касе метавонад вазъиятеро тасаввур намояд, ки дар он маҳрум кардан аз ҳаёт дар ҳолатҳои қомилан истисноӣ ба амал омада, тадбири воқеан дуруст ва ногузир доништа мешавад. Масалан, оё мо гуфта метавонем, ки куштани душман аз тарафи сарбоз дар вақти набард, дар ҷанги мудофиавӣ дар мавриди риояи меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстона ғайриқонунӣ буд? Моддаи 2 (қисми 2)-и Конвенсияи аврупоӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ аз ҳаёт маҳрум карданро ҳамчун кирдори вайронкунандаи моддаи мазкур баррасӣ намекунад, агар он натиҷаи истифодаи қувва дар мавриди мутлақо зарурӣ бошад:

- барои ҷимояи ҳар як одам аз зӯроварии ғайриқонунӣ;
- барои амалисозии боздошти қонунӣ ё пешгирии фирори шахси дар асосҳои қонунӣ дастгиршуда;
- барои паҳш кардани шӯриш ё исён мутобиқи қонун.

Ба ин тарик, барои эътирофи қонунӣ маҳрум кардан аз ҳаёт кофӣ нест, ки маҳрум кардан аз ҳаёт, масалан, барои ҷимоя аз зӯроварӣ ба амал ояд, зарур аст, ки он ҷораи мутлақо зарурӣ бошад ва танҳо дар сурати имконнопазир будани роҳҳои дигари боздошти зӯроварӣ ба амал ояд.

Дар тавзеҳи умумии соли 1982 Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон қайд шудааст, ки ҳифзи ҳуқуқ ба ҳаёт аз давлат андешидани тадбирҳои

катъиро бобати нигаҳдории ҳаёт, масалан, кам кардани ходисаҳои фавти атфол ва барҳам додани гуруснагӣ талаб менамояд. Баъди ду сол Кумита дар ин соҳа боз ҳам пеш рафта, қайд кард, ки силоҳи қатли ом яке аз таҳдидҳои аз ҳама ҷиддии ҳуқуқ ба ҳаёт аст, тавсия кард, ки истехсол, санчиш, вусъатбахшӣ ва истифодаи силоҳи ҳастаиро манъ карда, он ҳамчун ҷиноят бар зидди инсоният доништа шавад. Мисоли дигари фаҳмиши сарҳади ҳуқуқ ба ҳаётро дар тағйирёбии муносибат ба амалияи истифодаи ҷазои қатл, ки дар сайёра дар сад соли охир ба амал омадааст, мушоҳида кардан мумкин аст.

Савол ва супоришҳо:

- 1. Чаро ҳудуди ҳуқуқ ба ҳаётро дар илм ва ҳуқуқ аз ҷумлаи масъалаҳои мураккаб (баҳсталаб) медонанд?*
- 2. Дар кадом ҳолатҳо аз ҳаёт маҳрум сохтани инсон вайрон кардани ҳуқуқ ба ҳаёт маҳсуб намешавад?*
- 3. Ба гурӯҳҳо ҷудо шуда, муносибататонро ба масъалаи эвтаназия баён созед.*

§14. ҶАЗОИ ҚАТЛ: ҶОНИБДОРОН ВА МУҚОБИЛОН

1. МАҲҲУМ ВА НАВЪҲОИ ҶАЗОИ ҚАТЛ. Ҷазои қатл амали аз ҷониби қонун иҷозатдодашуда бобати аз ҳаёт маҳрум кардани одам ба сифати ҷазо барои ҳуқуқвайронкунии содиршуда, одатан ҷинояти махсусан вазнин, аст. Ба андешаи мутахассисон решаҳои пайдоиши ҷазои қатлро дар қасоси муқаррарӣ ё қасосе бояд ҷуст, ки ҳадафаш дар маҷмӯъ, барқарор кардани «адолат» аз рӯи мақоли «ҷон ба ҷон» ё «хун ба хун» аст.

Дар таърих марҳалаҳо ва мамлакатҳое маълуманд, ки ҷазои қатлро истифода намекарданд. Дар «Ҳақиқати рус» («Русская правда») – нахустин сарчашмаи ҳаттӣ оид ба ҳуқуқи русӣ (асри X) ҷазои қатл зикр нагардидааст. То рӯзҳои мо ин васияти Владимир Мономах расида: «Накушед ва куштан нафармояд, ҳатто агар касе ба марги каси дигаре айбдор бошад». Дар таърихи давлати Рус ҷазои қатл нахустин маротиба (ҳарчанд дар амал, пештар ҳам вучуд дошт) дар навиштаҷоти оинномавии Двина (соли 1389) пешбинӣ шудааст. Дар Аврупои асрҳои аввали миёна одами озод ҳама гуна ҷинояти содиркардаи хешро, ҳатто агар барои он ҷазои қатл (аз ҷумла куштори барқасдона) раво бошад, ҳарида метавонист. Дар Португалия ҷазои қатлро ҳанӯз соли 1867 комилан бекор карданд. Он нахустин мамлакате буд, ки ҷунин тадбир андешид. Байни дигар мамлакатҳои аз истифодаи ҷазои қатл ҳанӯз дар асри XIX дасткашида инҳо ҳастанд: Венесуэла (1864), Коста-Рика (1880), Голландия (1870).

Аммо, умуман, таърих шоҳиди истифодаи усулҳои бераҳмонаву миқёсан калони ҷазои қатл аст. Дар замони қадим, ҳатто барои кир-

дори ночизе, алалхусус, агар он аз чониби шахи тоифаи паст ё ғулом содир мегардид, ҷазои қатлро раво медиданд. Масалан, дар Англияи асрҳои миёна ҳатто барои дуздии ночизе воқеан, шумораи зиёди чунин гунаҳкоронро ба дор меовехтанд. Танҳо дар ноҳияи Тайберни Лондон (ҷойи қатли одамони одӣ) дар замони ҳукмронии Эдварди VI ҳар сол ба ҳисоби миёна то 560 нафарро ба қатл мерасонданд. Гунаҳкоронро барои қонуншиканиҳои интизомӣ дар флот дар сутуни бодбони киштӣ меовехтанд, (то асри XVII). Умуман, бо ҳукми суд ба содиркардагони 123 навъи ҷиноят ҷазои қатл раво дида мешуд.

Дар Фаронса соли 1792 мошини сарбурӣ ихтироъ гардид ва минбаъд ҳамаи ҷазоҳои қатл ба воситаи он ба ҷо оварда мешуданд. Дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, ҷуноне маълум аст, барои иҷрои ҷазои қатл дар асри XIX курсии барқӣ (электрикӣ) ихтироъ карданд. Дар мамлакатҳои алоҳидаи Шарқи Наздик ханӯз ҳам аз усулҳои қадимии ба иҷро расонидани ҷазои қатл, чун бо санг зада куштан (сангсор), буридани сар бо шамшер, ба дор овехтан ва ғайра истифода мекунанд.

Вале ҳеҷ ҷойи шубҳа нест, ки дар Олмони гитлерӣ ҷазои қатл бо усули конвейер сурат мегирифт. Камераҳои газӣ, ба дор кашиданҳо, тирборон карданҳо, озмоишҳои ғайриинсонӣ бо маҳбусон аз ҷумлаи танҳо баъзе усулҳоеанд, ки бо истифода аз онҳо дар солҳои ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ миллионҳо нафар ба қатл расонда шуданд.

Ҳуқуқ ба ҳаёт, озодӣ ва дахлнопазирии шахсӣ бо Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, бо мақсади такрор нагаштани даҳшатҳои ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ қабул гашт, эътироф гардиданд. Дар ибтидо, санадҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон имконияти истифодаи ҷазои қатлро аз ҷониби давлатҳои аъзо истисно накарда, масалан, дар моддаи 6-и ПБҲШС маҳдудиятҳо пешбинӣ менамуданд: ҳукми қатл метавонад танҳо барои содир кардани ҷиноятҳои вазинтарин мутобиқи қонуне, ки ҳангоми содир намудани ҷиноят татбиқ мешуд, бароварда шавад; ҳукми қатл барои ҷинояте, ки аз тарафи ашхоси аз ҳаждаҳсола поёнтар содир карда шудааст, бароварда намешавад ва нисбат ба занони ҳомила ба иҷро расонида намешавад; ин ҷазо метавонад танҳо ҷиҳати иҷрои ҳукмномаи қатъие, ки аз тарафи суди босалоҳият бароварда шудааст, иҷро карда шавад; ва ҳар касе, ки ба ҳукми қатл маҳкум шудааст, ҳақ дорад, афви гуноҳ ё сабук кардани ҳукмро тақозо намояд.

Хусусияти фарқкунандаи Аврупои баъдичанги ин буд, ки дар мамлакатҳои гуногун яке аз паси дигар, ҳукми қатл бекор гардид: дар Ҷумҳурии Федералии Олмон – соли 1949, дар Британияи Кабир – соли 1969, дар Испания – соли 1980 ва ғайра. Соли 1980 Ассамблеяи Парлумонии Шӯрои Аврупо (АПША) қарор қабул кард, ки ба парлумонҳои он давлатҳои узви Шӯрои Аврупо, ки ҷазои қатлро барои ҷиноятҳои дар замони осоишта содиршуда нигоҳ медоштанд, бо даъвати истисно кардани он аз низоми судию ҳуқуқи худ мурочиат намояд. Ба ин тарик, ҳуқуқи дар моддаи 2-и Конвенсияи аврупоӣ оид ба ҳуқуқҳои ин-

сон (КАҲИ) кафолатдодашуда ба ҳаёт бо иловасозии Протоколи №6 ба Конвенсия васеъ гардониди шуд.

Соли 1989 Иҷлосияи Кулли СММ Протоколи дуҷуми факултативиро ба Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ қабул кард. Ин протокол давлатҳои санади мазкурро тасдиқкарда ва ба имзо расонида ро вазифадор месозад, ки аз истифодаи ҷазои қатл дар замони озоишта даст кашанд.

Дар миёнаи соли 2007 87 мамлакати ҷаҳон ҷазои қатлро барои ҳама гуна ҷиноятҳо бекор карданд. Ҳанӯз 10 давлат онро барои ҷиноятҳои махсусан вазнини дар давраи ҷанг содиршуда нигоҳ дошта, имконияти истисноии таъйин кардани ҳукми қатлро барои кирдорҳои ба ном умумиҷиноятӣ пешбинӣ намудаанд. 30 мамлакат ҷазои қатлро дар амал бекор карданд, яъне ҳукми қатлро дар 10 соли охир ба иҷро нарасондаанд ва минбаъд ҳам мораторияро нигоҳ медоранд ё ба таври расмӣ барои иҷрои ҳукмҳои қатл моратория эълон кардаанд.

Ба ин тариқ, дар айни замон 129 мамлакати ҷаҳон ҷазои қатлро қонунан ё дар амал бекор кардаанд ва 68 мамлакат онро нигоҳ дошта, истифодаашро давом медиҳанд.

Ғояи бекор кардани ҳукми қатл дар ҷаҳон на танҳо байни элитаҳои сиёсӣ (зеро маълум аст, ки дар бисёр мамлакатҳо қарор дар бораи бекор кардани ҷазои қатл бар ҳилофи афкори ҷамъиятӣ оид ба ин масъала қабул гаштаанд), балки теъдоди зиёди гурӯҳҳои ҷамъиятии гуногун низ дастгирии беш аз пеш пайдо мекунад. Инак, мисоли ҳайратангези дастгирии афзояндаи ҷамъиятӣ: ҳар боре, ки дар ягон ғӯшаи ҷаҳон дар бораи мавқуф гузаштани иҷрои ҳукми қатл ё дар бораи сабуксозии ҳукм қароре қабул гардад, дар Рим ду шабонарӯз пайи ҳам Колизей бо прожекторҳо равшан карда мешавад. Вай ҳамчунин ҳар бор, вақте дар ягон мамлакат ба ҷазои қатл мораторий эълон гардида, ё ҷазои қатл бекор карда мешавад, равшан мегардад.

2. ДАЛЕЛҲОИ «ҶОНИБДОРОН» ВА «МУҚОБИЛОН»-И ҶАЗОИ ҚАТЛ. Ба таври анъанавӣ, чунин маҳсуб мешуд, ки ҳукми қатл на танҳо ҷораи ҷазодиханда, балки «тарсонанда»-ю ҳифзқунанда низ мебошад. Маҳз нигоҳдории он гӯё паст кардани сатҳи ҷинояткориро имконпазир мегардонад. Далели дигари ҷонибдорони ҷазои қатл дар он ифода мегардад, ки барои навъҳои алоҳидаи ҷиноятҳои чун қашторҳои бо таҷовузи хурдсолон содиршуда ба ҷуз ҷазои қатл, ҷазои дигаре буда наметавонад ва ин, махсусан бо дарназардошти азиятҳои аз сар гузаронидаи ҷабрида ва ҳешовандони ӯ ҷазои аз ҳама одилона аст. Ин боз ба он сабаб ҷазои дурусту арзанда аст, ки чунин категорияи ҷинояткорон махсусан хатарноку дигар ислохнашавандаанд ва дар ҳолати маҳрум гардонидан аз озодӣ онҳо метавонанд аз маҳбас фирор намоянд аз нав ҷомеаро дар мавриди таҳдид қарор диҳанд. Боз дигар даъвоҳои нигоҳдории ҷазои қатл мавҷуданд, масалан, мисли он ки ҷомеа ҳанӯз ба дараҷаи инсондӯстӣ ва тамаддуни асил «пӯхта нарасидааст» ва аксари

аҳолии мамлакат мавҷудияти ҷазои қатлро ҷонибдорӣ мекунанд ва ба ин сабаб он набояд бекор карда шавад.

Ҷонибдорони бекор кардани ҷазои қатл низ дар навбати худ бисёр далелҳои моҳияти динӣ, фалсафӣ, ахлоқӣ-маънавию матраҳ менамоянд. Масалан, далелҳои динӣ-фалсафӣ бар зидди ҷазои қатл дар ғояе ифода мегардад, ки агар ҳаёт ба одам аз боло (аз Худованд, ақли олии табиат) дода шуда бошад, пас ҳалли масоили ҳаёту мамот низ дар ҳукми одам нест ва давлат наметавонад вазифаи аз ҳаёт маҳрум сохтани одамро соҳибӣ кунад.

Ҷонибдорони бекор кардани ҷазои қатл ҳамчунин, дар бораи инсондӯстӣ, арзишмандии ҳама гуна ҳаёти одамӣ, ҳатто одами ҷинояти аз ҳама вазнин содиркарда бо эҳтимоли ислоҳи вай даъвоҳо пеш меоранд. Баъзеҳо вайрон кардани фармоиши динии «Накуш»-ро аз ҷониби давлат чун рафтори бадахлоқона маънидод мекунанд. «Агар давлат манъи куштори бадқасдонро қорӣ намояд, пас ҷавобан ба он куштани одами ин манъкуниро вайронкарда аз ҷониби ҳуди давлат бадахлоқӣ асту маъние надорад», – меғоянд онҳо.

«Ҷазои қатл аз он ҷиҳат бефоида аст, ки ба одамонро ба таҳрик мекунад», – гуфтааст мутафаккири маъруфи давраи маорифпарварии Италия Чезаре Беккариа, – «ба рӯҳи одам на саҳтии ҷазо, балки давомнокии таъсиррасонии ахлоқии он таъсири бештаре мерасонад». Тавре Созмони Байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқи «Афви байналмилалӣ» тасдиқ менамояд, бекор кардани ҳукми қатл дар Аврупо ба бад шудани вазъи ҷиноӣ боис нашуд. Мутахассисон алоқамандии байни ҷиноятӣ ҷазоро таҳқиқ карда, қайд мекунанд, ки ҷазо вазнин нест, балки ногузирии он (тарсу ваҳми дастгир шудан) вазнинтар буда, чун қоида, ҷиноятпешагонро аз содир кардани ҷиноят бозмедорад. Даъвои дигаре бар зидди ҷазои қатл ба он асос пешниҳод мешавад, ки ин қорай ҷазодиҳӣ ба сабаби истисноӣ будани аллақай имкон намедихад, ки хатоҳои судии ҳангоми баровардани ҳукми қатли ба амаломата ислоҳ карда шаванд. Ба сифати мисол, чунин маълумоти «Афви байналмилалӣ» оварда мешавад, ки аз соли 1973 то ба ҳол дар ИМА 124 ҳукми қатл ба сабаби пайдоиши далелҳои нави тасдиқкунандаи содир нагардидани ҷиноят аз тарафи маҳкумшудагон бекор карда шуданд, ҳол он ки баъзе аз ин ҳукмҳо аллақай ба иҷро расонида шуда буданд.

Шумо дар бораи ҷазои қатл чӣ андеша доред? Ҷиҳати «ҷонибдорӣ» ё «муҳолифат» ба ҷазои қатл боз чӣ далелҳои пешниҳод карда метавонед?

3. ҲУҚУҚ БА ҲАЁТ ВА ҶАЗОИ ҚАТЛ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Дар Тоҷикистон дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) барои 47 нафари ҷиноят ҳукми қатл баровардан мумкин буд. Бо фарорасии сулҳу ризоят мамлакат ислоҳоте гузаронд, ки ба инсонгароии низомии судию ҳуқуқӣ нигаронида шуд. Тадричан, шумори нафари ҷиноятҳои сазовори ҷазои қатл камтар гардиданд. Кодекси

нави ҷиноятии соли 1998 қабул шуда, акнун аз рӯи 15 моддаи КЧ ҷазои қатл пешбинӣ менамояд. Соли 2003 ба Кодекси ҷиноятӣ тағйирот ворид гардида, теъдоди ҷиноятҳои сазовори ҷазои қатл то 5 (куштор, таҷовуз, терроризм, биосид, геносид) кам карда шуданд. Аллақай баъди як сол дар Тоҷикистон моратория (муваққатан боздоштани амал) барои баровардани ҳукми қатл ва ба иҷро расонидани он ҷорӣ карда шуд, ки аз апрели соли 2004 то ба имрӯз амал менамояд. Дар Кодекси ҷиноятӣ тағйироте ворид гардиданд, ки имкон медиҳанд, ба сифати алтернативаи ҷазои қатл ҷазои якумрӣ маҳрум кардан аз озодӣ таъйин карда шавад. Ҷорӣ намудани ин нави ҷазо, ҳамчунин, то чӣ андоза мувофиқи мақсад будани бекор кардани ҷазои қатл чи байни мутахассисон ва чи дар матбуоту дигар воситаҳои ахбори умум боиси баҳсу мунозираҳои зиёде шуданд. Қисми зиёди ҳуқуқшиносон, мутахассисони соҳаҳои дигар, номояндагони ҷомеаи шахрвандӣ ин иқдоми Ҳукуматро дастгирӣ карданд, ҳарчанд ба таври умумӣ мувофиқи натиҷаҳои пурсиши афкори ҷамъиятӣ қисми зиёди аҳоли (бо шумори андаке зиёди овозҳо) бекор шудани ҳукуми қатлро манфӣ арзёбӣ намуд. Бо вучуди ин, Тоҷикистон ба шумули мамлакатҳои, ки аз истифодаи ҷазои қатл дар амал даст кашиданд, ҳамроҳ шуд.

Чанбаи дигари ҳуқуқ ба ҳаёт марбут ба манъи худсарона аз он маҳрум кардан аст, дар Тоҷикистон аз рӯи меъёрҳои конституцсионӣ ва ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ амалӣ гардонда мешавад.

*Ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд.
Моддаи 5-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон*

Ҳар касе, ки ҳуқуқи ҷудонопазири инсонро ба ҳаёт вайрон мекунад, тибқи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии ҷиноӣ қашида мешавад. Ҷазо бо дарназардошти амали моратория ба ҳукми қатл метавонад то якумр маҳрум кардан аз озодӣ таъйин гардад. Кодекси ҷиноятӣ, аз ҷумла ҷунин навиҳои ҷинояти дар моддаи 104 нишондодашударо ҷун одамкушӣ, яъне қасдан аз ҳаёт маҳрум намудани одами дигар бо ҳолатҳои вазнинтарин (яъне куштани ду шахс ва бештар аз он; кӯдаки хурдсол ё шахсе, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳкор аён аст; марбут ба одамдӯзӣ ё гаравгонгирӣ аст, одам бо бераҳмӣ маҳсус кушта шудааст; одам аз ҷониби гурӯҳи ашхос кушта шудааст; одам бо мақсади ғаразнок ё кироии зархаридон, инчунин, марбут ба роҳзанӣ, тамаъҷӯӣ ё бандитизм кушта шудааст; одам бо сабаби нафрат ё ҳусумати миллӣ, наҷодӣ, динӣ, маҳалгарой ё интиқоми хунӣ кушта шудааст; одам бо мақсади истифодаи узвҳои одам ё бофтаҳои ҷабрида кушта шудааст ва дигар ҳолатҳои вазнин) пешбинӣ менамояд.

Кодекси ҷиноятӣ ҳамчунин, барои маҳрум кардани одам аз ҳаёт, ки бо шаклҳои дигари ҷиноят содир шудаанд, масалан, моддаи 105- кӯдаки

навзоди худро куштани модар, моддаи 106 – одамкушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ (чунун) ва дигар ҳолатҳои ба марғи одам оварда расонанда, аз ҷумла аз безҳаётӣ ба марғ расондан чун дар ҳолати расондани зарари вазнини ҷисмонӣ ҷазоҳо пешбинӣ намудааст.

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки давлат ҳифзи ҳаёти одамро вазифаи муқаддаси ҳеш доништа, ҳамзамон дигаронро низ вазифадор месозад, ки ҳуқуқи табиӣ инсонро ҳифз кунанд. Қонун ҳаёти ҳар як одамро, сарфи назар аз синну сол, ҷинсият, миллат ё баромади иҷтимоӣ, ҳифз мекунад.

Савол ва супоришҳо:

1. *Шумо моҳияти ҳуқуқи инсонро ба ҳаёт дар чӣ мебинед?*

2. *Чаро ҳаёти одамро неъматӣ бебаҳо медонанд?*

3. *Дар фаҳмиши ҳудудҳои ҳуқуқ ба ҳаёт чӣ мушкilotе ҳаст?*

4. *Шумо дар бораи таърихи истифодаи ҷазои қатл дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ медонед?*

5. *М.Гессен: «Ба худ тасаввур намоед, ки одам ҷаллод шуда қор мекунад, – пешниҳод менамояд Михаил Коченов. – Инак, ӯ баъди анҷоми рӯзи қорӣ ба хона меояд. Вай бояд чӣ гӯяд? Шояд ботантана эълон кунад: «Ман ҳукмро ба ҷо овардам» ё «Ман ҷазои сазовори ҷинояткорро додам». Ё одиякак гуфтан мумкин аст: «Ман имрӯз одами беҳимоя, бисилоҳро куштам. Вақте вай силоҳ дошт, ҳафноқ буд. Ман ўро вақте куштам, ки ў аллакай бо дигарон ҳеҷ қоре қарда наметавонист». Шумо бо иборати охири розиед? Ба андешаи шумо, агар ҳукмро худӣ судяҳо ба иҷро мерасонданд, шумораи ҳукмҳои қатл тағйир меёфт? Ба кадом ҷониб? Чаро?*

6. *Шумо дар бораи маънӣ ва арзишмандии зиндагӣ боз шеърҳои қадам шоирони классики тоҷикро медонед?*

БОБИ 4. ОЗОДӢ АЗ ШИКАНЧА, МУНОСИБАТ ВА ҶАЗОИ ЗОЛИМОНА

§15. МАФҲУМИ ШИКАНЧА, МУНОСИБАТИ ЗОЛИМОНА ВА ҶАЗО

Дар таърихи башарият одамон ба масъалаи шиканча ва дигар муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадр арзиши шахс муносибати гуногун доштанд. Дар ҷамъияти гуломдорӣ ва феодалӣ азобу шиканча додани гуломон, деҳқонон, камбағалон ва корафтодагон чун кори муқаррарӣ қабул карда мешуд. Азобу шиканча чун услуби кории шахсони мансабдор ва мақомот аз тарафи давлат иҷозат дода шуда, аз он васеъ истифода карда мешуд. Мисол, барои муайян намудани бегуноҳии шахсе, ки дар содир намудани ҷиноят гумонбар карда мешуд, ӯро маҷбур менамуданд, ки азоби лахчаи сӯзон, ҳолати тоқатфарсои зери оби сард, дарди ҷонгудоии задани дарра ва аз забонаҳои алангаи баланд гузаштани тоқат намояд. Агар шахси санҷидашаванда аз азоби лахчаи сӯзон садое намебаровард ё аз зерини об зинда берун мешуд ва ё аз миёни забонаҳои алангаи сӯхтор беосеб мегузашт, ӯ бегуноҳ эътироф мешуд. Мисоли равшани инъикоси истифодаи шиканча дар филми “Достони Сиёвуш” дар лаҳзаҳои аз миёни аланга гузаштани Сиёвуш хуб тасвир карда шудааст.

Дар баробари инкишоф ёфтани муносибатҳои ҷамъиятӣ, ҳуди инсон низ ташаккул ёфта, кӯшиш намудааст, ки кори идоракунии умумиро то ҳадди имкон бидуни истифодаи азобу шиканча ба сомон расонида, пешро роҳи азобу уқубати одамонро гирад. Озод будан аз азобу шиканча орзуи деринаи инсоният буда, аз табиат ва манзалаҳои ӯ сарчашма гирифта, тавассути бисёр санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ба расмият шинохта шудааст. Азбаски ҳаёт, қадр, номус, озодӣ, амниятӣ шахсият ва дигар ҳуқуқҳои инсон дахлнопазиранд, озодӣ аз шиканча ва аз дигар муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадр манзалаҳои шахс масоили муҳим арзёбӣ шуда, ҷомеаи инсонӣ талоши онро дорад, ки дар ин росто чораҳоеро андешад, ки баҳри таъмин намудани он равона шуда бошад. Дар ҷаҳони муосир ҷомеа ва давлате вучуд надорад, ки истифодаи шиканча ба таври расмӣ пазиroy намояд. Имрӯз чунин вазъи озодии одамон аз шиканча ва муносибати золимона дар манотиқи кишварҳои зиёди дунё риоя карда мешавад. Мутаассифона, ҳоло ҳам дар баъзе аз муассисаҳо ва мақомоти қудратии давлатҳои дунё азобу шиканча ва дигар муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадр арзиши шахс ба назар мерасад.

1. АРЗИШИ ҚАДРУ ҚИМАТИ ИНСОНӢ. Ҳар як шахс аз кадр қимати инсонӣ баҳраманд мебошад, чунки ӯ ба оилаи инсон мутааллиқ аст. Ва ҳар як инсон дар навбати худ вазифадор аст, ки кадр қимати инсонии дигарро ба ҷо орад, вагарна арзиши инсонии худро гум ҳоҳад кард. Беҳуда дар урфият намегуфтаанд, ки «ҳурмати касеро ба ҷо орад, то ки бе кадр қимат нагардӣ». Қадру қимати инсонӣ арзиши бебаҳо буда,

инсоният ба он дар тӯли қарнҳо ноил гаштааст. Қадру қимат чиз нест, онро намебинӣ, дар тан ҳис наменамоӣ, онро бо ақл мешиносӣ ва дар рафтор риоя хоҳӣ кард.

Зери истилоҳи “қадру қимати шахс” арзише фаҳмида мешавад, ки ба шахс мутааллиқ мебошад. Ва ин арзиш аз нигоҳи ҳуди инсон баҳо дода мешавад. Пеш аз ҳама, шахс худро аз лиҳози он ки ӯ ба оилаи инсон мутааллиқ асту аз қаромат ва обрӯи инсонӣ баҳраманд мебошад, баҳо медиҳад. Баъд ӯ худро дар миёни одамон аз рӯйи сифатҳои гуногуни худ фарқ намуда, баҳогузорӣ менамояд, ки мазмуни қадру қимати шахсро низ ифода менамояд. Дар мавзӯи мазкур қадру қимати шахсро аз рӯйи мазмуни яқум баррасӣ менамоем.

2. САНАДҲОИ ҲУҚУҚИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР БОРАИ МАНӢИ ДИГАР МУНОСИБАТҲОИ ЗОЛИМОНА, ҒАЙРИИНСОНӢ Ё ТАҲҚИРКУНАНДАИ ҚАДРУ ҚИМАТИ ШАХС

Бо мақсади таъмин намудани озодӣ шиканча ва аз дигар муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи қадру қимати шахс, ҳимояи зарурии шахсон аз ҳар гуна азобу шиканча тамоми мардуми ҷаҳон кӯшиш менамояд, ки пеши роҳи ин амали зиштро, ки муҳолифи ҳуқуқи инсон аст, гирифта шавад. Аз ҳамин сабаб, дар тӯли солҳои зиёд СММ чандин санад (ба мисли Эълумияи умумии ҳуқуқи башар (1948), Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ (1966), Қоидаҳои ҳадди ақалли стандартҳои муносибат бо маҳбусон (1955), Эълумияи ҳифзи тамоми шахсон аз шиканча ва дигар навъҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи қадру қимати шахс (1975), Кодекси рафтори шахсони мансабдори ниғахдорандаи тартиботи ҳуқуқи (1979), Аҳднома бар зидди шиканча ва дигар навъҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи қадру қимати шахс (1984), Маҷмӯи принципҳои ҳимояи ҳама шахсони боздошташуда ё дар ҳама гуна шакли дигар ҳабсшударо (1988)) қабул намуд, ки амали азобу шиканча доданро маҳкум намуда, давлатҳои водор ҳидоят ба он менамояд, ки барои пешгирӣ намудани шиканча чораҳои лозима андешанд.

Яке аз ин санадҳо – Қоидаҳои ҳадди ақалли стандартҳои муносибат бо маҳбусон мебошад, ки аз ҷониби Конгресси аввали СММ оид ба пешгирии ҷиноят ва муомила бо қонуншиканон соли 1955 қабул карда шуд. Ин Қоида пешбинӣ намуд, ки ҷазои ҷисмонӣ, ҷазо дар шакли нигоҳ доштан дар камераи торик ва ҳамаи хелҳои ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи қадру қимати шахс бояд манъ карда шаванд.

Дигар санади ҳуқуқие, ки ба ҳайси заминаи аҳдномаи манъ намудани ҳама гуна шиканча ва муносибати золимона баромад менамояд, ин лоиҳаи принципҳои ҳимоя аз ҳабс ва боздошти худсарона мебошад, ки Кумита дар ҳаёти 4 давлати аъзои Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон мутабиқи хоҳиши дар қатъномаи 2 аз 14 мартӣ соли 1961 баёнгардидаи Комиссия таҳия намудааст. Дар он чунин омадааст: “Ягон шахси ҳабсшуда ё тахти ҳабс қарордодашуда набояд тахти фишори ҷисмонӣ ё рӯҳӣ, шиканча, зӯрварӣ, таҳдид ё ягон хел таъсир, фиребу найранг,

пурсиши тӯлонӣ, гипноз, таъсири маводи нашъадор ё ҳама гуна дигар воситаҳое, ки метавонанд озодии амал ё қарорҳои ӯ, хотира ё қобилияти фикрронии вайро ҳалалдор ё заиф созанд, қарор дода шавад. Ҳама гуна изҳороти ӯ бинобар истифодаи ягон усули манъшудаи дар боло зикргардида, инчунин, ҳама гуна далелҳои бо чунин усулҳо бадастовардашуда набояд дар ҳама гуна зинаҳои тафтиши парванда ҳамчун далел ба муқобили ӯ истифода гарданд ...”. Дар асоси ин муқаррарот 9 декабри соли 1988 аз ҷониби Иҷлосияи Кулли СММ Маҷмӯи принципҳои ҳимояи ҳама шахсони боздошташуда ё дар ҳама гуна шакли дигар ҷабсшуда қабул карда шуд, ки дар моддаи яки он ҳаққи шахсони боздош ва ҷабсшуда чунин таъкид ёфта буд: “Ҳама шахсони боздошташуда ё дар ҳама гуна шакли дигар ҷабсшуда, ба муносибати инсонӣ ва шаъну шарафи хоси шахсияти инсон ҳақ доранд”.

3. МАҲҲУМИ “ШИКАНЧА” ВА ДИГАР НАВЪҲОИ МУНОСИБАТҲОИ ЗОЛИМОНА. Дар аҳднома бар зидди шиканча ва дигар хели муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи қадру қимати шахс (1984), мафҳуми “шиканча” чунин таъриф шудааст: “Ҳама гуна амале, ки ба воситаи он ба ягон шахс қасдан ё бо дигар сабаби таъбири дорои ҳислатҳои гуногун дарду азоби сахт ё азоби ҷисмонӣ ё маънавӣ расонида мешавад, то ки аз ӯ ё аз шахси сеюм маълумот гиранд ё ӯро ба иқрор кардан маҷбур созанд, ӯро барои гумонбар шуданаш ва ё содир намудани амал ҷазои золимона диҳанд, инчунин, вай ё шахси сеюмро тарсонанд ё маҷбур созанд, дар сурате ки чунин дард ё азоб аз ҷониби шахси мансабдори давлатӣ ё шахси дигари расмӣ, ё бо шӯрангезии онҳо ё бо огоҳии онҳо ё розигии хомӯшонаи онҳо расонида шуда бошад” (моддаи 1-и Аҳднома).

Аз мафҳуми мазкур бармеояд, ки шиканча, пеш аз ҳама, амале мебошад, ки аз ҷониби шахси мансабдор ё шахси дигари расмӣ бо мақсади дарёфти маълумот ва иҷборан эътироф намудани гуноҳ, ҷазо додан, тарсонидан бо расонидани азобу уқубат ба амал бароварда мешавад. Дар натиҷаи шиканча шахс азоби ҷисмонӣ ва маънавӣ дида, иродаи озоди ӯ мағлуб шуда, омода аст, ки ҳар гуна гуноҳро, ки содир накардааст, ба гардан гирад ё шаҳодати бардурӯғ диҳад.

Шиканча ҳама гуна рафтори барқасдонаи шахсони мансабдор мебошад, ки нисбати тарафи таъқибишаванда татбиқ шуда, ба онҳо азобу шиканчаи ҷисмонӣ руҳӣ мерасонад.

Ҳамин тариқ, Аҳдномаи мазкур муайян менамояд, ки новобаста аз ҳадафи истифода, шиканча чун кирдори мамнӯъ эълоншуда, содиркунандагони он худ гунаҳкор буда, бояд онҳо ба ҷазои одилона кашида шаванд. Бояд қайд намуд, ки на ҳама гуна азобу уқубат кашидан мазмунӣ шиканчаро ташкил менамояд. Азобу уқубате, ки дар натиҷаи ҷазои қонунӣ ва ё тасодуфан ва ё аз безҳаққияти расонида шудааст, мазмунӣ шиканчаро ташкил намекунад.

4. МАНӢ БУДАНИ ИСТИФОДАИ ШИКАНЧА ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми июли соли 1994 ба ин Аҳднома ҳамроҳ шудааст ва ин аснод барои Тоҷикистон аз 10-уми феввали соли 1995 эътибор пайдо намудааст. Тоҷикистон низ дар қатори дигар давлатҳои узви ин Аҳднома кӯшиш менамояд, ки қадру қимати инсонро ба таври дахлдор ҳифз намояд ва намегузорад, ки дар қаламрави он ба истифодаи шиканча, муносибати золимона роҳ дода шавад. Тоҷикистон таввасути қонунгузори ҳам амали истифодаи шиканча ва дигар муносибатҳои ғайриинсониро манъ намудааст.

Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст: “Ба ҳеҷ кас шиканча, ҷазо ва муносибати ғайриинсонӣ раво дида намешавад. Мавриди озмоиши маҷбурии тиббӣ ва илмӣ қарор додани инсон манъ аст” (моддаи 18). Аз муқаррароти Конститутсия бармеояд, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон шиканча, ҷазо ва муносибати ғайриинсонӣ қатъиян манъ аст.

Дар моддаи 117 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон азобу уқубат чун ҷиноят нишон дода шуда, субъекти ҷавобгарии он ҳама шахсони муқаллафи ба синни 16-сола расида ҳисоб мешаванд. Яъне, касе ҳақ надорад ба каси дигар азобу уқубат ва шиканча расонад. Дар қисми дуюми ҳамин модда расонидани азобу уқубат бо роҳи шиканча чун аломати бандубаст муқаррар карда шудааст. Барои чунин кирдор ҷазои маҳрумият аз озодӣ ба муҳлати аз се то ҳафт сол муайян карда шудааст.

5. ҶАВОБГАРИИ ШАХСИ МАНСАБДОР БАРОИ ИСТИФОДАИ ШИКАНЧА, МУНОСИБАТИ ЗОЛИМОНА ВА ҒАЙРИИНСОНӢ.

Шиканчаро чун амали номатлуб Кодекси муқофои ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон низ манъ намудааст. Мувофиқи моддаи 15 ин Кодекс гирифтани нишондоди айбдоршаванда ва дигар шахсони ширкаткунанда бо роҳи зӯрварӣ, таҳдид ва дигар роҳҳои ғайриқонунӣ манъ аст. Дар асоси муқаррароти ин Кодекс (моддаи 62) ва Аҳдномаи ғавқуззикр (моддаи 15) ҳама гуна баёноте, ки таҳти шиканча дода шудааст, дар ҷараёни тафтишоти судӣ ҳамчун далели айбдоркунанда истифода карда намешавад.

Моддаи 354 Кодекси ҷиноятӣ кирдори таҳқиркунанда, муфаттиш ва судро доир ба маҷбур сохтани гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, ҷабридида ва шаҳодат додани нишондодро, ки дар натиҷаи истифодаи шиканча сурат мегирад, чун ҷиноят эътироф намудааст. Гарчанде нишондоди гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, ҷабридида ва шохид барои қушодани ҷиноят аҳамияти қалон дорад, вале қонун талаб менамояд, ки ҳангоми гирифтани он нисбат ба шахсони шаҳодатдиҳанда шиканча истифода нашавад. Агар мабодо пурсиши шахсони номбаршуда бо истифода аз таҳқир, шиканчаю зӯрварӣ ва дигар муносибати золимонаю ғайриинсонӣ сурат гирад, ин амал чун ҷиноят эътироф шуда, шахсони масъул бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол бо маҳрум намудан аз ҳуқуқи ишғоли мансаби муайян ё машғул шудан ба ғавқолияти муайян ба муҳлати панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 10 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон низ нисбати маҳкумон истифодаи шиканча ё муносибатҳои ғайриинсонӣ, таҳқири шахс, мавриди озмоиши тиббӣ ва илмӣ қарор додани шахсро, агар ба ҳаёт ва саломатии ӯ таҳдид кунад, қатъиян манъ менамояд.

Дар сурати аз тарафи шахсони масъули ин муассисаҳо содир намурадани чунин ҳаракатҳо ин шахсон тибқи моддаи 316-и Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои баромадан аз ҳадди ваколати мансабӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуда, ба онҳо ҷазои ҷарима ва ё маҳрумӣ аз озодӣ ба муҳлати то 10 сол бо маҳрум намудан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то 5 сол таъйин карда мешавад.

Мафҳумҳоро дар ёд доред: арзиши қадру қимати инсонӣ, шиканча, муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи қадру қимати шахс, Кумитаи зидди шиканча, шикояти инфиродӣ ба ин Кумита.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар ҷаҳони муосир назари мардум, давлатҳо ва созмонҳои байналмилалӣ нисбати шиканча ва дигар навъҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи қадру қимати шахс чӣ гуна аст?

2. Қадру қимати инсонӣ чист ва он чӣ арзише дорад?

3. Чанде аз санадҳои ҳуқуқи байналмилалиро доир ба манъи шиканча ва дигар навъҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи қадру қимати шахс номбар намоед.

4. Қадом қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро медонед, ки шиканчаро манъ намудаанд?

5. Барои содир намурадани амали шиканча аз рӯйи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуна ҷавобгарӣ муқаррар карда шудааст?

§16. КОНВЕНСИЯИ СММ БА МУҚОБИЛИ ШИКАНЧА ВА НАВЪҲОИ ДИГАРИ МУНОСИБАТ ВА ҶАЗОИ ЗОЛИМОНА, ҒАЙРИИНСОНӢ ВА ШАЪНУ ШАРАФИ ИНСОНРО ПАСТЗАНДА

1. ТАЪРИХИ ҚАБУЛИ КОНВЕНСИЯ. Конвенсияи мазкур аз санадҳои асосии ҳуқуқи байналмилалӣ – Эълومияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ, Протоколи иловагӣ ба он, Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ сарчашма мегирад. Дар санадҳои ҳуқуқии номбаршуда (дар моддаи 5 Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, дар моддаи 7 Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ) омада буд, ки “ҳеҷ кас набояд таҳти шиканча ё муносибати золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи қадру қимат қарор дода шавад”. Ҳамчунин, дар моддаи 55 Оинномаи СММ уҳдадорӣҳои давлатҳои узв оид ба мусоидат дар кори эҳтиром ва риояи ҳуқуқ ва озодии инсон пешбинӣ шудаанд.

Дар заминаи санадҳои номбаршуда, Иҷлосияи Кулли СММ Эъломияи ҳифзи тамоми шахсон аз шиканча ва дигар навъи муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадрӣ қимати шахсро таҳти Қатъномаи рақами 3452 аз 9 декабри соли 1975 қабул намуд. Азбаски ин санад моҳияти эълomiaвӣ дошта, иҷро намудани он ҳатмӣ набуд, ба ин Иҷлосияи Кулли СММ қонун нашуда, 8 декабри соли 1977 бо Қатъномаи рақами 36/62 ба Комиссияи ҳуқуқи инсон супориш дод, ки лоиҳаи Аҳднома бар зидди шиканча ва дигар навъҳои муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадрӣ қимати шахсро дар асоси усулҳои дар Эълomia муайяншуда омода намояд, вале лоиҳаи Аҳднома то соли 1983 ҳанӯз омода нашуда буд. 16 декабри соли 1983 бори дигар Ассамблеяи Генералии СММ ба таври қотееона аз Комиссияи ҳуқуқи инсон талаб намуд, ки лоиҳаи Аҳднома шуда, ба иҷлосияи 39 Иҷлосияи Кулли СММ ҳар чӣ зудтар пешниҳод карда шавад. Лоиҳаи Аҳдномаи мазкур аз ҷониби Комиссияи ҳуқуқи инсон тайёр карда шуда, бо қатъномаи худ аз 6 март соли 1984 ба баррасии Ассамблеяи Генералӣ пешниҳод карда шуд.

Аҳднома бар зидди шиканча ва дигар навъҳои муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадрӣ қимати шахс 10 декабри соли 1984 аз ҷониби Иҷлосияи Кулли Созмони Милали Муттаҳид қабул гардида, барои имзо, ратификатсия ва ҳамроҳ шудан кушода эълон карда шуд, ки он санади бонуфузи байналмилалӣ буда, меъёрҳои ҳуқуқиро дар бораи манъ будани шиканча ва ҷораҳои иҷроӣ самараноки онро дар бар гирифтааст. Ин Аҳднома аз 33 модда иборат буда, 26 июни соли 1987 эътибор пайдо намудааст.

Дар байни санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ нақши ин Аҳднома барои ҳимоя намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои шахсоне, ки таҳти тафтишот қарор доранд, хеле муҳим аст. Ин санад дар асоси усулҳои эълоннамудаи Оинномаи СММ, ки ҳуқуқи баробар ва ҷудонопазири ҳар як шахсро ба озодӣ, адолат ва сулҳи умум эътироф менамояд, тарҳрезӣ шудааст. Давлатҳои иштирокчиҳои ин Аҳднома паймон намуданд ва уҳдадор шуданд, ки барои ҳимояи ҳар шахс аз ҳар гуна азобу шиканча, муносибати золимонаву бераҳмона ҷораҳо биандешанд ва ба муқобили ин гуна рафторҳои номатлуб муборизаи беамон баранд.

Мувофиқи ин Аҳднома ҳеҷ гуна ҳолатҳои мустасно, хоҳ ҳолати ҷанг ё таҳдиди ҷанг, ноустоворӣ дохилии сиёсӣ ё ҳама гуна дигар ҳолати ғавқулода наметавонанд далели истифодаи шиканча гарданд, яъне ҳеҷ кас ва ягон мақомот ҳақ надорад, ки ин ва ё он сабабро баҳона намуда, шахсро зерӣ шиканча қарор диҳанд. Вале то ба имрӯз инсоният натавонист пурра пеши роҳи истифодаи шиканчаро гирад ва аз байн бурдани ин аъмол чун вазифаи тамоми аҳли башар боқӣ мемонад. Тоҷикистон низ чун ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ кӯшиш менамояд, ки дар қаламрави вай содиршавии ин кирдорҳо пешгирӣ карда шавад.

Ҳамин тариқ, Аҳдномаи мазкур на танҳо шиканча, балки дигар навъҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи кадрӣ

қимати шахсро низ маҳкум менамояд (моддаи 16). Дар натиҷаи шиканча шахс агар бештар азобу уқубати ҷисмонӣ бинад, ҳаракатҳое мавҷуданд, ки ба паст намудани кадрӯ қимати инсон равона карда шудаанд. Яъне одамони зерӣ назорати қатъии шахсони расмӣ буда, уҳдадоранд, ки речаи муайяншударо риоя намоянд ва ин ба шахсони мутасаддӣ салоҳияти ва-сеъ мебахшад ва ҳолатҳое ба вуқӯъ мепайванданд, ки онҳо аз ҳудуди ва-қолати худ берун баромада, нисбати зердастон муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи кадрӯ қимати шахсро раво мебинан-над. Чунин ҳолатҳо бештар дар ҷойҳои ниғаҳдории дастгиршудагон, маҳбасхонаҳо ва муассисаҳои ислоҳию меҳнатӣ ба назар мерасанд. Ма-салан, шахсони дастгиршударо бо мақсади ба гуноҳашон иқрор намудан, лату кӯб менамоянд, азоби ҷисмонӣю рӯҳӣ мерасонанд, шахсони маҳбурсо дар шароити бади беҳдоштӣ нигоҳ дошта, онҳо таҳқиқ карда шуда, шаъ-ну шарафи инсонии онҳо паст мезананд. Аз ҳамин хотир, Аҳднома чунин навъҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи кадрӯ қиммати шахсро низ маҳкум намуда, даъват бар он мекунад, ки пеши роҳи чунин амалҳои зишт мутлақо гирифта шавад.

Давлатҳои иштирокчиҳои ин Аҳднома, аз ҷумла Тоҷикистон уҳдадоранд, ки шиканчаро чун ҷиноят эътироф намуда, тавассути қонунгузориҳои миллии барои содир намудани он ҷазо муқаррар намоянд.

Мутобиқи Аҳднома ҳеҷ як давлати узв набояд шахсро ба давлати дигар бадарға намояд, баргардонад ё супорад, агар далелҳои ҷиддие вучуд дошта бошанд, ки дар он ҷо истифодаи шиканча ба ӯ таҳдид мена-мояд (моддаи 3). Ин санад уҳдадориҳои давлатҳои аъзorro оид ба даст-гир намудани нафароне, ки одамонро азобу шиканча додаанд, муқаррар менамоянд (моддаи 5).

Ҳар як давлати узви ин Аҳднома уҳдадор аст, ки нисбат ба ҳодисаи шиканча дар сурати мавҷуд будани далели кофӣ тафтиши ғаврию беғаразона гузаронад (моддаи 12). Давлатҳои узв ҳаққи шикоят ва ҷуброни зарарро барои ҷабридагон таъмин менамоянд (моддаҳои 13, 14).

2. КУМИТАИ ЗИДДИ ШИКАНЧА. Назорати риояи Аҳдномаи мазкур аз ҷониби Кумитаи зидди шиканча, ки аз даҳ коршиноси дорои сифатҳои баланди ахлоқӣ ва босалоҳии эътирофшуда дар соҳаи ҳуқуқи инсон иборат мебошад, ба амал бароварда мешавад.

Кумитаи зидди шиканча иҷлосияи аввалини худро дар Женева моҳи апрели соли 1988 барпо намуд ва дар он масъалаҳои марбут ба ташкили фаъолиятшро баррасӣ намуд.

Аъзои Кумита бо тариқи овоздиҳии пӯшида аз ҳисоби намоёндаго-ни давлатҳои аъзо, ки ба рӯйхат дароварда шудаанд, интиҳоб карда ме-шаванд. Як шахс метавонад дар як вақт чун узви Кумита оид ба ҳуқуқи инсон ва ҳам ба ҳайси узви Кумитаи зидди шиканча фаъолият кунад.

Аъзои Кумита асосан ба муҳлати чор сол интиҳоб мегарданд, вале нисфи ҳайати Кумита баъди ду сол нав мешавад. Онҳо ҳақ до-

ранд дар сурати такроран пешниҳод гардидан аз нав интиҳоб карда шаванд. Аъзои Кумита ҳамчун намоёндагони давлат баромад накарда, чун шахсони алоҳидаи соҳибфазилат ва бегараз баромад менамоянд. Давлатҳои иштирокчиҳои Аҳднома хароҷоти ғайриқонунии узуви Кумитаро дар давоми муҳлати ваколаташ ба уҳда доранд.

Соли 1985 Комиссияи СММ доир ба ҳуқуқи инсон қарор қабул карда буд, ки гузоришгари махсус оид ба омӯзиши масъалаҳои вобаста ба шиканча низ таъйин карда шавад. Гузоришгари махсус иттилооти дақиқа боъэтимодро дархост намуда, дар асоси он тадбирҳои меандешад. Вай ба Комиссияи ҳуқуқи инсон СММ оид ба масъалаҳои шиканча дар қаламрави давлатҳои аъзои СММ гузориш пешниҳод менамояд.

Гузоришгари махсус ба давлатҳои узуви СММ робита намуда, аз онҳо доир ба ҷараёниҳои қонунгузорӣ ва маъмурият, ки барои пешгирии амалҳои шиканча ва рафъи оқибатҳои онҳо андешида мешаванд, агар ин амалҳо анҷом дода шуда бошанд, маълумот дархост мекунад.

Мутобиқи моддаи 19 Аҳднома давлатҳои узв ба воситаи Муншии Кулли СММ маърузаҳои оид ба тадбирҳои андешидашон дар бобати иҷрои уҳдадорӣҳои худ мутобиқи Аҳднома ба Кумита пешниҳод мекунанд. Ҳар як маърузаро Кумита баррасӣ менамояд, он метавонад нисбати маърузаи фикри мулоҳизаҳои умумиро баён намуда, онҳоро ба маърузаи солони худ барои давлатҳои узв ва Иҷлосияи Кулли СММ дохил кунад.

3. ШИКОЯТҲОИ ИНФИРОДӢ БА КУМИТАИ ЗИДДИ ШИКАНЧА. Ҳар як шахсе, ки дар қаламрави аъзои ин Аҳднома қарор дорад ва агар нисбати вай шиканча татбиқ шуда бошад, ҳақ дорад, ки ба Кумитаи зидди шиканча шикоят намояд. Кумита он шикоятҳоро қабул менамояд, ки агар давлате, ки нисбати вай шикоят ворид шуда бошад, салоҳияти Кумитаи зидди шиканчаро тасдиқ намуда бошад. Кумита ҳеҷ гуна хабарро аз ҳар қадом шахс тибқи ин модда баррасӣ намекунад, агар бовар надошта бошад, ки:

а) ин масъала аз рӯйи ягон дигар расмиёти тафтишот ё танзими байналмилалӣ баррасӣ нашудааст ва баррасӣ нашуда истодааст;

б) ин шахс тамоми тадбирҳои мавҷудаи дохилии ҳимояи ҳуқуқро истифода кардааст; ин қоида дар ҳолатҳои амал намекунад, ки татбиқи ин чораҳо беасос тӯл кашида ё гумон аст, ки ба шахси ҷабрдида аз вайрон кардани ин Аҳднома кумаки самарабахш расад.

Аз рӯйи хабарҳои Кумита маҷлиси пӯшида гузаронида, аз натиҷаи он ба давлат ва шахси дахлдор хабар дода мешавад.

4. ХАЗИНАИ ИХТИЁРИИ СММ БАРОИ ҶАБРДИДАГОНИ ШИКАНЧА. Иҷлосияи Кулли СММ бо Резолутсияи 36\151 худ аз 16 декабри соли 1981 Хазинаи ихтиёрии СММ-ро барои ҷабрдидагони шиканча таъсис дод, ки ҷабрдидагони шиканча ва аъзои оилаҳои онҳо кумаки башардӯстона, ҳуқуқӣ ва молиявӣ гирифта тавонанд.

Фаъолияти Хази́на аз ҳисоби пардохтҳои ихтиёрии ҳукуматҳо, ташкилотҳо, муассисаҳои хусусӣ ва шахсони алоҳида маблағузори карда мешавад. Хази́на аз бучети доимии Созмони Милали Муттаҳид маблағ намегирад. Хази́на таҳти идораи Муншии Кулли СММ бо кумаки Шӯрои парасторон фаъолият менамояд.

Аз соли 1983 то охири соли 1988 мутобиқи тавсияҳои Шӯрои парасторон Хази́наи мазкур 131 кумаки молиявӣ барои татбиқи 67 лоиҳа дар 32 кишвари ҷаҳон пешниҳод намудааст.

Ҳамин тариқ, ҷомеаи ҷаҳонӣ истифодаи шиканҷаи инсонро мамнӯъ эълон намуда аст ва дар ин кори бениҳоят зарур нақши СММ хеле калон мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Таърихи қабули Аҳднома бар зидди шиканҷа ва дигар навъҳои муносибатҳои золимона, гайриинсонӣ ё таҳқиқкунандаи қадру қимати инсонро баён намоед.

2. Қоидаҳои умумии ин Аҳдномаро шарҳ диҳед.

3. Уҳдадорҳои иштирокчиёни ин Аҳдномаи зидди шиканҷа, аз ҷумла уҳдадорҳои Тоҷикистонро номбар кунед.

4. Вазифаи Кумитаи зидди шиканҷа аз чӣ иборат аст?

5. Тартиби баррасӣ намудани шикоятҳои инфиродӣ аз тарафи Кумитаи зидди шиканҷаро шарҳ диҳед.

6. Хази́наи ихтиёрии СММ барои ҷабрдидагони шиканҷа кай таъсис дода шуд ва он ба чӣ қор машғул аст?

БОБИ 5. ҲУҚУҚҲОИ КҶДАК

§17. КҶДАКОН – ГУРҶҲИ ОСЕБПАЗИРИ ИҶТИМОӢ

1. МАФҲУМИ КҶДАК. КҶдакӣ давраи ташаккули инсон, тайёри ба ҳаёти мустақилона аст. Он давраи зиндагист, ки амалан қариб ҳамаи талаботи инсонӣ татбиқ мегардад, вале ҳуди истеъмолгар ҳанӯз қудрат надорад, ки онҳоро мустақилона қонеъ гардонад. КҶдак, чун қоида, танҳо яққоя бо калонсолон – волидон, парасторон, педагоғҳо, ҷомеа ва давлат чун субъекти ҳуқуқ баромад мекунад.

КҶдак ҳам чун ҳар як инсон ҳуқуқи меҳнат, истироҳат, манзил, таҳсил, ҳуқуқи гирифтани иттилоот ва ғайраро соҳиб аст. Хусусияти асосии фарқкунандаи ҳуқуқ ва озодиҳои кҶдак ба синну соли ӯ ва нишондиҳандаҳои ҷисмонӣ ақлонаш асос меёбад. Озодиҳои кҶдак ба манфиати амнияти ӯ маҳдуданд. Бинобар ин, баъзан мегӯянд, ки вазифаи аз ҳама асосии ҳуқуқи кҶдак муҳофизатӣ аст, чунки кҶдак категорияи иҷтимоии нозук мебошад. КҶдак бинобар имкониятҳои ҷисмонӣ равонии худ наметавонад мустақилона ҳуқуқҳои худро ҳимоя кунад. КҶдак таҷрибаи ҳаёти надорад, аз ин рӯ, амалҳои худро ба андозаи пурра эҳсос намекунад ва барои кирдорҳои худ масъулият ба дӯш надорад.

Категорияи иҷтимоии ба ҳимоя эҳтиёҷманди аҳоли гурӯҳи одамонест, ки аз гурӯҳҳои дигар аз рӯи синну сол, ҷинсият, махсусиятҳои биологӣ ҷисмонӣ, вазъи мавҷуда фарқ мекунад, зеро таҳдиди таъйиз (зӯроварӣ) қарор доранд ва ба ҳифзу гамҳории махсус ниёзманданд.

Ба гурӯҳи аз нигоҳи иҷтимоӣ ба ҳимоя эҳтиёҷманди аҳоли кҶдакон, занон, ашхоси пиронсол, маъҷубон, гурезаҳо, муҳоҷирин ва ғайра дохил мешаванд. Байни кҶдакон боз чанд категорияро ҷудо кардан мумкин аст, ки дар шароитҳои махсусан вазнин қарор доранд; кҶдакони ятим, кҶдакони бепарастор; кҶдакони қонунро вайронкарда; кҶдакони имкониятҳояшон маҳдуд (маъҷубон); кҶдакон – гурезаҳо; кҶдакон аз оилаҳои муҳоҷирин; кҶдакон аз оилаҳои бекорон, ё кҶдаконе, ки маҷбуранд меҳнат кунанд, кҶдакон–ҷабрдидагони низоъҳои мусаллаҳона ва байналмилалӣ; кҶдакон–ҷабрдидагони фалокатҳои экологӣ; кҶдакони беназорат, бепарастор ва ғайра.

Мафҳуми ҳуқуқи танҳо ба меъёрҳои синну сол асос меёбад. Бо санадҳои қонунгузорӣ дар мамлакатҳои гуногун синну соли гуногун муқаррар гардидааст, ки то расидан ба онҳо шахс кҶдак ҳисоб мешавад: – 16 – сола, 18 – сола, ҳатто 21–сола, вале Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кҶдак мафҳуми «кҶдак»-ро чунин маънидод кардааст:

Ҳама гуна мавҷудоти инсонии то синни 18-сола кҶдак ҳисобида мешавад, агар тибқи қонун, ки нисбати ин кҶдак истифода мегардад, он пештар ба синни балоғат нарасида бошад. (Моддаи 1-и Конвенсия дар бораи ҳуқуқ кҶдак)

Дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла дар Кодекси оила мафҳуми кҶдак чунин баррасӣ мешавад: “Шахсе кҶдак эътироф мегардад, ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ (балоғат) нарасидааст”.

(Қисми 1-и моддаи 55 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон)

Дар кодексҳои ҷиноятӣ ва граҷдани Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳҳои «шаҳси ноболиг» ё «ба балоғат нарасида», «хурдсол», «қўдак», «атфол» истифода гардида, ба ҷуз як истисно, ки мафҳуми «хурдсол» нисбат ба категорияи нисбатан маҳдуди қўдакон ба синни 14 нарасида истифода мешавад, мушобеҳу ҷамоҳанганд.

Кодекси граҷдани Тоҷикистон аз ҷумла пешбинӣ менамояд, ки «ба ҷойи ноболигони ба синни 14 нарасида (хурдсолон) муомилоту созишхоро... аз номи онҳо танҳо волидон, падархондҳо ё парасторони онҳо ба ҷо оварда метавонанд». Истисно танҳо барои хариду фурӯши чизҳои майдаву хурди маишӣ, масалан, харидани нон, китоб, қалам ва ғайра карда шудааст. Ноболиги синнаш аз 14 то 18 сола бо иҷозати волидон ё парасторон метавонад миқдори бештари муомилотро ба ҷо орад. Вай метавонад мустақилона музди меҳнат, стипендия ва дигар даромадҳои қонунии худро истифода намояд, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқи муаллифиро татбиқ кунад. Мукаллафияти комил аз синни 18-солагӣ, яъне аз лаҳзаи балоғат фаро мерасад.

Ноболиг дар ду ҳолат метавонад соҳиби мукаллафияти комил бошад:

Аввалан, дар Кодекси оила синну соли бастанӣ ақди никоҳ аз 17-солагӣ муқаррар шудааст. Ва дар ин ҳолат шаҳрванди ба балоғат нарасида ба андозаи пурра вақти бастанӣ ақди никоҳ мукаллафият пайдо мекунад.

Дуюм, ноболиги ба синни 16 расида бо ризояти ҳар ду волид, агар ӯ аз рӯйи қарордоди меҳнатӣ кор кунад ё бо фаъолияти соҳибкорӣ маишул шавад, метавонад шаҳси мукаллафи комил эълон гардад. Чунин тартиби ба андозаи пурра мукаллаф эътироф гардидани ноболиг дар ҳуқуқи граҷдани эмансипатсия (озод карда шудан) номида мешавад.

Муомилотеро мисол оред, ки қўдакони ба синни 18 нарасида бе ризояти намондагони қонуниашон (волидон, парасторон) онҳоро ба ҷо оварда наметавонанд?

2. РИОЯ НАШУДАНИ ҲУҚУҚҲОИ ҚЌДАКОН ДАР ҶАҲОН.

Қабл аз он ки сухан аз ҳуқуқҳои қўдак оғоз кунем, ба мо лозим аст омӯзем, ки қўдакони ҳозира, алаҳхусус, онҳое, ки дар мамлакатҳои рӯ ба рушд зиндагӣ мекунанд, бо ҷӣ мушкилоте дучор меоянд? Дар маърӯзаи соли 2001 барои Иҷлосияи махсус оид ба вазъи қўдакон омодагардидаи Муншии Кулли СММ «Мо – қўдакон» баъзе рақамҳое оварда шудаанд, ки дар бораи микёси ин мушкилот тасаввуроти умумӣ медиҳанд.

• Фавти қўдакони то 5 – сола солони қариб 11 миллион нафарро ташкил медиҳад: аксари онҳо аз бемориҳои пешгиришаванда, бемориҳои дарунравӣ, сироятҳои шадиди нафасгир, гулӯзиндонак, сил, сулфай кабутак, сурхча, пузоз мемиранд. Ба болоравии фавти қўдакон набудани шароити зарурии беҳдоштӣ, ва хизматрасонии босифати тиббӣ таъсир мерасонанд.

- Фавти модарон хангоми таваллуд: ба ҳисоби миёна дар ҷаҳон сола ба 100 000 модар 400 фавт рост меояд. Барои муқоиса таносуби ин нишондиҳандаҳо дар Африқо 1100 ба 100 000 ва дар мамӯлики пешрафтаи индустриалӣ 12 ба 100 000 аст.

- ВИЧ /СПИД: соли 2000-ум тахминан 13 млн. кӯдак ба сабаби ВИЧ /СПИД аз модар ё ҳар ду во-

лид маҳрум шуданд.

- Ғизо (хӯрокворӣ): тахминан 150 млн. кӯдак ба таври серӣ хӯрок намерӯнд.

- Қашшоқӣ: дар сайёра 3 млрд. одам, ҳар кадом рӯзе бо 2 доллари ИМА зиндагӣ мекунанд, 50% онҳо кӯдаконанд.

- Меҳнати кӯдакон: қариб 250 млн. кӯдаки синнашон аз 5 то 14 сола кор мекунанд.

- Кӯдакони кӯча: тақрибан 100 млн. кӯдак (4 – сола ва аз он боло) дар кӯча зиндагӣ ва кор мекунанд.

Таҳсилот: 100 млн. кӯдак ба мактаб намеравад, 53% онҳоро духтарон ташкил медиҳанд.

- Низоъҳои мусаллаҳона: солҳои 90-уми асри гузашта дар рафти низоъҳои мусаллаҳона 2 млн. кӯдак ҳалок гардиданд, 6 млн. кӯдак захмӣ ва маъҷуб шуданд: 300 ҳазор кӯдак ба сифати сарбоз бевосита ба низоъҳои мусаллаҳона ҷалб гардиданд.

- Кӯдакон- гурезаҳо ва кӯдакон- муҳоҷирин: дар тамоми ҷаҳон 11 миллион кӯдак гуреза ҳастанд.

- Маъҷубон: тақрибан 120–150 млн. кӯдак маъҷубанд. Ҳар сол дар ҷаҳон 70% кӯдакон бо имкониятҳои ҷисмонии маҳдуд таваллуд мешаванд.

- Зӯроварӣ: ҳар сол 40 млн. кӯдаки синни то 15-сола аз зӯроварӣ дар оила ё набуди ғамхории волидон ҷабр мебинанд.

- Хариду фурӯши кӯдакон: дар Африқо ва Осиёи Ҷанубӣ- Шарқӣ ҳар сол 400 000 духтар ва писар хариду фурӯш мешаванд; дар тамоми ҷаҳон ҳар сол то 2 млн. кӯдаку зан фурӯхта мешаванд. Дигаргуниҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии баъди пошхӯрии ИҶШС ба амаломата ба тақдир миллионҳо кӯдаки собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ низ таъсири зиёде расонданд. Шумораи кӯдакони беназоратмонда, аз ҷумла беҳонаҳо, ҳодисаҳои зӯроварӣ дар оила афзуда, мушкilotи дастрасӣ ба таҳсилот ва хизматрасонии босифати тиббӣ ба мушоҳида мерасад. Ин аз ҷумла ба Тоҷикистон низ, ки мутаассифона, дар он сатҳи фавти кӯдаку модар баланд аст, дахл дорад.

Фароҳам овардани тақмил бахшидани механизмҳои пурсамари давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ки амалисозии ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои кӯдакро

таъмин карда, рушди муваффақонаи онро дастгирӣ менамоянд, махсусан муҳим аст. Ин амал метавонад дар шаклҳои гуногун ба амал ояд, масалан, бо роҳи сохтмони кӯдакистонҳо, ясли, мактабҳо, литсейҳо, хонаҳои кӯдакон, таъсиси барномаҳои махсуси кӯдакон дар радио ва телевизион, рӯзномаю маҷаллаҳо, кинофилмҳо, ташкили фароғати кӯдакон дар шакли истироҳатгоҳҳои тобистона, пансионатҳо. Тавре дар Эълوميёи ҳуқуқҳои кӯдаки СММ омадааст, «инсоният вазифадор аст ба кӯдакон ҳамаи чизҳои беҳтаринеро, ки дорад, бидиҳад».

1. *Машғулияти дӯстдоштанӣ худро гӯед.*
2. *Шумо дар оянда кӣ шудан мехоҳед?*

Савол ва супоришҳо:

1. *Кӯдак кист?*
2. *Ба андешаи шумо, кадоме аз проблемаҳои дар маърӯзаи Муниши Кулли СММ зикргардида, ки дар боло иқтибос шуданд, барои Тоҷикистон махсусан муҳимманд (ҳосанд)?*
3. *Шумо ин суханони Януш Корчакро чӣ гуна мефаҳмед: «Сад кӯдак, сад шахсият, ки одамонанд – одамони на оянда, балки одамони ҳозира, одамони имрӯз, ҳамин ҳоло»?*
4. *Шахсан ҳуди Шумо ва ё ҳамсолони Шумо бо кадом ҳолатҳои риоят нашудани ҳуқуқҳои асосии кӯдак дучор омадаед?*

§18. КОНВЕНСИЯИ СММ ДАР БОРАИ ҲУҚУҚҲОИ КӢДАК

1. ТАЪРИҲИ ТАЪЛИФ ВА ҚАБУЛИ КОНВЕНСИЯИ СММ ДАР БОРАИ ҲУҚУҚҲОИ КӢДАК. Соли 1989 СММ санади муҳими байналмилалӣ – Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдакро қабул намуд, ки чандин маротиба хотиррасон кардем. 2 сентябри соли 1990 ҳукми амал пайдо кардани Конвенсияи мазкур нуктаи кулминатсионии ҳамаи он кӯшишҳои гардид, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ тӯли қариб 70 сол барои таъмини эътирофи зарурии ниёзҳои махсуси ҷимояи кӯдакон ба ҷо меовард. Инсоният ба қабули ин санад тадриҷан ва бо роҳи дуру дароз расид: соли 1924 – қабули Эълوميёи Женевагии ҳуқуқҳои кӯдак дар доираи Лигаи Миллатҳо; соли 1948 – аз ҷониби Иҷлосияи Кулли СММ тасдиқ гардидани Эълوميёи умумии ҳуқуқи башар; соли 1959 – қабули Эълوميёи ҳуқуқҳои кӯдак; соли 1979 – эълон гардидани “Соли Байналмилалии кӯдакон”. Файр аз ин, дар як қатор созишномаҳо оид ба ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи башардӯстӣ меъёрҳои мушаххасе дар бораи вазъияти кӯдакон пешбинӣ шудаанд. Ҳамзамон, баъзе давлатҳо ба зарурати қабули созишномаи байналмилалии бисёрҷанба дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, ки тибқи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ бояд моҳияти ҳатмӣ дошта бошад, таъкид намуданд.

Бо таҳияи Конвенсия гурӯҳи кории таъсисдодаи Комиссияи оид ба ҳуқуқи инсонии СММ, ки аз вакилони махсуси ҳукуматҳо, намояндагони як қатор мақомот ва муассисаҳои махсусгардонидашудаи СММ, ба

монанди ТБМ ЮНИСЕФ, ИКОГ СММ ва созмонҳои ғайриҳукуматӣ иборат буданд, машғул шуд.

Кадам мақомоти СММ ба давлатҳои аъзои СММ дар бобати ба қонунгузориҳои миллии дохил намудани муқаррароти Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак ёрӣ мерасонанд?

2. МУНДАРИЧАИ КОНВЕНСИЯ ДАР БОРАИ ҲУҚУҚҲОИ

Кӯдак. Дар Конвенсия чор усули умумии роҳбарикунанда амал мекунад. Ин принципҳо, ки бояд ҳамаи муқаррароти Конвенсияро бо фарогирии барномаҳои миллии оид ба татбиқи онҳо тафсир бахшанд, аз ҷумла дар моддаҳои 2, 3, 6 ва 12-и Конвенсия баён шудаанд.

– **Пешгирии ҳуқуқпоймолкунӣ.** Давлатҳои узв бояд ҳимояи ҳуқуқҳои ҳар як кӯдаки дар доираи ҳуқуқи (юрисдиксияи) онҳо қарордоштаро бидуни таъбиз дар асоси «наҷод, ранги пӯст, забон, дин, ақидаи сиёсӣ ва ақидаи дигар, асли миллии, этникии ё иҷтимоӣ, вазъи молӣ, вазъи саломатӣ ва таваллуди кӯдак, волидайн ва сарпарастии қонунии ӯ ё ягон ҳолатҳои дигар» таъмин намоянд. Асоси ин усул таъмини имкониятҳои баробар барои духтарон ва писарон мебошад. Кӯдакон аз ҷумлаи гурезаҳо, кӯдакони мансуб ба халқҳои таҳҷойӣ ё ақаллиятҳо бояд соҳиби ҳамон ҳуқуқҳои бошанд, ки аҳолии дигар доранд.

– **Таъмини бехтарини манфиатҳои кӯдак.** Ин муқаррарот ба зарурати дар навбати аввал таваҷҷуҳ зоҳир намудан ба манфиатҳои кӯдак нигаронида шудааст. Бинобар ин, вай масъулияти ҳар нафарро (давлатӣ ё хусусӣ) бобати дар навбати аввал гузаронидани «арзёбии таъсири амалҳо ба кӯдак» барои баррасии оқибатҳои имконпазири ҳама гуна тадбирҳо ва минбаъд гузаронидани мониторинги (назорати) истифодаи онҳоро дар назар дорад.

– **Ҳуқуқ ба ҳаёт, зиндагӣ ва рушд.** Истилоҳи дар ин қарина истифодашавандаи «рушд» бояд ба маънии васеъ бо дарназардошти ҷанбаи сифатии он тафсир ҳадафи меъёри нишондодашуда на танҳо ниғаҳдошти саломатии ҷисмонӣ, ҳамчунин, таъмини рушди маънавӣ, эҳсосӣ, зеҳнӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебошад.

– **Ақидаҳои кӯдак.** Ба кӯдакон бояд ҳуқуқи озодона баён кардани ақидаҳои худ оид ба ҳамаи масъалаҳои ба онҳо дахлдор дода шавад. Зимнан, ба ақидаҳои кӯдак «мутобиқи синну сол ва камолоти кӯдак» бояд таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир гардад. Ин усул ба кӯдакон дастрас будани ҳуқуқи баён кардани фикри худ, аз ҷумла, дар чараёни ҳама гуна тафтишоти судӣ ё маъмурии ба кӯдак дахлдостаро дар назар дорад.

Кумита оид ба ҳуқуқҳои кӯдак. Моддаи 43 Конвенсия таъсиси Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқҳои кӯдакро пешбинӣ менамояд, ки он аз 18 нафар коршинос (эксперт) иборат аст. Он ба рафти татбиқи муқаррароти Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак аз ҷониби давлатҳои аъзо назорат мебарад. Мутаассифона, Конвенсия танҳо як механизми мониторинги риояи муқаррароти он, яъне маҳз пешниҳод кардани ҳисоботро дар на-

зар дорад. Мувофиқи тартиботи мазкур давлатҳо вазифадоранд, ки дар ҳар чор сол дар бораи пешрафтҳо дар татбиқи муқаррароти Конвенсия (ва протоколҳои факултативӣ) ба Кумита ҳисобот пешниҳод намуна, дар он вазъияти кӯдаконро дар мамлакатҳои худ инъикос намоянд. Маърӯзаи нахусти Тоҷикистон дар бораи рафти иҷрои Конвенсия аз ҷониби Кумита оид ба ҳуқуқҳои кӯдаки СММ соли 1998 баррасӣ шуда буд. Масъалаҳои асосии дар маърӯза инъикосёфта қариб ҳамаи соҳаҳои фаъолияти ҳаёти кӯдаконро фаро мегирад. Масалан, ҳуқуқҳои кӯдакон ва санадҳои асосии меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи таҳсилот; ҳуқуқҳои кӯдакони ятим ва кӯдакони бесарпараст; ҳуқуқҳои кӯдакони маъҷуб; пешгирии ҷинояткорӣҳои кӯдакон; ҳифзи саломати кӯдакон ва ғайра.

Кумита дар қайдҳои хотимавии худ зикр кард, ки аз қабул гардида-ни тадбирҳои сершумори қонунгузорӣ ва маъмурии марбут ба ҳуқуқҳои кӯдакон, ҳамчунин, лоиҳаи барномаи давлатии омӯзиши ҳуқуқҳои инсон тавассути Тоҷикистон қаноатманд аст.

Ҳуқуқҳои кафолатдодаи Конвенсияро ба ҳуқуқҳои сиёсӣ, шахсӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ гурӯҳбандӣ кунед ва нишон диҳед, ки онҳо дар қадом моддаҳои Конвенсия нишон дода шудаанд.

3. ХИФЗИ ҲУҚУҚИ КӮДАК ДАР ТОҶИКИСТОН. Тоҷикистон чун давлатҳои дигари узви Конвенсия уҳдадор аст, ки ҳуқуқҳои дар Конвенсия пешбинӣ гардида ро таъмин ва ҳифз кунад. Бо мақсади таъмини ҳифзи ҳуқуқи кӯдакон бисёр сохторҳои давлатӣ бо масъалаҳои марбут ба кӯдакон машғул буда, дар амал ба татбиқи муқаррароти Конвенсия ҷалб карда шудаанд.

Соли 2001 дар сохтори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Комиссияи махсус оид ба ҳуқуқҳои кӯдак таъсис дода шуд. Байни дигар мақомоти давлатии бевосита бо ҳуқуқҳои кӯдакон машғул махсус қайд кардани Комиссия оид ба қорҳои ноҷолиғон ҷоиғ аст.

Комиссияи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқҳои кӯдак мақомоти доимоамалкунандаи байниидорагии машваратист. Он бо мақсади ҳамоҳанг сохтани фаъолияти идораҳои давлатӣ, барои татбиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин, уҳдадориҳои байналмилалӣ Тоҷикистон, ки аз Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак ва дигар қарордодҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак бармеоянд, таъсис дода шудааст. Комиссия бо арзёбии мутобиқати қонунгузории Тоҷикистон бо муқаррароти қарордодҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак машғул шуда, доир ба истифода ва тақмили минбаъдаи меъёрҳои марбут ба ҳуқуқҳои кӯдакон маърӯза ва тавсияҳо тайёр мекунад, ба паҳн кардани донишҳо дар бораи меъёрҳои миллӣ ва байналмилалӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдак ва ғайра кумак мерасонад. Ба вазифаи Комиссия ҳамчунин таъмини тайёр кардани маърӯзаҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқҳои кӯдаки СММ дар бораи рафти иҷрои Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак дохил мешавад.

Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми марказии ҳокимияти иҷроия мебошад, ки бо коркарди сиёсати ягонаи давлатӣ ва танзими меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи ҷавонон, инкишофи тарбияи ҷисмонӣ, варзиш ва туризм машғул аст. Вай Ҳамоҳангсозӣ ва назорати фаъолияти марказҳо, муассисаҳо, таълимгоҳҳо ва ташкилотҳои ба низоми он шомилбударо амалӣ мегардонад.

Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ниҳоди марказии ҳокимияти иҷроияест, ки бо татбиқи сиёсати давлатӣ доир ба ҳифз ва таъмини ҳуқуқ ва манфиатҳои занон ва оила, таъмини баробарии гендерӣ, афзоиши шумораи занон дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ, идораи корҳои давлатӣ ва ҷомеа машғул мебошад.

Комиссия оид ба корҳои ноболиғон ба сохтори мақомоти ҳокимияти иҷроия дохил шуда, дар назди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳо таъсис дода мешавад. Вазифаҳои асосии комиссияҳо оид ба корҳои ноболиғон ташкили кор барои пешгирии бе-назорати кӯдакон, баррасии корҳо доир ба ҳуқуқвайронкунии аз ҷониби ва амалисозии назорат ба шароити нигоҳдорӣ ва корҳои ислоҳи ислоҳотӣ бо ноболиғон дар муассисаҳои Вазорати корҳои дохилӣ ва муассисаҳои махсуси тарбиявӣ барои кӯдакон мебошад.

Ин мақомоти давлатӣ татбиқи “Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак”, “Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд” ва асноди дигари меъёрии ҳуқуқиро оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдакон дар Тоҷикистон таъмин менамоянд.

4. ПРОТОКОЛҲОИ ФАКУЛТАТИВИИ КОНВЕНСИЯ ДАР БОРАИ ҲУҚУҚИ КӮДАК. Таҳдидҳои замони муосир ба рушди муваффақонаи кӯдак, зарурати боз ҳам беҳтар кардани ҳифзи кӯдакон дар асоси принципҳои Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак бо гузашти айём зарурати таҳияи ду протоколи факултативиро ба миён оварданд, ки аз ҷониби Иҷлосияи Кулли СММ соли 2000 қабул карда шуданд. Санадҳои мазкур аз Протоколи факултативии Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба ширкати кӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона ва Протоколи факултативӣ дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба хариду фурӯши кӯдакон ва кирдорҳои дигари иборат мебошанд.

Даҳшатнок аст, ки дар бисёр мамлакатҳо кӯдакон дар амалиёти ҳарбӣ ширкат мекунанд. Дар солҳои охир, тахминан, 200 ҳазор нафар кӯдаки синнаш то 15 – сола ба сафи Қувваҳои Мусаллаҳ даъват шуда, дар набардҳо ширкат варзиданд. Ҳамин тариқ, аз кӯдакон сарбозон ба камол мерасанд. Чунин сарбозон эҳсоси тарсу бим надоранд ва аз Ҳамагуна фармонҳо итоат мекунанд. Ба даҳшатҳои ҷанг ба зудӣ одат мекунанд, ҷанг барои онҳо ба ҷуз ҳодисаву мочаро ҷизи дигаре нест. Ба онҳо музд додан лозим нест, танҳо барои либосу хӯрок ҳам меҷанганд.

Протоколи факултативии марбут ба ширкати кӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона уҳдадорихои давлатҳои узвро дар бобати андешидани

тадбирҳо барои дар амалиёти ҳарбӣ – баҳрӣ ширкат накардани ашхоси ханӯз ба синни 18 нарасидаро муқаррар менамояд. Протокол ҳамчунин, уҳдадорие ба зимма мегузорад, ки гурӯҳҳои мусаллаҳи ба Қувваҳои Мусаллаҳи давлатҳо шомилнабуда ё аз онҳо фарқкунанда ашхоси ба синни 18 нарасидаро ба Қувваҳои Мусаллаҳ ҷалб насозанд ва дар амалиёти ҷангӣ истифода набаранд. Давлатҳои ширкаткунанда барои пешгирии чунин падида бояд ҳамаи чораҳои имконпазирро бинанд.

Дигар уҳдадориҳои муҳими давлатҳо аз он иборат аст, ки ноболиғони бар хилофи нишондоди ин Протокол ба Қувваҳои Мусаллаҳ ҷалбгардида ва дар амалиёти ҷангӣ истифодашаванда бояд аз сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳ ҷавоб дода шаванд ва аз хизмати ҳарбӣ озод гарданд. Дар мавриди зарурат давлатҳои ширкаткунанда бояд ба чунин кӯдакон барои барқарорсозии вазъи ҷисмонӣ раванӣ, бозгашти онҳо ба ҳаёти ошошта муттасил кумак расонанд.

Давлатҳои узви Протокол уҳдадор мешаванд, ки дар мамлакатҳои худ хариду фурӯши кӯдакон ва кирдорҳои дигари зиштро манъ карда, таъқиби ҷиноятиро барои чунин ҷиноятҳо таъмин менамоянд (ҳамчунин, дар сурати зарурат ин кирдорҳоро ба қонунгузориҳои ҷиноятии худ ворид мегардонанд):

Савол ва супоришҳо:

1. *Кадам сабабҳо боиси таҳияи Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак гаштанд?*

2. *Қор бо Конвенсия. Муайян кунед, ки дар кадом моддаҳои ҳуқуқҳои ширкат, ҳифз ва таъминот инъикос гардидаанд. Моддаҳои Конвенсияро ба ҳуқуқҳои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ гурӯҳбандӣ кунед.*

3. *Ҳуқуқҳои кӯдак ба ширкат чӣ маънӣ дорад? Шумо онро мефаҳмед? Бо мисолҳо шарҳ диҳед.*

4. *Протоколҳои факултативии Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак кадом ҳуқуқҳои кӯдаконро ҳимоя мекунанд?*

5. *Протоколи факултативии Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба ҳузури кӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона ба зиммаи давлатҳои кадом уҳдадориҳоро мегузоранд?*

6. *Давлатҳои аъзои Протоколи факултативии Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба хариду фурӯши кӯдакон ва кирдорҳои дигари зишт барои кадом амалҳо дар ҳудуди худ бояд таъқиботи ҷиноиро таъмин кунанд ва уҳдадориҳояшонро онд ба ҳамкории байналмилалӣ иҷро намоянд?*

§19. МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ИҚТИСОДӢ, ИҶТИМОӢ ВА ФАРҲАНГИИ КӢДАК

1. ТАЪМИНИ ҲУҚУҚҲОИ КӢДАК ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Ҳуқуқҳои кӯдак дар Тоҷикистон бо роҳи тадбирҳои ҳуқуқӣ, маъмурӣ ва омӯзишӣ таъмин карда мешаванд.

Ба тадбирҳои ҳуқуқӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки бо мақсади беҳтар кардани ҳаёти кӯдак дар ҷомеа қабул мегарданд ва усулҳои

ҳукукии тавассути қонунҳо пешбинишудаи ҳифзи ҳукуки кӯдак, ки байни онҳо ҳифзи судӣ аз ҳама муҳимтар аст, тааллуқ доранд.

Модару кӯдак таҳти ҳимоя ва ғамхории махсуси давлатанд. Падару модар барои тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъмини падару модар масъуланд.

Давлат барои ҳифзи кӯдакони یتим, маъюб ва таълиму тарбияи онҳо ғамхорӣ менамояд.

Моддаи 34 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2. ҲУКУКИ КӮДАК ДАР СОҲАИ МУНОСИБАТҲОИ ҲУКУҚИИ ОИЛАВӢ. Кодекси оила санади асосии қонунгузорие мебошад, ки асосҳои муносибатҳои оилавино ҳифз мекунад. Дар ин кодекс кӯдакон чун субъекти мустақими ҳуқуқ баромад мекунанд. Ҳуқуқҳои кӯдак ба ду навъ тақсим мешаванд:

1. Ҳуқуқҳои шахсӣ. 2. Ҳуқуқҳои амволӣ.

Мафҳуми «ҳуқуқҳои шахсии кӯдак» номгӯии ҳуқуқҳои дорони ҳадафҳои гуногунро дарбар мегирад.

Ба ҳуқуқҳои шахсӣ дохил мешаванд:

- ҳуқуқи зиндагӣ қардан ва тарбия дидан дар оила;
- ҳуқуқи муошират бо волидон ва дигар ҳешовандон;
- ҳуқуқ ба ном, номи падар ва номи хонаводагӣ;
- ҳуқуқ ба ҳифзи манфиатҳои қонунии худ;
- ҳуқуқи баёни фикри худ.

Ҳуқуқҳои амволии кӯдакон:

- ҳуқуқ ба таъмини зист аз ҷониби волидон ва дигар узви оила (бародарон ва хоҳарони болиғу қобили меҳнат, бобоҳо ва бибиҳо);
- ҳуқуқи моликият ба даромадҳо ва амволе, ки кӯдак тухфа ё ба тартиби мерос гирифтааст ва ҳама гуна амволи дигаре, ки бо маблағҳои кӯдак гирифта шудаанд;
- ҳуқуқи моликият ва истифода аз амволи волидон дар сурати зиндагии якҷо бо онҳо.

Фароҳам овардани шароити зиндагии барои рушди кӯдак зарур усулан асосан, аз ҷониби волидон, ки барои нигоҳдории шоистаи ӯ масъулияти асосии молиявӣ ба дӯш доранд, сурат мегирад. Ҳама гуна ҳуқуқҳои шахсӣ ва амволӣ имкониятест, ки аз ҷониби давлат барои рушди ҳар як кӯдак пешниҳод мегардад. Давлат ҳуқуқҳои мазкурро дар қонунгузорӣ пешбинӣ намуда, аҳамияти онҳоро таъкид мекунад ва барои табиқашон шароит фароҳам меоварад.

Ҳуқуқи кӯдак барои зиндагӣ ва тарбия дар оила

Омилҳои зарури тарбияи кӯдак дар оила инҳоянд:

- Аз ҷониби волидон дар оила фароҳам овардани шароите, ки шаъну шарафи кӯдакро ҳифз мекунанд (яъне аз ҷониби кӯдак дарк гардида-ни ҳуқуқҳои инсонӣ, арзишҳои ахлоқӣ ва эҳтиром ба ҳеш);

- Таъмини ҳамаҷонибаи манфиатҳои ӯ.

Волидон бояд барои саломатии кӯдакон, рушди ҷисмонӣ, равонӣ, тақвият ва камолоти маънавии онҳо ғамхорӣ кунанд. Ҳукуки кӯдак ба ғамхорӣ аз ҷониби волидон ба тарзи зайл амалӣ мегардад:

а) бо роҳи қонеъсозии талаботи ҳаётан муҳими моддӣ-маишии ӯ (ғизо, таъмин бо либос, пойафзор, ашёи хониш ва ғайра);

б) бо роҳи зоҳир кардани тавачҷуҳ ба кӯдак, расонидани ёрӣ хангоми ҳалли масъалаҳое, ки диққаташонро ҷалб менамоянд.

Ба волидон озодии интихоби воситаҳо ва усулҳои тарбияи кӯдакон бо риояи маҳдудиятҳои зерин дода мешавад:

1. Волидон ҳақ надоранд, ки ба рушди ҷисмонӣ, рӯҳӣ ё маънавии кӯдак зарар расонанд;

2. Усулҳои тарбия бояд муносибатҳои ҷоҳилона, дағалона, пастзанандаи шаъну шарафи инсонӣ, таҳқир ё истисмори кӯдакро сарфи назар намоянд.

Ҳукук ба ном аз лаҳзаи таваллуд, ҳамзамон бо ҳукук барои моликияти ба шахрвандӣ пайдо мешавад. Ном, номи падар ва номи хонаводагии кӯдак дар қайди санад дар бораи таваллуд ва шаходатнома дар бораи таваллуд нишон дода мешавад. Ҳама гуна баҳс миёни волидон оид ба ном ё номи хонаводагии кӯдак, ё иваз кардани онҳо бар асоси манфиатҳои кӯдак аз ҷониби мақомоти васојату парасторӣ ҳаллу фасл мешаванд. Дигар кардани ном ё номи хонаводагии ноболиғи ба синни 10 расида бе ризоягии ӯ мумкин нест.

Ҳукуки кӯдак ба муошират бо волидон. Кӯдак ба муошират бо волидон ва ҳешовандон ҳақ дорад. Шакли муошират метавонад гуногун бошад: мукотибот, гуфтугӯҳои бевоситаи шахсӣ, вохӯриҳо, гуфтугӯи телефонӣ ва ғайра.

Ҳукуки кӯдак ба муошират бо волидон дар ҳолатҳои аз ҳам ҷудо шудани волидон, бекор гардидани ақди никоҳи онҳо, ҳамчунин хангоми дар давлатҳои гуногун аз ҳамдигар ҷудо зиндагӣ кардани волидон нигоҳ дошта мешавад:

Ҳукуки кӯдак ба ифодаи озодонаи фикри худ. Дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки кӯдак ҳақ дорад хангоми дар оила ҳал гардидани ҳама гуна масъалаҳои ба ӯ дахлдоштаи фикри худро озодона баён кунад, ҳамчунин, дар ҷараёни баррасии судӣ ё маъмурий ширкат варзад. Ба назар гирифтани фикри кӯдаки ба синни 10 расида, ба истиснои ҳолатҳое, ки ин амал ба манфиатҳои ӯ муҳолиф бошад, ҳатмист. Масалан, ризояти кӯдаки ба синни 10 расида хангоми ба писархондӣ додани вай ҳатмӣ аст.

3. ҲИФЗИ ҲУКУҚ ВА МАНФИАТҲОИ КӢДАКОНЕ, КИ БЕ ПАРАСТОРАНД. Дар мавриди набудани волидон, аз ҳукуки волидӣ маҳрум кардани онҳо ва дар дигар ҳолатҳои маҳрум шудан аз парастории волидон ҳукуки кӯдакро барои тарбия дар оила мақомоти васојат ва парасторӣ, ки мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроияи давлатӣ мебошанд, таъмин мекунанд.

Васоят (парасторӣ) шакли ҷойгиркунии кӯдакони ятим ва кӯдакони аз парастории волидон маҳрумшуда мебошад.

Васоят ва парасторӣ ба ноболиғони аз парастории волидон маҳрумгашта бо мақсади нигоҳубин, тарбия ва таълим, ҳамчунин барои ҳифзи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои онҳо муқаррар карда мешавад.

Қисми 1 моддаи 147 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мувофиқи қонун дар кадом ҳолатҳо бояд фикри кӯдак ба инобат гирифта шавад?

4. ҲУҚУҚИ НОБОЛИҒ БА МЕҲНАТ. Тибқи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон синни ба кор қабул шудани ноболиғ 15 муқаррар гардидааст. Онҳое, ки ба синни 14 расидаанд, ҳуқуқ доранд бо рухсати волидон ё ашхосе, ки онҳоро иваз мекунанд, дар вақти холи машғули фаъолияти меҳнатӣ гарданд, яъне ба кор қабул шаванд.

Ҳуқуқи кӯдак ба меҳнат маҳдудиятҳои марбут ба ҳифзи саломатӣ ва рушди кӯдакро дорост. Аз ҷумла, ноболиғон танҳо ба корҳои сабуке қабул карда мешаванд, ки ба саломатии онҳо зарар нарасонанд ва раванди таълими онҳоро бо расидан ба синни 14 -солагӣ бо ризояти яке аз волидон ё шахси ўро ивазкунанда ҳалалдор насозанд. Ноболиғон, ҳангоми татбиқи ҳуқуқи худ ба меҳнат нисбат ба калонсолон баъзе афзалиятҳо доранд. Масалан, истифодаи меҳнати ноболиғон дар корҳои вазнин ва корҳои шароити меҳнаташон зараррасону хавфнок, дар корҳои зеризаминӣ, ҳамчунин, дар корҳое, ки иҷрояшон метавонад ба саломатии ноболиғон ё рушди маънавии онҳо зарар расонад, манъ аст. Ба ноболиғон бо даст бардоштан ва аз ҷое ба ҷойи дигар кашондани борҳои вазнашон аз меъёри барои онҳо муқарраргардида зиёд иҷозат дода намешавад.

Давомнокии вақти кор дар як ҳафта барои кормандони синнашон аз 15 то 18 сола на бештар аз 35 соат ва барои кормандони синнашон аз 14 то 15 сола на зиёда аз 24 соат муқаррар гардидааст.

Оё шумо ҳуқуқи худро ба меҳнат амалӣ мегардонед? Бигӯед, ки шумо бо чӣ коре машғул ҳастед?

5. ҲУҚУҚИ КӢДАК БА ТАӢСИЛ. Уҳдадории фароҳам овардани шароит барои рушди ақлонӣ ва маънавии кӯдак пеш аз ҳама ба зиммаи волидон, сарпарастон, омӯзгорон ва давлат аст. Ҳуқуқи таҳсил ба кӯдакон барои рушди комили зеҳнӣ имконияти фароҳам оварда, барои ояндаи дурахшони онҳо замина месозад. Ҳуқуқи таҳсил бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» танзим карда мешавад. Дар ин қонун кӯдак субъекти раванди омӯзиш эътироф гар-

дидааст. Таълим ва тарбияи кӯдакон тибки қонун бояд ба принципҳои инсондӯстӣ, ватанпарастӣ, муҳаббат ба модар ва оила асос ёбад. Тавасути он алоқамандии байни-ҳамдигарии таълим ва тарбия ба амал меояд, ки яке бе дигаре вучуд дошта наметавонад.

Кӯдакон дар Тоҷикистон ба таҳсилоти томактабӣ, умумӣ (таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ ва миёна); ибтидоӣ миёна ва олии касбӣ ҳақ доранд. Таҳсилоти умумии асосӣ дар муассисаҳои давлатӣ ҳатмӣ ва роӣгон буда, аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад. Давлат кафолатҳои худро амалӣ сохта, масалан, сохтмони мактабҳо ва таҷҳизонидани онҳоро дар миқёси микдори зарурӣ ба амал бароварда, китобҳои дарсӣ нашр мекунад, нақшаҳо ва барномаҳои давлатии таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва ғайраро таҳия мекунад, дар онҳо номгӯи фанҳои ҳатмии таълимӣ, ҳадди ақалли донишу малака ва маҳорати муҳассилинро муайян менамояд.

Савол ва супоришҳо:

1. *Кадам санадҳои қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон кафолат ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдаконро пешбинӣ менамоянд?*

2. *Кӯдакон дар оила чӣ ҳуқуқҳо доранд?*

3. *Шумо нисбат ба мавзӯи «Мактаб ва ҳуқуқи таҳсил дар Тоҷикистон» кадом проблемаҳоро номбар карда метавонед?*

4. *Маҳатма Ганди гуфтааст: «Ғайри зӯроварӣ, ки дар ихтиёри инсоният аст, қувваи аз ҳама пуриқтидортарин аст. Он ҳатто назар ба силоҳи аз ҳама пуркуватии қатли ом, ки ақли инсонӣ ихтироъ кардааст, пуриқтидортар мебошад». Шумо ин суханони Маҳатма Гандиро чӣ тавр мефаҳмед?*

§20. ҲИФЗИ КӢДАК АЗ ЗӢРОВАРӢ ВА ИСТИСМОР

Ба хотир оред, ки чаро кӯдакон ба категорияи афроди аз лиҳози иҷтимоӣ оғебпазири аҳолӣ мансубанд?

1. МУНОСИБАТИ НОШОИСТА БО КӢДАКОН. Мавзӯи дар дарси гузашта шурӯъ кардаамонро давом дода, таъкид менамоем, ки мутаассифона, баъзан «қувваи аз ҳад зиёди тарбиявии» калонсолон, нокифоятии донишҳо ё сифати шахсият ба вайрон кардани ҳудудҳои байни ҷазо ҳамчун усули ҳавасмандкунӣ ба зӯроварӣ, муносибати ношоиста ва таҳқиркунандаи шаъну шарафи инсонии кӯдак мусоидат мекунад.

Муносибати ношоиста бо кӯдак ҳама гуна кирдоре ба шумор меравад, ки ҷиҳатҳои волои рӯҳӣ ва ҷисмонии ӯро таҳқир карда, рушди синнусолӣ ва вазъи саломатии кӯдакро зери ҳавфу хатар мегузорад.

Муносибати ношоиста бо кӯдаконро ба се гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст: зӯроварӣ ба кӯдак; бе назорат гузоштани кӯдак, яъне қонеъ насохтани талаботи зарурии ӯ (масалан, вақти зиёде бенигоҳубин ё

хӯрок гузоштани ӯ) ва васояти аз ҳад зиёд, яъне ҳифзи беҳадду ҳудуди ӯ (аз ҳад зиёд даҳолат кардан ба ҳаёти кӯдак, назорат кардани ҳар як амали қадами ӯ ва ғайра).

Зӯроварӣ ба кӯдак дидаву доништа зӯран тазъику фишор овардан ё безътиной кардан нисбат ба кӯдак аз ҷониби волидон ё ашхоси тарбиякунанда мебошад, ки ба кӯдак зарари ҷисмониву рӯҳӣ мерасонад, иллатдор мекунад, рушди ӯро бозмедорад ва дар баъзе ҳолатҳо ба марги беаҳал меоварад.

Байни шаклҳои зӯроварӣ навъи зеринро чудо мекунанд; эҳсосӣ, равонӣ ё рӯҳӣ, ҷисмонӣ ва шахвонӣ. Бисёр вақт кӯдак якбора аз якчанд шакли зӯроварӣ ҷабр мебинад. Масалан, зӯроварии ҷисмонӣ ногузир зарарҳои ҳам рӯҳӣ ва ҳам эҳсосӣ мерасонад.

Зӯроварии эҳсосӣ ба кӯдак ҳама гуна амалҳоест, ки кӯдакро ба афзоиши шиддати эҳсосӣ расонда, рушди синнусолии ҳаёти вайро зери хавф мегузорад. Чунин амалҳо зӯроварии эҳсосӣ ба кӯдак доништа мешаванд: аз дигарон чудо кардани кӯдак, рад кардани муҳокимаи якҷояи мушкилот, таҳқир кардан, дашном додан, мунтазам зери фишор нигоҳ доштан (тарсондан, таҳдид кардан), ахлоқан вайрон кардани кӯдак (чалб кардани кӯдакон ба амалҳои ношоиста – дуздӣ, истеъмоли шароб ё маводи мухаддир) ва ғайра.

Зӯроварии равонӣ ё рӯҳӣ кирдориест, ки рушди лаёқатмандии кӯдакро бозмедорад ё ба он зарар мерасонад. Масалан, ҷангу ҷидоли зиёд дар оила, рафторҳои ғайриҷашмдошти волидонро зӯроварии рӯҳӣ меҳисобанд. Зӯроварии равонӣ кӯдакро зудранҷ мегардонад, лаёқати ӯро ба худбаҳодиҳӣ паст месозад. Ба ин сабаб, рушди зеҳнии кӯдак суст мегардад, равандҳои дарки ба синну соли ӯ хос (қувваи ҳофиза, таваҷҷуҳ, таҳайюлот) зери ҳатар мемонанд.

Зӯроварии ҷисмонӣ навъи муносибати ношоиста ба кӯдак аст, ки дар рафти он кӯдак дидаву доништа ба ҳолати ногувори ҷисмонӣ рӯҳӣ гузошта мешавад, ба ӯ зарари ҷисмонӣ мерасонанд ва ё имкониятҳои зараррасонии онро пешгирӣ намекунанд. Аломатҳои зӯроварии ҷисмонӣ латукӯб, хунравӣ, захмӣ шудан, сӯхтан, шикастан, зарар дидани узвҳои дарунии кӯдакро дарбар мегиранд.

Мафҳуми «истисмор» чӣ маънӣ дорад?

3. ИСТИСМОРИ ИҚТИСОДИИ КӢДАКОН. Истисмор нисбат ба кӯдак метавонад дар шаклҳои гуногун зоҳир шавад, вале бештар дар бораи истисмори иқтисодии кӯдакон сухан меронанд. Зери мафҳуми «истисмори иқтисодӣ» азхудкунии натиҷаҳои меҳнати бегона аз ҷониби онҳое дар назар аст, ки соҳиби воситаҳои истехсолотанд.

Истисмори иқтисодии кӯдакон дар истифодаи меҳнати кӯдакон бо фарогирии меҳнати хурдсолон дар қорҳои барои кӯдакон манъшудаи зараррасон ё дар сурати меъёрҳои норавои давомнокии рӯзи қор бо пардохти хеле ночизи музди меҳнати онҳо қариб дар ҳадди ройгон ифода меёбад.

Тавре дар маърузаи ЮНИСЕФ қайд мешавад, қолинҳои дар ҷаҳон аз ҳама зеботаринро кӯдакони хурдсол бо ангуштакони қачшуда ва тахтапуштҳои нозуки ҳамхӯрдаи худ мебофанд. Садҳо ҳазор духтару писаракони маҳрум аз бозӣ ва мактабравӣ, маҳрум аз кӯдакӣ дар Ҳиндустону Покистон ва давлатҳои дигари рӯ ба рушд бар ивази музди ночизи ҳатто барои рӯзгузаронӣ нокифоя рушди соҳаҳои таъмин мекунанд, ки содирияти маҳсулоташон миллионҳо доллар ғойдаи соф меоваранд. Онҳо дар синни 6-7 солагӣ, вақте ангуштакони хеле серхаракат аст, қолинбофиро ёд мегиранд. Барои соҳибони фабрикаҳои қолинбофӣ меҳнати кӯдакон аз он ҷиҳат қолиб аст, ки онҳо ғапдарию итоаткоранд, бо маоши каму ночиз ва шароити даҳшатовари меҳнат муросо мекунанд. Ҳуқуқи байналмилалӣ ҳамаи шаклҳои истисмори иқтисодии кӯдаконро манъ мекунад ва давлатҳо вазифадоранд ки аз нигоҳи қонунгузорӣ меҳнати ғуломонаи кӯдаконро решакан намоянд.

Давлатҳои аъзо ҳуқуқи кӯдакро барои ҳимоя аз истисмори иқтисодӣ, иҷрои ҳама гуна қорре, ки метавонад ба саломатии ӯ зиён расонида, ё барои таҳсилоти ӯ монеъ шавад, ё ба саломатӣ, инкишофи ҷисмонӣ, фикрӣ, маънавӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоӣ ӯ зарар ворид созад, эътироф менамоянд.

Қисми 1 моддаи 32 Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак.

3. ҲИФЗИ КӯДАКОН АЗ ЗҶУРОВАРӢ ВА ИСТИСМОРИ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Ба тадбирҳои қонунгузорӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқие дохил мешаванд, ки кӯдаконро ҳифз мекунанд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси оила, Кодекси ҷиноятӣ, Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурий аз ҷумлаи чунин санадҳо ба ҳисоб мераванд.

Кодекси оила ба зиммаи калонсолон вазифаи таъмини ҳифзи кӯдаконро вогузор кардааст. Ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак аз ҷониби волидон ё (ашхоси онҳоро ивазкунанда), мақомоти васоят ва парасторӣ, прокурор ва суд амалӣ мегардад.

Волидон намоёндагонии қонунии кӯдакони худ буда, дар ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳо дар муносибат бо ҳама гуна ашхоси воқеӣ ҳуқуқӣ, аз ҷумла дар судҳо бе ваколатҳои махсус баромад мекунанд.

Кӯдак ба ҳимоя аз сӯи истифода аз ҷониби волидон ашхоси онҳоро ивазкунанда ҳақ дорад. Ҳамаи онҳое, ки аз мавҷудияти хатар ба ҳаёти кӯдак, саломатӣ ва ё вайрон гардидани ҳуқуқҳои ӯ огоҳанд, бояд ба мақомоти васоят ва парастории ҷойи зисти кӯдак хабар диҳанд ва мақомоти васоят ва парасторӣ вазифадоранд, ки доир ба ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак тадбирҳои зарурӣ андешанд. Кормандони мақомоти васоят ва парасторӣ ҳақ доранд бе мамониат аз оилаҳои хабар гиранд, ки онҳо будани кӯдакон барои ҳаёт ва саломатии онҳо хатарнок аст. Дар ҳолатҳои зарурӣ ба ин қор кормандони милисаро низ ҷалб карда метавонанд.

Волидон ё яке аз онҳоро аз ҳуқуқҳои волидайнӣ дар сурате маҳрум кардан мумкин аст, ки агар онҳо иҷрои вазифаҳои волидайнӣро рад кунанд, аз ҷумла аз пардохти нафақа саркашӣ кунанд; аз ҳуқуқҳои волидайнӣ худ суиистифода намоянд; бо кӯдакон ҷоҳилоне муносибат карда, аз ҷумла нисбат ба онҳо зӯроварии ҷисмонӣ рӯҳиро раво бинанд; ба дахлнопазирии ҷинсии онҳо иснод оваранд; майзадаву нашъаманд бошанд ва ғайра. Дар Кодекси ҷиноятии Тоҷикистон навиҳои ҷиддии дигарӣ вайрон кардани ҳуқуқҳои кӯдак аз ҷониби волидон ё одамони дигар таъкид гардидааст, ки барои содир кардани онҳо ашхоси айбдор ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Ба ҳимояи кӯдак боби алоҳидаи (боби 20-и) Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст, ки он «Ҷиноятҳо бар муқобили оила ва ноболигон» ном дорад. Байни ҷиноятҳои дар ин боб пешбинишуда моддаҳои зерин ҳастанд:

Моддаи 165 «Ҷалби ноболигон ба содир намудани ҷиноят», моддаи 167 «Хариду фурӯши ноболигон», моддаи 168 «Ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасида», моддаи 171 «Иваз намудани тифл», моддаи 172 «Писархондии (духтархондии) ғайриқонунӣ», моддаи 174 «Иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба тарбияи ноболигон», моддаи 175 «Иҷрои номатлуби уҳдадорӣ оид ба таъмини бехатарии ҳаёт ва саломатии кӯдак», моддаи 176 «Суиистифода аз ҳуқуқи васӣ ё парастор», моддаи 177 «Барқасдона саркашӣ намудани волидайн аз таъминоти фарзандон» ном доранд, ки вайрон кардани онҳо ҷазои ҷиноятиро дар назар доранд. Ба ин масъала дар Кодекси ҷиноятии Тоҷикистон бобу моддаҳои дигар низ бахшида шудаанд.

4. МАҚОМОТИ МАСЪУЛИ ХИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ КӮДАКОН АЗ ЗӮРОВАРӢ. Бо тартиботи судӣ ҳама гуна вайронкунии ҳуқуқи кӯдакро ҳимоя намудан мумкин аст. Мутобиқи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳимояи судии ҳуқуқ ва манфиатҳои шахрвандӣ ва оилавии кӯдак шакли асосии ҳимояи ҳуқуқӣ аст.

Танҳо суд ҳуқуқ дорад, ки: волидонро аз ҳуқуқи волидайнӣ маҳрум кунад ё ки ҳуқуқҳои онҳоро маҳдуд созад; ҳуқуқҳои волидайнӣро барқарор намояд; кӯдакро ба писархондӣ диҳад ё писархондиро бекор кунад; аз волидайнӣ, ки аз нигоҳубини кӯдак саркашӣ мекунад, нафақа ситонад; муайян кунад, ки баъди аз ҳамдигар ҷудо шудани ҳамсарон кӯдак бо кадоме аз волидон зиндагӣ кунад, барои кӯдакон аз кадоме аз онҳо ва ба кадом андоза нафақа ситонда шавад; падари кӯдакро муқаррар намояд.

Ҳуқуқҳои кӯдакро дар асоси қонун ҳамчунин мақомоти дигарӣ хифзи ҳуқуқ, аз ҷумла милитсия ва прокуратура ҳимоя менамоянд. Ҳангоми маълум гардидани вайроншавии ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак мақомоти прокуратура ҳақ доранд ва ҳатто вазифадоранд, ки ба мақомот ё шахси мансабдори қарори ғайриқонунӣ қабулкарда эътироз пешниҳод намоянд; ба суд бо даъво ба манфиатҳои

ноболиғ мурочиат намоянд; дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва ё ҷиноӣ парванда кушоянд; дар ҳама гуна марҳалаи ҷараёни судӣ, агар инро ҳифзи ҳуқуқҳои ноболиғ талаб намояд, ба қор Ҳамроҳ Шаванд, ба Ҳалномаҳо, Ҳукмномаҳо, ё қарорҳои ғайриқонунӣ ва беасос қабулшудаи суд эътироз кунанд ва ғайра.

Ширкати прокурор дар муҳофизати судӣ, масалан, аз рӯйи парвандаҳои мисли маҳрум кардан аз ҳуқуқҳои волидайнӣ, маҳдуд ё барқарорсозии онҳо, дар бораи писархондӣ ё бекор кардани писархондӣ ҳатмист.

Ваколатҳои прокурор ба вазифаҳои прокуратура оид ба амалӣ сохтани назорат ба риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва андешидани тадбирҳои пешбиникардаи қонун (бо ҳузур дар баррасии парвандаҳо аз ҷониби суд, Ҳамчунин, пешниҳод ва дастгирии даъво дар суд) оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ашхосе, ки вобаста ба вазъи саломатӣ ё синну сол (чун ноболиғӣ) наметавонанд шахсан аз ҳуқуқҳои худ дифоъ кунанд, асос меёбад.

Доир ба таъмини ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакон Ҳамчунин, созишҳои ғайриҳуқуматӣ, ки қабулгоҳҳои ройғони ҳуқуқӣ ё марказҳои бухронӣ-тавонбахшӣ доранд ва онҳо ба кӯдакони аз зӯроварию истисмор ҷабрдида ёрӣ расонда метавонанд, кумаки муайяне мекунанд.

Савол ва супоришҳо:

1. *Зӯроварӣ чист ва он нисбат ба кӯдак чӣ таъвир мешавад?*
2. *Ба андешиш шумо, барои ҳал кардани истисмори иқтисодии кӯдакон кадом чораҳо пурсамаанд? Оё ин мавзӯ барои Тоҷикистон муҳим аст?*
3. *Дар Тоҷикистон кадом санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ кӯдаконро аз зӯроварӣ ва истисмор ҳимоя мекунанд?*
4. *Дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом навъҳои ҷиноят нисбат ба ноболигон пешбинӣ шудаанд?*
5. *Ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдаконро кадом мақомоти давлатӣ таъмин мекунанд?*

§21. ИҶРОИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА НОБОЛИҒОН

1. МАФҲУМИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА НОБОЛИҒОН

Мувофиқи маълумоти ЮНИФЕС дар тамоми ҷаҳон дар ҷойҳои маҳрумӣ аз озодӣ зиёда аз 1 млн. кӯдаке қарор доранд, ки бо қонун дар ихтилоф мебошанд. Қисми зиёди чунин кӯдакон аз ҷамъаҳо ва оилаҳои камбизоат, қисми дигарашон аз ақаллиятҳои дучори таъбизгардида мебошанд. Зери мафҳуми «кӯдакони бо қонун дар ихтилоф» ҳамаи ашхоси то 18 – солае фаҳмида мешаванд, ки бо низоми адолати судӣ ба ҳайси гумонбар ё айбдоршаванда дар содир кардани ҳуқуқвайронкуниҳо алоқамандӣ доранд. Аксари кӯдакони бо қонун дар ихтилоф ҷиноятҳои на чандон вазнин ё ҳуқуқвайронкуниҳои хурде, чун оворагардӣ, дарсгурезӣ, гадой ё майнӯшӣ содир мекунанд. Баъзе аз онҳо чун «вайронкуниҳои статутӣ» маълуманд ва дар сурати содиршавӣ аз ҷониби калонсолон ҳуқуқвайронкунӣ шуморида намешаванд.

Ба ин тариқ, зери мафҳуми «адолати судӣ нисбат ба ноболигон» тартиби аз ҷониби мақомоти ваколатдор (на танҳо судҳо) баррасӣ

гардидани ҳуқуқвайронкуноҳои (на танҳо ҷиноятҳо) ноболиғонро фаҳмидан лозим аст. Ва зиёда аз ин, стандартҳои ҳадди ақалли қоидаҳои СММ марбут ба иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноболиғон муқаррароте доранд, ки паҳн кардани амали усулҳои дар қоидаҳо баёншударо, ҳамчунин ба ҳамаи ноболиғоне, ки нисбати онҳо тадбирҳои таъминоти иҷтимоӣ ва муқаррарсозии васоят, аз ҷумла ба болиғони ҷавони ҳуқуқвайронкунанда андешида мешаванд, дастгирӣ мекунанд.

2. СТАНДАРТҲОИ ҲАДДИ АҚАЛЛИ ҚОИДАҲОИ ИҶРОИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА НОБОЛИҒОН («ҚОИДАҲОИ ПЕКИНӢ»), ки бо катъномаи Иҷлосияи Кулли СММ соли 1985 қабул карда шудааст, бо мақсади тавсеаи муқаррароти Ёълумияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ марбут ба кӯдакони бо қонун дар ихтилоф таҳия гардида буд. Ин санад қарордоди байналмилалӣ дорои қувваи ҳатмӣ ҳуқуқӣ мебошад, вале азбаски дар он меъёрҳои муҳимми ифодакунандаи амалияи босуботи ҳуқуқи байналмилалӣ ва инъикоскунандаи стандартҳо оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон кодекси (қонунӣ) кунонида шудаанд, давлатҳо вазифадоранд, ки ҳангоми иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноболиғон дар мамлакатҳои худ муқаррароти Қоидахоро ба роҳбарӣ гиранд. Иҷлосияи Кулли СММ ба давлатҳои узви Созмони Милалӣ Муттаҳид тавсия медиҳад, ки қонунгузорӣ ва амалияи адолати судии худро нисбат ба ноболиғон бо Қоидаҳои пекинӣ мутобиқ созанд.

Адолати судӣ нисбат ба ноболиғон бояд қисми таркибии раванди рушди миллии ҳар мамлакат дар доираи таъминоти ҳамаҷонибаи адолати иҷтимоӣ барои ҳамаи ноболиғон бошад ва ҳамзамон, ба ин тариқ ба ҳифзи ҷавонон ва дастгирии тартиботи ошоишта дар ҷомеа қумак расонад.

Б.1.4. Стандартҳои ҳадди ақалли Қоидаҳои муносибат бо маҳбусон

Қоидаҳои Пекинӣ бо дарназардошти назокати махсуси кӯдакон барои низоми адолати судӣ нисбат ба ноболиғон ҳадафи махсусро пешбинӣ менамояд, ки дар навбати аввал бояд ба таъмини неқӯаҳволии ноболиғон ва таъмини он ки ҳама гуна ҷорабиниҳои таъсиррасонӣ ба ҳуқуқвайронкунандагони ноболиғ ҳамеша, ҷӣ бо махсусиятҳои шахсияти ҳуқуқвайронкунанда ва ҷӣ бо ҳолатҳои ҳуқуқвайронкунӣ қиёсшаванда бошанд, нигаронида шаванд. Ин муносибат ба ду ғоя асос меёбад. Пеш аз ҳама, наврасон вобаста ба рушди худ ҳанӯз қодир нестанд, ки моҳияти аслии рафторҳои худро дарк кунанд ва барои онҳо ҷавобгариӣ пурра ба зимма дошта бошанд. Ва дуҷум, наврасон дар синну сола қарор доранд, ки ҳанӯз онҳоро аз нав тарбия кардан мумкин аст, то дар оянда дар онҳо майли содир кардани ягон ҳел ҳуқуқвайронкунӣ пайдо нашавад. Ба ин тариқ, ҳангоми иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноболиғон ҳуди ҳуқуқвайронкунанда назар ба ҳуқуқвайронкунӣ бояд муҳимтар бошад.

Тибки Қоидаҳо барои ноболиғи нисбаташ муроғия шурӯъшаванда дар ҳамаи марҳалаҳои баррасии судӣ бояд ҳуқуқҳои зерин таъмин карда шаванд: фарзияи бегуноҳӣ, ҳуқуқи огоҳ будан аз айбномаи ба ӯ пешниҳодшаванда, ҳуқуқи рад кардани нишондод, ҳуқуқи доштани адвокат, ҳуқуқи ҳузури волидон ё парастор, ҳуқуқи воҳӯрии рӯбарӯ бо шоҳидон ва пурсиши якҷояву ҳамзамони онҳо, ҳуқуқи шикоят кардан.

Усули муҳимми иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноболиғ таъмини маҳфият аст, ки барои канораҷӯӣ аз зараррасонӣ ба ӯ ба сабаби ошкороии нолозим ё коҳидани обрӯ бояд дар ҳамаи марҳалаҳо таъмин карда шавад. Ҷавонон ба коҳидани обрӯ бо ранҷурии махсус эътино меоваранд. Натиҷаҳои таҳқиқоти криминалогӣ доир ба масъалаи зараррасонӣ ба обрӯ аз оқибатҳои нуговори (гуногуни) марбут ба истифодаи доимии номхӯе чун «ҳуқуқвайронкунанда» ё «ҷинояткор» нисбат ба одамони ҷавон шаҳодат медиҳанд. Дар Қоидаҳо ҳамчунин, усулан набояд ягон ҳел иттилооте нашр гардад, ки метавонад ба нишон додани шахсияти ҳуқуқвайронкунандаи ноболиғ оварда расонад;

3. БОЗДОШТ Ё ДАСТГИРИИ (ҲАБСИ) НОБОЛИҒ. Мақомоти босалоҳияте, ки боздошти ноболиғро анҷом медиҳад, вазифадор аст дар ин хусус фавран волидайн ё парастори ӯро хабардор созад. Судя дар навбати худ, фавран масъалаи озод кардани ноболиғро баррасӣ мекунад ва дар сурати мавҷудияти имконияти аввалин ноболиғро озод менамояд. Боздошт (ҳабс) ҳамчун чораи истисноии эҳтиётӣ нисбат ба ноболиғ дар тӯли марҳалаи кӯтоҳтарин андешида шуда, суд ҳаддалимкон бояд кӯшиш кунад, ки боздоштро (ҳабсро) бо дигар навъҳои чораи эҳтиётӣ иваз намояд.

Муқаррароти муҳими дигари баназаргирандаи ояндаи кӯдакони ҳуқуқвайронкунанда он аст, ки ҳангоми баррасии парвандаи онҳо ба ҳадди имкон кӯшиш кардан лозим аст, ки баррасии расмӣ парвандаҳои онҳо аз ҷониби мақомоти ҳокимият чун суд ё трибунал сурат нагирад. Политсия, прокуратура ё дигар мақомоти таҳқиқкунандаи парвандаҳои ноболиғон бояд ваколат дошта бошанд, ки бо салоҳдиди худ, бе гузаронидани баррасии расмӣ парванда қарор қабул кунанд. Агар парвандаи ноболиғ қатъ нагардида, бо таҳқиқи он мақомоти салоҳиятдор машғул бошанд, дар ҳама гуна ҳолат тафтишот дар асоси усулҳои адолат ва бегаразӣ сурат мегирад (банди 14 Қоидаҳо).

4. БАРРАСИИ БЕТАЪХИРИ ПАРВАНДАИ НОБОЛИҒ ВА УСУЛҲОИ ИНТИХОБИ ЧОРАҲОИ ТАЪСИРРАСОНӢ (ҶАЗО). Яке аз махсусиятҳои адолати судӣ нисбат ба ноболиғ он аст, ки тафтишот бояд зуд ва бе ҳеҷ гуна кашолкорӣ оғоз ёбад (банди 20 Қоидаҳо). Дар акси ҳол, кашол ёфтани раванди тафтишот ба рӯҳия ва рушди ҷисмонии наврас таъсири манфӣ мерасонад ва бо ҳадафҳои адолати судӣ нисбат ба ноболиғон муҳолиф аст.

Қоидаҳои Пекинӣ усулҳои зерини баровардани қарорҳои суд ва интихоби чораҳои таъсиррасониро пешбинӣ менамояд:

- чораҳои таъсиррасонӣ нисбат ба ноболиғон бояд ҳамеша на танҳо бо ҳолатҳо ва вазнинии ҳуқуқвайронкунӣ, балки бо вазъият ва талаботи ноболиғ, инчунин, бо талаботи ҷомеа қиёсшаванда бошанд;
- ҳуқуқвайронкунандаи ноболиғро, агар ӯ ба содир кардани ҷинояти ҷиддӣ бо истифодаи зӯроварӣ ба муқобили каси дигар ё чандин қарат содир кардани дигар ҳуқуқвайронкуниҳои ҷиддӣ айбдор эътироф нашуда бошад, инчунин, дар ҳолати набудани дигар чораҳои мувофиқи таъсиррасонӣ аз озодии шахсӣ маҳрум кардан лозим нест;
- ҳангоми баррасии парвандаи ноболиғ масъалаи некуаҳволии ӯ бояд омили ҳалкунанда бошад;
- барои ҳама гуна ҷиноятҳои, ки ноболиғ содир мекунад, ҳукми қатл бароварда намешавад;
- ноболиғон набояд дучори латукӯб гарданд;
- ва мақомоти салоҳиятдори ҳокимият бояд ҳуқуқ дошта бошад, ки дар ҳама гуна лаҳза баррасии судиро қатъ кунад.

Савол ва супоришҳо:

1. *Мафҳуми «адолати судӣ нисбат ба ноболиғон»-ро шарҳ диҳед.*
2. *Дар Қоидаҳои ҳадди ақалли стандартӣ СММ кадом принципҳои ба амал баровардани адолати судӣ зикр гардидаанд?*
3. *Дар бораи ҳадафҳои адолати судӣ ва кафолатҳои ҳуқуқии ноболиғон тибқи Қоидаҳои Пекиний маълумот диҳед.*
4. *Махсусиятҳои боздошт ва дастгирии ноболиғонро фаҳмонед.*

4. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ИҶРОИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА НОБОЛИҒОН. Тартиби баррасии ҳуқуқвайронкуниҳои ноболиғон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Низомнома дар бораи Комиссия оид ба корҳои ноболиғон (соли 1995), Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ (соли 1985) ва Кодекси ҷиноятӣ- муҳофизатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 1961) муайян карда мешавад.

Ҷавобгариҳои ҷиноятии ноболиғон бо фасли 5 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобикан ба махсусияти шахсияти ноболиғ муайян гардида, дар боби 14 кодекси мазкур муфассал баён карда шудааст.

Ҳангоми истифодаи асос ва усулҳои умумии ҷавобгариҳои ҷиноятии ноболиғон хусусиятҳои махсуси онҳо, аз ҷумла синнусолӣ, рӯҳӣ ва ҷисмонӣ, шароитҳои тарбия ва дигар хусусиятҳои шахсияти онҳо ба инбат гирифта мешаванд. Чун қоидаи умумӣ, Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгариҳои ҷиноятии ноболиғонро аз синни 16-солагӣ муқаррар менамояд, аммо аз рӯйи ҷиноятҳои вазнине чун куштор, одамрӯбой одам, тачовуз ба номус ва ғайра ҷавобгарӣ аз синни 14-солагӣ фаро мерасад.

Махсусиятҳои ҷавобгариҳои ҷиноятии ноболиғон дар масъалаи навиҳои ҷазо (моддаи 87), таъйин кардани ҷазо (моддаи 88), озод кардан аз ҷавобгариҳои ҷиноятӣ (моддаи 89), озод кардан аз ҷазо (моддаи

90), иваз кардани чазо бо чазои нисбатан сабук (моддаи 92), мухлати адо кардани чазои судӣ (моддаи 94), ҷиноятҳои ретсидивӣ (моддаи 21), ҳолатҳои сабуксозандаи ҷавобгарӣ (моддаи 61) зохир мегардад.

5. МАХСУСИЯТҲОИ БАРРАСИИ СУДИИ ҶИНОЯТӢ НИСБАТ БА НОБОЛИҒОН. Тартиби кушодан, тафтиши пешакӣ, таҳқиқ ва баррасии судии ҷиноятҳои ноболиғон дар тафовут аз калонсолон баъзе хусусиятҳои хос дорад. Масалан, ширкати Ҳимоятгар ҳангоми таҳқиқи ҷиноятҳо аз рӯйи парвандаҳои ноболиғон ҳатмист (моддаи 51-и Кодекси ҷиноятӣ-процессуалӣ), дар мавриди ғуссиши ноболиғони то 16-сола бояд ширкати омӯзгор таъмин карда шавад (моддаи 150). Тафтиши ҳама гуна парвандаҳои ҷиноятҳои ноболиғонро мақомоти қорҳои дохилӣ мебарад, чунки мақомоти мазкур ҳадамоти махсусе дорад, ки таъйиноташон қор бо ноболиғон буда, онҳо бо ҳаёти ноболиғон аз наздик шиносанд (моддаи 122-и ҚҚП).

Агар нисбат ба ҷиноятҳои содиркардаи калонсолон исбот кардани панҷ ҳолати содир кардани ҷиноят, (чун рӯйдоди ҷиноят (мақон, усул ва дигар ҳолатҳои содир гардидани ҷиноят); гунаҳқорӣ ва сабаб ё мақсади ҷиноят; ҳолатҳои ба дараҷа ва моҳияти ҷавобгарии айбдоршаванда таъсиррасонанда, инчунин, ҳолатҳои дигари тавсифкунандаи шахсияти айбдоршаванда; моҳият ва ҳаҷми зарари аз ҷиноят расида ва сабабҳо ва ҳолатҳои ба содир гардидани ҷиноят мусоидаткарда) талаб карда шавад, нисбати парвандаҳои ноболиғон бояд ба таври мушаххас якҷанд ҳолати иловагӣ: синну соли ноболиғ, муҳофизат, зиндагӣ ва тарбия, мавҷудияти калонсолони таҳриқгар (моддаи 61-и ҚҚП) муқаррар гарданд.

Навъ, тартиб ва шарту шароитҳои истифодаи чораҳои дастгирӣ нисбат ба ноболиғон, аз ҷумла ҳаёс қардан низ махсусиятҳои ҳурро доранд. Масалан, агар масъалаи ба ҳаёс гирифтани ашхоси калонсол ба миён ояд, прокурор вазифадор нест, ки ҳар қадоме аз онҳоро ғурсад, вале агар масъалаи ба ҳаёс гирифтани ноболиғ пайдо шавад, прокурор вазифадор аст, ки ўро ғурсад ва ҳолатҳои қори ҷиноиро аз ҳуди ноболиғ фаҳмад.

Кодекси ҷиноятӣ-процессуалӣ талаб менамояд, ки то ҳадди имқон парвандаи ҷиноии ноболиғ қудо ва, бо истехсолоти алоҳида таҳқиқ қарда шавад.

Баррасии судии парвандаҳои ҷиноятҳои ноболиғон низ бояд бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолии онҳо сурат бигирад. Масалан, ҚҚП дар муҳофия ҳатман ширкат доштани намояндагони қонунии ноболиғро (волидон, парасторон), ки онҳо соҳиби баъзе ҳуқуқҳои муҳофиявӣ, масалан, ширкат дар таҳқиқи далелҳо, пешниҳод қардани далелҳо, дархост намудан, рад қардан ва ғайра мебошанд, пешбинӣ менамояд. Ҳангоми баровардани ҳуқм нисбат ба ноболиғ дар ҳолатҳои шартан маҳқум қардан, истифодаи чораҳои қазой бо маҳқум қардан аз озодӣ алоқаманд набуда ё мавқуф ғузоштани иҷрои ҳуқм суд вазифадор аст масъалаи зарурати ба ноболиғ таъйин қардани мураббии қамъиятиро муҳоқима қунад.

Ба ин тариқ, барои таъмини вазъи бехтари ноболиғони дучори таъкиби ҷиноятӣ гашта Кодекси ҷиноятӣ-мурофиавӣ баъзе бартариҳои мурофиавӣ муқаррар менамояд, ки барои ҳифзи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои ноболиғон кумак мекунад.

Ба андешаи шумо, нисбат ба ноболиғон кадом чораҳои ҷазои ҷиноятӣ метавонанд пурсамар бошанд?

6. ҶАВОБГАРИИ МАЪМУРИИ НОБОЛИҒОН ВА МАХСУСИЯТИ МУРОФИАВИИ ОН. Амалисозии раванди маъмурии ҳуқуқвайронкунии маъмурии ноболиғон бо Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ (соли 1985) танзим мегардад. Мутобиқи ин Кодекс ба ҷавобгариҳои маъмурӣ шахсе кашида мешавад, ки ҳангоми содир кардани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба синни 16 расидааст.

Нисбати ашхоси аз 16 то 18 солаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ содиркарда чораҳои андешида мешаванд, ки дар Низомнома дар бораи Комиссияи қор бо ноболиғон муқаррар гардидаанд. Ҳангоми баррасии парвандаҳои маъмурии ноболиғон қарори дахлдор бо дарназардошти хусусияти ҳуқуқвайронкунӣ ва шахсияти ноболиғ (моддаи 13-и Кодекс) қабул карда мешавад.

Солҳои охир дар мамлакати мо масъалаи имконпазирии қорӣ намудани механизмҳои комиларзиши адлияи ювеналӣ (адолати судӣ барои ноболиғон) муҳокима мешавад.

Зери мафҳуми «**адлияи ювеналӣ**» низоми махсуси адлияи судӣ барои ноболиғон, низоми сохторҳои давлатӣ (мунисипалӣ) ва созмонҳои ғайридавлатии якҷояамалкунанда бо мақсади ташаккул ва фаъолияти низоми томи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак фаҳмида мешавад. Яке аз принципҳои асосии ин низоми кӯшиш ба иваз намудани ҷазои маҳрумият аз озодии ноболиғон, аз ҷумла, бо роҳи истифодаи чораҳои алтернативии (дигарӣ) ҷазо чун қорҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ мебошад. Ба адлияи ювеналӣ, масалан, судҳои махсуси ювеналӣ дохил мешаванд. Бартариҳои адлияи ювеналӣ аз он иборат аст, ки имкон медиҳад ба андозаи пурра баррасиро нисбат ба ноболиғон бо ҷалби судҳои махсус, қоидаҳои махсуси амал ва ҳамаи он чи ки ба манфиати рушди ҳар чи бештари кӯдак ва ҳифзи ӯ аз ҳама гуна таъсиррасонии манфӣ инъикос намояд, амалӣ созад.

Савол ва супоришҳо:

5. Шумо кадом санадҳои қонунгузорию иҷро кардани адолати судиро нисбат ба ноболиғон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон медонед?

6. Мақомоти тафтишу таҳқиқ бояд кадом ҳолатҳои парвандаи ҷиноии ноболиғонро муайян кунанд?

7. Адолати ювеналӣ чист? Он барои чӣ лозим аст?

БОБИ 6. ҲУҚУҚҲОИ ЗАНОН

§22. БАРОБАРӢ ВА ЭҲТИРОМИ БАӢНИҲАМДИГАРИИ МАРДУ ЗАН

1. КАФОЛАТИ БАРОБАРҲУҚУҚИИ ЗАНОН ВА МАРДОН. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон занон ва мардон аз ҳамаи ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ шахсӣ бархӯрдоранд. Ҷумҳурии Тоҷикистон таъбиз нисбати занонро дар ҳамаи шаклҳои он маҳкум карда, ба пиёда намудани сиёсати рафъӣ таъбиз нисбати занон муосидат менамояд.

Таъмини рушди ҳаматарафаи занон дар соҳаи сиёсиро Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат медиҳад. Ҳамин тавр, моддаи 17-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон медорад, ки “Ҳама дар назди қонун баробаранд. Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳоро кафолат медиҳад. Мардон ва занон баробарҳуқуқанд”. Ҳамин тариқ, Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи ҳуқуқ ва озодиҳои занонро баробари ҳуқуқу озодиҳои мардон кафолат медиҳад ва ҳимоя мекунад.

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил намуда, бо бовари қомил метавон гуфт, ки дар он меъёре вучуд надорад, ки ҳуқуқ ва озодиҳои занонро бевосита ва ё бавосита маҳдуд кунад.

Масъалаҳои баробарии занон дар ҷомеаро Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди дигари қонунгузорӣ кафолат медиҳанд.

Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки Тоҷикистон дар миёни аз давлатҳои собиқ Шӯравӣ аввалин давлатест, ки Конвенсияҳои байналмилалӣ “Дар бораи рафъи ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбати занон”, “Дар бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон”, “Дар бораи ҳуқуқи кӯдак”-ро тасдиқ намудааст.

2. ШИРКАТИ ЗАНОН ДАР ҲАӢТИ ҶОМЕА. Дар таъминии ширкати васеи занон дар ҳаёти ҷомеа ва идораи давлат, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999 “Дар бораи баланд бардоштани нақши занон дар ҷомеа” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи кафолатҳои баробарҳуқуқии занон ва мардон ва имкониятҳои баробари татбиқи онҳо” аз 1 марти соли 2005 аҳамияти қалонро молиқанд.

Аз тарафи қонунгузориҳои интиҳоботии Ҷумҳурии Тоҷикистон баробарҳуқуқии мардон ва занон ба вазифаҳои интиҳобӣ, интиҳоб кардан ва интиҳоб шудан кафолат дода мешавад. Занон нерӯи устувор ва серҳаракати ҷомеа мебошанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати давлатиеро пеш гирифтааст, ки он ҳуқуқ ва имкониятҳои занон ва мардонро таъмин менамояд. Принсипҳои асосии ин сиёсат ҷунин аст:

Имкониятҳои баробари ширкат дар чараёни қабули қарорҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ;

Дастрасии баробари мардон ва занон ба ҳама навъҳои фаъолияти ҷамъиятӣ;

Музди меҳнати баробар ва дастрас будани қорҳои, ки музди меҳнати баланд доранд;

Баробарӣ дар ҳаёти оилавӣ.

Барои боз ҳам самараноктар татбиқи намудани сиёсати давлатӣ зарур аст, ки чунин усулҳои мавриди истифода қарор дода шаванд: таҳлили гендерӣ ва натиҷаҳои тадқиқоти гендерӣ.

3. МУВОЗИНАТИ ГЕНДЕРӢ. Таҳлили гендерӣ сатҳи баробарии (баланси) гендериро муайян месозад. Мувозинати гендерӣ гуфта, бояд ҳолати қорҳоиро фаҳмид, ки дар он вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии занон ва мардон баробар мешавад. Баробарии гендерӣ ба чунин нишондиҳандаҳои асосӣ таъяс мекунад:

- Тақсимои баробари даромад;
- Тақсимои баробари мансабҳои роҳбарикунанда дар соҳаи хизмати давлатӣ;
- Сатҳи маърифати вазъи саломат ба даст овардашуда;
- Сатҳи касалмандӣ ва дарозии умр.

Масъалаи гендерӣ аз ҷузъиёти зерин иборат аст: баробарҳуқуқӣ; баробарии имкониятҳо, баробарии масъулият, баробарии муносибатҳои рафикана дар байни мардон ва занон.

Алҳол қолабҳои зиёди барои тасаввуроти мо муқаррарӣ бо мушкилоти зиёд аз нав баррасӣ мешаванд, инчунин, чараёни даст кашидан аз меёрҳо ва анъанаҳои, ки дар муддати тӯлонӣ арзи вуҷуд доштанд, суи сурат мегиранд, ки ин чараёни баробарҳуқуқии мардон ва занонро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бозмедорад. Муваффақшавии баробарҳуқуқии воқеии мардон ва занон чараёнест дуру дароз ва хеле мушкил. Дар ин роҳ зарур аст меёрҳои ҷамъияти тағйир дода шаванд, ки вазифа ва мақоми занон ва мардонро дар ҷомеа муайян менамоянд.

Ҷалб намудани илм ба дар раванди таҳияи сиёсати гендерӣ имкон меоварад, ки паҷӯиши гендерӣ дастгирӣ барои ташҳиси гендерӣ асоси методологӣ таҳия шавад. Усули асосии методологияи гендерӣ бояд таъмини баробарҳуқуқӣ ва имконияти баробар барои шаҳравандони ҳар ду ҷинс бошад.

4. ИНЪИКОСИ БАРОБАРИИ ҲАМСАРОН ДАР АСНОДИ ҲУҚУҚӢ. Дар моддаи 32 Кодекси оила принсипи баробарии ҳамсарон дар оила пешбинӣ шудааст, ки он дар навбати худ ба моддаи 17-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи баробарии ҳуқуқ ва озодиҳои занон ва мардон таъяс мекунад. Ин баробарӣ муносибатҳои оилавию низ дар бар мегирад, ки бар асоси он мард ва зан дар оила ҳуқуқҳои баробар доранд. Баробарии ҳамсарон дар оила дар назар дорад:

- Ҳуқуқи ҳар яке аз ҳамсарон ба интиҳоби озоди шугли меҳнат, касбу кор, чойи ҳузури ва сукунат;

- Тасмими якҷояи ҳамсарон дар масъалаи модарӣ, падарӣ, тарбия ва таҳсилоти кӯдакон, масъалаҳои дигари ҳаёти оила (ҳуқуқ ба тасмими муштараки масъалаҳои гуногуни ҳаёти оила);

- Вазифаҳои ҳамсарон дар мавриди ба роҳ мондани муносибат дар оила дар асоси эҳтиром ва ҳусни тафохуми якдигар, инчунин, вазифаҳои ҳамсарон барои мусоидат ба некӯаҳволӣ ва таҳкими оила, ғамхорӣ дар ҷодаи таъмин ва ба балоғат расонидани кӯдакони худ сурат мегирад. Мазмуни моддаи 32 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки моҳияти усули баробарии ҳамсаронро дар оила мекушояд, пурра ҷавобгӯи моддаи 17 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаи 16 Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, моддаҳои 12, 13, 15, 16 Конвенсия дар бораи рафъи ҳамаи шаклҳои таъйиз нисбати занон (1979), инчунин, Эълумияи Пекин ва Платформаи амали Конфронси умумичаҳонӣ доир ба мақоми занон (соли 1995) мебошад, тамоюли умумиро оид ба низом даровардани қонунгузориҳои оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи асноди байналмилалӣ ҳуқуқӣ тасдиқ менамояд.

Мутобиқи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамсар вазифадор аст, ки дар татбиқи ҳуқуқҳои молумулкии шахсӣ ба ҳамсари худ монеа эҷод накунад. Ғайр аз ин, ба вазифаҳои ҳамсарон, дар асоси эҳтиром ва ҳусни тафохуми якдигар ба роҳ мондани муносибатҳо дар оила, мусоидат ба некӯаҳволӣ ва таҳкими оила, ғамхорӣ дар бораи таъминот ва рушди аъзои оила низ дохил мебошанд. Қоидаи мазкур моҳияти эълумиявӣ дорад; дар он вазифаҳои ахлоқии марду зан дар назди ҳамдигар ва дар оила номбар шудаанд.

Қонун баробарии ҳуқуқ ва вазифаҳои марду занро дар оила дар назар дошта, афзалияти ҳеҷ кадом аз онҳоро дар ҳалли ҳар гуна масъала муқаррар намекунад.

Усули баробарии мард ва зан дар оила, ки ба онҳо ҳуқуқ ва вазифаҳо додааст, на танҳо барои мамлакати мо хос аст. Асноди асосии ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон шарҳ медиҳанд, ки давлат бояд барои таъмини ҳуқуқи вазифаҳои ҳамсарон нисбати ақди никоҳ, дар мавриди дар ақди никоҳ будан ва онро шикастан тадбирҳо андешад. Аз ин рӯ, баробарии ҳуқуқи ҳамсарон на танҳо дар қонунгузориҳои миллӣ, балки дар қонунгузориҳои аксарияти давлатҳои хориҷӣ низ пешбинӣ шудааст. Агар дар конституцияҳои чунин давлатҳо, ба монанди Мачористон, Шветсия, Туркменистон ва давлатҳои дигар танҳо баробарии усулии мард ва зан дар маҷмӯъ муқаррар карда шуда бошад, пас дар конституцияҳои давлатҳои дигар, ба монанди Италия, Ҷопон, Португалия ва ғайра меъёрҳои асноди байналмилалӣ ҳуқуқ дар бораи баробарӣ ва вазифаҳои ҳамсарон дар оила дақиқ амалӣ карда мешавад. Масалан, дар конституцияи Италия ҳуқуқ ва вазифаҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқи ҳамсарон дар доирае, ки қонун барои таъмини ягонагии оила за-

рур аст, муқаррар кардааст. Дар Конститутсияи Ҷопон муқаррар карда шудааст, ки никоҳ дар сурати ҳамкории байниҳамдигарӣ арзи вучуд дорад, ки асоси онро баробархуқукии мард ва зан ташкил медиҳад. Тибқи Конститутсияи Португалия баробархуқуқӣ ва вазифаҳои ҳамсарон дар никоҳ аз назари шахрвандӣ ва сиёсӣ қобили амал буда, мазмуни таълим ва тарбияи фарзандонро дар бар мегиранд.

Ҳамин тариқ, сиёсати давлатӣ доир ба таъмини баробархуқуқӣ ва имконияти баробар доштани мардон ва занон бояд ба ин самтҳо равона карда шуда бошад:

- Ба мардон ва занон баробар дастрас будани захираҳои моддӣ ва ғайримоддӣ, баланд бардоштани мустақил будани иқтисодии занон;

- Дар ҷомеа баланд бардоштани обрӯи кори ройғони хонагӣ ва ташаққули афкори ҷамъиятии мусбат ба мақоми нави мардон ва занон дар ҷомеа ва оила;

- Барҳам додани қолабҳои ҷамъиятӣ дар бораи мақоми зан ва мард дар ҷомеа ва оила;

- Ҷалб намудани занон ба ҷараёни тасмимҳои махсусан муҳим дар ҳамаи сатҳҳо;

- Дастрасии баробари ҳамаи навъҳои таҳсилоти касбӣ ба мардон ва занон;

- Баланд бардоштани қобилияти рақобатпазирии занон бо мардон;

- Таъмини ҳуқуқи ҳар як шахрванд ба саломатии репродуктивӣ ва ба нақшагирии оила;

- Андешидани тадбир барои пешгирӣ кардани зӯрварӣ дар оила нисбати занон ва аъзои дигари оила.

Дар сурати татбиқи самараноки ин сиёсат, бартараф кардани монеаҳои зиёд, ки мақоми занро инъикос менамоянд, пешрафти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамаи соҳаҳо имконпазир аст.

Сиёсати гендерӣ ё сиёсати баробархуқуқӣ ва имконияти баробар танҳо масъалаи занон нест, он масъалаи тамоми ҷомеа, шартӣ рушди бебозгашти он мебошад. Барои амалӣ намудани сиёсати гендерӣ ба ин кор ҷалб намудани мардон, ширкати ҳатмии онҳо дар ҳамаи он барномаҳои зарур аст, ки ба ҳуқуқи занон алоқаманд мебошанд.

Баробарии мардону занон ва эҳтироми байниҳамдигарии онҳо дар оила ва ҷомеа кафили оилаи хушбахт ва ҷомеаи рӯ ба рушду таҳаввул мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи кафолати давлатии баробархуқуқии занон бо мардон далелҳо биёред.
2. Дар моддаи 17 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқи занон чӣ гуфта шудааст?
3. Бо далелҳо нақши занро дар ҷомеаи Тоҷикистон муайян созед.
4. Мувозинаии гендерӣ чиро дар назар дорад?
5. Асноди ҳуқуқи Тоҷикистонро мисол биёред, ки масъалаи ҳуқуқ ва имкониятҳои занонро инъикос мекунад.
6. Принципи баробарии марду зан дар оила дар чӣ ифода меёбад?

§23. МАҚОМИ ЗАН ДАР ОИЛА ВА ЧОМЕА

1. МАСЪАЛАИ МАҚОМИ ЗАН ДАР ОИЛА ВА ЧОМЕА. Шахсияти алоҳида дар ҷомеаи демократӣ метавонад ҳамчун воҳиди асосии сиёсӣ ба камол расад, вале дар ин сурат ҳам воҳиди асосии иҷтимоӣ оила ба ҳисоб меравад.

Дар урфият гуфтаанд, ки “Зан чароғи хонадон аст”. Дар ин ҳикмат маънии бузургии фалсафӣ ниҳон буда, он мақоми занро дар оила ва ҷомеа баён месозад. Дар баробари пешрафти инсоният ва барпо гардидани форматсияи аввалини иҷтимоӣ иқтисодӣ мақоми роҳбарӣ дар оила ҳамчун ҷузъи ҷомеа ба зан тааллуқ дошт, ки он марҳалаи модаршоҳӣ мебошад. Вале баробари ба миён омадани динҳои насронӣ ва ислом, мақоми зан то ба ҳадди ақал коҳиш ёфт. Коҳиш ёфтани вазъи зан то миёнаҳои асри XIX идома ёфт, лекин дар давраи инқилобҳои илмӣ техникаӣ дар соҳаи ҳуқуқи занон низ инқилоб ба амал омад. Дар натиҷаи ин занон озодии пурра ба даст оварданд, ки ин дар навбати худ мақоми нави занро ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеа муайян намуд.

Дар анъанаҳои фарҳангии халқи тоҷик зан аз ҳурмату эҳтиром бархӯрдор буд, махсусан дар адабиёт нақши ӯ ҳамчун модар ва ҳимоятгари ободии хона тараннум мегардид, вале мавҷудияти қолабҳои маълум ба худбаҳодиҳии занон таъсир расонд ва ба пайдо шудани ақидаҳои ғаразнок дар бораи амалу қор ва қобилияти онҳо мусоидат намуд. Ин падида татбиқи неруи занҳоро маҳдуд месозад. Сабабгори нобаробарии гендерӣ ҳам тасаввуроти анъанавӣ аҳоли ва ҳам давраи гузариши рушди ҷомеа мебошад.

Бо сабабҳои таърихӣ шуури муқаррарии аксари аҳоли анъанавӣ-падаршоҳӣ боқӣ мондааст, ки он бартарияти гендерии бечунучарои иҷтимоии мардон ва тобеияти марбутаи занонро дар назар дорад. Мавҷудияти анъанаи гузашта пардохти “маҳр” барои арӯс ба таври пурра рафъ нашудааст. Инчунин, дар гузашта падидае дар шакли “ба-стани ақди никоҳ аз рӯи тасмими волидон”, ки арӯс ва домод то тӯй ҳатто ҳамдигарро надидаанд, вуҷуд дошт. Алҳол чунин воқеаҳо хеле кам рух медиҳанд, чунки санадҳои қонунгузории қабулгардида чунин ҳодисаҳоро кам карданд.

Ҳолатҳои дузанагӣ ва бисёрзанагӣ бисёр воқеаҳои ғарбӣ, гарчанде ки барои зиндагӣ бо ду ё якчанд нафар зан мувофиқи қонун ҷазо муқаррар шудааст.

2. ҚОНУНГУЗОРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ОИЛА ВА ЗАН. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон мекунанд: “Давлат оиларо ҳамчун асоси ҷамъият ҳимоя мекунад. Ҳар кас ҳуқуқи ташкили оила дорад. Мардон ва занон, ки ба синни никоҳ расидаанд, ҳуқуқ доранд озодона ақди никоҳ банданд. Дар оиладорӣ ва бекор кардани ақди никоҳ зану шавҳар баробарҳуқуқанд. Бисёрникоҳӣ манъ аст”.

Усулҳои Конститусионии Ҳимояи ҳуқуқҳои оилавии шаҳрвандон дар меъёрҳои оилавӣ ва соҳаҳои дигари ҳуқуқи Тоҷикистон муайян шудаанд. Масалан, усулҳои Ҳимояи ҳуқуқҳои граҷдание, ки дар Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудаанд, дар соҳаи муносибатҳои оилавӣ низ мавриди истифода қарор мегиранд.

Давлат мақоми махсуси занро дар оила ва ҷомеа баён доштааст. Ба ин меъёри конститусионии “Модару кӯдак тахти Ҳимоя ва ғамхории махсуси давлатанд” мисол шуда метавонад. Асноди дигари меъёрии ҳуқуқӣ низ занро ба сифати субъекти махсус арзёбӣ қардааст. Масалан, дар мавриди додани рухсатӣ, муайян намудани рӯзи қорӣ, дар ҳолати шикастани ақди никоҳ ғолибан ба ихтиёри зан-модар мондани кӯдак, муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ ва маъмурий ва амсоли инҳо.

То давраи гузариш оила аз давлат дар шакли пул ва имтиёзҳо ёрии калон мегирифт. Ба уҳдадорихо ва нақши занон дар оила ҳам сиёсат ва ҳам дастрасии ҷамаҷониба ба хизматрасонӣ дар соҳаҳои тандурустӣ ва тахсилот, ки ройгон ё ба ивази пардохти наҷандон зиёд расонида мешуданд, таъсир мерасониданд.

Бисёрникоҳиро Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ қардааст. Дар натиҷаи ин ақсари он заноне, ки зани дуҷум мешаванд, аз имкони ширкат дар оқибатҳои ҳуқуқӣ маҳрум мебошанд, масалан, дар сурати шикастани ақди никоҳ зан аз талаб қардани тақсимои молу мулк маҳрум аст. Ў инчунин, дар мавриди фавтидани бо ном “шавҳар” ҳуқуқи меросгирӣ надорад. Дар ин сурат, ҷун қоида, зан дар тобеияти пурраи иқтисодии шавҳари граҷдании худ мемонад, ки ин таҳқири нақши зан дар оила мебошад. Зане, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ вобаста аст, аз имконоти тахсил ва мустақилбудани иқтисодӣ маҳрум аст.

3. ИМТИЁЗҲО ВА МУШКИЛОТИ ИҶТИМОИИ МОДАРОН. Шумораи кӯдаконе, ки дар натиҷаи муносибатҳои ғайриникоҳӣ таваллуд мешаванд ва баъд аз ҳуқуқи имкониятҳои муайян маҳрум мегарданд, торафт меафзояд. Ҳамин тариқ, мақоми занон ҳамҷун модарони танҳо ғамхории махсуси давлатро тақозо дорад. Дар ин маврид модари танҳо ба фарди заиф ва ба ёрӣ эҳтиҷманд мубаддал мегардад. Яке аз мушкилоти асосии занон ҷамоҳангии иҷрои қори қарордоӣ ва вазифаҳои оилавӣ мебошад. Дар ин маврид асноди меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохт ва имтиёзҳои гуногунро дар назар дорад, ки бори қарони иҷрои вазифаҳои хизматӣ ва оилавиرو сабуқ мегардонанд.

Рухсатии ҳомиладорӣ ва таваллуд ва рухсатии волидон ба-рои нигоҳубини кӯдакон ба мақсадҳои гуногун хизмат мекунанд ва хусусиятҳои гендерии худро дорад. Рухсатии ҳомиладорӣ дар навбати аввал мақсад дорад, ки саломатии модари оянда нигоҳ дошта шавад.

Инчунин, мутабиқи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон рухсатии модари кӯдакро то 3-солагии кӯдак таъдид қардан мумкин аст. Ин тадбирҳо дар шароити иқтисодии қунунӣ вазифаи муҳимро иҷро намуданд, вале дар

марҳалаи феълӣ дар шароити бозаргонӣ корфармо манфиатдор нест, ки ба модарон бо сабаби ҳомилагӣ рухсатиҳои тӯлонӣ диҳад. Дар мавриди қабул ба кор корфармои хусусӣ нисбати занҳое, ки воқеан хоҳиши модар шуданро доранд, таъйизкорона муносибат мекунад. Маҳз бо ҳамин сабаб пешниҳод карда мешавад, ки ба қонунгузориҳои меҳнатӣ тағйирот ворид сохта шавад, то ки барои нигоҳубини кӯдак ҳар як узви оила, сарфи назар аз ҷинси онҳо, ҳуқуқ дошта бошад.

Мушкилоти дигар мавҷуд набудани дастрасӣ ба муассисаҳои тарбияи томактабӣ мебошад, бо ҳамин сабаб занони зиёд ба ҷойҳои аввалаи кори худ баргашта наметавонанд. Ин муассисаҳо ба волидон имкон медиҳанд, ки на танҳо вазифаҳои худро иҷро намоянд, инчунин, имконият медиҳанд, ки дар касбу кори худ муваффақ гарданд.

Саломатии зан бо сабабҳои зерин дар ҳама ҷо зери ҳатар қарор дорад: нобаробарӣ дар мавриди дастрас будани таҳсилот, шугли меҳнат, бехатарии оби ошомиданӣ ва дар маҷмӯъ, муҳити носолими табиӣ, дастрасии душвори муассисаҳои тиббии беҳдоштӣ, ва ғайраҳо.

Худуди 72 % занону духтарон дар минтақаҳои деҳотиҳои дорони хусусиятҳои гуногуни иқлимӣ, ҷуғрофӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва экологӣ сукунат дошта, аксари кулли онҳо дар оилаҳои ҳаёт ба сар мебаранд, ки даромади онҳо аз ҳаҷми ақалли зиндагӣ камтар аст.

Дар мавриди таваллуд тамоюли кам шудани дохилаи байни таваллуд ба назар мерасад. Агар солҳои 1985–1986 дарозии умри занонаро ташкил меод, 71,8 %-ро ташкил мекарда бошад, пас он дар соли 2002 70,8 % кам шуд.

Дар байни занон ҷунин бемориҳои афзудаанд, аз ҷумла ҷоғар, камхунӣ, ақибмонии инкишофи ҷисмонӣ, ки сабаби гирифтормашавии онҳо ба ин бемориҳои нокифоя будани хӯрок аст.

4. ЗАНОН ВА ҶОМЕАИ ТОҶИКИСТОНИ МУОСИР. Сиёсати давлатӣ доир ба таъмини ҳуқуқ ва имкониятҳо ба ширкати баробар занон дар ҳаёти ҷамъиятии мамлакат самаранок буда наметавонад. Мақоми зан дар ҷомеа барои рушди ҳамаҷониба ва мутамаддини ҷомеа аҳамияти бузург дорад.

Зан ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи мо дар баробари мардон бояд тамоми имкониятҳоро барои ширкат дар ҳаёти сиёсии мамлакат дошта бошад. Қолабҳои гендерӣ ба ҷидду ҷаҳди занон ва баҳо додан ба имкониятҳои худ таъсир мерасонанд ва ба ғаразнок баҳо додан аз ҷониби ҷомеа мусоидат мекунад. Зани сиёсатмадор объекти таваҷҷуҳи ҷиддии ҷомеа мебошад. Аз ин хотир, ҳаёти шахсӣ, ҳолати оилавӣ ва зоҳири онҳо аз ҷониби мардум мавриди омӯзиш қарор мегиранд.

Иҷозаи зоҳирии занон ба мансабҳо дар сатҳҳои гуногуни ҳокимият нишонаи воқеии ба занон дастрас будани ҷараёни таҳия ва қабули тасмимҳо нест ва дар пешбарии занон аз тарафи давлат нишондиҳандаи беҳтар гардидани имкониятҳои занон ба касби мансабҳои баландтар нисбат ба мардон намебошад. Набояд сифат ба миқдор иваз карда ша-

вад. Ин чо бисёр чихатҳо ба ҳуди занон вобаста аст. Фаҳмидан зарур аст, ки ин иҷрои уҳдадории давлатӣ набуда, имконияти воқеии пешниҳод кардани ҳуқуқ ва ҳимояи манфиатҳои худ мебошад.

Занон бояд дорои қобилияти рақобат, буда, аз чихати касбӣ босалоҳият бошанд, то ба мансабҳои роҳбарикунанда довталаб шуда тавонанд.

Дар марҳалаи ҳозира зарур аст, ки доир ба масъалаҳои ширкатизанон дар ҷараён ва сохтори қабули қарорҳо пажӯҳишҳои илмӣ дастгирӣ ва амалӣ гардонида шаванд; таъмини дастрасии баробар барои занон дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот ва гирифтани таҳассус; ташкил ва фаъолият доштани мактабҳои сарварӣ ва ғайра лозим аст.

Сарфи назар аз ин дастовардҳо, ҳанӯз ҳам нобаробарии гендерӣ дар Тоҷикистон ба назар мерасад. Омилҳои зерин сабаби асосии нобаробарии гендерӣ мебошанд: анъанаҳои муайян, афкори ҷамъиятӣ нисбати занон, махсусан, дар минтақаҳои кӯҳии дурдаст, мавҷуд набудани ҳобгоҳҳои дорои шароити мусоид барои духтарон ва ғайра, вале сабаби асосӣ дар вобастагии иқтисодии духтарон аст.

Бе афзоиши маблағгузорӣ барои эҳтиёҷоти соҳаи маориф дар маҷмӯъ ва таҳсилоти занон, махсусан, ҷомеаи тоҷик ба пешрафт ноил шуда наметавонад, зеро наслҳои оянда ба иқтисоди бозаргонӣ ва ҷараёни ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ омода карда намешаванд.

Мумкин хатаре ба вучуд ояд, ки дар оянда мамлакати мо яке аз манбаҳои муҳимтарини худ – мардон ва занони маълумотдорро аз даст диҳад.

Барои бартараф кардани нобаробарии гендерӣ дар соҳаи дастрасии маълумот аз тарафи занон соли 1997 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби мувофиқи квотаи Президентӣ ба мактабҳои олии дохилшавии духтаронро аз навоҳии дурдаст муайян кард. Шумораи умумии духтароне, ки аз низоми квота аз соли 1997 то соли 2005 истифода бурдаанд – 3911 нафарро ташкил намуд.

Тавре дар боло ҳам қайд карда шуд, як силсила асноде вучуд доранд, ки бевосита ҳуқуқ ва озодиҳои занонро ҳимоя мекунанд, лекин ягон санад мушаххасан, ҷой ва мақоми занонро дар оила ва ҷомеа муайян намекунад. Қабули чунин қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешавад, ки он муносибат бар зидди таъсири зӯроварӣ дар оиларо танзим намояд.

Зӯроварӣ дар оила сабаби поймол гардидани ҳуқуқи занон, таҳқири шаъну шарафи онҳо, инчунин паст задани мақоми зан мегардад. Санади мазкур имконият фароҳам оварда метавонист, ки роҳҳои бартараф ва пешгирӣ кардани зӯроварӣ дар оила дақиқан муайян карда шавад.

Баланд бардоштани ҷой ва мақоми зан дар оила ва ҷомеа ба рушди бемайлони ҷомеа ба нафъи миллат мусоидат менамояд. Нерӯе, ки зан дорад, бояд на инкор, балки бо пуррагӣ мавриди истифода қарор бигирад.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи мақоми зан дар гузашта чӣ гуфта метавонед? Оё дар замони муосир нақши зан дар оила ва ҷомеа тағйир ёфтааст?
2. Доир ба бисёрникоҳӣ фикри хешро баён намоед.
3. Дар бораи қалин ва аз рӯйи тасмими волидон ба шавҳар додани духтарон чӣ медонед?
4. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз кадом масъалаҳо нисбати занон ҳалталаб мебошанд?
5. Кадом омилҳоро ном бурда метавонед, ки сабабгори вазъи феълӣ занон гардидаанд?
6. Дар бораи модари худ ва нақши ӯ дар оилаи шумо (агар лозим шумored) ҳикояи мухтасар нависед.

§24. КОНВЕНСИЯИ СММ ДАР БОРАИ РАФЪИ ТАМОМИ ШАКЛҲОИ ТАБЪИЗ НИСБАТИ ЗАНОН

1. ТАЪРИХИ ҚАБУЛ ВА СОҲТОРИ КОНВЕНСИЯ. “Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон” бо Резолютсияи Иҷлосияи XXXVI Кулли СММ аз 18 декабри с. 1979 қабул гардидааст ва мутобиқи моддаи 27 (1)-и Конвенсия 3 сентябри с. 1981 эътибори қонунӣ гирифтааст. Дар қисмати аввали моддаи мазкур гуфта мешавад, ки “Ин Конвенсия дар рӯзи сиёму баъд аз ба Котиби генералии СММ супорида шудани санад дар хусуси ҳамроҳшавӣ эътибор пайдо мекунад. Ин талабот, яъне аз тарафи 20 давлати ҷаҳон нисбати Конвенсия гирифтани тасдиқнома (ратификатсия) ба иҷро расид.

Конвенсия дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон бо Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни с. 1993 зери № 831 ба тасвиб расидааст. Ин тасмим маънои онро дорад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадор аст, ки пайваста барои барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон тадбирҳои самарабахш андешад.

Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон аз дебоча, 6 бахш ва 30 модда иборат буда, ҳар кадоми он масъалаҳои гуногуни мубориза бар зидди таъбиз нисбати занонро дар бар мегирад. Дар дебочаи Конвенсия дар бораи вазъи занон дар ҷомеаи башарӣ, дар қисми якум мақсаду вазифаҳои Конвенсия, дар қисмати дуюм дар бораи тадбирҳои давлатҳои ба Конвенсия пайваста бобати таъмини ҳуқуқҳои занон, дар қисми сеюм дар бораи зарурати баробарҳуқуқии занон бо мардон, дар қисми чор масъалаи баробарҳуқуқии марду зан дар мавриди дар ақди никоҳ будан ва дар қисмҳои панҷум ва шашум дар бораи роҳи воситаҳои татбиқи Конвенсия суҳан меравад.

2. МАСЪАЛАИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ЗАНОН ДАР ҶАҲОН. Масъалаи баробарҳуқуқии занон ва мардон дар санадҳои муҳими ҳуқуқи байналмилалӣ инъикос гардидааст. Оинномаи СММ бори дигар боварро ба ҳуқуқҳои асосии инсон ва баробарҳуқуқии занону мардон тасдиқ

намудааст; Ёломияи умумии ҳукуки башар усулҳои роҳ надодан ба таъбизро тасдиқ ва эълон доштааст. Мувофиқи он инсон сарфи назар аз фарқи ҷинсӣ бояд тамоми ҳукуку озодиҳоро дошта бошад.

Созмони Милали Муттаҳид то қабули Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон барои таъмини ҳукуку озодиҳои занон як силсила асноди ҳукукии дигарро низ қабул кардааст, ки онҳо дар шакли резолутсияҳо, ёломияҳо ва тавсияҳои Созмони Милали Муттаҳид таҳия гардидаанд. Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон ба ҳамаи ин санадҳо таъя менамояд. Сарфи назар аз мавҷудият ва татбиқи ин асноди гуногуни ҳукуқӣ, таъбизи зиёд нисбати занон мисли пештара ҷой дорад. Таъбизи занон усулҳои баробарҳукукию эҳтироми шаъну шараф ва эътибори инсонро ҳалалдор месозад, ки ин ба ширкати занон баробар ба мардон дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ватани ҳеш монё мегардад.

Конвенсия таъкид менамояд, ки дар шароити ҷаҳру нодорӣ занон барои дастрас намудани озуқа, тандурустӣ, маориф, таълими касбӣ, шуғл ба меҳнат ва зарурати дигар имконияти маҳдуд доранд, ки ин ҳолат низ бегуфтугу ба таъбиз нисбати занон мусоидат мекунад. Дар Конвенсия бо итминон таъкид шудааст, ки низоми нави иқтисоди байналмилалӣ ба баробарӣ ва адолат асосёфта дар таъмини баробарии байни марду зан мусоидат хоҳад кард.

Барои ба баробарии пурраи байни мардону занон ноил шудан мақоми анъанавии занон дар оила ва ҷомеа зарур аст. Аз ин рӯ, “ба азви қатъӣ ҷиҳати татбиқ намудани усулҳои дар Ёломия дар бораи рафъи таъбиз нисбати занон эълон гардида ва барои ин мақсад андешидани тадбирҳои зарурӣ барои поён додан ба ҷунин таъбиз дар тамоми шакл ва он ба мувофиқаи зайл расиданд”, – гуфта мешавад дар фуруварди дебочаи Ёломия.

3. МАҲҲУМИ ТАЪБИЗ НИСБАТИ ЗАНОН. Шарҳи мафҳуми мазкур дар моддаи 1 Конвенсия дода шудааст. “Барои мақсадҳои ин Конвенсия, – гуфта мешавад дар ин модда, - мафҳуми “таъбиз нисбати занон” ҳама гуна фарқ, хоричкунӣ ё маҳдудсозӣ бо нишонаи ҷинсро дорад, ки ба заифгардонӣ ё умуман эътироф накардан, истифода ё татбиқи ҳукуқи инсон ва озодиҳои асосӣ дар соҳаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, шаҳрвандӣ ё ҳама гуна соҳаи дигар аз ҷониби занон, сарфи назар аз ҳолати иҷтимоии онҳо, дар асоси баробарҳукукии мардону занон равона гардидааст”.

4. УҲДАДОРИҲОИ ДАВЛАТҲОИ ӮЗВ. Моддаи 2 ба принципҳои Конвенсия ва уҳдадориҳои давлатҳои узви бахшида шудааст. Дар он аз ҷумла гуфта мешавад, ки давлатҳои узви Конвенсия “таъбиз нисбати занонро дар тамоми шаклҳои маҳкум мекунанд ва розиянд бидуни таъхир ба истифодаи тамоми усулҳои дахлдор сиёсати рафъи таъбиз нисбати занонро ба роҳ монанд”.

Уҳдадорихои умумии давлатҳои аъзо. Бо дарназардошти ҳамин гуфтаҳои давлатҳои узв уҳдадорихои умумии зеринро ба зимма мегиранд:

- **Принсипҳои баробархуқуқии мардону занонро ба конститутсияҳои миллии худ ё дигар асноди қонунгузорӣ, агар он ҳанӯз дохил карда нашуда бошад, ворид менамоянд ва бо ёрии қонун ва воситаҳои дигари марбута татбиқи амалии ин принсипро таъмин мекунанд;**

- **Тадбирҳои марбутаи қонунгузорӣ ва тадбирҳои дигар, аз он ҷумла, дар сурати зарурат муҷозоте истифода мекунанд, ки ҳама гуна таъйизро нисбати занон манъ менамоянд;**

- **Ҳифзи ҳуқуқи занонро дар асоси баробарӣ бо мардон муқаррар мекунанд ва ба кумаки судҳои салоҳиятдори миллии ва дигар муассисаҳои давлатӣ ҳимояи самаранокӣ занонро аз ҳама гуна кирдори таъйиз таъмин мекунанд;**

Оид ба шугли меҳнати занон. Давлатҳои узв тамоми тадбирҳоро барои рафъи таъйиз нисбати занон дар соҳаи шугли меҳнат меандешанд, то ки дар асоси баробарии мардону занон ҳуқуқҳои баробарро таъмин намојанд. Ин тадбирҳо чунинанд: ҳуқуқ ба меҳнат ҳамчун ҳуқуқи ҷудонопазири тамоми одамон; ҳуқуқ барои имконияти яхела ҳангоми киро кардан ба кор, аз ҷумла истифодаи меъёрҳои яхелаи интиҳоб барои киро кардан; ҳуқуқ барои интиҳоби озодонаи ихтисос ва навъи кор, пешравӣ дар вазифа ва кафолати шугл, гирифтани тарбияи касбӣ ва бозомӯзӣ, такмили сатҳи ихтисос ва бозомӯзии мунтазам; ҳуқуқ ба мукофотонидани баробар.

Оид ба ҳуқуқҳои иҷтимоии занон. Мувофиқи “Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон” давлатҳо барои гирифтани имтиёзҳо; ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ, аз ҷумла, ҳангоми ба нафақа баромадан, бекорӣ, беморӣ, маъҷубӣ, пиронсолӣ ва дигар ҳолатҳои аз даст додани қобилияти корӣ, инчунин, ҳуқуқ ба рухсатии пардохтшаванда; ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва шароити бехатарии меҳнат, аз ҷумла, оид ба нигоҳдории вазифаи давом додани насл; пешгирӣ намудани таъйиз нисбати занон бинобар ба шавҳар баромадан ё модар шудан ва ба онҳо кафолат додани ҳуқуқи самаранок ба меҳнат тадбирҳои дахлдор меандешанд, аз ҷумла, аз кор озод карданро бинобар ҳомиладорӣ ва рухсатии ҳомиладорӣ ё таваллуд ё таъйиз бинобар вазъи оилавиرو бо таҳдиди истифодаи муҷозот манъ мекунанд; рухсатиҳои пардохтшаванда ё рухсатиҳои баробар бо кумақпулиҳои иҷтимоӣ бинобар ҳомиладорӣ ё таваллудро бе аз даст додани ҷойи кори пештара, ё кумақпулиҳои иҷтимоӣ ҷорӣ менамоянд; пешниҳод намудани хизматҳои зарурии иловагии иҷтимоиро ҳавасманд мегардонанд, то ки ба падару модарон имконият диҳанд, ки онҳо уҳдадорихои оилавиرو бо ғайриқобилияти меҳнатӣ ва ширкат дар ҳаёти ҷамъиятӣ яқоя иҷро кунанд, аз ҷумла, ба занҳо ҳифзи махсусро дар давоми ҳомиладорӣ дар он қорҳое, ки зарарнокиашон барои саломатии онҳо тасдиқ шудааст, таъмин намојанд.

Оид ба ҳузури занон дар ҳаёти сиёсӣ. Моддаҳои 7, 8 ва 9-и қисми сеюми Конвенсия ба ширкати занон дар ҳаёти сиёсии ҷомеа бахшида шудааст.

Давлатҳои узв тамоми тадбирҳоро барои рафъи таъбиз нисбати занон дар ҳаёти сиёсӣ ва ҷамъиятии кишвар меандешанд, аз он ҷумла ба занон шароити баробар ба мардонро дар масъалаҳои зерин таъмин менамоянд (моддаи 7); овоздихӣ дар ҳамаи интиҳобот ва раёспурсиҳои оммавӣ ва интиҳоб шудан ба тамоми мақомоти аз ҷониби омма интиҳобшаванда; иштирок намудан дар фаъолияти ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва ассотсиатсияҳое, ки ба масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсии кишвар машғуланд, таъмин менамоянд; давлатҳои узв тамоми тадбирҳоро меандешанд, то ки ба занон имконияти бо мардон баробар ва бидуни ягон таъбиз намояндагӣ намудани ҳукуматҳои худро дар арсаи байналмилалӣ ва кори ташкилотҳои байналмилалӣ таъмин намоянд (моддаи 8).

Оид ба баробарии занону мардон дар назди қонун. Ба ин масъала моддаи 15 Эълومия бахшида шудааст. Дар он чунин омадааст:

1. Давлатҳои узв баробарии занонро бо мардон дар назди қонун эътироф мекунанд.

2. Давлатҳои узв ба занон қобилияти ҳуқуқии шахрвандии яхела бо мардон ва имконияти яхелаи татбиқи онро фароҳам меоранд. Онҳо, аз ҷумла, ба занон ҳуқуқҳои баробарро ҳангоми бастанӣ шартномаҳо ва идораи амвол, инчунин, муносибати баробар нисбати онҳоро дар ҳама марҳалаҳои тафтишот дар судҳо ва трибуналҳо таъмин менамоянд.

3. Давлатҳои узв ба он розиянд, ки тамоми шартномаҳо ва ҳама гуна дигар ҳуҷҷатҳои алоҳидае, ки аз нигоҳи ҳуқуқӣ ҳуқуқи занонро маҳдуд менамоянд, безъитбор ҳисобида мешаванд.

4. Давлатҳои аъзо ба мардону занон нисбати қонунгузории марбут ба ҳаракати шахсон ва озодии интиҳоби ҷойи зист ва ҷойи истиқомат ҳуқуқҳои яхела медиҳанд.

Оид ба масъалаи ақди никоҳ. Эълумия ба ин масъала ҳам диққати ҷиддӣ медиҳад (моддаи 16). Давлатҳои аъзо тамоми тадбирҳои марбутаро барои барҳам додани таъбиз нисбати занон дар ҳама гуна масъалаҳои марбут ба ақди никоҳ ва муносибатҳои оилавӣ меандешанд ва аз он ҷумла, дар асоси баробарии мардону занон масъалаҳои зеринро иҷро менамоянд:

- Ҳуқуқи яхела дар мавриди бастанӣ ақди никоҳ;
- Ҳуқуқҳои яхела ба интиҳоби озоди ҳамсар ва бастанӣ ақди никоҳ танҳо бо ризоияти озода ва пурраи худ;
- Ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои яхела дар давраи никоҳ ва ҳангоми бекор кардани ақди никоҳ;
- Ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои яқсони мардону занон ҳамчун падару модар, сарфи назар аз вазъи оилавӣ, дар масъалаҳои марбут ба кӯдакони онҳо, дар ҳама ҳолатҳо манфиатҳои кӯдакон бартарият доранд;

• Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои баробар дар мавриди васӣ, парастор, шахси боваринок ва фарзандхондкунандаи кӯдак будан ё анҷом додани вазифаҳои шабех, хангоме ки онҳо дар қонунгузори милли пешбинӣ гардидаанд;

• Ҳуқуқи шахсии баробари шавҳар ва зан, аз ҷумла, ҳуқуқи интиҳоби номи хонаводагӣ, ихтисос ва машғулият;

• Ҳуқуқҳои баробари зану шавҳар нисбати моликият, идоракунӣ, истифода ва ихтиёрдории амвол, чи пулакӣ ва чи ройгон;

• Фотиҳа ва никоҳи кӯдак эътибори ҳуқуқӣ надоранд ва тамоми тадбирҳои зарурӣ, аз ҷумла, қонунгузорӣ, бо мақсади муайян намудани синну соли ҳадди ақалли ақди никоҳ ва бақайдгирии ҳатмии ақди никоҳ дар санадҳои ҳолати шахрвандӣ, андешида мешаванд.

Ҳамин тариқ, “Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон” масъалаи пешгирии таъйиз нисбати занонро инъикос намуда, давлатҳои узвҳои уҳдадор менамояд, ки дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон тадбирҳои зарурӣ, аз он ҷумла тадбирҳои қонунгузорӣ андешанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҷунин уҳдадориро ба зимма дорад.

Тибқи нишондоди моддаи 18 Конвенсия давлатҳои узвҳои доир ба рафъи иҷрои уҳдадориҳои дар Конвенсия зикргардида бори аввал баъди як соли ба Конвенсия пайвастан ва баъд дар ҳар чаҳор сол ақаллан як маротиба бо талаби Кумитаи оид ба барҳам додани таъйиз нисбати занон ба Муншии умумии СММ маъруза пешниҳод менамоянд.

Иҷрои талаботи “Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон” яке аз омилҳои асосии эътибор ва шаъну шарафи байналмилалӣ давлатҳои узвҳои мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи таърихи қабули Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон маълумот дода, бигӯед, ки чаро зарурати қабули ин Конвенсия ба миён омад?

2. Мафҳуми “таъйиз”-ро шарҳ диҳед. Оё шумо гуфта метавонед, ки дар Тоҷикистони имрӯза таъйиз нисбати занон ҷой дорад? Барои исбот мисолҳо биёред.

3. Уҳдадориҳои умумии давлатҳои аъзои Конвенсия оид ба рафъи ҳама навъҳои таъйиз нисбати занон аз чӣ иборат аст?

4. Оид ба ҳуқуқи занон ба кор чӣ медонед? Оё кори занон аз кори мардон айният ва ё фарқ дорад?

5. Оё занон дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ширкат мекунанд? Мушкилоти занон дар ин соҳа аз чӣ иборат аст? Дар бораи яке аз қонунҳои, ки дар ҳаёти сиёсӣ ҷамъиятии кишвар фаъолона ширкат меварзад, нақл кунед.

§25. МАСЪАЛАИ ЗҶҶРОВАРӢ НИСБАТИ ЗАНОН

1. МОӢИЯТИ ЗҶҶРОВАРӢ НИСБАТИ ЗАНОН. ЗҶҶроваРӢ азобу шиканчае мебошад, ки нисбати шахс ё гурӯҳи одамон истифода шуда, ба шаъну шараф, мавқеи иҷтимоӣ ва саломатии ӯ таъсир мерасонад. Аз рӯйи тадқиқотҳои гуногун маълум мешавад, ки зҶҶроваРӢ дар шаклҳои гуногун зоҳир мегардад, масалан, дар шакли муносибати байни шахсони алоҳида, масалан, байни марду зан, фарзанду волидайн, корфармо ва коркун ва ғайра арзи ҳастӣ мекунад. Шакли дигари он дастаҷамъона мебошад, ки он ба муқобили гурӯҳи одамон истифода мешавад, ба монанди генотсид, истифодаи аслиҳаи ҳастай ва ғайра.

ЗҶҶроваРӢ нисбати занон хусусиятҳои хос дошта, дар шароити гуногун рух медиҳад ва ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои зан, шаъну шарафи ӯ равона мегардад.

ЗҶҶроваРӢ дар ҷойҳои гуногун – дар оила, ҷойи кор ва дар ҷомеа ба миён меояд. Зоҳиршавии зҶҶроваРӢ дар ин мавридҳо, пеш аз ҳама, бо шароити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маънавии оила ва ҷомеа вобаста аст, зеро на дар ҳама маврид зан бо мард баробарҳуқуқ ҳисобида мешавад.

ЗҶҶровари иқтисодӣ бештар дар фаъолияти меҳнатӣ ва оила зоҳир мегардад. Масалан, дар мавриди ба кор қабул намудани зани ҳомила, надодани музди кори зан, маҳрум сохтани зан аз навъҳои гуногуни истироҳат.

Зан дар оила ҳуқуқи истифодаи дастмузди худро надорад.

ЗҶҶровари ҷинсӣ дар оила ва ҷомеа зоҳир меёбад. ЗҶҶровари рӯҳӣ барои паст задани мавқею мақоми зан, шаъну шараф ва даҳолат ба ҳаёти шахсии у истифода мешавад.

ЗҶҶровари ҷисмонӣ ин зҶҶровариест, ки дар натиҷаи истифодаи қувваи ҷисмонӣ нисбат ба шахси дигар, яъне аз тариқи латукӯб, азобу уқубат ва шиканча ба миён меояд.

2. БАҶТАРАФ КАРДАНИ ЗҶҶРОВАРӢ. Барои баҶтараф намудани зҶҶроваРӢ дар бештари мамлакатҳои ҷаҳон санадҳои қонунгузори иллӣ ва байналмилалӣ мавриди истифодаи васеъ қарор доранд. Ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои занон, мақсад ва омилҳои асосии он дар ҷаҳон ҳамчун стандартҳои байналмилалӣ, ки аз тарафи СММ қабул шудаанд, инъикос меёбанд. Ба ҷунин санадҳои муҳими байналмилалӣ ҳуҷҷатҳои зеринро дохил намудан мукин аст:

1. Эълония оид ба ҳимояи занон ва кӯдакон дар шароити вазъияти ғавқулода ва дар давраи низоъҳои ҳарбӣ, ки 14 декабри соли 1974 қабул шудааст. Дар эълонияи мазкур манъи зҶҶроваРӢ, шиканча, муносибати зиддиинсонӣ дар давраҳои вазъияти ғавқулода ва ҷанг оварда шудааст.

2. Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон, ки 3 сентябри соли 1981 қабул карда шудааст (Доир ба ин Конвенсия дар дарси гузашта маълумот дода будем).

3. Ёълomia оид ба рафъи тамоми шаклҳои таъйиз нисбати занон, ки 7 ноябри соли 1967 қабул шудааст. Ин санад оид ба таъйиз нисбати занон ва хусусиятҳои ҷинсии ношоистаи шахвонӣ доштани он, бекор намудани расму ойинҳо ва қоидаҳои, ки таъйизро нисбати занон таъмин ме-созанд, маълумот медиҳад. Баробарии зану мард бояд дар қонунҳо сабт гашта, дар ҳаёти ҳаррӯза инъикоси худро ёбад. Ёълomia бар он аст, ки харидуфурӯши занон ва фоҳишагарии занон бояд ҷинояти вазнин ҳисоб шуда, нисбат ба он ҷавобгарии махсус муқаррар карда шавад.

4. Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои ҷинсии занон, ки 20 декабри соли 1952 қабул шудааст, баробарии ҷинсии зану мардро дар равандҳои ҷинсӣ таҷассум менамояд.

Масъалаи ҳимояи зан аз зӯрварӣ дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, аз ҷумла, дар Ёълomияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва ҷинсӣ, Паймони Байналмилаӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, инъикос ёфтааст.

3. ҚОНУНГУЗОРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ҲИМОЯИ ЗАН АЗ ЗҶРОВАРӢ. Масъалаи ҳимояи зан аз зӯрварӣ дар санадҳои зерини меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
3. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
4. Кодекси ҷиноятӣ – муқофавии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
5. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.
6. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон
7. Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон

Масъалаҳои ҷузъии ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои занон, аз он ҷумла ҳимояи занон аз зӯрварӣ дар баъзе дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ инъикос гардидаанд. Дар Тоҷикистон давлат ва ҷомеа барои ҳимояи занон аз зӯрварӣ ва қонуншиканиҳои дигар тадбирҳои мушаххас ва самарабахш меандешанд, то ки онҳо дар ҷомеа соҳиби мақому мартабаи сазовор гарданд.

Савол ва ҷупоринҳо:

1. *Зӯрварӣ нисбати зан ҷист? Навъҳои онро номбар кунед?*
2. *Дар кадом санадҳои меърӣ ва ҳуқуқӣ ҳимояи зан аз зӯрварӣ оварда шудааст?*
3. *Аз ҳаёт мисолҳои бигерд, ки дар онҳо зӯрварӣ нисбати зан ҷой дошта бошад ва роҳҳои бартараф намудани онҳо номбар кунед?*
4. *Агар нисбати шумо, кӯдакон, зӯрварӣ истифода шавад, шумо ҷӣ қор мекардед?*
5. *Барои баланд бардоштани мақом ва шаъну шарафи зан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом тадбирҳо андешида шудаанд?*

БОБИ 7. ҲУҚУҚИ АШХОСИ ИМКОНИАТАШОН МАҲДУД ВА ПИРОНСОЛ

§26. АШХОСИ ИМКОНИАТАШОН МАҲДУД ВА ПИРОНСОЛ ҲАМЧУН ГУРҶҲОИ ИҶТИМОИИ БА ҲИМОЯ ЭҶТИЁЧМАНД

1. МАФҲУМИ “АШХОСИ ИМКОНИАТАШОН МАҲДУД”.

Ба гурӯҳи одамони имконияташон маҳдуд на ҳар кас дохил мешавад. Ченаки асосии ин гурӯҳ имкониятҳои ҷисмонии шахс мебошад. Яъне камбудии ҷисмонӣ ба ин гурӯҳи одамон имконият намерасад, ки бе ёрии дигарон ҳаёти барои инсон сазовор ба сар баранд.

Дар умри ҳар кас на як бору ду бор воқеаҳои руҳ мерасанд, ки дар натиҷа имкониятҳои ӯ маҳдуд мегарданд, лекин аксар вақт онҳо моҳияти муваққатӣ доранд: дар натиҷаи табобат баъди муддате шахси бемор, маъҷуб шифо ёфта, қобилияти фикрӣ, ҷисмонӣ ва қорӣ ҳудуд аз нав барқарор карда, зиндагии пурбаракати ҳудуд идома медиҳад. Онҳое, ки қорӣ ҳудуд барқарор карда наметавонанд ва ба ёрии давлату ҷомеа ва қову шумо эҷтиёч доранд, ба гурӯҳи иҷтимоии имконияташон маҳдуд дохил мешаванд.

Ашхоси имконияташон маҳдуд на танҳо дар давоми умр дар натиҷаи беморию ягон воқеаи дигар ба ин гурӯҳ дохил мегарданд. Шумораи онҳое ҳам, ки аз қодар бо камбудии ҷисмонӣ ба қунд меоянд, қам нестанд. Инҳо қӯдақони бемор, шал, бемори қӯҳӣ, қобино ва қару қунг мебошанд, ки баъзеи онҳо табобатнашавандаанд.

Ашхоси қомбурда, сарфи назар аз қинну сол, ба гурӯҳи одамони имконияташон маҳдуд дохил мешаванд. Вале боз гурӯҳи қалони дигари одамон барои он имконияти маҳдуд доранд, ки маъқобони қанг ва ё пиронсол қуда, бе ёрию сарпарастӣ аз ҳуқуқу озодиҳои ҳуд ба таври қурра истиқода бурда наметавонанд. Ҳамаи онҳо ба гурӯҳи иҷтимоии имконияташон маҳдуд дохиланд.

Ақмо дар байни гурӯҳҳои иҷтимоии имконияташон маҳдуд ва ба ҳимоя эҷтиёчманд фарқ қузоштан лозим аст. Ҳаёти гурӯҳи ба ҳимоя эҷтиёчманд қасеъ аст, он ҳам ашхоси имкониятҳояшон маҳдуд ва ҳам қӯдақон, қанон, ятимон, қонандагон, қавонон, бесарпарастон ва аққоли инро дар бар меқирад.

1. Қиҳо ба раҳму шаққат ва ёрии мо эҷтиёч доранд?
2. Ба ашхоси имконияташон маҳдуд қадом гурӯҳҳои иҷтимоӣ дохиланд?

2. МАФҲУМИ “АШХОСИ ПИРОНСОЛ”. Бояд қуайян қард, қадоме аз ин се гурӯҳи нақақаҳӯрон ба қатегорӣи пиронсолон дохиланд:

- аз қӯи қинну сол ба нақақа баромадаанд, яъне қанҳои 58 - қола ва аз ин боло ва мардҳои 63 - қола ва аз ин боло, ашхоси дигар, ки аз қӯи мушқилоти ҷисмонӣ қӯҳӣ ва қарноқии қиёди қор дар истехсолот ва ё қои дигар аз ин қинну сол барвақтар ба нақақа баромадаанд;

- ба нафақа баромадаанд, вале ғаъолияти кории худро идома медиханд;

- тайи чанд сол аст, ки дар нафақа буда, аз сабаби тадричан маҳдудшавии имкониятҳои ҷисмонӣ онҳо имконият надоранд, ки зиндагии ғаёол дошта бошанд.

Дар илм муайян нашудааст, ки маҳдудшавии имкониятҳои пиронсолон аз чӣ замоне оғоз меёбад. Баъзеҳо бар онанд, ки ин син аз 70 – солагӣ оғоз меёбад, дигарон аз 75 – солагӣ меҳисобанд. Метавон ҳардуи ин синну солро қабул кард, чунки аз ҷиҳати ҷисмонӣ синни пиронсолӣ маҳз дар 70 фаро мерасад. Бояд гуфт, ки оғози синни пиронсолии афроди эҷодкор нисбат ба синни пиронсолии ашхоси дигар дертар фаро мерасад. Дар нафақа будан, ҳанӯз маънии онро надорад, ки шахс пирсол аст.

1. Кадом ашхосро метавон пиронсол номид?

3. МУШКИЛОТИ АШХОСИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД ВА ВАЗИФАҲОИ ДАВЛАТУ ҶОМЕА. Чӣ тавре дидем, категорияҳои афроди имкониятшон маҳдуд гуногунанд. Акнун маълум мекунем, ки ашхоси гуногуни ин гурӯҳи аҳоли дар ҷараёни зиндагии худ ба чӣ ниёз доранд ва ба кадом мушкilot рӯ ба рӯ мешаванд.

Онҳое, ки мустақилона роҳ рафта наметавонанд. Барои чунин шахс фарде лозим аст, ки барои ӯ хӯрок пазад, тан ва сару либосашро шӯяд, аз дуқон нашрияҳои даврӣ ва аз бозору мағоза моли ниёзи ӯро харидорӣ намояд, ҷойхобашро ба тартиб дарорад, аробача лозим аст, ки ӯро ба мактаб, сайругашти ҳавои тоза ва ё ба ҷои дигар барад, ба нақлиёти ҷамъиятӣ савор карда, аз он фарорад, ба хонаи ҳешу табор ва ё ру дӯстон бараду биёрад ва ғайра.

Онҳое, ки қару гунг мебошанд. Дар зиндагӣ ин ашхос бо мушкили дигар мувҷеҳ мешавад. Атрофиён бо ҳамдигар ҳарф мезананд, лекин қару гунгҳо онҳоро намефаҳманд ва бо алам афсус меҳӯранд, ки намешунаванд ва нутқи овоздор надоранд. Бо имову ишораи “гап задан”-и онҳоро атрофиён ва “мусоҳибон” хуб намефаҳманд. Дар муносибатҳои гуногун бо ҳамкорон, дар кӯча, бозор, мағоза, нақлиёти ҷамъиятӣ ва ғайра боз ҳамон мушкilot ба миён меояд. Онҳо имконияти шунидани овози радио ва барномаҳои телевизионро надоранд. Қу шахсе, ки ба чунин ашхос ёвар бошад ва дар қорҳои зиёди дигар ҳам, ки ба шунидану ҳарф задан алоқаманд аст, ба онҳо қумак расонад.

Нобиниён. Ин ашхос дар амал бе ёрӣ аз уҳдаи ақсар қорҳо баромада наметавонанд. Барои онҳо олами беруна торик аст. Бе ёрии ягон кас дар кӯча роҳи ҳаракати худро бо осонӣ намеёбанд. Ба ҷои қори худ ҳозир шуда наметавонанд. Маводи ҷопии муқаррариро ҳонда наметавонанд. Барои савод баровардани худ ақсар вақт мактабу омӯзгорони махсус тайёркардари намеёбанд. Ҳамсуҳбати худро намебинанд. Дар фарқ қардани ин ва ё он шинос мушкilot мекашанд. Аз тамошои ҳар гуна маводи тасвирдор – ақсу суратҳо, рангҳо, филмҳо, барномаҳои телевизион маҳруманд.

Пиронсолони танҳо. Барои онҳое, ки айёми пириашон дар ҳалқаи фарзандон ва набераю аберагон, ҳешу табор, ёру дӯстон ва ҳамсоғон хуб мегузарад, пиронсолӣ давраи давлати пирӣ рондан, ҳаловату истироҳат ва марҳалаи нави ҳаёти хушу хурам. Вале барои онҳое, ки дар дами пирӣ бекасу куй мондаанд ва шабу рӯз ба ёрию сарпарастӣ эҳтиёҷ доранд, давраи пиронсолӣ марҳалаи мушкилу бо дарду алам ва ноумедиҳо мебошад. Чунин одамони пиронсолро дар хона-интернатҳо ҷой медиҳанд, вале ин парасторгоҳҳо меҳру муҳаббати пайвандон, наздикон ва дидори ширини онҳоро иваз карда наметавонанд. Чӣ бояд кард, ки даврони пиронсолии ин ашхос ҳаловатбахш гузарад ва ҳукуку озодӣ ва шаъну шарафи инсонии онҳо ғимоя карда шаванд.

Беморони маъюб (инвалид). Касалмандон ва маъюбон низ мисли ашхоси дигари имконияташон маҳдуд дар зиндагии худ ба мушкилоти сершумор мувҷеҳ мешаванд. Ин ашхос гарчанде зер нозорату ғамхории доимии табибон қарор доранд, озурдахотир мебошанд. Онҳо мақсадҳои инсонии худро на ҳама вақт дар амал татбиқ карда метавонанд. Идораҳои бюрократӣ муроҷиати онҳоро бисёр вақт қонё наметавонанд. Барои харидории доруворӣ ва табобат дар беморхонаю дармонгоҳҳо на ҳама вақт маблағ пайдо карда метавонанд. На ҳамаи маъюбон бо воситаҳои ҳаракат, протези баландсифат ва воситаҳои дигар таъминанд.

Афроди доиман бистарӣ. Ин ашхос дар ҳама қор мушқил доранд: дар қазои ҳочат, шустушӯӣ, истеъмоли хӯрок ва ғайра. Аз тамошои табиати атроф, ба ҷое рафтан ё барои худ ашӯро харидорӣ қардан, ба қори дӯстдошта шуғл варзидан ва ғайраю ва ҳоказоҳо маҳруманд. Сабаби асосии ин ҳолати ногувор якумра бистарӣ будани онҳо мебошад. Зиндагӣ қардани ин гуна одамон танҳо бо ёрии дигарон имконпазир аст. Маъмулан, ин вазифаро наздикону пайвандон иҷро менамоянд.

Афроди ноқисулақл. Ашхоси ноқисулақл бар ҳилофи баъзе категорияҳои дигари ашхоси имконияташон маҳдуд, мустақилона аз уҳдаи иҷрои қисме аз қорҳо баромада метавонанд, гарчанде ки дар ин қор аз болои онҳо, назорат зарур аст. Дар даврони мактабҳои кӯдакони ноқисулақл аз уҳдаи талаботи барномаҳои таълимии мактабҳои таҳсилоти умумии муқаррарӣ барнамеоянд. Аз ин рӯ, барои онҳо мактабҳои махсусе лозиманд, ки дар он ҷо шогирдон аз рӯи нақшаю барнома ва китобҳои дарсӣ роҳи усулҳои махсус таълим дода шаванд. Ин ашхос ҳам ба ёрӣ ва сарпарастии доимӣ эҳтиёҷ доранд.

Афроди дорой мушкилоти рӯҳӣ. Мушкилоти ин ашхос аз мустақилона аз уҳдаи ғимояи ҳукуқҳои худ баромада натавоништан ба миён меоянд. Аксарияти ин мушкилот ба ҷараёни табобат ва ғимояи иҷтимоии онҳо алоқамандааст.

Дар таъмини ҳукуку озодиҳо ва зиндагии сазовори ашхоси имконияташон маҳдуд давлат ва ҷомеа масъуланд. Давлат барои иҷрои ҳукуку озодиҳо ва шароити мусоиди қору зиндагии ин ашхос тадбирҳои муассир меандешад. Қонуну барномаҳои милли қабул қарда, иҷрои онҳоро

зери назорат мегирад, арзу шикояти қонунии ин ашхосро саривакт баррасӣ мекунад, барои онҳо имитиёзҳои махсуси иҷтимоӣ муқаррар менамояд ва ғайра.

Дар ҳалли мушкилоти ашхоси имконияташон маҳдуд аҳли ҷомеа – нерӯҳои сиёсӣ, ташкилоту созмонҳои эҷодӣ, васоити ахбори умум, созмонҳои ғайриҳукуматӣ, соҳибкорон, тоҷирон, сарватмандон ва шахрвандони дигар сахм мегузоранд. Вазифаи асосии давлат ва ҷомеа дар муносибат ба ашхоси имконияташон маҳдуд аз он иборат аст, ки барои онҳо шароити қору зиндагии сазовор муҳайё карда шавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ашхоси имконияташон маҳдуд бо ғамхории давлат ва ҷомеа фаро гирифта шудаанд. Дар ин бора қонунҳое, ки дар давраи Истиқлоли давлатии Тоҷикистон барои таъмини ҳуқуқҳои онҳо қабул гардидаанд, шаҳодат медиҳанд.

1. *Мушкилоти ашхоси имконияташон маҳдуд дар чӣ зухур меёбад?*
2. *Магар ҳамаи онҳо имкониятҳои маҳдуди якхела доранд?*

Савол ва супоришҳо:

1. *Кадои категорияҳои иҷтимоӣ ба гурӯҳи имконияташон маҳдуд дохиланд?*
 2. *Дарси имрӯзаи мо ба ашхоси имконияташон маҳдуд бахшида шудааст.*
- Дар бораи ин масъала фикри хешро баён кунед.*
3. *Оё нисбати ашхоси имконияташон маҳдуд боре андеша кардаед?*
 4. *Дар бораи зиндагии як шахси ба шумо ошнои имконияташ маҳдуд нақл намоед.*

§27. МУҚАРРАРОТИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҲИМОЯИ ҲУҚУҚҲОИ АФРОДИ ДОРОИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД

1. МУҚАРРАРОТИ СММ ОИД БА ПИРОНСОЛОН. Дар де-бачаи Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид масъалаи “...эътимод ба ҳуқуқҳои асосии инсон, шаъну шараф ва арзиши шахсияти инсон...” аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарини ин созмони бонуфузи байналмилалӣ инъикос гардидааст. Дар тӯли мавҷудияти СММ паҳлуҳо ва ҷузъиёти гуногуни ин масъала дар асноди гуногуни ҳуқуқию меъёрии он на як бору ду бор зикр ёфта, мавриди баҳрабардории ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор гирифтаанд. Ин ҷо танҳо яке аз санадҳои ба ҳифзи ҳуқуқи инсон бахшидаи СММ мисол оварда мешавад.

Дар санаи 16 октябри с. 1991 Иҷлосияи Кулли СММ “Принсипҳои Созмони Милали Муттаҳид оид ба пиронсолон”-ро қабул кард. Мақсаду мароми ниҳии ин санад аз он иборат аст, ки зиндагии пиронсолон пурҷӯшу хурӯш ва сазовор бошад, зеро онҳо “... дар ҳаёти ҷомеаи худ сахми калон мегузоранд”.

Созмони Милали Муттаҳид ба мамлакатҳои узв тавсия пешниҳод менамояд, ки принсипҳои дар санади мазкур омадаро ба барномаҳои миллии худ дохил намоянд.

Принсипи соҳибхитиёрии пиронсолон.

Пиронсолон бояд:

- аз озуқа, оби нӯшокӣ, манзил, сару либос ва хизматрасонии тиббӣ таъмин бошанд;
- имкон дошта бошанд, ки кор кунанд ва ё ба коре шуғл варзанд, ки ба онҳо даромад диҳад;
- имкон дошта бошанд, ки дар муайян кардани муҳлат ва шакли қатъи фаъолияти кории худ ширкат намоянд;
- имкон дошта бошанд, ки дар иҷрои барномаҳои таҳсилӣ ва оморасозии мутахассисон ширкат варзанд;
- имконияти дар шароите зиндагӣ карданро дошта бошанд, ки барои онҳо беҳатаранд ва онҳо бо дарназардошти шавқу рағбат ва имкониятҳои тағйирёбанда одат карда метавонанд;
- то он вақте ки имконпазир аст, дар ҳонаашон зиндагӣ кунанд.

Принсипи ширкати пиронсолон.

Пиронсолон бояд:

- мисли пештара ба ҳаёти ҷомеа ҷалб карда шаванд, дар таҳия ва татбиқи сиёсате, ки ба неқӯаҳволии онҳо бевосита дахл дорад, фаъолона ширкат варзанд, донишу малака ва таҷрибаи ғании худро ба намояндагони насли наврас бидиҳанд;
- ҳуқуқ дошта бошанд, ки фаъолияти худро дар асосҳои ҷамъиятӣ ба манфиати ҷомеа ва тавсеа диҳанд, ба шарте ки ин кор ҷавобгӯи манфиат ва имконоти онҳо бошад;
- имкон дошта бошанд, ки ҳаракат ва созмону ташкилотҳои (ассотсиатсияи) ашхоси синни калонсолонро таъсис бидиҳад.

Принсипҳои нигоҳубини пиронсолон. Пиронсолон бояд:

- ба нигоҳубину ҳимояи оила ва ҷомеа дар асоси низоми арзишҳои фарҳангии ҷомеа таъмин карда шаванд;
- бо хизматрасонии тиббӣ фаро гирифта шаванд, ки ба онҳо имкон фароҳам меоварад беҳбуди ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва ҳушхолии онҳо таъмин карда шавад;
- аз хизматрасонии иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ бо мақсади мустақил будан, пузӯркунии ҳимоя ва нигоҳубини онҳо бархӯрдор бошанд;
- имкон дошта бошанд, ки дар сатҳи дахлдор аз хизматрасонии муассисаҳои сарпарасте истифода баранд, ки онҳо ҳимоя, офияти саломати, инчунин, бо шартҳои башардӯстӣ ва беҳатарӣ ҳавасманд намудани онҳоро таъмин намоянд; имкон дошта бошанд, ки аз хизматҳои ҳама гуна муассисаҳои тиббӣ ва нигоҳубини ҷои истиқоматашон, аз ҳуқуқи эҳтироми пурраи шаъну шараф, ақида, эҳтиёҷот, инчунин, ҳуқуқи тасмим гирифтани оид ба нигоҳубини худ, аз ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ истифода баранд.

2. ТАВСИЯҲОИ СОЗМОНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ КОР. Конфронси генералии Созмони Байналмилалӣ кор (СБК) 23 июни соли 1980 тавсияҳои худро зерин № 162 дар бораи кормандони пиронсол қабул

кард, ки онҳо аз конвенсияҳо ва тавсияҳое, ки тавассути конфронсҳои байналмилалӣ кори солҳои 1957 – 1990 қабул гардида, ба миён омадаанд.

Тавсияҳои мазкур ба давлатҳои узаи СБК барои роҳ надодан ба таъбиз нисбати заҳматкашони пиронсол дар соҳаи кор ва шугъл равона карда шудаанд.

Дар “Тавсияҳо...” омадааст, ки заҳматкашони пиронсол бидуни таъбиз аз рӯи сину сол бояд аз имконоти баробар ба мурочиат барои кор дар баробари дигар заҳматкашон истифода бурда тавонанд. Ба заҳматкашони пиронсол ва ташилотҳои иттифокҳои касаба, соҳибкорон ва ташилотҳои онҳо бояд мақомоте, ки барои баррасии шикоят оид ба имконоти баробар ва мурочиат ваколатдоранд, дастрас бошанд. Дар ин санади байналмилалӣ ба масъалаи ҳимояи ҳуқуқи пиронсолон ба кор, шароити кор, вақти кор, истироҳат, ҳавасмандкунӣ, баромадан ба нафақа, пенсияи пиришавӣ ва масъалаҳои дигари ҳифзи кор ва саломатии онҳо ба давлатҳои аъзо тавсияҳои муҳим инъикос ёфтаанд.

1. Ҷиҳатҳои муҳимтарини “Тавсияҳои Ташилотҳои Байналмилалӣ Корро”-ро баён кунед.

3. МУҚАРРАРОТИ СММ ДАР БОРАИ МАЪЮБОН. Доир ба маъюбон (инвалидон) Иҷлосияи Созмони Милали Муттаҳид 20 декабри с. 1993 “Қоидаҳои стандарти таъмини имконоти баробар барои маъюбон”-ро қабул намудааст.

Дар санад оид ба таърихи масъалаи маъюбон маводи таҳқиқотии фаровон дода шудааст. Дар он, аз ҷумла гуфта мешавад, ки дар ҷараёни солҳои тӯлонӣ сиёсат нисбати маъюбон тағйир ёфт. Он роҳи аз нигоҳубини муқаррарии маъюбон дар муассисаҳои дахлдор то аз ҷониби кӯдакони маъюб гирифтани маълумот ва солимгардонии ашхоси дар калонсолӣ маъюбшударо тай намудааст.

Дар охириҳои солҳои 60-уми асри XX дар баъзе мамлакатҳои аъзои СММ ба таҳияи концепсияи нави маъюбӣ шурӯъ карда шуд. Ин концепсия робитаи ногуастани байни маҳдудиятҳоеро, ки маъюбон аз сар мегузаронанд, сохтор ва хусусиятҳои муҳити онҳо ва муносибати аҳоли ба маъюбонро ба эътибор мегирад, вале СММ ба масъалаи маъюбон ба таври ҷиддӣ аз соли 1981 машғул шуд, ки он Соли байналмилалӣ маъюбон эълон гардида буд. Соли маъюбон бо қабули Барномаи байналмилалӣ амалиёт нисбати маъюбон ҷамъбаст карда шуд.

Асосҳои сиёсӣ ва маънавии Қоидаҳои мазкур Билли (қонунномаи) байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои инсон мебошад, ки он аз Эълومияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ ва Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданӣ, Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, Конвенсия дар бораи рафъи ҳама гуна таъбиз нисбати занон, инчунин, Барномаи умумичаҳонии амалиёт нисбати маъюбонро дар бар мегирад “ (моддаи 13) .

Дар моддаи 15 мақсади Қоидаҳои мазкур дар таъмини чунин нишондоде ифода ёфтааст, ки мувофиқи он духтарону писарон, мардону заноне, ки маъюбанд, ҳамчун узви чомеа бояд ҳамон ҳуқуқ ва вазифаҳое дошта бошанд, ки одамони дигар доранд. Дар ҳамаи мамлакатҳои ҷаҳон ҳоло ҳам монеаҳое арзи вучуд доранд, ки ба маъюбон имкон намедиханд ҳуқуқ ва озодиҳои худро татбиқ намоянд, ширкати маъюбонро дар ҳаёти ҷамъиятӣ мушкил мегардонанд. Вазифаи давлат аз он иборат аст, барои баргараф кардани ин монеаҳо тадбирҳои зарурӣ андешад.

Санади мазкури СММ аз қоидаҳои зерин иборат аст:

Қисмати I. Заминаҳои ширкати баробарҳуқуқ: Қоидаи 1. Фаҳмиши ҳамаҷонибаи масъала. Қоидаи 2. Хизматрасонии тиббӣ. Қоидаи 3. Азнавбарқароркунӣ (реабилитатсия). Қоидаи 4. Хизматрасонии ёрирасон.

Қисмати II. Соҳаҳои мавриди ҳадаф барои муҳайё сохтани имконоти баробар: Қоидаи 5. Дастрас будан. Қоидаи 6. Маълумот. Қоидаи 7. Шугли меҳнат. Қоидаи 8. Нигоҳдориш даромадҳо ва таъмини иҷтимоӣ. Қоидаи 9. Ҳаёти оилавӣ ва озодиш шахсият. Қоидаи 10. Фарҳанг. Қоидаи 11. Фарогат ва варзиш. Қоидаи 12. Дин.

Қисми III. Тадбирҳо барои татбиқ. Қоидаи 13. Ахбор ва наҷӯҳиш. Қоидаи 14. Таҳияи сиёсат ва банақшагирӣ. Қоидаи 15. ***Қонунгузорӣ.*** Қоидаи 16. Сиёсати иқтисодӣ. Қоидаи 17. Танзими фаъолият. Қоидаи 18. Ташиклоти маъюбон. Қоидаи 19. Омодаسازی ҳаёти кормандон. Қоидаи 20. Назорати миллӣ ва баҳодихӣ ба барномае, ки ба маъюбон дар мавриди татбиқи Қоидаҳо дахл дорад. Қоидаи 21. Ҳамкории техникӣ ва иқтисодӣ. Қоидаи 22. Ҳамкории байналмилалӣ.

Қисми IV. Механизми назорат.

Дар ҳар қоидаи номбурда стандартҳои СММ оид ба маъюбон ба таври муфассалу мушаххас нишон додашудаанд. Ин ҷо мо имкон дорем танҳо як қоидаро ҳамчун намуна мисол биёрем.

Қоидаи 2. Хизматрасонии тиббӣ. Мувофиқи ин қоида давлатҳо бояд хизматрасонии самараноки маъюбонро таъмин намоянд, аз он ҷумла:

- Давлатҳо бояд барои таҳияи барномаҳои саривақт ошкор намудан, баҳо додан ва таъботати нуксонҳо тадбирҳое андешанд, ки татбиқи онҳо аз ҷониби гурӯҳи сершумори мутахассисон сурат мегирад. Ин кор имкон фароҳам меоварад, ки сатҳи маъюбӣ кам ё оқибатҳои он баргараф шаванд. Бояд ширкати ҳамаҷонибаи маъюбон ва аъзои оилаҳои онҳо дар асоси ҳузури инфиродӣ, инчунин ташкилотҳои маъюбон дар ҷараёни банақшагирӣ ва баҳодихии фаъолият таъмин карда шавад.

- Бояд омодаسازی кормандони ҷамоатҳои маҳаллӣ барои ширкати дар чунин фаъолият ташкил карда шавад, ба монанди ошкорسازی саривақтӣ, расондани ёрии аввалия ва фиристодани маъюбон ба муассисаҳои марбутаи соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ.

• Давлатҳо бояд табибонро дар сатҳи мавриди назари касбии лозим ва табибону ҳайати дигари тиббиро бо асбобу анҷоми зарур барои хизматрасонии тиббӣ таъмин намоянд.

• Давлатҳо тадбирҳои зарурӣ андешанд, ки табибон ва ҳайати дигари тиббӣ ба таври лозим тайёр карда шаванд, то онҳо ба волидон чунин тавсияҳои хатое пешниҳод накунанд, ки сабабгори маҳдуд сохтани интиҳоб барои кӯдакони онҳо шаванд.

• Давлатҳо бояд тадбирҳои зарурӣ андешанд, то ба маъҷубон табобати муттасил дастрас бошад ва доруворие бигиранд, ки барои нигоҳдорӣ ва ё баланд бардоштани фаъолияти зиндагии онҳо заруранд.

1. Аз тариқи интиҳоб ду қоидаи стандарти байналмилалиро оид ба маъҷубон шарҳу эзоҳ диҳед

2. Оё қоидаҳои стандарти байналмилалӣ оид ба маъҷубон дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ гардидаанд?

4. МУҚАРРАРОТИ СММ ОИД БА ҲИМОЯИ АШХОСИ ГИРИФТОРИ БЕМОРИҲОИ РӯҲӢ.

– Созмони Милали Муттаҳид масъалаи ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои ашхоси гирифтори бемориҳои рӯҳиро мавриди таваҷҷуҳи хосса қарор додааст. Ин аст, ки 17 декабри соли 1991 Маҷлиси Умумии он “Принсипҳои ҳимояи ашхоси гирифтори бемориҳои рӯҳӣ ва беҳбуд бахшидан ба ёрии равонӣ (психиатрӣ)”-ро қабул кардааст. Тавре ки аз огози номи ин санад ҳам бармеояд, муқаррароти СММ оид ба ҳимояи ашхоси бемориҳои рӯҳӣ дар принсипҳои зерин инъикос ёфтаанд:

1. Озодиҳо ва ҳуқуқҳои асосӣ. 2. Ҳимояи ноболигон. 3. Зиндагӣ дар ҷомеа. 4. Таъхиси касалиҳои рӯҳӣ. 5. Таъхиси тиббӣ. 6. Мақорӣ будан. 7. ҷомеа ва фарҳанги он. 8. Стандартҳои ёрии тиббӣ. 9. Табобат. 10. Доруворӣ. 11. Ба табобат мувофиқ будан. 12. Дар бораи ҳуқуқҳо хабар додан. 13. Ҳуқуқ ва шароити нигоҳдории муассисаҳои табобати бемориҳои рӯҳӣ. 14. Захираҳои муассисаҳои бемориҳои рӯҳӣ. 15. Принципи бистарӣ гардонидан. 16. Принципи маҷбурӣ бистарӣ гардонидан. 17. Мақомоти назоратӣ. 18. Тартиби қафолат. 19. Дастрас будани иттилоот. 20. Ашхоси ҷинояткор. 21. Арзу шикоят. 22. Назорат ва васоити ҳифзи ҳуқуқӣ. 23. Татбиқкунӣ. 24. Соҳаи истифодаи принсипҳо нисбати муассисаҳои бемориҳои рӯҳӣ. 25. Нигоҳдории ҳуқуқҳои мавҷуд.

Дар ҳар принсипи номбурда муқаррароти СММ оид ба роҳу усулҳои ҳимояи бемориҳои рӯҳӣ ба таври мушаххасу муфассал зикр шудаанд. Ин ҷо мо имкон дорем танҳо се принсипи нисбатан муҳимро мисол биёрем.

Принсипи 3. Зиндагӣ дар ҷомеа. Ҳар касе, ки гирифтори бемории рӯҳӣ аст, ҳуқуқ дорад, то он дараҷае, ки имкон дорад, дар ҷомеа кор кунад.

Принсипи 4. Таъхиси бемориҳои рӯҳӣ. Таъхиси шахсе ки аз бемории рӯҳӣ азоб мекашад, дар асоси стандартҳои байналмилалӣ тиббии эътирофгардида сурат мегирад.

Таъхис барои муайянсозии бемории рӯҳӣ ҳеҷ гоҳ дар асоси мансубият ба мақоми сиёсӣ, иқтисодӣ ва ё иҷтимоӣ ё ки мансубият ба ягон хел гурӯҳи

фарҳангӣ, наҷодӣ ва ё динӣ ё аз рӯйи ягон сабаби дигаре, ки ба ҳолати са-
ломатии рӯҳии шахс робитаи бевосита надорад, сурат намегирад.

Маълумот дар бораи табобат ва ё дар гузашта ба ҳайси бемор дар
беморхона бистарӣ будани бемори феълӣ, ҳанӯз барои ташҳиси бемори
рӯҳӣ (чи дар замони феълӣ ва чи дар замони оянда) ба худсафедкунӣ
асос шуда наметавонад.

Ҳеч кас ё мақомоте ҳақ надорад дар кадом шакле, ки набошад,
ишора ба он кунад, ки ин ва ё он шахс гирифтори бемории рӯҳӣ аст,
ғайр аз он мавридҳое, ки бо мақсадҳои бевосита ба бемории рӯҳӣ ё ки ба
оқибатҳои он дахлдоранд.

1. Ба принципҳои СММ оид ба ашхоси гирифтори бемории рӯҳӣ аз назари баширдӯстӣ баҳо диҳед

Савол ва супоришҳо:

1. *Принципи соҳибхитӣрии пиронсолонро дар ҳаёти ҷомеа бо далелҳо асос-
нок кунед.*
2. *Принципи иштироки пиронсолон барои ин ашхос ва ҷомеа чӣ аҳамият дорад?*
3. *Вазифаи шахрвандон ва аҳли ҷомеа нисбати пиронсолон аз чӣ иборат аст?*
4. *Чаро созмонҳои байналмилалӣ ба қору зиндагии ашхоси дорои имконоти
маҳдуд ин қадар диққати ҷиддӣ медиҳанд?*
5. *Санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ оид ба ашхоси имконияташон маҳдудро
ном бурда, муносибати худро нисбати онҳо муайян намоед.*

§28. МАСЪАЛАИ РИОЯИ ҲУҚУҚИ АШХОСИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД ДАР ТОҶИКИСТОН

1. СОЗМОНҲОИ АШХОСИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД. Дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон ашхоси дорои имконоти маҳдуд дар асоси Кон-
ститутсия ва асноди меъёрии ҳуқуқии дигари кишвар дар созмонҳои
ғайриҳукумати зерин муттаҳид гардидаанд: Иттиҳоди миллии ма-
ъубони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии
Тоҷикистон, Иттиҳоди ветеранҳои ҷанговари интернатионалисти
Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷамъияти қарҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Ҷамъияти нобиноёни Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳар кадоме аз ин созмонҳо
аз қайди Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гузашта, шахси ҳуқуқӣ
буда, фаъолияти худро дар асоси оинномаи худ ба роҳ мемонад.

Иттиҳоди миллии маъубони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Иттиҳоди мил-
лии маъубони Ҷумҳурии Тоҷикистон (ИММҶТ) соли 1989 таъсис ёфта,
дар он зиёда аз 82 ҳазор нафар маъуби ҷисмӣ ва рӯҳӣ муттаҳид гар-
дидаанд, ки аксари онҳо корношоям мебошанд. Дар ҳаёти Иттиҳоди
миллии маъубон кӯдакон хеле зиёданд. Онҳо низ дар ҷамъияти маъю-
бон муттаҳид гардидаанд. Дар таркиби Иттиҳоди миллии маъубон соз-
мони занони маъуб низ фаъол аст.

ИММҶТ сохтори худро дорад, Роҳбарии Иттиҳод ба зимаи Раёсати
Марказӣ гузошта шудааст. Созмон дар вилоятҳои Суғд, Хатлон, Мух-

тори Кӯхистони Бадахшон ва шаҳру навоҳии Тоҷикистон созмонҳои маҳаллии худро дорад.

Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ТВЧТ), ки он соли 1996 таъсис ёфтааст, ба ҳайати он зиёда аз 600 ҳазор нафар ветеран дохиласт. Таркиби он аз 5 ғурӯҳи ветеранҳо иборат аст: иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ, ветеранҳое, ки дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар қаламрави дигар давлатҳо ҷангидаанд, ветеранҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ветеранҳои хизмати ҳарбӣ, ветеранҳои меҳнат. Аз миқдори умумии аъзо беш аз 520 ҳазор нафар ветеранҳои меҳнат мебошанд. То санаи 10 апрели соли 2019, шумораи ветерани Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 246 нафарро ташкил намуд.

Дар асоси Оиннома Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро Шӯрои ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон идора мекунад. Ташкилот созмонҳои маҳаллии худро дар се вилоят – Суғд, Хатлон ва Вилояти Мухтори Кӯхистони Бадахшон дорад, ду созмони минтақавӣ дар Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа, 18 созмони шаҳрӣ ва 52 созмони ноҳиявӣ дорад, ки онҳо дар ҳайати худ 720 созмони ибтидоиро муттаҳид намудаанд. Қисми зиёди аъзои ТВЧТ қобилияти корӣ надоранд. Алҳол, ҷавонтарин иштирокчии Ҷанги Бузурги Ватанӣ 82 – сола ва калонтарини онҳо беш аз 100 – сола мебошад.

Иттиҳоди ветеранҳои ҷанговари интернационалисти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ба Иттиҳоди ветеранҳои ҷанговари интернационалисти Ҷумҳурии Тоҷикистон (ИВЧИҚТ) онҳое шомиланд, ки дар ҳайати катаоти маҳдуди Артиши Шӯравӣ ба сифати сарбозу афсар дар хизмат буданд. Дар айни замон, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи умумии ин ветеранҳо беш аз 9 ҳазор нафарро ташкил медиҳад. ИВЧИҚТ-ро Раёсати он роҳбарӣ менамояд. Созмонҳои Иттиҳод дар вилоятҳои Суғд, Хатлон ва Кӯхистони Бадахшон ва шаҳру навоҳии мамлакат ҷаъоланд.

Аксари аъзои ИВЧИҚТ қобилияти корӣ доранд, вале дар байни ин ветеранҳо онҳое ҳам кам нестанд, ки қобилияти меҳнатии худро аз даст дода, дараҷаҳои гуногуни маъҷубӣ доранд.

Ҷамъияти карҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ба ҳайати Ҷамъияти карҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶКҚТ) онҳое дохиланд, ки яке аз ду иллати ҷисмонӣ – кар ва ё гунг ва ё ҳар ду иллати ҷисмонӣ доранд, яъне ҳам кару ҳам гунг мебошанд. Бояд гуфт, ки тибқи стандартҳои байналмилалӣ тиббӣ, нисбати мафҳуми қаблии “кар ва гунг” алҳол танҳо як мафҳум – “кар” истифода бурда мешавад, ки он ҳар ду рои ҷифода мекунад.

Роҳбарии Ҷамъиятро Сарраёсати Марказии он ба уҳда дорад. Сохтори поёнии ҶКҚТ-ро шӯбаҳои муштараки байни шаҳру ноҳиявӣ ташкил медиҳанд, ки онҳо дар шаҳри Душанбе ва се вилоят. Суғд, Хатлон ва Вилояти Мухтори Кӯхистони Бадахшон ҷаъолият мекунанд.

Ҷамъияти нобиноёни Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шумораи умумии нобиноён дар Тоҷикистон 10 ҳазор нафарро ташкил медиҳад, Тибқи мод-

даи 14 Оиннома, он шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба синни 18 – солагӣ расидаанду маъҷубони гурӯҳҳои I ва II чашм мебошанд, узви ҶНТ шуда метавонанд. Аз ин рӯ, на ҳамаи шумораи дар боло омада узви ин ҷамъият мебошанд.

1. Дар гурӯҳҳои хурд аз тариқи баҳсу мунозира муайян кунед, ки ҷомеа ба гурӯҳҳои гуногуни ашхоси имконияташон маҳдуд чӣ гуна ёри расонида метавонад.

2. Оё дар бораи ҳолати рӯҳии ашхоси дорои имконоти маҳдуд иттилоъ доред?

2. МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ СОЗМОНҲОИ АШХОСИ ДОРОИ ИМКОНОТИ МАҲДУД. – Мақсад ва вазифаҳои асосии оинномавии созмонҳои ашхоси имконияташон маҳдуд ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои маъҷубон, мусоидат ба тавонбахшию солимии ҷисмонии ашхоси имконияташон маҳдуд ва ширкати самараноки онҳо дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа мебошад. Ин мақсад ва вазифаҳо дар оинномаҳои ташкилоту созмонҳои дар боло номбурда инъикос гардидаанд.

Дар моддаи 1 Оинномаи Ҷамъияти нобиноёни Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: “Ташкилоти ҷамъиятии маъҷубони Тоҷикистон, “Ҷамъияти нобиноёни Тоҷикистон... ташкилотест, ки бар асоси узвияти шаҳрвандони нобинои Ҷумҳурии Тоҷикистон – маъҷубони гурӯҳҳои I ва 2 нобиноён ташкил ёфта, барои ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳо, дастгирии иҷтимоӣ, солимӣ, муттаҳидсозӣ ва мусоидат ба таъмини имкониятҳои баробари онҳо таъсис дода шудааст.

Қадрӯ кимати инсонҳое, ки имконоташон маҳдуд аст, дар моддаи 2.1-и Оинномаи ин ташкилот хеле равшан ифода ёфтааст. Дар моддаи мазкур башардӯстӣ ва шафқат, иззату эҳтироми шаъну шарафи шахсӣ ва фикру андешаи ҳар як узви ҶНТ, роҳ надодан ба таъбири маъҷубон аз рӯйи аломатҳои синну сол, миллат, эътиқоди динӣ ва сиёсӣ, сабабҳои маъҷубӣ ҳамчун арзишҳои волеи одамият, принципҳо ва мақсаду вазифаҳои асосии фаъолияти Ҷамъият қарор гирифтааст.

Вобаста ба имконоти узв, Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди худ вазифаҳои бузург мегузорад, ки онҳо дар Оинномаи ТВҶТ хуб инъикос гардидаанд. Аҳамияти ин вазифаҳоро ба назар гирифта, тавачҷуҳи хонандагонро ба баъзе лаҳзаҳои ватанпарастии масъулияти баланди аъзои ТВҶТ дар назди ҷомеа ҷалб менамоем.

Дар кондаи умумии Оиннома омадааст, ки ташкилот:

- одамони таҷрибаи зиёд андӯхтаро ба ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии мамлакат ва пеш аз ҳама, ба тарбияи насли наврас дар рӯҳи ватандӯстӣ ва интернатсионалӣ, дӯстии халқҳо, муносибати бошуурона ба меҳнат, таълим, хизмати харбӣ, ҳушёрӣ сиёсӣ, интизом, муташаккилӣ, ҳамеша тайёр будан ба муҳофизати ватан ҷалб менамояд;

- барои ҳарчӣ пурраю оқилонатар истифода бурдани таҷриба ва дониши ветеранҳои ҷанг, меҳнат ва Қувваҳои Мусаллаҳ тадбирҳои мушаххас андешида, онҳоро ба амал мебарорад;

- барои ширкати нафақахӯрон дар фаъолияти меҳнатии мувофиқи холашон, аз ҷумла дар асоси кооперативӣ, хусусӣ ва оилавӣ, дар соҳаи хизматрасонӣ, савдо, истеҳсоли молҳои истеъмолии халқ ва маҳсулоти кишоварзӣ, дар рӯзи кори нопурраю муваққатӣ мадад мерасонад;

- дар ҳаракати шогирдтайёркунии ширкат менамояд;

- дар кори зиёд кардани истеҳсоли маҳсулот дар хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ, ривочи боғдорӣ, обҷакорӣ, занбӯри асалпарварӣ фаъолона ширкат кардани ветеранҳо, ҷалб намудани нафақахӯрон ёрӣ мерасонад;

- ба ветеранҳо дар ҷойи истиқоматашон дар бобати ба таври намунавӣ нигоҳ доштани фонди манзил, ҳавлиҳо, кабудизорҳо, сарфаю сариштақорона истифода бурдани қувваи барқ, газ, об, гармӣ кумак мерасонад;

- дар беҳтар намудани шароити манзил, хизматрасонии манзил ва тиббии нафақахӯрон, дар ташкили истироҳати онҳо, дар назорат аз болои таъмини саривақти ба онҳо додани нафақа, ёрданпулӣ ва мувофиқи қонун ба маъҷубон, иштирокчиёни ҷанг, ветеранҳои меҳнат, оилаҳои ҷанговарони ҳалокшуда додани имтиёзҳо ширкат менамояд;

- ба мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ дар кори дуруст нигоҳ доштани қабристонҳои ҷанговарон, ки ёдгориҳо, тахтасангҳо ва лавҳаҳои ёдгори, ки қорнамоиҳои ҷангӣ ва меҳнатии халқро абадӣ мегардонанд, кумак мерасонад;

- дар кори маҳфилҳо, клубҳо, хона – музейҳои шарафи ҷангӣ ва меҳнатӣ, ҳаракат барои сулҳ ва бар зидди мусаллаҳшавӣ фаъолона ширкат менамояд;

- ба ташкилотҳои миллӣ ва байналмилалӣ ветеранҳои ҷанг ва меҳнат бо мақсади мустаҳкам кардани дӯстӣ ва ҳамкории байни халқҳо кумак мерасонад;

- дар бораи фаъолияти худ ҳукумат ва аҳли ҷомеа ро хабардор мекунад.

Созмонҳои ашхоси имконоташон маҳдуд дар асоси Конститутсия ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон–қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ”, “Дар бораи ветеранҳо”, қонунҳои дигар ва оинномаҳои худ фаъолият намуда, мақсадҳои наҷиби инсондӯстию ватандориро пиёда менамоянд.

1. Дар бораи мақсад ва вазифаҳои созмонҳои ашхоси имконоташон маҳдуд маълумот диҳед

3. ҲИМОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ШАХСӢ, СИЁСӢ, ИҚТИСОДИ ВА ИҶТИМОӢИ АШХОСИ ИМКОНОТАШОН МАҲДУД. – Ашхоси дорои имконоти маҳдуд аз ҳамаи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат дода шудааст, бархӯрдоранд. Дар баробари ин, дар Конститутсияи Ҷумҳурии

Тоҷикистон оид ба ҳимояи иҷтимоии ин категорияи аҳоли, моддаи алоҳида пешбинӣ шудааст. Дар моддаи 39 омадааст, ки “Ҳар шахс дар пиронсолӣ, ҳангоми беморӣ, маъҷубӣ, гум кардани қобилияти кор, маҳрум шудан аз сарпараст ва мавридҳои дигаре, ки қонун муайян кардааст, қафолати таъмини иҷтимоӣ дорад”. Инчунин, ҳуқуқҳои шаҳрвандони имконоташон маҳдуд дар кодексҳои граждани ва меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъминоти нафақаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи ҳимояи иҷтимоии маъҷубон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, қонунҳои марбути дигар ва асноди зерқонунӣ инъикос гардидаанд.

Барои аъзои Иттиҳоди миллии маъҷубони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе Маркази ахборию ҳуқуқӣ ташкил карда шудааст,

Аъзои Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қобилияти кори доранд, аз тарафи мақомоти марбути ҳокимияти давлатии маҳаллӣ бо кор таъмин ва ҳуқуқҳои дигари иҷтимоии онҳо ҳифз карда мешаванд.

Аъзои Иттиҳоди ветеран-ҷанговарони Ҷумҳурии Тоҷикистон низ имкон доранд, ки дар меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ фаъолона ширкат кунанд. Онҳоро мақомоти марбути ҳокимияти давлатии маҳаллӣ бо кор таъмин ва ҳуқуқҳои дигари иҷтимоии онҳоро ҳифз менамоянд.

Аъзои Ҷамъияти карҳои ҚТ дар се қорхонаи шаҳри Душанбе - Муассисаи иҷтимоии тавонбахшии қарҳои № 1, Маркази илмию истеҳсолии ҷамъияти қарҳо ва Қорхонаи таълимию истеҳсолии № 5 ва Қорхонаи таълимию истеҳсолии № 2, воқеъ дар шаҳри Хучанд бо кор таъмин карда мешаванд. ҚКҚТ бо номи “Артели 1 Май” дар ноҳияи Бобоҷон Ғафурови вилояти Суғд Маркази иҷтимоию тавонбахшӣ дорад. Дар он ҳама сола шумораи зиёди қарҳо саломат ва қобилияти қории ҳудро барқарор менамоянд.

Дар байни аъзои ҚКҚТ на ҳама бо пура қар ҳастанд, як қисми онҳо қамшунаво низ мебошанд. Барои қӯдакони қамшунаво литсей-интернатҳо дар шаҳри Душанбе ва ноҳияи Рӯдакӣ фаъолият мекунанд. Ба рӯи қунин қӯдақон дар шаҳри Душанбе қари мактаби ғоибонаи № 8 ҳам боз аст, ин се таълимгоҳ тобеи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Барои аъзои Ҷамъияти нобиноёнҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор қорхонаҳои истеҳсоли қӯшода шудаанд, ки онҳо ақсарияти ин гурӯҳи иҷтимоиро бо қойи қор таъмин мекунанд. Аз қумла, Қорхонаи таълимӣ - истеҳсоли ва маркази тавонбахшии вилояти Суғд, Қорхонаи таълимӣ - истеҳсоли ва маркази тавонбахшии вилояти Хатлони воқеъ дар шаҳри Қӯлоб, қорхонаҳои таълимӣ - истеҳсоли қар қор ноҳияи шаҳри Душанбе ва қар шаҳри навоҳии Қонибодом, Исфара, Истаравшан, Рӯдакӣ, Варзоб ва баъзе қойҳои дигар фаъоланд. Онҳо қариб ҳамаи нобиноёнро ба қор таъмин менамоянд. Нобиноҳо маснуоти қарои рӯзқори мардуми Тоҷикистон ниҳоят зарурро истеҳсол менамоянд.

Барои кӯдакони нобино дар ноҳияи Ҳисор барои 60 талаба (синфҳои 1 – 1У), дар Исфара 110 хонанда (мактаби миёна), дар шаҳри Хучанд 73 талаба (аз синни томактабӣ то синфи 8) аз тариқи васоити таълимии бо алифбои брайлӣ таълифгардида асосҳои илмро меомӯзанд.

Дар ин самт раёсати Ҷамъият бо ҳазинаҳои гуногун ҳамкорӣ дорад. Алҳол аз тариқи маблағгузори Бунёди миллии иҷтимоии Тоҷикистон таълифи “китобҳои гӯё” барои синфҳои 4 - 7 ва дастурҳои методӣ барои омӯзгорони ин таълимгоҳҳо таълиф карда мешаванд.

Дар ҳифзи иҷтимоии ашхоси имконоташон маҳдуд музди меҳнат, нафақа, кӯмакпулӣ, табобат ва истироҳат мақоми калон доранд.

Дар назди Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи илмию таҳқиқотии экспертиза ва барқароркунии қобилияти қорӣ маъҷубон фаъолият мекунад. Дар назди ин муассисаи илмӣ тиббӣ, клиника - беморхонаи маъҷубон низ ҳаст, ки он дорои 60 кати беморӣ мебошад. Дар Пажӯҳишгоҳ тайи чанд соли охир оид ба тавонбахшии тиббию санитарии маъҷубони пиронсол, стратегияи рушди комплекси тавонбахшии маъҷубони пиронсол – тавонбахшии тиббӣ, тавонбахшии иҷтимоӣ ва тавонбахшии касбӣ мавриди пажӯҳиш ва баҳрабардорӣ қарор гирифтааст. Натиҷаҳои таҳқиқоти Пажӯҳишгоҳ аз сӯйи Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии Тоҷикистон ба қор бурда мешаванд

Ашхоси имконоташон маҳдуд дар дармонгоҳҳою беморхонаҳо мавриди таъхис ва табобат қарор мегиранд. Тааллуқи маъҷубонро ба ин ва ё он гурӯҳи маъҷубӣ ВТЭК муайян менамояд.

1. Дар гурӯҳи сенафарӣ, аз рӯйи маводи мавзӯ ва маводи иловагӣ созмонҳои ашхоси имконоташон маҳдудро ба аҳли синф муаррифӣ намоед.

4. ИМТИЁЗ ВА АФЗАЛИЯТҲОИ АШХОСИ ИМКОНОТАШОН МАҲДУД. – Ба ашхоси имконоташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имтиёзу афзалиятҳо дода шудаанд, ки онҳо дар қонунгузорӣ ва асноди меъёрии қорӣ инъикос гардидаанд. Ин шахрвандон аз нақлиёти мусофиркаши ҷамъиятӣ ройгон истифода мебаранд. Нафақаи худро саривақт мегиранд, Дар баробари дар нафақа будан, метавонанд фаъолияти меҳнатии худро идома диҳанд. Барои онҳо хизматрасонии коммуналӣ ройгон аст, ғайр аз истифодаи барқ ва газ, ки барои ҷуброни пули он ба нафақаи маъҷубон моҳе 15 сомонӣ ҳамроҳ карда мешавад. Ба истироҳатгоҳу фароғатгоҳҳо роҳхатҳои имтиёзнок дода мешаванд. Аксари маъҷубон дар табобати худ метавонанд аз доруи бепул ва ё бо нархи имтиёзнок истифода кунанд.

Давлат муттасил дар ҳаққи ашхоси имконоташон маҳдуд ва маҳсусан, маъҷубону ширкатдорони Ҷанги Бузурги Ватании солҳои 1941 – 1945 ғамхорӣ зоҳир менамояд. Масалан, мувофиқи фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз 24 апрели соли 2006, № 1735 “Дар бораи чораҳои тақвиятии беҳтар намудани вазъи моддии

130

ширкатдорону маъюбони Ҷанги Бузурги Ватании солҳои 1941 – 1945 ва ҳамсарони бесаробонмондаи ҷанговарони дар ин ҷанг ҳалокгардида” аз 1 майи соли 2006 ба куҳансарбозон ва маъюбони Ҷанги Бузурги Ватании солҳои 1941–1945 ва ҳамсарони бесаробонмондаи ҷанговарони дар ин ҷанг ҳалокгардида илова ба нафақаи онҳо нафақаи президентӣ муқаррар карда шуд, ки он моҳе 100 сомони ро ташкил медиҳад.

Мақомоти ҳифзи иҷтимоии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ низ аз тариқи сарчашмаю воситаҳои гуногун ба маъюбон ёрии моддӣ ва маънавӣ мерасонанд. Масалан, тибқи қарори Раиси шаҳри Душанбе дар пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қарибӣ “Кохи ветеранҳо” бунёд карда мешавад, ки он аз толор, осорхона, хуҷраҳои қорӣ, китобхона ва ҷойхона иборат хоҳад буд. Баъди ба истифода додани он ашхоси имконоташон маҳдуди Душанбешаҳр имкон пайдо менамоянд, ки истироҳат ва фароғати худро дар ин кохи муҳташами фарҳанг ҳубу сазовор гузаронанд.

Сарфи назар аз он ки алҳол дар Тоҷикистон ашхоси имконоташон маҳдуд ва пиронсол то як дараҷа ба ғамхории давлату ҷомеа фаро гирифта шудаанд, вале ин гурӯҳи иҷтимоӣ ҳанӯз ҳам мушкilotи зиёде доранд, ки бартараф кардани онҳо на танҳо вазифаи давлату ҷомеа, инчунин вазифаи ҷонии ҳар яки мо ҳам мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Ашхоси имконоташон маҳдуд чаро дар созмонҳои ҷамъиятӣ муттаҳид шудаанд?

2. Дар бораи яке аз созмонҳои ашхоси имконоташон маҳдуд нақл кунед.

3. Нишондодҳои оинномавии созмонҳои ҷамъиятии ашхоси имконоташон маҳдуд аз чӣ шаҳодат медиҳанд?

4. Оё ашхоси имконоташон маҳдуд аз рӯйи ҳадафҳои зиндагӣ фаъолият ҳамчун шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз дигарон фарқе доранд? Барои ба ин савол ҷавоб пайдо намудан шумо бо чанд нафар аз ҷунин ашхос вохӯред, суҳбат оред.

§29. ЭҲТИРОМИ ПИРОНСОЛӢ – ВАЗИФА ВА ШАЪНУ ШАРАФИ ҲАР ЯК ИНСОН

1. МАСЪАЛАИ ПИРОНСОЛӢ ДАР ҶАҲОНИ ИМРӮЗА. – Ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаи пиронсолӣ диққати лозим медиҳад. Созмони Милали Муттаҳид дар ҷандин асноди худ ин масъаларо мавриди таъкид қарор додааст. Ин созмони байналмилалӣ ҳанӯз дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар Меёреро ворид карда буд, ки мувофиқи он “Ҳар як инсон ҳамчун узви ҷамъият ба ҳифзи иҷтимоӣ ҳақ дорад” (моддаи 22). Вале дар тӯли беш аз 25 соли охир, СММ ба масъалаи ашхоси имконоташон маҳдуд, махсусан, ба масъалаи пиронсолӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир кардааст.

Санаде, ки “Принсипҳои Созмони Милали Муттаҳид нисбати пиронсолон” ном дорад ва аллакай баъзе паҳлуҳои он мавриди истифода қарор гирифтанд, маҳз ба пиронсолӣ ҳамчун масъалаи глобалии ҷаҳони муосир бахшида шудааст. Зарурат ба қабули ин санад дар он аст, ки гарчанде дар ҷандин санади ҳуқуқии СММ ва баъзе созмонҳои дигари

байналмилалӣ масъалаи ҳуқуқҳои пиронсолон баён гардидаанд, вале чузъиёти он ба мисли “Принсипҳо...” мушаххас пешниҳод нашуда буданд. Мақсад аз қабули ин санад, тавре дар оғози он омадааст, “Таъминии зиндагии пурҷӯшу хурӯши пиронсолон мебошад”.

Дар қисмати аввали санад аз ҷумла, сабабҳои асосии қабули ин ҳуҷҷати муҳими байналмилалӣ зикр шудаанд:

- барои иҷрои Нақшаи байналмилалӣ амалиёт доир ба пиршавӣ, ки онро Иҷлосияи умумиҷаҳонӣ оид ба масъалаи пиршавӣ қабул намулдааст, аз ҷониби Иҷлосияи Кулл бо Резолутсияи зери рақами 37 / 51 (1982) дастгирӣ ёфтааст;

- фарқи куллиро дар ҳолати ашхоси пиронсол на танҳо дар байни мамлакатҳо, инчунин, дар мавриди давлатҳои алоҳида ва дар байни ашхоси гуногун, ки қабули тадбирҳои гуногун дар соҳаи сиёсатро тақозо доранд, эътироф намуда;

- бо дарназардошти он ки дар ҳамаи мамлакатҳо шумораи ашхоси пиронсол торафт меафзояд ва ҳолати саломатии онҳо аз давраи замонҳои қаблӣ беҳтар аст;

- бо дарназардошти пажӯҳишҳои илмие, ки аксар тасаввуроти қолабии маъмулро дар бораи ногузирии пиршавӣ ва дар баробари пиршавӣ бадшавии аҳволи саломатӣ рад мекунанд.

Дар санад гуфта мешавад, ки пиронсолон бояд барои татбиқи ҳамаатарафаи нерӯи худ имконот дошта бошанд ва ба пиронсолон бояд имконотҳои дар соҳаи таҳсилот, фарҳанг, ҳаёти маънавӣ ва фароғат дастрас бошад.

Созмонҳои дигари байналмилалӣ минтақавӣ ва давлатҳои аъзои онҳо барои таъмини зиндагии сазовор барои пиронсолон тадбирҳои гуногунро амалӣ менамоянд. Аз ҷумлаи созмонҳои байналмилалӣ, ки барои беҳбуд бахшидан ба ҳаёти пиронсолон пайваستا кор мебарад, Созмони байналмилалӣ кор мебошад. Ин созмон барои давлатҳои узв “Тавсияҳои № 162 оид ба пиронсолон”-ро қабул кардааст, ки он соли 1980 ҳамчун ҳуҷҷати муштаракӣ аз конвенсия ва тавсияҳои конфронсҳои байналмилалӣ дар тӯли беш аз 30 сол қабулгардида ба миён омадааст.

Ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаи пиронсолӣ беш аз пеш таваҷҷуҳ зоҳир менамояд, Дар ин ҷода таҷрибаи баъзе давлатҳо намунаи ибрат аст. Метавон ҳимояи давлатии пиронсолонро дар Ҷопон мисол овард. Пиронсолон дар ин давлат зерин назорат ва ғамхорӣ ҳамаҷузъи қарордони иҷтимоӣ мебошанд. Бесабаб нест, ки алҳол дар Ҷопон шумораи пиронсолоне, ки умри зидда аз 90-сола доранд беш аз 1 миллион нафарро ташкил менамояд.

1. Дар бораи таваҷҷуҳи созмонҳои байналмилалӣ ва ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаи пиронсолӣ далелҳо биёред. Бигӯед, ки чаро баъли Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба ин масъала махсусан таваҷҷуҳи зиёд зоҳир карда мешавад?

2. ВАЗИФАҲОИ ФАРЗАНД ДАР НАЗДИ ВОЛИДОН. – Аксар меъёру пахлуҳои муносибатҳои байниҳамдигарии волидону фарзандон аз рӯйи анъанаю урфу одатҳо ва тарзи зиндагии миллии халқи тоҷик, ки аслан ахлоқианду дар тӯли қарнҳо ташаккул ёфтаанд, танзим мешаванд.

Эҳтироми фарзандон дар анъанаҳои миллии мо воқеан баёнгари он аст, ки фарзандон барои волидон муқаддасанд, зеро фарзандон идомабахши ҳаёти волидон мебошанд:

Вале сарфи назар аз арзишҳо ва меъёрҳои ахлоқии муносибатҳои волидону фарзандон, қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ ва вазифаҳои онҳоро муқаррар намудааст. Асоси ин қонунгузориро моддаи 34-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил мекунад, ки дар он омадааст: "... Падару модар барои тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили қор барои нигоҳубин ва таъмини падару модар масъуланд..."

Масъалаи танзими ҳуқуқ ва вазифаҳои волидону фарзандон дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст, вале он дар ин қонун ҳамчун уҳдадорӣ яктарафа муқаррар нашуда, ҳар ду тарафи муносибатҳои ҳуқуқӣ - волидон ва фарзандонро дар бар гирифтааст. Пахлуҳои гуногуни ҳуқуқҳои фарзандон дар моддаҳои 80 – 87 омадаанд. Уҳдадорӣ фарзандон, дар моддаҳои 88 –89 муқаррар гардидаанд. Дар моддаи 88 аз ҷумла омадааст, ки:

1. Фарзандони болиғи қобили меҳнат уҳдадоранд, ки волидони ғайри қобили меҳнати ба кумак муҳтоҷи худро нигоҳубин намоянд ва нисбат ба онҳо ғамхор бошанд. ...

5. Фарзандон аз уҳдадорӣ таъмини волидони ғайри қобили меҳнати муҳтоҷи худ озод буда метавонанд, агар суд муқаррар созад, ки волидон аз иҷрои вазифаҳои падарию модарии худ саркашӣ мекарданд.

1. Мувофиқи ахлоқи миллии халқи тоҷик фарзанд дар назди волидон чӣ вазифаю масъулияте дорад?

2. Уҳдадориҳои волидон дар назди фарзандон ва вазифаҳои фарзандон дар назди волидон чӣ робита бо ҳам доранд?

Савол ва супоришҳо:

1. Созмони Милали Муттаҳид доир ба масъалаҳои вобаста ба пиронсолӣ чӣ тадбирҳо меандешад?

2. Принсипи “Шаъну шараф” дар бораи чӣ далолат мекунад?

3. Эҳтироми пиронсолӣ ва пиронсолонро аз назари тафаккури миллии халқи тоҷик таҳлил карда, аз ҳикматҳои халқӣ далелҳо биёред.

4 Доир ба эҳтироми волидон ва фарзандон аз осори ниёкон мисолҳо оварда, онҳоро ба ҳаёти имрӯзаи ҷомеа бинайвандед.

5. Эҳтироми ашхоси имконоташон маҳдуд, пиронсолон ва волидон ба шахс ва ҷомеа чӣ медиҳад?

БОБИ 8 ҲУҚУҚИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

§30. ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН – ДАВЛАТИ СЕРМИЛЛАТ. АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

«Дар ҷаҳон як мардум аз лиҳози лаёқатмандӣ нисбат ба мардуми дигаре афзалият надорад».

(Лессинг, файласуфи олмонӣ)

МАФҲУМИ «АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ». – Ҷаҳони имрӯза воқеан ҳам бисёрфарҳанг ва сермиллат махсуб мешавад. Дар ҷаҳон беш аз 200 давлат вучуд дошта, дар онҳо ба ҳисоби умумӣ, намояндагони 8 ҳазор гурӯҳҳои этномиллӣ, ки аз ҳамдигар бо хусусиятҳои қавмӣ, забонӣ, фарҳангӣ, динӣ фарқ мекунанд, зиндагӣ доранд. Ҳазорҳо халқ, миллат ва гурӯҳҳои қавмӣ соҳибдавлат нестанд, онҳо дар ҳайати давлатҳои сермиллоте зиндагӣ мекунанд, ки дар онҳо як ё ду этнос номвар (давлатҳо ва ҷамоаҳои миллии давлатӣ бо номи онҳоянд) буда, боқӣ ҳама мақоми ақаллиятҳои миллӣ ё забонӣ доранд. Дар ҷаҳон давлате нест, ки аҳолиаш як миллат бошад, танҳо бо як забон гуфтугӯ кунад, ба як дини барои ҳама ягона эътиқод дошта бошад.

Мақоми аксарияти миллӣ ё ақаллияти миллӣ доимӣ нест ва якбора барои ҳамеша дода намешавад. Намояндагони халқи дар ягон мамлакат аксарият дар мамлакати дигаре ақаллият мешаванд. Дар соҳаҳои забон, дин ва фарҳанг низ вазъият айнан чунин аст. Муҳим будани масъалаҳои ҳуқуқ ва озодиҳои ашхоси мансуб ба ин ақаллиятҳо низ аз ҳамин маншаъ мегирад, вале ҳуди таърифи ақаллият дар ҳуқуқи байналмилалӣ аз ҷумлаи масъалаҳои баҳснок буда, як маънӣ надорад.

Дар СММ дар бораи мундариҷаи категорияҳои халқ, миллат ҳанӯз фикри ягонае вучуд надорад. Муносибат ба истилоҳи «нажод» низ қомилан тағйир ёфтааст. Ҳоло қӯшиш мекунанд, ки аз он қанораҷӯӣ кунанд, зеро олимони дар бораи асоси илмӣ надоштани мафҳуми «нажод» ба ҳулоса омадаанд. Ягон сифати ҷисмӣ ё баданӣ – ранги пӯст, таркиби хун, сермӯйӣ ва ғайра нест, ки онро танҳо ба як нажод мансуб дониста, барои одамони дигар истисно кунем. Зеро мафҳуми нажодпарастӣ, имрӯз дараҷаи нисбатан васеи оштинопазирии бар фарқи ранги пӯст, баромади авлодии миллӣ ё этникӣ асосёфта фаҳмида мешавад.

Дар навбати худ, таърифи этнос – ҷамоаи этникӣ низ ниёзманди саҳеҳият аст. Зеро мафҳуми ҷамоаи этникӣ, одатан, гурӯҳи одамоне фаҳмида мешавад, ки номи ба ин ҷамоа хосро доро мебошанд: ривоятҳои гузаштагони умумӣ; хоҳишаи таърихӣ; як ё якчанд унсурҳои фарқкунандаи фарҳанг (забон, ҷашнҳо ва ғайра); алоқамандӣ бо ҳудуди муайян; эҳсоси ягонагии умумӣ.

Ҳамин тариқ, чи дар илми имрӯза ва чи дар амалияи байналмилалӣ – ҳуқуқӣ, мафҳуми «ақаллият» низ дар мавриди истифода нисбат ба гурӯҳҳои миллӣ, забонӣ, динӣ ҳанӯз то ба охир муайян карда нашуда

дааст. Онро дар чомеашиносӣ (соцсиология), таърих, антропология, сиёсатшиносӣ ва ҳатто фанҳои гуногуни ҳуқуқӣ фарқ мекунам. Дар адабиёти илмӣ таърифе нисбатан эътирофгашта маҳсуб мешавад, Мутобиқи он, зеро мафҳуми «ақаллият» гурӯҳи шуморааш ками вазъи ҳукмронӣ надоштае фаҳмида мешавад, ки аъзои он – шахрвандони ин давлат аз нуқтаи назари этникию динӣ ё забонӣ дорои тавсифоти аз тавсифоти қисми асосии аҳоли фарқкунандаанд ва бо мақсади нигоҳдории фарҳанги худ, анъаноти худ, дини худ ё забони худ, бигузор ғайримустақим бошад ҳам, эҳсоси ҳамраъӣи зоҳир мекунам. Чунонки бисёр мутахассисон қайд мекунам, ақаллиятро аз нигоҳи иҷтимоӣ, ҳатман ақаллият ном бурдан шарт нест. Ҳангоми муайянсозии ақаллият, пеш аз ҳама, қайд кардан зарур аст, ки оё гурӯҳ дар ҳақиқат «дуҷумдараҷа» аст ва аъзои он нисбати гурӯҳи пешбар имконияти камтари ба роҳ мондани зиндагии ҳешро дорад ва ҳамчунин, гурӯҳи пешбар ақаллиятро қомилан бо худ баробар намеҳисобад.

Ба ин тариқ, барои муайянсозии ақаллияти миллии шартан ҷаҳор меъёрро ҷудо кардан мумкин аст:

Шумора – теъдоди қам нисбат ба этноси муайянкунанда. Сифат – вазъи бадтар нисбат ба ақсарият. Мавҷудияти тавсифоти ҳоси этникӣ, динӣ ё забонӣ. Эҳсоси дарқшавандаи ҳамраъӣи.

Аммо чунин меҳисобанд, ки ҳамаи таърифоти мавҷудаи ақаллият муқаммал нестанд, зеро онҳо, масалан, байни халқҳои таърихан масқун дар ҳудуди як давлат, вале нисбат ба халқи давлатдорино ташаққулдиҳанда қамтар ва гурӯҳҳои одамони аз диғар ҷо омадаю муҳоҷирин фарқ намегуздоранд.

Муносибати байналмилали–ҳуқуқӣ ба ақаллиятҳои миллии моҳияти нисбатан ба худ ҳос дорад, зеро гурӯҳи одамони дорои ҳама гуна фарқҳои назаррас ва аз ҷониби ҳама эътирофшавандаи вале шахрвандони ин мамлакат набуда, масалан, ҷун муҳоҷирини мардикор, ақаллиятҳои миллиро ташкил намедиҳанд.

Ақаллият гурӯҳест, ки ҷун қоида нисбат ба қисми диғари аҳолии давлат шумораи қамро ташкил дода, мақоми пешбарӣ надорад, аъзои он шахрвандони мамлакат буда, соҳиби тафовутҳои этникӣ, динӣ ё забоние мебошанд, ки онҳоро аз қисми асосии аҳоли ҷудо месозад.

2. МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚИ АҚАЛЛИЯТҲОИ

МИЛЛӢ ДАР ҶАҲОН. – Ҷанбаи аз ҳама асосии ҳифзи ҳуқуқи ақаллият манъи табъиз аст. Ҳамаи ҳуқуқи ақаллият, ки онҳоро баъзан ҳам ба ҳуқуқҳои инфиродӣ ва ҳам ба ҳуқуқҳои дастаҷамъона мутааллиқ медонанд, маҳз аз нигоҳи ғайритабъизӣ баррасӣ мешаванд.

Ба хотир оред, ки мафҳуми «табъиз» ҷӣ маъно дорад?

Дар ҷаҳони имрӯза мисолҳои табъиз, ҷудосозӣ ва таъқиби ақаллиятҳои миллии, мутаассифона, зиёд ва гуногунранганд. Ақнун та-

биати онҳо бештар на ба тавсифоти биологӣ чун шаклҳои пештараи наҷодпарастӣ («наҷоди сафедпӯст назар ба наҷоди сиёҳпӯст бехтар аст»), балки ба фарқҳои фарҳангӣ асос ёфтааст. Таъкиди бартар будан аксаран ба фаромӯши мебарад, вале ба ҷойи ин «осонакак» қайд мешавад, ки фарҳанг барои халқ ё омехташавии фарҳангӣ ё иҷтимоӣ ин махсусиятро зери хавф мегузорад. Эҳсоси номақбулӣ шакли зухуроти ба ҳам зич алоқамандро мисли таъбиз, бегонаситезӣ (ксенофобия), оштинопазирӣ, зиддисомӣ, наҷодпарастӣ мегирад.

Дар назди ақаллиятҳо, масалан, чунин масъалаҳои марбут ба шаклҳои гуногуни таъбиз меистанд:

- зулми фарҳангӣ; манъи омӯзиши забони модарӣ дар мактаб ё истифодаи он дар маводи ҷопӣ ё аудиовизуалӣ;

- зулми иқтисодӣ: мунтазам нодида гирифтани манфиатҳои иқтисодии ақаллиятҳо, ки метавонад дар муносибатҳои таъбизӣ ҳангоми қабул ба қор, танзими сиёсати пардохти музди меҳнат, тақсими буҷети давлатӣ ва ғайра ифода ёбад;

- зулми сиёсӣ: маҳдудиятҳо бобати ширкати ақаллиятҳо дар идоракунии давлат, дар муқоиса бо миллати номвар имконоти нобаробари дастрасӣ ба хизмати давлатӣ ва ғайра;

- зулми ҷисмонӣ: дар ҳудуди ақаллиятҳо ба таври оммавӣ ҷойгирсозии гурӯҳҳои этникии аксарият ё истилои ҳудуди ақаллият бо роҳи ба он ҷо кӯчондани аҳоли: масалан, низоъҳои мусаллаҳонаи солҳои 90-ум дар ҳудуди Югославияи собиқ ва Руанда нишон медиҳанд, ки ин метавонад ҳислати ба ном «поқсозии этникӣ» ё ҳатто геносидро гирад.

- геносид: сиёсате, ки бо мақсади пурра ё қисман nobуд сохтани гурӯҳҳои миллӣ, этникӣ, наҷодӣ ё динӣ гузаронида мешавад.

Зери мафҳуми геносид кирдорҳои бо нияти пурра ё қисман nobуд сохтани ягон гурӯҳи миллӣ, этникӣ, наҷодӣ ё динӣ фаҳмида мешавад:

а) куштани аъзои чунин гурӯҳ;

б) расонидани ҷароҳатҳои ҷиддии ҷисмонӣ ё аз ақл бегонасозии аъзои чунин гурӯҳ;

с) дидаву доништа барои ягон гурӯҳ сохтани чунин шароити зиндагӣ, ки қисман пурра ё қисман nobуд сохтани онро таъмин мекунанд;

д) тадбирҳои нешгирикунандаи тавлиди тифл дар муҳити чунин гурӯҳ;

е) зӯран таҳвил додани кӯдакон аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар.

Моддаи 2-и Конвенсия дар бораи нешгирии ҷинояти геносид ва ҷазодиҳӣ барои он.

Дигар, падида таассуб ва оштинопазирӣ (ксенофобия) аст, ки аз каллимаи юнонии дорой маънои «тарсу ваҳми хориҷӣ» аст.

Ҳарчанд мо қайд кардем, ки муҳоҷирини мардикор аз нигоҳи муносибати байналмилалӣ ба сабаби шаҳрвандони мамлакате набудан, ки он ҷо барои имрори маош омадаанд, ба категорияи ақаллиятҳо дохил намешаванд, маҳз муҳоҷирин аксар вақт қурбони падидаи ксенофобия мешаванд.

3. МОҲИЯТИ ҲУҚУҚИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ ДАР ҲУЧЧАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ.

– Албатта, ашхоси мансуб ба ақаллиятҳои миллӣ, динӣ ва ғайра ҳамаи он ҳуқуқхоеро дорост, ки дигар одамон ва шахрвандони мамлакат доранд (ҳуқуқ ба ҳаёт, ба озодӣ ва дахлнопазирии шахсӣ, ҳуқуқ ба озодии афкор, озодӣ аз шиканча ва ғулومӣ, ҳуқуқи ширкат дар ҳаёти сиёсӣ ва ғайра). Вале намоёндагони ақаллиятҳои миллӣ ҳамчунин ҳуқуқҳои махсуси худро доранд.

Рушди таърихӣ консепсияи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллиро ҷар-тан ба се марҳала ҷудо кардан мумкин аст:

Марҳалаи аввал – аз соли 1919 (низоми Версалӣ) то соли 1948, ба пайдоиши истилоҳи «ақаллиятҳои миллӣ» ҳамчун категорияи мустақил, кӯшиши эминсозии онҳо аз таъбиз ва таъмини кафолатҳои байналмила-лии риояи меъёрҳои дахлдори қарордодӣ бахшида мешавад.

Марҳалаи дуюм – аз 10 декабри соли 1948, аз лаҳзаи эълон гашта-ни Эълумияи умумии ҳуқуқи башар то даҳсолаи охири асри XX – ба кӯшиши татбиқи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ дар асоси принципи баробарӣ таъя мекунад.

Марҳалаи сеюм – аз охири асри XX то рӯзҳои мо – бо қабули якчанд санади Шӯрои амнияти Шӯрои Аврупо ва Эълумияи СММ дар бораи ҳифзи ашхоси мансуб ба ақаллиятҳои миллӣ, қавмӣ, динӣ ё забонӣ (1992) алоқаманд буда, бо эътироф ва дастгирии махсусиятҳои ақаллиятҳои миллӣ тавсиф меёбад.

Санадҳои нисбатан муҳими байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи ақаллиятҳои миллӣ: Эълумияи умумии ҳуқуқи башар (1948), Конвенсия дар бораи пешгирии геносид ва ҷазодихӣ барои он (1948), Конвенсия дар бораи барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбизи наҷодӣ (1965), Пай-мони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ (1966), Паймо-ни Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (1966), Эълумия дар бораи ҳуқуқҳои ашхоси мансуб ба ақаллиятҳои миллӣ, ё этникӣ, динӣ ва забонӣ (1992).

Дар кишварҳое, ки ақаллиятҳои этникӣ, динӣ ва забонӣ мавҷуданд, ба шахсони ба чунин ақаллиятҳо мансуб дар якҷоягӣ бо дигар аъзои ғурӯҳи худ на-бояд ҳуқуқи истифода аз фарҳанги худ, пайравӣ кардан ба дини худ ва риояи суннатҳои он, ҳамчунин истифода аз забони худ рад карда шавад.

Моддаи 27-и Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ.

Самти дигари муҳим дар ҳифзи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ ҳуҷҷатҳои сиёсӣ мебошанд, ки ба туфайли аҳамияти амалиашон дар ҳалли масъалаҳои байналмилалӣ, аслан дар сатҳи байналхалқӣ нақши меъёрии ҳуқуқиро иҷро мекунанд. Байни онҳо ҳуҷҷатҳои САҲА ва як қатор тавсияҳои Комиссари Олии САҲА оид ба масъалаҳои ақаллиятҳои миллӣ, аз ҷумла тавсияҳои Гаага нисбати ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ барои гирифтани таҳсилот (октябри соли 1966), Тавсияҳои Осло «Дар бораи ҳуқуқи ақаллиятҳои миллӣ дар соҳаи забон» (феврари соли 1998),

Тавсияҳои Лунд дар бораи ширкати самараноки ақаллиятҳои миллӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ (1999), санадҳои бахшида ба масъалаи намоёндагии ақаллиятҳо дар идораи давлат ва сохторҳои худидоракунии маҳаллӣ (2001) мавқеи махсусро ишғол менамоянд.

Санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ худ аз худ натиҷаи мусолиҳаи давлатҳо дар он соҳаҳои мебошанд, ки чун соҳаҳои проблемавӣ эътироф мешаванд. Онҳо на низоми пурарзиши ҳифзи ақаллиятҳо, балки ҳаққи ақалли ҳуқукиро таҷассум мекунанд.

4. ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ. Санади Машварат– Конфронси Копенгаген оид ба ҷенақҳои инсонӣ (1990) ва Эълонии СММ дар бораи ҳуқуқҳои ашхоси мансуб ба ақаллиятҳои миллӣ ё этникӣ, динӣ ва забонӣ (1992) байни ҳуқуқҳои ақаллиятҳо, аз ҷумла ҳуқуқ ба худмушобехсозӣ, ҳуқуқ ба махсусият, ҳуқуқ ба тафовут аз дигарон ва умуман, ҳуқуқ ба мавҷудият ва ҳифз аз омезиши иҷборӣ, ҳуқуқҳои махсуси забонӣ ва ғайраро пешбинӣ менамоянд.

Ҳуқуқи ақаллиятҳои миллӣ ба худмушобехсозӣ дар назар дорад, ки шахрванд ҳақ дорад бе ягон таъсиррасонӣ, шахсан интиҳоб намояд, ки ба ақаллияти миллӣ мансуб аст, ё не: зимнан, чунин интиҳоб ҳеҷ гуна оқибатҳои ноговор ба бор намеорад ва татбиқи ҳуқуқҳои бо чунин интиҳоб алоқаманд наметавонад, ки касро дар ҳоли ноговор гузорад.

Ҳуқуқ ба нигоҳдорӣ, ифода ва рушди махсусият маънии ифода кардани хусусиятҳои қавмӣ, фарҳангӣ, динӣ ва ғайраи худӣ (масалан, доир гардонидани маросими динӣ) ва рушди фарҳанг, забон, дин, анъанаҳо ва одатҳои ҳешро дорад. Вазифадорӣи давлат дар бобати таъмин шароити мувофиқи мусоидаткунанда ба татбиқи онҳо ва манъи таъбири ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ ба ин ҳуқуқ мувофиқат мекунад. Ҳуқуқи мазкур бо манъи омезиш ба ҷуз иродаи баръало ҳувайдои шахси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ зич алоқаманд мебошад, давлатҳо бошанд, вазифадоранд, ки ҳифзи дархостшавандаро аз омезиши иҷборӣ пешниҳод намоянд.

Ҳуқуқи забонии ақаллиятҳои миллӣ чунин маънӣ дорад, ки ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ метавонанд бе ягон шарту шароит, сарфи назар аз забони муқарраркардаи давлат, забони худро дар ҳаёти шахсӣ истифода кунанд ва ошкорову озодона, бе даҳолат ё таъйиз ному насаби худро, аз ҷумла, дар ҳуҷжатҳои расмӣ, чунон ки ин дар забони модарӣ қабул шудааст, нависанд, иттилоот паҳн кунанд, ба он дастрасӣ дошта бошанд ва ба забони модарии худ табодули иттилоот кунанд, аз ҷумла васоити ахбори омма ташкилу нашр кунанд, варақаҳо, навиштаҷот ва дигар иттилооти моҳияти хусусидоштаро ба забони модарӣ ҷойгир намоянд. Дигар ҳуқуқҳои забониро дар сурати риояи шартҳои гуногун, аз ҷумла мавҷудияти зарурат ё имконот, салоҳдиди шахсони мансабдор ва ғайра метавон татбиқ кард. Зимнан, ин шартҳо ба усулҳои баробарӣ ва ғайритаъйизӣ бояд ҷавобгӯ бошанд.

1. *Оё шумо бо ҳодисаҳои таъбиз дар заминаи миллӣ ё динӣ дучор омадаед?*
2. *Чумҳурии Тоҷикистон кадом санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқиро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон тасдиқ кардааст?*

Савол ва супоришҳо:

1. *Лутфан, мафҳуми «ақаллиятҳои миллӣ»-ро шарҳ диҳед.*
2. *«Халқи тоҷро, вақте он ба зудӣ дар худ ҳама гуна муҳолифатҳои мавҷударо фаро мегирад, бад дидан мумкин нест» (Анатол Франс, нависандаи фаронсавӣ). Чаро ин суҳанҳо имрӯз махсусан муҳиманд?*
3. *Аз таърих мисолҳо оред ва дар бораи генотсиди баъзе қавмҳо нақл кунед.*
4. *Шумо доир ба ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ кадом санадҳои байналмилалӣ медонед?*

§31. КОНВЕНСИЯИ СММ ОИД БА БАРҲАМ ДОДАНИ ТАБЪИЗИ НАЖОДӢ ВА РИОЯИ ҲУҚУҚИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

Тамаддун бояд аз рӯйи муносибат ҳуқуқи ба ақаллиятҳо арзёбӣ гардад.

Маҳатма Ганди

1. АЗ ТАЪРИХИ ҚАБУЛИ КОНВЕНСИЯИ СММ ОИД БА БАРҲАМ ДОДАНИ ТАБЪИЗИ НАЖОДӢ. МАФҲУМИ «ТАБЪИЗИ НАЖОДӢ». – Дар Эълумияи умумии ҳуқуқи башар омадааст, ки «ҳар як инсон бояд бидуни тафовуте, махсусан аз лиҳози нажод, ранги пӯст, чинсият, забон, дин, ақидаи сиёсӣ ё ақидаи дигар, асли миллӣ ё иҷтимоӣ, вазъи молӣ, хонаводагӣ, ё вазъи дигар тамоми ҳуқуқ ва озодиҳоро... дошта бошад».

Дар пешгуфтори Эълумия оид ба ҳуқуқҳои ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ ё этникӣ, динӣ ва забонӣ омадааст, ки «дастгирӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ ё қавмӣ, динӣ ва забонӣ ба эътидоли сиёсӣ ва иҷтимоӣ дар кишварҳое, ки онҳо зиндагӣ доранд, мусоидат мекунанд».

Яке аз масъалаҳои асосӣ, масъалаи таъбиз аст. Сарфи назар аз пешрафтҳои ба дастомада, фаркгузорӣ, маҳдудсозӣ, авлавият додан ба аломатҳои нажодӣ, ранги пӯст, баромади миллӣ ё қавмӣ идома дошта, ба муҳолифату ақидаҳои муҳолиф доман мезанад ва ба ин сабаб одамон ба ҳалокат мерасанд.

Иҷлосияи Кулли СММ бо дарки зарурати таъхирнопазири ин масоил соли 1965 Конвенсия дар бораи барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбизи нажодиро қабул кард, ки дар он ҷаҳор ғояи асосӣ пешбинӣ шудааст:

- ҳама гуна назарияи тафовут ё бартарии нажодӣ норавоست;
- таъбизи нажодӣ вайрон кардани ҳуқуқҳои асосии инсон аст;
- таъбизи нажодӣ на танҳо ба онҳое, ки мавриди он қарор мегиранд, балки ба онҳое, ки онро истифода мекунанд, зарар меоварад;
- ҳадафи асосии СММ бунёди ҷомеаи умумичаҳонии озод аз таъбизи нажодӣ ва сегрегатсия (ҷудо кардан ба сафедпӯстон ва сиёҳпӯстон) аст.

«Таъбири наҷодӣ» ҳама гуна фарқ, хориҷқунӣ, маҳдудсозӣ ё афзалияте-ро ифода мекунад, ки ба нишонаҳои наҷод, ранги пӯст, авлодӣ, миллий ё этникӣ асос ёфта, мақсади онҳо ё оқибати онҳо нобудсозӣ ё эътироф, истифода ё баро-бар татбиқ накардани ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон дар соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ё ҳама гуна дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад.

Қисми 1 моддаи 1 Конвенсияи байналмилалӣ оид ба барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбири наҷодӣ

Таъбири наҷодӣ бо усулҳои гуногуни фарогирандаи сиёсати ге-носид, апартеид ё сегрегатсия, ҳамчунин, миллатгарой, ки аз ҷумлаи шаклҳои аз ҳама ҷиддӣ ва хушунатомези таъбири наҷодӣ мебошанд, амалӣ мегардад.

Апартеид (apartheid – чудо зиндагӣ кардан)

– шакли аз ҳама шадиди таъбири наҷодист, ки аз ҷониби наҷодпа-растони ЧАЧ (Ҷумҳурии Африқои Ҷанубӣ) нисбат ба аҳолии таҳҷойи татбиқ шуда, онро аз ҳуқуқҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва шаҳрвандӣ то ҷудоии ҳудудӣ (сегрегатсия) дар бантустонҳо (мавзёҳои махсуси истиқоматӣ барои сиёҳпӯстон) маҳрум сохтааст.

Миллатгарой – принсипи сиёсии тасдиқкунандаи ягонагии томи сиёсӣ ва миллий. Барномаҳои миллатгароёна тавассути ассимилятсияи иҷборӣ ва ҳамчунин, дар баъзе ҳолатҳо ба берун кардан ва ҳатто кушта-ни одамони миллатҳои дигар даъват мекунанд.

Конвенсия оид ба таъбири наҷодӣ соли 1969 эътибори қонунӣ ги-рифт. Имрӯз вай аз ҷумлаи аввалин Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқи инсон аст, ки шумораи аз ҳама бештари давлатҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, тасдиқ кардааст.

2. МУНДАРИҶАИ КОНВЕНСИЯИ СММ ОИД БА РАҶЪИ ДОДАНИ ТАЪБИРИ НАҶОДӢ. Дар Конвенсия уҳдадорихои давлатҳои узв оид ба таъминсозии ҳуқуқи инсон барои ҳамаи гурӯҳҳои миллию этникӣ ва гурӯҳҳои дигар, манъи муносибатҳои таъбизӣ дар ҳамаи соҳаҳо дар сатҳи миллию маҳаллӣ, ислоҳ кардани қонунҳо ва қатъ кардани таъбири наҷодӣ дар он ҷойҳое, ки вучуд дорад ва ғайра муайян карда шудаанд. Уҳдадорихои давлатҳо иборат аст аз эҳтиром кардан, яъне вайрон накардани ҳуқуқ ва озодиҳои эътирофкардаи Кон-венсия, масъулияти ҳифз кардан, яъне фаъолона мубориза бурдан бо таъбири наҷодӣ дар ҷомеа ва Ҳимоя кардани одамон аз риоя намуда-ни ҳуқуқи онҳо ва вазифадории татбиқ кардан, ки талаб менамояд то давлатҳо бо ёрии тадбирҳои комилан мувофиқи ҳуқуқӣ, маъмурӣ, судӣ ва амалӣ барои нисбатан пурсамар амалӣ гаштани ҳуқуқҳои кафолатдо-дашуда имконот фароҳам оваранд.

Дар Конвенсия таъкид шудааст, ки ҳамаи намоёндагони миллатҳои гуногун ҳуқуқи баробар доранд: «давлатҳои аъздор уҳдадор мешаванд таъбири наҷодиро дар ҳамаи шаклҳои он манъ кунанд баробарҳуқуқии ҳар як одамро дар назди қонун сарфи назар аз тафовути наҷодӣ, ранги

пӯст, баромади миллӣ ё қавмӣ, махсусан, нисбати татбиқи ҳуқуқҳои зерин таъмин намоянд:

- ҳуқуқи баробар дар назди суд ва ҳамаи мақомоти дигари иҷроӣ адолати судӣ;
- ҳуқуқ ба амнияти шахсӣ ва ҳифз аз ҷониби давлат аз зӯроварӣ ва зарари ҷисмонӣ, ки аз тарафи ҳам ашхоси мансабдори ҳукумати ва ҳам ҳар гуна ашхос, гурӯҳҳо ё муассисаҳои алоҳида расонида мешаванд;
- ҳуқуқҳои сиёсӣ, аз ҷумла ҳуқуқи ширкат дар интиҳобот, овоз додан ва пешбарӣ кардани номзадҳои худ – дар асоси ҳуқуқи интиҳоботи умумӣ ва баробар, ҳуқуқи ширкат дар идоракунии мамлакат мисли роҳбарии қорҳои давлатӣ дар ҳамаи сатҳҳо, ҳамчунин, ҳуқуқи дастрасии баробар ба хизмати давлатӣ ва ғайра.

Конвенсия ба ҷуз уҳдадориҳо таъсиси Кумитаи барҳам додани таъбири наҷодиро пешбинӣ кардааст, ки аввалин мақомоти қарордодии СММ оид ба мониторинг (назорат) ва омӯзиши татбиқи муқаррароти Конвенсия ва дастгирии иҷроӣ Конвенсия мебошад. Низомии таъсисдодаи қори Кумита моҳиятан се амалро дар бар мегирад: ҳисоботдиҳӣ, ки барои ҳамаи давлатҳои аъздор ҳатмӣ аст; шикоятҳои давлатҳо аз ғайрироҳияти давлатҳои дигар ва ҳуқуқи петиция – шикоятҳои афрод ё гурӯҳҳои одамон, ки зери юрисдиксияи (доираи ҳуқуқи) давлатҳои аъздор ба андешаашон ҷабрдида дар натиҷаи вайрон карда шудани муқаррароти Конвенсия мебошанд.

Савол ва супоришҳо:

1. *Аҳамияти мафҳумҳои «таъбири наҷодӣ», апартеид, «сегрегатсия», «миллатгарой»-ро шарҳ диҳед.*
2. *Асоси Конвенсияи СММ оид ба барҳам додани таъбири наҷодиро кадом ғояҳо ташкил медиҳанд?*

3. РИОЯИ ҲУҚУҚИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. - Дар Тоҷикистон намояндагони халқ ва қавмҳои гуногун зиндагӣ мекунанд ва аз ин лиҳоз эътироф ва ҳифзи ҳуқуқи онҳо яке аз шартҳои муҳимми рушди демократия, таъмини эътидоли сиёсӣ ва иҷтимоист.

Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои асосии байналмилалӣ ҳуқуқро дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ тасдиқ намуда, онро ва дар сиёсати миллии худ ба роҳбарӣ мегирад.

Дар сатҳи конститусионӣ моҳияти сермиллат будани ҷумҳурии мо пешбинӣ шуда, ҳуқуқҳои махсуси ақаллиятҳои миллӣ эътироф шудаанд, дар сатҳи қонунгузорӣ ба ҳамаи гурӯҳҳои этники ҳуқуқ ба махсусиятҳои худ пешниҳод гардида, ғайриқонунӣ ва ҷинояткорона будани амалҳои зӯроварӣ нисбат ба онҳо эътироф карда шудааст ва вазифаҳои давлат оид ба барқарорсозии ҳуқуқҳои онҳо, ҷуброни зарари расонидашуда муқаррар гардидааст.

«Ҳамаи миллатҳо ва халқиятҳо, ки дар ҳудуди ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунанд, ҳақ доранд аз забони модаринашон озодона истифода кунанд».

«Халқи Тоҷикистонро сарфи назар аз тааллуқоти миллӣ шахрвандони Тоҷикистон таъкил менамоянд».

«Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, нажод, ҷинс, забон, этниқоди динӣ... ҳуқуқи озодиҳоро қафолат медиҳад».

«Таблиғот ва таълимот, ки бадинӣ ва ҳусумати иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, динӣ ва забониро бармеангезанд, манъ аст».

Аз моддаҳои 2, 6, 17, 30-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

4. МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ ДАР ҶАҲОН ВА ТАҶРИБАИ ҲАЛЛИ ОНҲО. – Дар оғози

ҳазорсолаи сеюм тамоюлҳои глобалие мушоҳида мешаванд, ки зери таъсири омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, ба вучуд омадаанд. Аз ҷумла, ҳамгироии идомадоштаи мамлакатҳои аврупоӣ, бавучудоии фазои умумиҷаҳонии иттилоотӣ, алоқамандии афзояндаи байниҳамдигарии иқтисодӣ ва баланд гардидани нақши илмро қайд кардан мумкин аст. Бо вучуди ин, кӯшишҳои муқовимат кардан ба равандҳои интернационализатсия, болоравии оштинопазирӣ ба ақаллиятҳои миллӣ баръало намоён мебошад.

Робитаҳои таърихан ташаккулёфтаи байни фарҳангҳо, муҳочират, ғанишавии тарафайни фарҳанги забонӣ хусусиятҳои табиӣ ҳаёти имрӯза мебошанд. Маҳз мубодилаи байниҳамдигарии фарҳангӣ миллатҳо ва қавмҳои имрӯзаро ташаккул додааст, робитаҳои доимии забонӣ бошанд, асоси инкишофи бисёр забонҳои дунё гардидаанд. Ҳол он ки халқҳои аз нигоҳи қавмӣ-таърихӣ гуногун бисёр вақт ба як дин мансуб мебошанд.

Ҷомеа ва давлатҳои шаклҳои идоракуниашон пешрафта механизмҳои ба ризоии ҷамъияти мусоидаткунандаро ба вучуд меоранд. Қонунгузориҳо дар бораи ақаллиятҳои миллӣ дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон дар худ қонунгузориҳои забонӣ, қонунҳо доир ба ширкати ақаллиятҳои миллиро дар ҳаёти ҷамъияти ва маориф фаро мегиранд.

Манъи таъйиз аз рӯи аломатҳои забонӣ имрӯз стандарти аз ҷониби умум эътирофшудаи қонунгузори забонист. Усулҳои дар санадҳои байналмилалӣ эълонгаштаи баробарҳуқуқӣ, ҳуқуқҳои сиёсӣ ва манъи таъйиз аз рӯи аломатҳои қавмӣ барои ширкати ақаллиятҳо дар ҳаёти сиёсӣ дар асосҳои баробар бо миллати номвар асоси муайяни ҳуқуқӣ фароҳам меорад. Аммо, чун қоида, имконоти онҳо гуногунанд ва баробарии расмӣ баробарии аслиро эҷод гарданд.

Механизмҳои ҳуқуқии таъмини ширкати ақаллиятҳо ва ҳифзи манфиатҳои онҳо метавонанд ҳам дар марҳалаи рафти интиҳобот ва ҳам дар ҳуди парламент ба вучуд оварда шаванд.

Имтиёзҳои даринтиҳобот пеш аз ҳама озодсозии ҳизбҳои ақаллиятҳои миллӣ аз иҷрои талаботе мебошанд, ки дар роҳи ҳизбҳои қамаъзо ба парламент монеа мешаванд. Чунончи, масалан, агар қонунгузори мамлакат пешбинӣ намояд, ки дар интиҳобот фақат ҳизбҳои на камтар аз 5

% шумораи умумии овозҳои интихобкунандагонро ҷамъкарда ширкат карда метавонанд, ин қоида ба ҳизбҳои муаллифи ақаллиятҳои миллӣ паҳн намегардад. Чунин амалия, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Федеролии Олмон мавҷуд аст.

Усули дигари таъмини намоёндагии ақаллиятҳои миллӣ, ки ба сабаби камшуморӣ ба порлумон ва дигар мақомоти ҳокимият дар асосҳои умумӣ ворид шуда наметавонанд, бурсияҷудоқунӣ (квота), яъне ба ҳизбҳои муаррифи ақаллиятҳои миллӣ додани ҷойҳои муайян аст. Чунончи, масалан, дар Ҳиндустони аҳолиаш беш аз миллиард нафар барои намоёндагони ҷомеаи англо-ҳиндӣ, ки ба сабаби камшумор буданашон ба парлумон пешниҳод намегарданд, ҷойҳои эҳтиётӣ ҷудо карда мешаванд.

Тадбирҳои дигари самараноки ба нармавӣ ва ҳалли масъалаҳои ақаллиятҳои миллӣ мусоидаткунанда инҳо шуда метавонанд:

- таъсиси мансаби Ваколатдор доир ба ҳуқуқҳои ақаллиятҳо;
- ташкил кардани чунин шакли иттиҳодияи ҷамъиятӣ чун мухторияти миллӣ-фарҳангӣ (ин ҷо барандаи ҳуқуқҳои миллӣ на ҳудуд, балки иттиҳоди миллӣ аст);
- дар ҷойҳои зисти сарҷамъонаи гурӯҳҳои миллӣ ва қавмӣ таъсис додани иттиҳодияҳои ҷамъиятии худидорақунӣ;
- дастгирии таъсиси вазоити ахбори умумии миллӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ ба забони модарӣ ва ғайра.

Сиёсати давлатӣ дар соҳаи ақаллиятҳои миллӣ аксаран натиҷаи созиши байни гурӯҳҳо ва манфиатҳои ҷамъиятии ҳатто гоҳе бо ҳам оштинопазир аст. Дар чунин ҳолат таъмини манъи таъбиз нисбат ба ақаллиятҳои миллӣ ва ҳама гуна ақаллиятҳои дигар барои бунёд ва нигоҳдории ҷамъияти демократӣ, бисёрфарҳанг ва сермиллат шартӣ ҳаёган муҳим ба шумор меравад.

Савол ва ҷавобҳо:

1. Дар сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ақаллиятҳои миллӣ кадом принципҳои усулҳои бунёдӣ ба ҳисоб мераванд??

2. Дар ҷаҳон чӣ гуна таҷрибаҳои ҳалли масъалаҳои ақаллиятҳои миллӣ мавҷуданд?

3. Ба даст коғазу қалам гиред ва барои худ мавзӯи таҳқиқот интихоб намоед (масалан, «Ман ба ашхоси миллати дигар чӣ гуна муносибат дорам?»). Тӯли 5-7 дақиқа сари ин масъала андеша кунед ва ҳарчиро, ки ба ёдатон меояд, нависед.

4. Дар ҷаҳон фарҳангҳо зиёданд. Агар махсусиятҳои онҳоро надонед, ҳатто бисёре кардан мумкин аст, аз ин лиҳоз, ҳатто ҷангҳо сар задаанд. Оё беҳтар нест, ки дар тамоми мамлакат як фарҳанг паҳн карда шавад? Дар ин ҳусус фикри шумо чист? Агар Шумо бо ин пешниҳод розӣ бошед, пас дар тамоми ҷаҳон кадом фарҳангро паҳн намудан мумкин аст? Ин корро чӣ тавр бояд иҷро кард? Ба ин одамон чӣ гуна муносибат мекунад?

5. Оё шумо дар миёни намоёндагони миллатҳои дигар дӯст доред? Дар бораи онҳо ба аҳли синф нақл кунед.

БОБИ 9
ҲУҚУҚИ МУҲОЧИРОНИ МЕҲНАТӢ ВА АӢЗОИ
ОИЛАИ ОНӢО

§32. КОНВЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА ҲИФЗИ
ҲУҚУҚИ МУҲОЧИРОНИ КОРӢ ВА АӢЗОИ ХОНАВОДАИ ОНӢО

1. МАФӢУМӢОИ «МУҲОЧИРАТИ КОРӢ ВА МУҲОЧИРОНИ МЕҲНАТӢ». – Муҳочирати корӢ яке аз шаклҳои муҳочирати аҳолист, ки аз дер боз маълум аст.

Имрӯз дар сайёра аз ҳар 35 нафар як нафар муҳочир байналмилалӣ ҳисобида мешавад. Миқдори одамони берун аз ҳудуди мамлакати худ зиндагидошта ба 175 млн. нафар расидааст. Муҳочирати байналмилалӣ, амалан, тамоми мамлакатҳои ҷаҳонро (он ҳоҳ давлате бошад, ки аҳолиаш ба таври оммавӣ тарки он мекунанд, ҳоҳ давлати мобайнӣ (транзит), ҳоҳ давлати қабулкунандаи муҳочирин ё ҳоҳ давлате бошад, ки ҳамаи он чизҳои дар боло зикршуда барояш хос аст) фаро мегирад. Муҳочирати байналмилалӣ қисми ҷудонопазири равандҳои ҷаҳонӣ шудан ва муҳочирати кории байналмилалӣ мебошад.

Муҳочират бинобар далелҳои иқтисодӣ падидаи ғавқулодаи қадимист. Агар ҳафт пушти ҳар қадоме аз моро амиқ омӯзем, маълум мегардад, ки қадоме аз гузаштагонамон аз қадам як ҷойи дур омадаанд. Аз замоне, ки барои кор музд (пардохт) муқаррар гардид, қанон ва мардон пайи ҷустуҷӯи кор дар кишварҳои дигар ҷойҳои азалии зисти ҳудро тарк мекарданд. Дар замони худ дар рушди ИМА муҳочирин аз Чин, Ирландия, Италия, мамлакатҳои Аврупои Шарқӣ саҳми қалон гузоштанд. Муҳочирин қариб 8 дарсади аҳолии Британияро ташкил дода, аммо 10 дарсади маҷмӯи маҳсулоти миллиро истеҳсол менамоянд. Муҳочирати корӣ ҳамеша омили муҳими пешрафт буд ва зоҳиран дар оянда низ ҷунин хоҳад буд.

Сабаби асосии аз пайи ҷустуҷӯи кор аз як кишвар ба кишвари дигар рафтани ҷойивазкунии одамон қамбизоатӣ ва қодир набудани онҳо барои таъмин намудани хонавода унвон мешавад. Ин сабабҳо на танҳо барои муҳочират аз мамлакатҳои қамбағал ба мамлакатҳои сарватманд хосанд.

Ба ин тариқ, ҷойивазкунии одамон аз як мамлақати рӯ ба рушд ба мамлақати дигари рӯ ба рушд, ки дар он дурнамои кор беҳтар аст, низ ба сабаби қамбизоатист. Одамон метавонанд аз қанҷҳо ва низоъҳои шаҳрвандӣ гурезанд ва ё ҳатто кишвари ҳудро бо хоҳиши дидани ҷаҳон, наздикшудан ба тамаддунҳои дигар ё ҳамроҳшавӣ бо ҳешовандон тарк кунанд, аммо сабабҳои ҷустуҷӯи кор дар кишвари бегона тарки мамлақати худ қардани муҳочир ҳар ҳел бошад ҳам, ҳамаи ин омилҳо бо мафҳуми муҳочирати байналмилалӣ (берунии) корӣ фаро гирифта мешаванд.

Муҳоҷирати корӣ (ё онро ба таври дигар муҳоҷирати корӣ ё захираҳои меҳнатӣ низ меноманд) – муҳоҷирати аҳоли аз як мамлакат ба мамлакати дигар бо мақсади пайдо намудани ҷойи кор (муҳоҷирати байналмилалӣ меҳнатӣ), ё аз як минтақаи мамлакат ба дигараш (муҳоҷирати меҳнатии дохилӣ) ба сабабҳои моҳияти иқтисодидошта ва ғайра мебошад.

Муҳоҷират, аз ҷумла муҳоҷирати корӣ, вобаста ба дарозии муҳлати ҷойивазкунӣ ба муҳоҷирати бебозгашт (иваз кардани ҷойи доимии истиқомат), муваққатӣ (ҷойивазкунӣ ба муҳлати маҳдуд) ва мавсимӣ (ҷойивазкунӣ дар давраҳои муайяни сол) ҷудо мешавад. Ба ҷуз ин, боз ба ном муҳоҷиратҳои раққосакиро (рафтани мунтазам ба ҷойи кор ё ҷойи таҳсил берун аз мавзеи аҳолинишини худ) ҷудо мекунад.

2. МАСЪАЛАҲОИ ВОБАСТА БА РИОЯ НАШУДАНИ ҲУҚУҚИ МУҲОҶИРОНИ МЕҲНАТӢ ДАР СОЛҲОИ МУҲОҶИРАТ ДАР ҶАҲОН.

Ҳукуматҳо кайҳо дарк карданд, ки ҳаракати одамон аз мамлакатҳои камбағалу нообод ба кишварҳои ганиву мутараққӣ чун қорӣ гаштани об аз боло ба поён чизи ногузир аст. Агар ҷоришавии об қувваи табиат бошад, муҳоҷират қувваи таърих мебошад. Гирифтани пеши ин раванд номумкин аст ва зиёда аз он нафъе надорад. Нобаробарии демографии ҷаҳон ба норасоии қувваи корӣ дар як қисми кишварҳо ва аз ҳад зиёд будани нерӯи кор дар қисми дигари мамлакатҳо сабаб мешавад. Бинобар ин, барои давлатҳо масъалаи асосӣ на ҷӣ тавр боздоштани муҳоҷират, балки ҷӣ навъ пурсамар идора карда тавонистани он мебошад. Бо ин мақсад, дар ҳар мамлакат, сиёсати муҳоҷират таҳия мегардад, ки масъалаҳои аз мамлакат берун рафтани ва ба он омадани, гирифтани шаходатнома барои зиндагӣ, иҷозати кор, шароити қору маишати шаҳрвандони хориҷӣ, имконпазирии ҳуқуқи шаҳрвандӣ гирифтани онҳо ва ғайраро танзим мекунад.

Шомил сохтани муҳоҷирин ба гурӯҳи иҷтимоии ба ҳимоя эҳтиёҷманди аҳоли бо сабаби омилҳои зикршуда сурат мегирад.

Оё дар байни наздикон ё ошноёни шумо афроде ҳаст, ки онҳоро муҳоҷири корӣ номидан мумкин бошад? Оё онҳо вақти қору дар хориҷ бо ягон ҳел душворие дучор шудаанд? Шумо дар ин ҳусус ҷӣ медонед?

3. АЗ ТАЪРИХИ ПАЙДОИШ ВА МАФҲУМҲОИ АСОСИИ КОНВЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР БОРАИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ МУҲОҶИРОНИ МЕҲНАТӢ ВА АЪЗОИ ХОНАВОДАИ ОНҲО.

– Дар ибтидои солҳои ҳафтодуми асри гузашта масъалаи хариду фурӯши ғайриқонунии қувваи қорӣ боиси дар Созмони Милали Муттаҳид муҳокима гардидани масъалаи ҳуқуқҳои муҳоҷирони қорӣ шуд. Соли 1972 Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ (ЭКОСОС) ба сабаби ҳамлу нақли муташаккилонаи ғайриқонунии қоргарон аз як қатор мамлакатҳои Африқо ба Аврупо ва истисмори онҳо дар шароити мушобех ба ғуломию бандагӣ бонги изтироб зад. Худи ҳамон сол Иҷлосияи Қулл таъйизро нисбат ба қоргарони хориҷӣ маҳкум карда,

аз ҳукуматҳо даъват ба амал овард, ки ба чунин вазъ хотима бахшанд ва шароити бо қор таъмин қардани муҳоҷирони қориро беҳтар созанд.

Шурӯъ аз ин таърих, масъалаи ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатӣ дар рӯзномаи қори СММ доимӣ гашта, асосан дар ду ҷабҳа баррасӣ мегардад: ҳамлу нақли ғайриқонунӣ ва хариду фурӯши қувваи қорӣ ва муносибати таъбизомез бо муҳоҷирони меҳнатӣ. Дар доираи мақомоти гуногуни ин созмон таҳқиқоту семинарҳо ва конфронсҳо гузаронида шуда, дар онҳо масъалаҳои мазкур мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Соли 1978 дар Конфронси умумиҷаҳонӣ оид ба мубориза бар зидди наҷодпарастӣ ва дертар аз ҷониби Иҷлосияи Қулли СММ оид ба таҳияи Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои муҳоҷирони қорӣ тавсияҳо баён гардиданд. Бо ин мақсад, соли 1980, гурӯҳи қорӣ барои ширкати ҳамаи давлатҳои узви СММ ва мақомоти созмонҳои байналмилалӣ (Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон, Ташкилоти байналмилалӣ меҳнати, ЮНЕСКО, Созмони умумиҷаҳонии тандурустӣ) таъсис ёфт, ки муддати 10 сол бар сари лоиҳаи Конвенсия қор қард.

Соли 1990 Иҷлосияи Қулли СММ Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи ҳифзи ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳоро қабул қард, ки барои давлатҳои аъзодор қувваи ҳатмии ҳуқуқӣ дорад. 1 июли соли 2003 Конвенсия баъди тасдиқ шудан аз ҷониби бист давлат қувваи амал пайдо қард. Маънии асосии Конвенсия аз он иборат аст, ки тибқи муқаррароти он ашхоси муҳоҷирони меҳнатӣ шинохташуда, сарфи назар аз мақоми ҳуқуқӣ (қонунӣ ё ғайриқонунӣ), имкон аз ҳуқуқҳои инсонии худ истифода намудан пайдо мекунад. Бо дарназардошти ин далел, ки муҳоҷират аксар вақт боиси пайдошавии мушкilotи ҷиддӣ барои аъзои оилаи муҳоҷирин ва ҳуди онҳо, алаҳусус ба сабаби ҷудоии аъзои оила мегардад, Конвенсия татбиқи ҳуқуқҳои на танҳо муҳоҷирон, балки аъзои оилаҳои онҳоро низ пешбинӣ менамояд.

«Истилоҳи «қорғари муҳоҷир» шахсоро ифода мекунад, ки бо фаъолияти муздноқ дар давлате қор хоҳад қард, қор қарда истодааст ё қор қардааст, ки шахрванди он намебошад».

Банди 1 моддаи 2

«...истилоҳи «аъзои оила» ашхосоро дар назар дорад, ки бо қорғарони муҳоҷир дар ақди никоҳанд ё бо онҳо муносибатҳои доранд, ки мувофиқи ҳуқуқи татбиқшаванда баробари ақди никоҳ аст, ҳамчунин, қӯдакони дар парасториш онҳо қарордошта ва дигар ашхосе, ки мутобиқи қонунгузориш татбиқшаванда ё созишномаҳои дуҷонибаю бисёрҷонибаи байни давлатҳои дахлдор чун аъзои оила эътироф мешаванд».

Моддаи 4 Конвенсияи байналмилалӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирини қорӣ ва аъзои оилаҳои онҳо

Конвенсия байни муҳоҷирони корӣ гурӯҳҳои гуногунро ҷудо кардааст: «коргарони наздисарҳадӣ», ки дар давлати ҳамсоя зиндагӣ карда, ба он одатан ҳар рӯз, ё ҳадди ақал як бор дар як ҳафта бармегарданд; «коргарони мавсимӣ», ки қорашон аз рӯйи ҳислати худ ба шароити мавсимӣ вобаста буда, танҳо дар давоми як қисми сол иҷро карда мешавад; «баҳрнавардон» – кироагирифташудагон барои кор дар киштии дар давлате ба қайд гирифташуда, ки онҳо шаҳрванди он давлат нестанд ва ғайра. Дар айни замон дар конвенсия гурӯҳҳои коргароне нишон дода шудаанд, ки ин санад ба онҳо дахл надорад. Инҳо, масалан, қормандони созмонҳои байналмилалӣ, маблағгузорони (инвесторҳои) қоричӣ; қурезаҳо ва ашҳоси бетабаа (агар қонунҳои миллӣ қизи дигарро пешбинӣ накарда бошанд); қонандагон, қоромӯзон ва баъзе қатарияҳои дигар мебошанд.

Конвенсия ҳамчунин, мафҳумҳои зеринро муқаррар кардааст: «**давлати асли баромад**» – давлате, ки шахси дахлдор шаҳрванди он мебошад; «**давлати қори қироа**» – давлате, ки дар он вобаста ба воқеаи мушаххас қоргари муҳоҷир бо фаъолияти бамузд машғул мешавад, машғул аст ё машғул шудааст; «**давлати транзит**» (қобайнӣ) – ҳама гуна давлате, ки қоргари муҳоҷир ҳангоми рафтани ба қори қироа ба давлати дигар ва аз он ҷо баргаштани ба воқитаи он давлат мегузарад. Муҳим будани қироаи ҳуқуқҳои муҳоҷирони қорӣ дар ҳамаи давраҳои муҳоҷират, ки омодагӣ ба муҳоҷират қанӯз дар кишвари худ, ҳаракат, роҳ аз қумла, шояд тавассути мамлақати транзит, мутобиқшавӣ, пайдо қардани қойи қор, раванди фаъолияти қорӣ дар давлати қори қироа ва ғайраро фаро мегирад, бо қамин таъқид мешавад.

4. МУНДАРИҚАИ КОНВЕНСИЯ ДАР БОРАИ ҚИФЗИ ҚУҚУҚҚОИ ҚАМАИ МУҚОҚИРОНИ МЕҚНАТИ ВА АЪЗОИ ҚОНАВОДАИ ОНҚО. – Қринсипи асосии Конвенсия – аз қониби давлатҳои узв эҳтиром шудани ҳуқуқи муҳоҷирон ва таъмини онҳо дар асоси барқурди ғайри таъйизомез, «яъне бе ҳеҷ гуна фарқгузори нисбати қинс, нақод, ранги қӯст, забон, дин, эътиқод, ақидаҳои сиёсӣ ва ё ақидаҳои дигар, баромади миллӣ, этникӣ, иҷтимоӣ, шаҳрвандӣ, синну сол, вазъи иқтисодӣ, амволӣ, оилавӣ ва табақавӣ ё ҳама гуна тафовутгузориҳои дигар» мебошад. Ва дигар ҳолати муҳим дар Конвенсия махсус қайд шудани нуқтаест, ки амали он ба ҳамаи муҳоҷирон, қи қонунӣ ва қи ғайриқонунӣ ва аъзои оилаҳои онҳо (қи ҳуҷқат ё мақоми доимӣ доранд, яъне соҳиби рухсатномаи ворид шудани, омадани ва фаъолияти бамузди дар давлати қори қироа мебошанд, ё қунин қор надоранд) дахл дорад.

Қисми 3 Конвенсия, ки дар он ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирони қорӣ ва аъзои оилаҳои онҳо номбар меқардад, аз ҳақи ҳаракату қойивазқунии озодона шурӯъ мешавад, зеро ҳаёти муҳоҷир дар кишвари бегона аз татқиқи қамин ҳуқуқ оғоз меёбад. Дар Конвенсия ҳамаи ҳуқуқҳои асосии

инсон, ки шумо аллакай медонед, номбар гардидаанд. Ҳоло мо фақат баъзе аз онҳоро хотиррасон мекунем: ҳуқуқ ба ҳаёт, манъи истифодаи шиканча, ё муносибатҳои бераҳмона, ғайринсонӣ ё таҳқиқкунандаи шаъну эътибор ё ҷазодихӣ; манъи ғуломию асорат, ҷалбсозӣ ба кори маҷбурӣ ё хатмӣ, озодии эътиқод ва ифодаи фикри худ, ҳуқуқи даҳолат накардан ба ҳаёти шахсӣ ва оилавӣ, ҳуқуқ ба адолати мунсифона ва ғайра.

Дар Конвенсия ҳуқуқи муҳоҷирони корӣ ва аъзои хонаводаи онҳо ба ҳимоя ва кумак аз ҷониби консулгарӣҳо ва намояндагӣҳои дипломатии кишвари худ ва муқаррарот дар хусуси он ки чораҳои дастаҷамъонаи берун кардан аз марзи мамлакат ба онҳо дахл надорад, махсус таъкид шудааст. Ҳар як ҳодисаи берун кардан аз марзи мамлакат бояд ба тартиби инфиродӣ баррасӣ ва ҳал гардад. Муқаррароти дигар бар зидди таъйиз нисбат ба муҳоҷирони корӣ дар масъалаҳои муқофотонӣ, шароити дигари кор ва шуғл, аз ҷумла вақти кор, истироҳати ҳарҳафтаина ва ғайра дар муқоиса бо шахрвандони давлати қордеҳ мебошад.

Дар Конвенсия ҳамҷунин ҳуқуқҳои муҳоҷирон дар бобати баъди анҷоми кор фиристодани маблағҳои кор ва интиқоли амволу ашёи шахсӣ пешбинӣ гардидаанд.

Конвенсия ҳуқуқҳои марбут ба киро кардани муҳоҷирони меҳнатӣ ва бозгашти онҳоро ба давлати аслии худ муқаррар менамояд. Дар он ҳамҷунин чораҳои зарурии андешидашаванда бобати роҳ надодан ба муҳоҷирати ғайриқонунӣ ё пинҳонӣ муфассал зикр гаштаанд. Аз ҷумла, чораҳои нигаронидашуда бар зидди паҳн кардани маълумоти фиребанда; чорабиниҳо оид ба ошкорсозӣ ва роҳ надодан ба будубоши ғайриқонунӣ ё пинҳонӣ; чорабиниҳо оид ба қабули қарорҳои пурсамар бар зидди ашхос ва гурӯҳҳои, ки ба ташкил ё миёнравии амалисозии муҳоҷирати ғайриқонунӣ ё пинҳонӣ ва истифодаи зӯроварӣ нисбат ба муҳоҷирони меҳнатӣ, таҳдидҳо ва тарсонидани онҳо машғуланд, дохил мешаванд.

Дар қисми 6 Конвенсия аз ҷониби давлатҳои аъзо қабул гардидани як қатор уҳдадорӣҳо бо мақсади кумак ба фароҳам овардани **«шароити муътадил, мунсифона, инсонпарварона, ва қонунӣ»** барои муҳоҷирони байналмилалӣ ва аъзои оилаҳои онҳо дар назар дошта шудаанд. Ин уҳдадорӣҳо таҳияву татбиқи сиёсати оид ба муҳоҷират; мубодилаи иттилоот бо дигар давлатҳои аъзо; ба кироёкунандагон, қоргаронашон ва ташкилотҳои онҳо пешниҳод кардани маълумот доир ба сиёсат, қонун ва қоидаҳо ва расонидани кумак ба муҳоҷирони корӣ ва аъзои оилаи онҳоро пешбинӣ менамоянд.

Дар моддаи 72 Конвенсия ташкил кардани мақомоти назорат, мушоҳида ва истифодаи Конвенсия – **Кумитаи ҳифзи ҳуқуқи ҳамаи қоргарони муҳоҷир** пешбинӣ гардидааст. Аъзои кумита ҷуноне тахмин ме-
равад, бояд аз 14 нафар иборат бошанд, ба муҳлати чор сол интихоб

гардида, вазифаҳояшонро ҳамчун вазифаҳои шахсии худ ба ҷо меоранд. Кумита се тартиби назоратиро пешбинӣ менамояд:

Шунидани маърузаҳои давлатҳои узв дар бораи ҷораҳои андешида доир ба амалисозии Конвенсия, проблемаҳои татбиқи он ва иттилоот дар бораи равандҳои муҳоҷиратӣ дар муддати як соли баъди ҳамроҳшавии давлат ба Конвенсия ва минбаъд ҳар 5 сол. Баъди баррасии маърузаҳои Кумита ба давлати узв эрод ва тавсияи худро ирсол медорад;

Аз ҷониби Кумита баррасӣ шудани шикоятҳои байнидавлатӣ оид ба ҳодисаҳои вайрон кардани муқаррароти Конвенсия. Ин танҳо вақте имконпазир аст, ки агар давлат тибқи моддаи 76 дар бораи эътироф кардани салоҳияти Кумита оид ба ин масъала изҳороти махсус пахш намояд;

Давлати узв ҳамчунин метавонад тибқи моддаи 77 Конвенсия дар бораи эътироф намудани салоҳияти Кумитаи баррасии шикоятҳои инфиродии марбут бо ҳуқуқвайронкунӣ, изҳорот диҳад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2003 узви Конвенсия дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирини корӣ ва аъзои оилаҳои онҳо мебошад. Соли 2006 Тоҷикистон ҳамчунин, ба ду конвенсияи Созмони байналмилалӣ кор дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои муҳоҷирони корӣ – Конвенсияи № 97 дар бораи муҳоҷирони меҳнатӣ ва Конвенсияи № 143 дар бораи муҳоҷирони корӣ (муқаррароти иловагӣ), ки аз муқаррароти муҳим дар бораи ҳуқуқҳои корӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодии муҳоҷирон иборат аст, ҳамроҳ шуд.

Савол ва супоришҳо:

1. *Киро «муҳоҷири корӣ» номидан мумкин аст?*
2. *Ҳифзи ҳуқуқҳои муҳоҷирини корӣ дар кадом санадҳои байналмилалӣ меёриш-ҳуқуқӣ инъикос ёфтаанд?*
3. *Тибқи Конвенсия дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирини корӣ ва аъзои хонаводаи онҳо муҳоҷирони меҳнатӣ чӣ гуна ҳуқуқ ва вазифаҳо доранд?*
4. *Нақши Кумитаи СММ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирини корӣ чӣ гуна аст? Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди Кумитаи мазкур чӣ гуна уҳдадориҳо дорад?*
5. *Хонандагон дар синф ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: як гурӯҳ муҳоҷирони корӣ аст, ки ба давлати дигар мераванд; гурӯҳи дигар – муҳоҷироне, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъмини маишати хонаводаҳои худ омадаанд. Ҳар ду гурӯҳ масъала ва хавфу хатарҳои эҳтимолӣ, ки метавонанд бо онҳо дучор шаванд, муҳокима мекунанд. Онҳо бояд ҳамчунин номгӯи ҳуқуқҳоеро мураттаб созанд, ки амалисозии онҳо барои ҳар ду гурӯҳ басо муҳим мебошанд.*

БОБИ 10.

ҲУҚУҚИ ГУРЕЗАҲО ВА МУҲОЧИРОНИ ИЧБОРӢ

§33. ГУРЕЗАҲО ВА МУҲОЧИРОНИ ИЧБОРӢ ҲАМЧУН ГУРӮҲҲОИ ИЧТИМОИИ ЭҶТИЁҶМАНД БА ҲИМОЯ

1. МОҲИЯТ ВА МАФҲУМИ “ГУРЕЗА” ВА “МУҲОЧИРОНИ ИЧБОРӢ”.

Бо сабабҳои гуногуни дохилидавлатӣ ва байналмилалӣ, гурӯҳи махсуси одамон вучуд доранд, ки бо истилоҳи “гурезаҳо” ном бурда мешаванд.

Гуреца кист?

Гуреца – шахсе мебошад, ки шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон нест ва дар ин ҷо бо сабабе ҳузур дорад, ки аз рӯйи нишонаҳои наҷодӣ, динӣ, шахрвандӣ, миллат, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаҳои сиёсӣ дар давлате, ки шахрвандаш мебошад, ба ӯ хатари марг таҳдид мекунад, аз пуштибонии ин давлат истифода бурда наметавонад ё намероҳад, ё ки табиияти муайян надорад ва дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бо чунин сабабҳо ҳузур дошта, бо дарназардошти ҳамин хатар ба давлати ҷойи истиқомати доимии худ баргашта наметавонад ва ё намероҳад.

*Моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон
“Дар бораи муҳоҷират”*

Аз нишондодҳои боло бармеояд, ки барои гуреца эътироф шудани шахрванд (шахси хориҷӣ) мавҷудияти омилҳои зерин заруранд:

1. Ба шахс хатари таъқиб шудан таҳдид мекунад.
2. Шахсе, ки дар баробари таҳдид қарор дорад, ба наҷод, миллат, табаа, дин ва гурӯҳи муайяни дигари иҷтимоӣ тааллуқ дорад.
3. Дар натиҷаи ҳолатҳои зикршуда наметавонад ва ё намероҳад ба ватани худ баргардад.

Аз рӯйи вазъи воқеии худ муҳоҷирони иҷборӣ ба гурецагон шабоҳат доранд.

Мо киро “муҳоҷири иҷборӣ” меномем?

Муҳоҷирони иҷборӣ шахсоне ба ҳисоб мераванд, ки шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, маҷбур шудаанд, ки бо сабаби ба муқобили онҳо зӯрӣ ва таъқибот ба қор бурда шудан, ё ки хатари воқеии ба таъқибот гирифтор шудан на танҳо ба ӯ, инчунин, ба аъзои оилаи ӯ аз рӯйи нишонаҳои наҷодӣ, мансубияти миллӣ, эътиқоди динӣ, забон, ақидаҳои сиёсӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ таҳдид қардан ҷойи истиқомати муқимии худро тарк карда, ба қаламрави давлати дигар рафтаанд, инчунин, агар дар мавриди дар байни ба амал омадани зӯроварӣ ё таъқибот ва дар ҳолати ба миён омадани низоъҳои ҷарбӣ ва байнимиллӣ таҳдид намудани хатари воқеии таъқибот робита вучуд дошта бошад.

*Моддаи 1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон
“Дар бораи муҳоҷират”*

Аз ин бармеояд, ки муҳоҷирони иҷборӣ шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон буда:

- дар қаламрави давлати дигар доимӣ сукунат доранд;
- ҷойи истиқомати худро бо сабабҳои нисбати онҳо ба кор бурда шудани зӯроварӣ, таҳдиди воқеии дар оянда ҳам ба таъқиб гирифтормашавии ҷи худ ва ҷи аъзои оилаи худ, ба кор бурда шудани зӯроварию таҳдид аз рӯйи мансубият ба наҷод ё миллат, забон ё дин, ақидаҳои сиёсӣ ё гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ва ғайра тарк кардаанд.

3. Ба онҳо васоити ҳуқуқӣ ва иҷтимоии ҳимоя дастрас нест, аз ин рӯ, ба ёрии дахлдор эҳтиёҷ доранд.

4. Барои ба вуҷуд омадани ин гурӯҳҳои шаҳрвандон чунин ҳолатҳо сабаб мешаванд: барои гурезагон ҳатари гирифтори таъқибот шудан дар давлати мансубияти шаҳрвандӣ аз рӯйи нишонаҳои муайян, барои муҳоҷирони иҷборӣ дар натиҷаи зӯроварӣ ва таъқибот ё ҳатари воқеии чунин таҳдид ва таҳминан аз рӯйи ҳуди ҳамон нишонаҳое, ки ба гурезаҳо дар мамлакати истиқомат мувоҷеҳ мешаванд.

Қадам тартиби додани мақоми гуреза ва муҳоҷири иҷборӣ вуҷуд дорад?

2. ТАРТИБИ ГИРИФТАНИ МАҚОМИ ГУРЕЗА ВА МУҲОҶИРИ ИҶБОРӢ. Шаҳрванде, ки ҳамчун гуреза хоҳиши ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омаданро дорад, метавонад аз ду имконият истифода барад:

1. Дар мавриде, ки дар мамлакати худ ҳузур дорад, метавонад ба муассисаи дипломатӣ ва ё консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар мамлакати ҳузури ӯ мавҷуд аст, дар бораи додани мақоми гуреза дархост пешниҳод намояд.

2. Агар шахс аллакай ғайриқонунӣ сарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистонро убур карда бошад, ба мақомоти давлатӣ доир ба муҳоҷират муроҷиат мекунад. Ба шахсе, ки дархосташ ба қайд гирифта шудааст, шаҳодатномаи муваққатӣ дода мешавад, он ҳуҷҷатест, ки шахсияти ин касро муайян месозад.

Дар тӯли баррасии дархост доир ба ҳамчун гуреза эътироф карда шудани ӯ ва аъзои оилаи ӯ, ба шахс чунин ҳуқуқҳо дода мешавад: гирифтани маълумот доир ба ҳуқуқ ва вазифаҳои худ, зиндагӣ дар ҷойҳои истиқомати муваққатӣ, гирифтани ёрии тиббии фаврӣ, гирифтани таҳсилоти ибтидоӣ ва миёна, ҷубронпулӣ, пешниҳоди ариза дар бораи қатъ кардани баррасии дархост.

Дар баробари ин шахс аз ҷумла чунин вазифаҳоро иҷро мекунад: риояи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди дигари ҳуқуқӣ; ба ҷойи истиқомати муваққатӣ баъд аз гирифтани роҳат рафтан; аз ташхиси ҳатмии тиббӣ гузаштан; ба мақомоти давлатӣ пешниҳод намудани маълумоти воқеӣ барои баррасӣ ва қабули қарор оид ба дархост; додани маълумот дар бораи шарҳи ҳол ва ҷойи истиқомат.

Гурезаҳо ҳамчун шаҳрвандони хориҷӣ, тибқи моддаи 16 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҳамон ҳуқуқу озодиҳое истифода

мебаранд, ки шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мебаранд, онҳо вазифаю масъулиятҳои баробар доранд, ба ҷуз ҳолатҳои, ки дар қонунҳо пешбинӣ шудаанд.

Тартиби ба даст овардани мақоми муҳоҷири иҷборӣ аз он иборат аст, ки шахс ба мақомоти ба ин қор ваколатдор бо дархост дар бораи муҳоҷири иҷборӣ эътироф кардани ӯ муроҷиат менамояд. Мақоми ваколатдор дархостро дар бораи эътироф намудани муҳоҷири иҷборӣ дар муддати 30 рӯз баррасӣ намуда, дар бораи муҳоҷири иҷборӣ эътироф кардани шахс қарор қабул мекунад. Ба шахсе, ки муҳоҷири иҷборӣ эътироф гардидааст, шаҳодатнома дода мешавад.

То ҳалли масъала дар бораи эътирофи муҳоҷири иҷборӣ шахсе, ки бо дархост муроҷиат кардааст ва дар давраи баррасии дархост дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон сукунат дорад, аз ҳамаи ҳуқуқҳо барҳӯрдор аст.

Доир ба ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ кадом стандартҳои байналмилалӣ вуҷуд доранд?

3. СТАНДАРТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ГУРЕЗАҲО ВА МУҲОҶИРОНИ ИҶБОРӢ. Соли 1921 бо мақсади таъсиси маркази танзими ҳамоҳангсозии ҷидду ҷаҳд барои расонидани ёрӣ, Лигаи Миллатҳо мансаби махсус – Комиссари Олӣ оид ба қорҳои Гурезаҳо ташкил кард. Баъдан тадбирҳои муайян доир ба ҳимояи гурезаҳо пешбинӣ шуданд: муайян намудани мақоми шахсии онҳо, ба қор таъмин намудан, пуштибонии гурезаҳо барои пешгирӣ аз ихроҷи ғайриқонунии онҳо аз кишвар ва ғайра.

Соли 1945 ба ҷойи Лигаи Миллатҳо, Созмони Милали Муттаҳид таъсис гардид, ки он ғамхорӣ дар ҳақи гурезаҳоро масъалаи умумиҷаҳонӣ эълон кард. Соли 1946 дар Иҷлосияи Якуми Кулли СММ резолютсияи махсус қабул карда шуд, ки он асоси фаъолияти СММ оид ба дастгирии гурезаҳо гардид. Дар як вақт мақомоти махсус – Созмони Байналмилалӣ доир ба Гурезаҳо (СБГ) таъсис дода шуд, ки ваколатҳои он аз таъмини ҳимояи ҳамон гурӯҳҳои гурезаҳое, ки дар натиҷаи Ҷанги дуҷониба ҷаҳонӣ ба миён омадаанд, иборат буд.

Соли 1951 Созмони Байналмилалӣ оид ба Гурезаҳо ба Идораи Комиссариати Олии Созмони Милали Муттаҳид оид ба Гурезаҳо табдили ном кард.

Самтҳои асосии фаъолияти Идораи Комиссари Олии СММ оид ба Гурезаҳо (ИКОГ) доир ба татбиқ ва ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо:

1. Мусоидат ба мақомоти давлатҳо дар пайвастании онҳо ба конвенсия ва қарордодҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ доир ба гурезаҳо ва ҷиояи ҳуқуқи онҳо.

2. Мусоидат дар додани паноҳгоҳ.

3. Таъмини баррасии бегаразонаи дархостҳо дар бораи додани паноҳгоҳ ва ҳимояи гурезаҳо дар давраи баррасии дархостҳои онҳо.

4. Таъмини мурочиат ба гурезаҳо мутобиқи меъёрҳои байналмилалӣ эътирофшуда ва мақоми дахлдор гирифтани онҳо.

5. Расонидани ёрӣ ба гурезаҳо дар ихтиёран ба ватани худ баргаштан ё гирифтани мақоми шахрвандӣ дар мамлакати сукунат.

6. Таъмин амнияти шахсии гурезаҳо, махсусан амнияти онҳо аз ҳучуми мусаллаҳона ва ҳодисаҳои дигари зӯрварӣ.

7. Мусоидат дар бо ҳам пайвастанӣ аҳли оилаи гурезагон.

8. Расонидани ёрӣ дар барқарор намудани табиат ва ҳуқуқҳои дигар ба шахсоне, ки ба ҳонаҳои худ бармегарданд ва ташкили назорат риояи афв, кафолат ва уҳдадорӣ, ки дар асоси онҳо ба ҳонаҳояшон баргаштани гурезаҳо имконпазир гардад.

Шахси амалдоре, ки ба идораи қорҳои ИКОГ машғул аст, Комиссари Олии СММ оид ба Гурезаҳо мебошад. Комиссари Олӣ аз тарафи Иҷлосияи Кулли СММ ба муҳлати се сол интиҳоб мешавад.

Мутобиқи Оинномаи ИКОГ Комиссари Олӣ ба қарордодҳои таъмамунад, ки онҳоро Иҷлосияи Кулл ва Шӯрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ қабул мекунад. Ба салоҳияти Комиссари Олӣ гурезаҳо ва ҳамаи он ашхосе дохиланд, ки бо сабаби ҳафви асосноки таъқиб дар мамлакати ғайришахрвандии худ ё ҷойҳои сукунати қаблӣ ҳузур доранд.

Комиссари Олӣ ҳамаи он вазифаҳоеро иҷро мекунад, ки ба вақолатҳои ИКОГ доир ба ҳимояи гурезаҳо дохил мебошанд. Истифодаи пешбини маблағҳои ҷамъиятӣ ва ҳусусие, ки барои расонидани ёрӣ ба гурезаҳо шудаанд, низ ба зиммаи ӯ гузошта шудааст. Комиссари Олӣ ҳарсола ба Иҷлосияи Кулл тавассути Шӯрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ оид ба қори иҷрошуда, аз ҷумла дар бораи тақсимои маблағҳо ҳам маъруза пешниҳод менамояд.

Доир ба соҳаи риояи ҳуқуқи инсон қори зиёдро Намояндаи Махсуси Муншии Кулли СММ оид ба масъалаҳои марбут ба гурезаҳо иҷро мекунад. Вазифаҳои асосии ӯ иборат аст аз:

1. Омӯзиши мавқеи ҳуқумати давлатҳо ва гирифтани иттилоъ аз онҳо оид ба масъалаҳои ҳуқуқи инсон, ки ба муҳоҷирони иҷборӣ дахл доранд.

2. Омӯзиши меъёрҳо ва стандартҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон барои ҳимояи муҳоҷирони иҷборӣ ва ба онҳо расонидани ёрии зарурӣ.

3. Таҳлили асноди меъёри ҳуқуқии соҳаи ҳуқуқи инсон барои гурезаҳо ва ашхосе, ки ба муҳоҷирони иҷборӣ таъдил ёфтаанд.

4. Таҳлили амалии ҳалли масъалаҳои давлатие, ки бо муҳоҷирони иҷборӣ алоқаманданд.

Мақсади фаъолияти Намояндаи Махсус ошқор сохтани ҳолати риояи ҳуқуқи муҳоҷирони қорӣ, паҳн намудани таҷрибаи мусбат оид ба ин масъала, қоркарди тавсияҳо дар бораи тақмили қонунгузории марбут ба ҳимояи ҳуқуқҳои муҳоҷирони иҷборӣ мебошад.

Қароргоҳи Идораи Комиссари Олии СММ доир ба Гурезаҳо дар Женева (Швейтсария) мебошад ва намояндагҳои он дар зиёда аз 120

давлати ҷаҳон ғаёланд, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. ИКОГ чидду ҷаҳд ба он дорад, ки то ҷойи имкон пешгирии муҳоҷиршавии минбаъдаи аҳолиро бо ҷустуҷӯи мусоидат ба ҳалли масъала ҷамоҳанг созад. Дар ин масъала, Ҷумҳурии Тоҷикистон мисол шуда метавонад, ки дар ин ҷо ИКОГ дар истиқрори сулҳ, расонидани ёрӣ ба ҷойи зистро иваз кардани аҳоли ва баргаштани аҳоли ба ҷойҳои аслии зисти худ ғаёлона иштирок намуд. Ғайр аз ин, ИКОГ барои аз Афғонистони ҷамсоя баргардонидани 60000 гурезаи тоҷик мусоидат намуд.

Алҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъи ҳуқуқии гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ аз тариқи асноди махсуси меъёрий муайян карда мешавад: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо” аз 10 майи соли 2002, инчунин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муҳоҷират”. Мутобиқи ин аснод ҳуҷҷате, ки шахсияти ашхоси мазкурро муайян менамояд, шаҳодатнома мебошад.

Шаҳодатномаи гуреза – намунаи ҳуҷҷати муқарраркардаест, ки шахсияти ашхосро тасдиқ мекунад, ки паноҳгоҳ меҷӯянд ва дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гуреза эътироф шудаанд (Моддаи 2-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо”).

Мақоми ҳуқуқии гуреза чи маънӣ дорад?

Мақоми гуреза – маҷмӯи ҳуқуқ, озодӣ, вазифа ва манфиатҳои қонуниест, ки дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудаанд.

Савол ва супоришҳо

1. Кадом афрод ба қатори гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ дохиланд?
2. Ба шахс чӣ тавр мақоми гуреза дода мешавад? Барои исбот мисолҳо биёред.
3. Мушаххасан баён кунед, ки мувофиқи стандартҳои байналмилалӣ гуреза ва муҳоҷири иҷборӣ чӣ гуна ҳуқуқҳо доранд.
4. Дар бораи сохтор ва ғаёлияти Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо маълумот диҳед.
5. Мушовири махсус дар назди Муниши Кулли СММ оид ба масъалаҳои муҳоҷирон (муҳоҷирони иҷборӣ) ба кадом қорҳо машғул аст?
6. Дар бораи мақоми ҳуқуқии Шаҳодатномаи гуреза ва Шаҳодатномаи муваққатӣ чӣҳо медонед?

§34. КОНВЕНСИЯИ СММ ОИД БА МАҚОМИ ГУРЕЗАҲО ВА МАСЪАЛАҲОИ ҲИМОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ОНҲО

1. ҚАБУЛИ КОНВЕНСИЯ ДАР БОРАИ МАҚОМИ ГУРЕЗАҲО. Тибқи қарори Иҷлосияи Кулл, соли 1951 Созмони Милали Муттаҳид дар Женева конференсия даъват намуд, ки дар он Конвенсияи СММ дар бораи мақоми гурезаҳо қабул гардид. Конвенсияи мазкур ҳуҷҷатест, ки асноди байналмилалии ба гурезаҳо дахлдоштаро муттаҳид менамояд, он ҳуҷҷатҳоеро, ки дар сатҳи байналмилалӣ қабул шуда буданд, бе ягон ҳел таъйиз аз рӯи наҷоди онҳо, дин ё кишвари баромад, дар он қафола-

ти аз кишвар хориҷ нашудан дода мешавад, ба онҳо ҳуччатҳои марбута дода мешавад ва ғайра. Вале доираи амали Конвенсия бо ашхосе маҳдуд шуда буд, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои гуреза шудаанд, ки онҳо то моҳи январи соли 1951 ба амал омадаанд. Баъдтар, гурӯҳҳои нави гурезаҳо ба вучуд омаданд ва зарурат ба миён омад, ки нишондодҳои Конвенсия нисбати ин гурӯҳҳои гурезаҳо низ ба кор бурда шаванд. Бо мақсади бартараф кардани мушкилоти ба миёномада, аз тарафи Раиси Иҷлосияи Кулл ва Муншии Кулли СММ 31 январи соли 1967 дар Нью-Йорк Давлатҳое, ки ба Протоколи мазкур меаъинданд, уҳдадор мешаванд, ки муқаррароти асосии Конвенсияи соли 1951-ро нисбати ҳамаи гурезаҳо истифода баранд, сарфи назар аз он, ки онҳо қай гуреза шудаанд.

Конвенсияи соли 1951 на ҳамаи шахрвандонро фаро мегирад, ки шахрвандии мамлакат ва ё ҷои истиқомати худро тарк кардаанд. Нишондодҳои Конвенсия гурӯҳҳои муайяни шахрвандони зеринро фаро намегирад:

а) ҷинойтҳои зидди сулҳ, ҷинойтҳои ҳарбӣ ё ҷинойтҳои зидди инсон доранд;

б) ҷинойтҳои сангини моҳияти ғайрисиёсӣ берун аз мамлакати маҳалли паноҳгоҳ содир кардаанд – то он вақте ки ба ин мамлакат ба сифати гуреза роҳ дода шуда буданд;

в) дар содир намудани кирдорҳои гунаҳгоранд, ки ба мақсад ва принсипҳои Созмони Милали Муттаҳид муҳолифанд”.

Моддаи 1 Конвенсияи соли 1951

2. МАЗМУНИ КОНВЕНСИЯИ СОЛИ 1951. Мазмуни Конвенсия ба мақсади қабули ҳуччати мазкур мувофиқ буда, он ба гурезаҳо дар мамлакати ҳузур маҷмӯи ҳуқуқ ва вазифаҳои меҳнад. Конвенсия муқаррар менамояд, ки ба гурезаҳо ҳамон ҳел вазъи мусоиди ҳуқуқие муҳайё мегардад, ки аз он хориҷиён истифода мебаранд. Тадбирҳои истисноие, ки мумкин аст нисбати ашхос, амвол ё манфиатҳои шахрванди хориҷӣ ба кор бурда шаванд, нисбати гурезаҳо истифода бурда намешаванд, ҳатто агар онҳо шахрвандони ҳамин давлати хориҷӣ бошанд. Мақоми шахсии гуреза таваассути қонунҳои давлати ҷойи истиқомати ӯ муайян карда мешавад. Ба гурезаҳо ҳуқуқи дастрас кардани амволи манқул ва ғайриманқул, иҷораи онҳо ва онд ба онҳо бастанӣ қарордодҳо дода мешавад.

Ба гурезагон дар давлати суқунати онҳо ба асарҳои адабӣ, илмӣ ва бадеӣ ҳуқуқи муаллифӣ, инчунин, ҳуқуқ ба ихтироъ, нақшаҳо ва моделҳо, номи ширкат ва ғайра дода мешавад, ҳамон ҳуқуқҳои, ки дигар шахрвандони ҳамин мамлакат доранд. Онҳо низ чун шахрвандони мамлакати маҳалли ҳузур ҳақ доранд барои ҳимояи ҳуқуқи риоятнашудаи худ ба суд муроҷиат кунанд.

Ҳуқуқҳои кории гурезаҳо. Давлатҳое, ки ба Конвенсияи соли 1951 имзо гузоштаанд, ба онҳо шароити мусоид фароҳам меоранд, шароите, ки аз он шахрвандони давлатҳои хориҷӣ дар ҳуди ҳамон ҳолатҳо истифода

мебаранд. Тадбирҳои моҳияти маҳдудкунанда, ки баҳри ҳимояи бозори дохилии меҳнат истифода бурда мешаванд, нисбати гурезаҳо мавриди истифода қарор намегирад. Ба онҳо ҳуқуқ дода мешавад, ки мустақилона ба кишоварзӣ, соҳибкорӣ дар соҳаи саноат, касбҳои дигар ва савдо машғул шаванд, аз ҷумла, иттиҳодияҳои тичоратӣ ва саноатӣ таъсис бидиҳанд. Ба гурезагони дипломдошта, ки онро ҳукумати ин давлат эътироф кардааст, агар хоҳиши ба касбҳои озод шугл варзиданро дошта бошанд, барои машғулиятҳои марбута шароити мусоид фароҳам оварда мешавад.

Конвенсия барои гурезаҳо оид ба соҳаи иҷтимоӣ як қатор ҳуқуқҳоро дар назар дорад. Онҳо бояд дар баробари шаҳрвандони мамлакати мазкур маълумоти ибтидоӣ гиранд. Дастрас намудани навъҳои дигари таҳсилот, озод будан аз пардохти маблағ барои таҳсил, инчунин, додани стипендия дар давлате, ки сукунат доранд, ба ҳар ҳол вазъи ҳуқуқии нисбатан мусоид фароҳам оварда мешавад. Мувофиқи Қонуни Асосии Ҷумҳурии Тоҷикистон: **“Ҳар шахс ҳуқуқи таҳсил дорад. Таълими умумии асосӣ ҳатмист. Давлат таълими умумии асосии ҳатмии роғонро дар муассисаҳои таълимии давлатӣ кафолат медиҳад. Шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун дар муассисаҳои таълимии давлатӣ метавонад ба таври роғон таълими миёнаи умумӣ, ибтидоии касбӣ, миёнаи касбӣ ва олии касбӣ гирад”**. (Моддаи 41 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Дар Конвенсия ба шароити кор ва дастмузд таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шудааст. Аз ҷумла, гурезаҳо чун шаҳрвандони мамлакати сукунат ба гирифтани музди кор, дарозии рӯзи кор, рухсатҳои пардохтшаванда, ҳадди поёнии синну сол барои ба кор даромадан, ҳуқуқи шогирд шудан ва тайёрии касбӣ, меҳнати занон ва нав-расон ва истифода аз афзалиятҳои қарордоди дастаҷамъӣ, ки дар байни корфармоён ва коллективҳои корӣ баста мешаванд, ҳақ доранд.

Гурезаҳо ҳақ доранд дар мавридҳои ҳодисаҳои нохуш дар ҷойи кор, бемории касбӣ, таваллуд, беморӣ, пиронсолӣ, дар сурати фавтидан ва ғайра аз ҷиҳати иҷтимоӣ ҳимоя карда шаванд, ки он дар қонунгузории мамлакати сукунат пешбинӣ шудааст. Баъзе аз маҳдудиятҳои истисноанд, аз ҷумла:

1. Агар тартиби маҳсуси нигоҳдории ҳуқуқ ва озодиҳои ба дастоварда дар ҷараёни ба дастоварии онҳо муқаррар шуда бошад.
2. Агар қонунҳо ё қарордодҳои мамлакати сукунат тартиби маҳсуси ба даст овардани кумакпулии пурра ё ҷузъиро дар назар дошта бошад, ки он аз тарафи маблағҳои давлатӣ ва кумакпулӣ ба онҳое пардохта мешавад, ки ҳамаи шартҳои пардохтҳои барои гирифтани нафақаи хуб зарурро иҷро накардаанд.

Моддаи 24 Конвенсияи соли 1951

Нишондодҳои болоӣ шаҳодат медиҳанд, ки давлатҳои пазирии муҳоҷирон бо гурезаҳо ҳамон тавре муносибат мекунанд, ки бо ҳар шаҳрванди хориҷӣ дар қаламрави он ҳузурдошта муносибат мекунанд.

Конвенсия як қатор тадбирҳои моҳияти маъмури доштаро дар назар гирифтааст. Ин тадбирҳо мусоидати маъмуриро дар мавридҳои аз

тарафи гурезаҳо истифода бурдани ягон хел ҳуқуқ маъмулан мусоида-ти ҳокимияти давлати хориҷиеро тақозо дорад, ки ин гурезаҳо ба он мурочиат карда наметавонанд. Давлатҳои аҳду паймонкунанда, ки дар қаламрави онҳо гурезагони номбурда сукунат доранд, тадбирҳои меандешанд, ки чунин ҳамкорӣ бо онҳо аз ҷониби ҳокимияти давлати мазкур ё сохторҳои ягон созмони байналмилалӣ сурат бигирад.

Моддаи 24 Конвенсияи соли 1951

Ин ҳокимият ё ҳокимиятҳо гурезаҳоро бо ҳуҷҷатҳо ва шах-одатномаҳо таъмин мекунанд (ё ки дар зер нazorати онҳо таъмин карда мешаванд), ки ба хориҷиён аз тарафи ҳокимият ё ба воситаи ҳокимияти давлатҳои дода мешаванд, ки шахрванди онҳо мебошанд. Ин ҳуҷҷатҳо шахсияти онҳоро муайян месозад ва то он вақте, ки безътибор будани онҳо исбот нашудааст, эътибор доранд.

Давлатҳои аъзои Конвенсия ба гурезаҳо озодии ҳаракат ва интихоби ҷойи истиқомат медиҳанд, дар сурати риояи ҳамаи қоидаҳо, ки одатан нис-бати хориҷиён дар ҳуди ҳамон ҳолатҳо истифода бурда мешаванд.

Дар баробари ин, тибқи моддаи 28-и Конвенсия дар давлатҳои, ки гурезаҳо сукунат доранд, онҳо бо билети нақлиёт барои ҳаракат берун аз ҳудуди он таъмин карда мешаванд.

Билети нақлиёт чист?

Конвенсия гурезаҳоро вазифадор мекунад, ки қонунҳо ва асноди дигари ҳуқуқии давлати маҳалли ҳузурро риоя кунанд. Яъне гурезаҳо ҳуқуқ ва озодиҳои дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон-гардидаро риоя мекунанд, бо шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахрвандони хориҷию ашхоси бешахрвандӣ вазифаю масъулият до-ранд, истисно мебошанд ҳолатҳои, ки дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд.

Ин ҳуқуқҳо ҷудонашаванда мебошанд, онҳоро бе далели ва асос маҳдуд кардан мумкин нест. Онҳо дар як вақт ҳамаи гурезаҳоро аз ҳамон вақте фаро мегиранд, ки онҳо мақоми гурезаро гирифтаанд.

Ин ҳуқуқҳо универсалӣ мебошанд.

Конвенсия давлатро дар қори ба гурезаҳо додани ҳуқуқ ва озодиҳои бештар маҳдуд намесозад. Ҳуқуқ ва озодиҳои, ки дар Конвенсия пешбинӣ шудаанд, ҳамон ҳадди ақалле мебошанд, ки бояд онҳо дар мамлакатҳои таъмин карда шаванд, ки гурезаҳоро қабул кардаанд.

Ҳамин тариқ, ҳар кас ҳақ дорад аз таъқибот ё таҳдиди ҳатари қурбонии таъқибот шудан дар мамлакате, ки шахрванди он аст ва ё дар мамлакатаи маҳалли ҳузур паноҳгоҳ ёбад.

Бо гурезаҳо дар кишваре, ки онҳоро қабул кардаанд, бояд ҳамон тавре муносибат карда шавад, ки бо шахрвандони хориҷии дар мамла-кат дар асоси қонунӣ сукунаткунанда муносибат доранд. Таъбиз нис-бати гурезаҳо аз рӯи нишонаҳои наҷодӣ, динӣ, мамлакатаи бароимадӣ онҳо, инчунин аз рӯи асосҳои дигар мумкин нест.

Дар зери мафҳуми “табъиз” чиро бояд фаҳмид?

Табъиз маҳдудкунии дидаю дониста аст, ё ки маҳдудкунии ҳуқуқ аз рӯйи нишонаҳои наҷодӣ, динӣ, шахрвандӣ, ақидаҳои сиёсӣ ва ё мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоиро ифода мекунад.

Нишондоди Конвенсия дар бораи манъи ихроҷи гурезаҳо аз кишвар барои гурезаҳо тақдирсоз мебошад. Он барои ҳамаи давлатҳои аъзои Конвенсия қоидаи умумӣ мебошад, ки мувофиқи он давлате, ки дар он гурезаҳо сукунат доранд, онҳоро аз кишвар берун намекунад, ғайр аз ҳолатҳое, ки ба амнияти давлат ва тартиботи ҷамъиятӣ дахлдоранд. Дар ин сурат, ба гурезаҳо ҳуқуқ дода мешавад, ки барои исботи бегуноҳии худ асос пешниҳод намоянд, агар қарор қабул карда шуда бошад, имконият доранд ба қарори суд шикоят нависанд.

Аз Конвенсия бармеояд, ки, чун қоида, гурезаҳоро дар ҳолатҳои маҳдуд ва бо иҷрои тартиботи муқарраргардида ихроҷ кардан мумкин аст.

Дар баробари ин, Конвенсия ихроҷи гурезаҳоро манъ кардааст, ин қоида дар мавридҳои узрнок амал намекунад.

Натурализатсия чист?

Натурализатсия ба шахрвандӣ қабул кардани шахси хориҷӣ дар асоси аризааш мебошад.

Дар давлатҳое, ки гурезаҳо сукунат доранд, мумкин аст баррасии аризаи гурезаро барои додани шахрвандӣ тезонида, барои қабул шудан ба шахрвандӣ дар ин мамлакат муҳлатҳои кӯтоҳкардашуда муқаррар карда шаванд, давлатҳо ҳақ доранд ҳаҷми пардохт ва хароҷотеро, ки ба натурализатсия алоқаманд аст, кам кунад.

Савол ва супоришҳо

- 1. Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо кай ва чӣ тавр қабул карда шудааст?*
- 2. Мақсад ва вазифаҳои Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳоро баён созад.*
- 3. Моҳияти мафҳуми “гуреза” ва “муҳоҷири корӣ”-ро баён ва айнияти тафсоилоти байни онҳоро муайян намоед.*
- 4. Конвенсия ба гурезаҳо кадом ҳуқуқу озодиҳоро медиҳад? Давлатҳои аъзои Конвенсия нисбати гурезаҳо кадом уҳдадориҳо доранд?*
- 5. Конвенсия нисбати гурезаҳо кадом маҳдудиятҳои қонуниро муайян намудааст?*
- 6. Супориш. Ҳуқуқи ҷимояи гурезаро дар суд шарҳ диҳед. Тартиби гирифтани ҳуҷҷати истифодаи нақлиётро баён кунед; ин ҳуҷҷат дар кадом сурат зарур аст?*

§35. МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚИ МУҲОҶИРОНИ ИҶБОРӢ

1. ТАРКИБИ МУҲОҶИРОНИ ИҶБОРӢ. Мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳоҷирони иҷборӣ ба ду даста тақсим мешаванд. Дастаи якум, муҳоҷирони иҷборие, ки аслан шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, ҷойи истиқомати доимии худро тарк кардаанд ва дар қаламрави давлати дигар мебошанд. Гурӯҳи дуюм,

муҳочирони иҷборие, ки муҳочирони дохилӣ номгузорӣ шудаанд. Ин гурӯҳи одамонро он чиз муттаҳид месозад, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистонанд ва маҷбур шуда буданд, ки ҷойҳои истиқомати худро тарк кунанд ва аз хориҷа ба Ҷумҳурии Тоҷикистон оянд, муҳочирони дохилӣ бошанд, маҷбур шудаанд, ки дар ҷойҳои дигар сокин шаванд ва маъмулан бар хилофи хоҳиши худ. Агар барои муҳочирати иҷбории онҳо ба мамлакатҳои дигар нисбати онҳо ба кор бурда шудани зӯрварӣ ё таҳдиди ба кор бурдани зӯрварӣ на танҳо нисбати худӣ онҳо, инчунин, зидди аъзои оилаҳои онҳо аз рӯйи нишонаҳои наҷодӣ, миллӣ, этниқодӣ динӣ ва ҳоказо асос шуда тавонад, пас барои муҳочирони дохилӣ, ғайр аз сабабҳои номбурда, сабабҳои зерини дигар, ба монанди хатари экологӣ, зарурати иқтисодӣ, ҳодисаҳои табиат ва ғайра низ сабабгор мешаванд.

Вале ҳар дуи ин гурӯҳҳои аҳоли ба қабул, манзилу ашё, ғизо, таъмини ҳуқуқи озодиҳо ва ғайра эҳтиёҷ доранд. Дар бораи муҳочирони иҷборӣ дар қисмати 41 боби мазкур сухан ронда будем. Аз ин рӯ, дар ин робита диққати асосиро ба муҳочирони дохилӣ ҷалб менамоем.

Муҳочирони дохилӣ кистанд?

2. МУҲОЧИРОНИ ДОХИЛӢ. Муҳочирони дохилӣ барнагарданда, муваққатӣ мебошанд (Моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муҳочират”).

Аз ин бармеояд, ки муҳочирони дохилӣ ба се гурӯҳ тақсим мешаванд: доимӣ, муваққатӣ, мавсимӣ.

Ҷойивазкунии доимӣ—ҷойивазкунии ашхос барои манзилободкунӣ ва зиндагӣ дар ҷойи дигари аҳолинишин бебозгашт ба кишвар мебошад.

Ҷойивазкунии доимӣ дар дохили давлат ҳам аз тарафи давлат ва

ҳам бо хоҳиши худӣ ашхоси ҷойивазкунанда ба амал бароварда мешавад. Асос барои муҳочиршавӣ, маъмулан, сабабҳои иқтисодӣ дорад. Аз он ҷумла, азхуд кардани заминҳои нав, имконияти ёфтани ҷойи кор, тақсимои манбаъҳои қувваи кории мамлакат бо мақсади истифодаи оқилонаи онҳо. Ғайр аз ин,

асос барои чунин муҳочиршавӣ вазъи экологӣ, ҳодисаҳои табиат, яъне сабабҳои, ки ба иродаи ашхоси ҷойивазкунанда ва давлат вобаста нест, сабаб шуда метавонанд.

Муҳочиршавии муваққатӣ – ҷойивазкунӣ аз ҷои истиқомати доимӣ ба ҷойи дигар ва ба муҳлати муайян мебошад.

Чунин муҳочиршавӣ дар заминаи вуқӯи ҳодисаҳои табиӣ сурат мегирад.

Муҳочирати муваккати дар назар дорад, ки баъди анҷоми ҳодисаҳои ба ҳаёт ва саломатии одамон хатарнок онҳо чун қоида, ба ҷойҳои сукутати доимии худ бармегарданд.

Муҳочирати дохилии мавсимӣ ҷойивазкунии одамон дар дохили мамалкат барои иҷрои қорҳои таъхирнопазири дорои моҳияти мавсимӣ мебошад.

Мутобиқи қонунгузори амалкунанда ашхосе, ки дар дохили мамлакат бо сабабҳои боло ба муҳлати шаш моҳ маҷбурӣ муҳочир шудаанд, мақоми муҳочир дохилиро мегиранд. Одатан, мавсими қорҳо, ки барои иҷрои онҳо ашхоси мазкур ҷалб карда мешаванд, мумкин то шаш моҳ ва зиёда аз он бошад.

Тартиби ба амал баровардани муҳочирати дохилӣ аз тариқи асноди махсуси меъёрии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Аз он ҷумла, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Консепсияи сиёсати давлатии муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 октябри соли 1998 тасдиқ карда шудааст, ки он асоси идораи ҷараёни муҳочират ва ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии муҳочиронро дар мамлакат ташкил мекунад. Дар Консепсия принципҳои асосӣ, мақсад, вазифа ва афзалиятҳои асосии сиёсати давлатии муҳочират муайян карда шудаанд.

Тибқи Консепсия “Низомнома дар бораи тартиби муҳочиркунии хоҷагӣ аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарноки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 2000” (минбаъд – Нишондоди 1), “Низомнома дар бораи тартиби муҳочирати дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (2002)” (минбаъд – Низомномаи 2) ва қарордодҳои дигар масъалаҳои алоҳидаи муҳочиратро дар дохили мамлакат ба танзим медиароранд.

Нишондоди 1 тартиби муҳочирати хоҷагӣро аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарноки Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим мекунад.

Минтақаи аз ҷиҳати экологӣ хатарнок ҷист?

Минтақаи аз ҷиҳати экологӣ хатарнок – қаламраве мебошад, ки дар он вазъи фавқулода ба амал омадааст ва ё ба амал меояд ва он ба ҳаёт ва саломатии одамон ва амволи онҳо таҳдид мекунад.

Барои огоҳӣ ва ё пешгирии хатари ба миёномада, хадамоти давлатии муҳочират дар назди Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд–Хадамоти давлатии муҳочират) ҳарсола рӯйхат ва ҷадвали оилаҳои аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнокро таҳия карда, барои тасдиқ ба Комиссияи давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи фавқулода пешниҳод менамояд.

Дар баробари ин, давлат муҳочирони экологиро ҳаматарафа дастгирӣ мекунад, аз ҷумла:

1. Ёрии моддии яққарата медиҳад.
2. Қарзҳои имтиёзноки дарозмуддат ҷудо мекунад.

Оилаҳое, ки ба рӯйхати пешбинишуда барои муҳочират аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок дохил карда шудаанд, ан-

кета-ариза таҳия намуда, бо ҳуччатҳои зарурӣ (шиноснома, билети ҳарбӣ ва ғайра) ба Хадамоти давлатии муҳочират мефиристанд. Баъди санҷиши ҳуччатҳои пешниҳодгардида, Хадамоти давлатии муҳочират ба муҳочирӣ экологӣ шаҳодатнома медиҳад. Тибқи қонунгузорӣ, дар якҷоягӣ бо шаҳодатнома ба муҳочирӣ экологӣ барои гирифтани кумак ва имтиёзҳо ҳуччати марбута дода мешавад.

Муҳочиркунии оилаҳо аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок дар ҳамон хоҷагӣҳо ба амал бароварда мешавад, ки дар он ҷо талабот ба қувваи изофии қорӣ ва шароити манзилию маишӣ барои зиндагӣ мавҷуд аст. Дар баробари ин, барои аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок берун овардани оилаҳои муҳочирон қорҳои муайяни тайёри ба ҷо оварда мешаванд. Аз ҷумла, Хадамоти давлатии муҳочират ба он назорат мекунад, ки муҳочирон бо ҷойи қори худ ҳисоби қунанд, барои интиқоли онҳо миқдори зарурии нақлиётро омода мекунад ва масъалаҳои дигари ташкилиро ҳал менамояд. Баъди он Хадамоти давлатии муҳочират оилаҳои муҳочиронро бевосита бо намоёндагони ҳукуматҳои навоҳии мавриди ҳичрат, ҷобачокунӣ муҳочирон, инчунин, ба роҳбарони қорхонаю ташкилотҳо ва хоҷагӣҳо шинос мекунад.

Хадамоти давлатии муҳочират оилаҳоеро ба ҳисоб мегирад, ки бояд аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок қўчонида шаванд. Муҳочирони экологӣ муттасил зерӣ назорати Хадамоти давлатии муҳочират мебошанд, ки он дар як сол ду маротиба (нимсола ва солана) ба Комиссияи давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи фавқулода ҳисобот пешниҳод менамояд. Ҳамин тариқ, муҳочират аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок аз тарафи Хадамоти давлатии муҳочират дар ҳамоҳангӣ бо мақомоти дигари давлатӣ, ҳукуматҳои маҳаллӣ, инчунин, бевосита бо хоҷагӣҳо бо ташаббуси худӣ муҳочирон ба амал бароварда мешавад. Он имкон медиҳад, ки дар ҷойи нав хуб ҷойгир шаванд, бо қор таъмин гарданд, кумак гиранд ва аз имтиёзҳо бархўрдор бошанд. Ҳамаи ин ба риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, татбиқи онҳо мусоидат менамояд.

Аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Низомнома дар бораи тартиби муҳочирати дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 4 феввали соли 2002 тасдиқ карда шудааст.

Мақсадҳои татбиқи муҳочирати ихтиёри иборат аст:

1. Таъмини шуғли аҳолии қобили меҳнати навоҳии дорони аҳолии зич ва камзамин.

2. Азхуд қардани заминҳои қорамнашуда.

3. Қаст қардани сатҳи қамбизоатӣ.

Моддаи 10 Низомнома.

Муҳочират ихтиёри сурат мегирад ва он ба ҳуқуқи конституционии озодии ҳаракат, интихоби ҷойи зист ва амалӣ намудани ҳуқуқ ба меҳнат мувофиқат мекунад. Барои ин, Ҳадамоти давлатии муҳочират дар якҷоягӣ бо мақомоти дахлдор ҳамасола рӯйхати муҳочирони ихтиёриро мураттаб сохта, барои тасдиқ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод ме-

намоянд. Усули интихоби муҳочирон, таҳияи ҳуҷҷат ва ба ҷойҳои нави истиқоматӣ фиристонидани оилаҳо хеле ҷиддӣ сурат мегирад. Шартӣ асосӣ барои муҳочиркунӣ мавҷудияти на камтар аз ду нафар аъзои оилаи қобили меҳнат мебошад.

Дар баробари ин, Низомнома имкони рад намудани муҳочиркунии оиларо дар назар дорад, ҳатто агар ин оила чунин хоҳиш дошта бошад. Инҳо шахсоне мебошанд ки:

1. Қаблан сокин шудаанд ва бе сабабҳои узрнок аз хоҷагии ҷойи омада рафтаанд.

2. Бо сабаби муттасил вайрон кардани интизоми кор аз шугъл сабуқдӯш карда шуда буданд.

3. Дар аз он ҷое ки муҳочир шудаанд, қайди доимӣ надоранд.

Барои муҳочиршавӣ сардори оила ба мақомоти Хадамоти давлатии муҳочирати ҷойи истиқомат ё ба ҷамоатҳо, мақомоти ҳокимияти иҷроияи маҳалҳо дар ду нусха анкета–ариза пешниҳод менамоянд. Баъд Хадамоти давлатии муҳочират дар маҳалҳо ҳуҷҷатҳои пешниҳодшударо меомӯзад ва ба Хадамоти марказии давлатии муҳочират мефиристонанд. Билетҳои муҳочиркунӣ барои гирифтани имтиёз ва кумаки яқвақта, ки қонунгузорӣ пешбинӣ кардааст, асос шуда метавонад. Интиқол аз ҷойи зист ба маҳалли пешбинишудаи муҳочират, интиқоли амвол ва ҷорво аз ҳисоби буҷаи давлатӣ сурат мегирад, яъне барои муҳочир ройгон аст.

Баъди кўчонидан ва ҷобачокунонии муҳочир, Хадамоти давлатии муҳочират ва ҳокимияти иҷроия дар маҳалҳо аз болои масъалаҳои зерин назорати доимӣ мебаранд:

1. Ба рафти тайёри ба қабул, ҷобачокунӣ, таъминоти хоҷагидориҳои муҳочирон, мусоидат барои сохтани манзил.

2. Ба сазовор қабул кардани муҳочирон, таъмини рӯзгор ва ҷойи кор.

3. Барои муҳочирон муҳайё намудани имтиёзҳои муқарраргардида.

4. Ба муҳочирон додани замини наздиҳавлигӣ.

5. Дар маҳалҳо ба муҳочирон аз ҳисоби маблағҳои буҷаи маҳаллӣ ҳададлимон расонидани кумаки иловагӣ.

6. Ташкили таҳсили муҳочирон ва ба онҳо омўзонидани ихтисосҳои зарурӣ дигар.

7. Ташкил кардани сохтори муассисаҳои фарҳангию маърифатӣ ва ғайра.

Моддаи 34 Низомномаи 2

Хадамоти давлатии муҳочират ва сохторҳои он дар маҳалҳо аризаҳои хоҳишмандон дар ҳусуси ба минтақаҳои дигар кўч баста сокин шуданро ба таври доимӣ ба ҳисоб гирифта, оилаҳоро барои муҳочир кардан интиҳоб мекунанд, оилаҳои ба ҷойҳои сукунат рафта ва ё баргаштаре ба ҳисоб мегиранд. Ғайр аз ин, Хадамоти давлатии муҳочират як маротиба дар нимсол ва дар охири сол ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳочирати дохилӣ ҳисобот пешниҳод менамоянд.

Дар мавриди муҳочирати оилаҳо дар дохили мамлакат, сарфи назар аз он ки дар кадом асос ба амал меояд, қоидаҳои дақиқ муқаррар карда шудаанд, ки риояи онҳо барои ҳама мақомот ва ашхоси амалдор ҳатмӣ ва ин ҳуқуқу озодиҳо дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, татбиқи онҳо аз ҷониби гурезаҳо дар ҳаёти ҳаррӯза ва дар ниҳояти қор, қафили ҳимояи ҳуқуқҳои муҳочирони иҷборӣ мебошад. Ин аз он ҳолат ба миён меояд, ки муҳочирони иҷбории дохили мамлакат шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд ва онҳо ба эътирофи иловагии он ҳуқуқ ва озодиҳои эҳтиёҷ надоранд, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадаанд. Муҳочирон онҳоро аз даст намедиханд, баръакс аз онҳо ба таври воқеӣ ҳамагӯна истифода мебаранд ва ҳамчун муҳочирони қорӣ, иловатан аз он ҳуқуқҳои низ истифода мебаранд, ки барои дар ҷойи нав сокин шудан ва ободу таъмин кардани рӯзгор зарур мебошанд.

Савол ва супоришҳо

1. *Таркиби муҳочирони иҷборӣ ва муҳочирони дохилиро муайян кунед.*
2. *Далелҳои муқарриати дохили кадомҳоянд? Моҳияти муҳочирони экологиро шарҳу эзоҳ диҳед.*
3. *Ҳадамоти давлатии муҳочират дар робита ба муҳочирати дохили бояд кадом қорҳоро иҷро намояд?*
4. *Муҳочирати дохилиро кадом асноди меъёрии ҳуқуқӣ танзим менамоянд? Нуктаҳои асосии онҳоро баён созед.*
5. *Муҳочирони дохили аз кадом ҳуқуқҳо бархӯрдоранд? Бигӯед, ки зимни ин масъала, вазифаҳои ҳадамоти маҳаллии муҳочират ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ аз ҷӣ иборатанд?*
6. *Тасаввур кунед, ки шумо муҳочирони экологӣ ҳастед. Дар ҷунин ҳолат шумо мақоми иҷтимоии хешро ҷӣ тавр дарк менамояд?*

БОБИ 11. ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА ҲУҚУҚИ ГУМАНИТАРӢ

§36. ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА ҚОИДАИ ЧАНГ

1. МОҲИЯТ, МАҚОМ ВА МАХСУСИЯТИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Заминаи асосии рушди инсон ҳудифодакунӣ, зухуроти ғайилонокӣ ва ташаббускорӣ ӯ низоми ҳуқуқҳои ба ӯ додашудае мебошад, ки ҳуқуқҳои инсон номида шудаанд.

Ҳуқуқҳои инсон – асоси ҳаёти шахсияти дар низоми меъёрии ҳуқуқӣ муайянкардашуда мебошад, ки дар сатҳи озодии ӯ ифода ёфтааст ва шароити зиндагӣ мебошад, инчунин, муносибати байниҳамдигарии ӯ бо давлат, ҷомеа ва ашхоси дигар мебошад.

Дар шароити ҳозира, Ҳуқуқҳои инсон ҳамчун низоми ба таври муштарак ташаккулёфта якҷо ва ҳамзамон бо соҳаҳои дигари ҳуқуқ омӯхта мешавад.

Ҳуқуқҳои инсон арзиши олии тамаддуни муосир муаррифӣ мешаванд ва дар маҷмӯъ, мақоми ҳуқуқи шахсиятро ифода менамоянд. Онҳо ба ҳама тааллуқ доранд, сарфи назар аз наҷод, ҷинс, дин, ақидаҳои сиёсӣ, ва ҳоказо, ки онҳо ҳамагонӣ (универсалӣ), баробар ва ҷудонашаванда мебошанд. Ҳуқуқҳои инсон аз ҳуқуқҳои сиёсӣ, граждонӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ иборат аст, ки дар Эълонии умумии ҳуқуқи башар, дар конвенсияҳои байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи инсон, инчунин, дар қонунҳои давлатҳо пешбинӣ шудааст, пеш аз ҳама, дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ин ҳуқуқ ва озодиҳои инсон моҳият ва асоси ҳуқуқи инсонро ташкил мекунанд.

Ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон чист?

Ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон низоми ҳуқуқ ва озодиҳо дар соҳаҳои сиёсӣ, граждонӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебошад, ки ба ҳар кас дода шудааст ва он муносибатҳои инсонро бо давлат, ҷомеа ва фардҳои алоҳида муайян месозад.

Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ (гуманитарӣ) қисми таркибии ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсонро ташкил медиҳад.

Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ чист?

Дар зери ибораи «ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ» қарордодҳои байналмилалӣ ва қоидаҳои муқаррарӣ, ки ба иҷрои вазифаҳои башардӯстии бевосита нигаронида шудаанд, ғайриҷамъаида мешавад.

Мақсади асосии ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ, ҳимоя кардани ҳуқуқи инсон дар шароити ҷанг мебошад.

Ҳамаи афрод дорои ҳуқуқҳои баробар мебошанд ва онҳо ба таври доимӣ беист амал мекунанд. Ин аст имкони фароҳамомадаи амал дар ин ва ё он ҳолат бо мақсади қонеъ гардонидани манфиатҳои худ. Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ на ҳамчун номгуӣи ҳуқуқҳо ташаккул ме-

ёбад, балки вазифахоеанд, ки дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона бояд иҷро карда шаванд. Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ низ, чун ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон, ба норавоии таъъиз дар мавриди ҳимояи қурбониёни ҷанг асос ёфтааст.

2. ВАЗИФАҲОИ АСОСИИ ҲУҚУҚИ БАШАРДҮСТӢ МУВОФИҚИ КОНВЕНСИЯҲОИ ЖЕНЕВА. Ҳуқуқи башардӯстӣ ҳуқуқҳои асосии инсонро ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона ҳимоя мекунад, ки аз онҳо, аз ҷама муҳимаш, ҳуқуқ ба ҳаёт мебошад. Аз ҷумла, шахсеро, ки дар ихтиёри рақиб аст, қатл кардан мумкин нест. Ў дар зери ҳимояи Конвенсияҳои Женева соли 1949 мебошад, ки он то як дараҷа аз тариқи Протоколи иловагии 1 соли 1977 васеъ карда шудааст. Аз ҷама муҳимаш, дар ин Протокол муайян шудааст, ки кадом воситаҳои пешбурди ҷанг мумкин аст, то ки таҳдид ба ҳаёти аҳолии граждани кам карда шавад. Протокол истифодаи гуруснагиро дар байни аҳолии граждани ҳамчун усули пешбурди амалиёти ҷангӣ ва инчунин, нест кардани захираҳои барои зиндагии аҳоли зарур (маводи ғизоӣ, об ва ғайра)-ро манъ мекунад. Санади мазкур ташкили минтақаҳои махсусро дар назар дорад, ки аз объектҳои ҳарбӣ озоданд ва онҳо мавриди ҳамла қарор намегиранд.

Нишондоди муҳим, ки дар Конвенсияҳои Женева ва Протокол ба он инъикос ёфтааст, нисбати он аст, ки заҳмбардоштагонро бояд ёри тиббӣ таъмин карда шавад, барои зинда мондани онҳо шароити зарурӣ муҳайё карда шавад ва ғайра.

Ҳуқуқи башардӯстӣ қисмати беҳимоямондаи аҳолиро аз сӯиистеъмоли ҳокимияти давлатӣ пуштибонӣ мекунад. Механизмҳои ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ танҳо дар ҳолати ҷанг ба кор бурда мешаванд. Ба таври дигар гӯем, ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ, қисми он ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон мебошад, ки дар ҳолати низоъҳои мусаллаҳона мавриди истифода қарор мегирад. Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ дар ҳолатҳои дигари ғайриҷангоӣ низ ба кор бурда мешавад.

Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ низоъҳои мусаллаҳонаро ба ду навъ ҷудо мекунад – низоъи мусаллаҳонаи байналмилалӣ ва низоъи мусаллаҳонаи ғайрибайналмилалӣ. Асос барои ин фарқ сарҳади давлатӣ мебошад.

Ба миён омадани низоъи байналмилалӣ мусаллаҳона барои истифодаи Конвенсияҳои Женева асос мегардад, ҳатто дар он сурате ҳам, ки агар яке аз давлатҳо ҳолати ҷангро эътироф намекунад. Дар ҷунон ҳолатҳо ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ ба таври худ ба худ (автоматӣ) ба кор медарояд, яъне, мавҷудияти низоъ худ ҳолати кофӣ аст барои ба кор бурдани ҳуқуқи башардӯстӣ.

Низоъи мусаллаҳона чист?

Низоъи мусаллаҳона истифодаи қувва аз тарафи як давлат, ба муқобили давлати дигар мебошад. Бояд қайд кард, ки он аз тарафи ҳуқуқи байналмилалии башардӯстӣ маҳз ҳамин ҳел шуморида мешавад, сарфи назар аз сабабҳои низоъ, инчунин, сарфи назар аз он, ки оё давлати таҷовуз муқобилият нишон медиҳад ё на.

Навъи дигар – низоъи мусаллаҳонаи дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ мебошад. Низоъи мусаллаҳонаи ғайри байналмилалӣ бархӯрди мусаллаҳонае мебошад, ки дар ҳудуди як давлат сурат гирифтааст.

Сабаби ба амал омадани низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ мумкин аст дар натиҷаи риоя карда нашудани ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ ё вайрон кардани ҳуқуқҳои инсон аз тарафи режимҳои диктаторӣ, ё ки барҳам хӯрдани ҳокимияти ҳукумат, ки дар натиҷаи он гурӯҳҳои гуногун барои ҳокимият мубориза мебаранд, арзи вучуд мекунад. Бо ҳамин сабаб, давлатҳо дарк кардаанд, ки зӯрварӣ ва истифода аз аслиҳа дар мавриди ҷангҳои шахрвандӣ ҳамон гуна кулфат ва ҳаробиҳоро ба вучуд меоварад, ки дар мавриди ҷанги байни давлатҳо сурат мегирад. Ин ҳолат дар ниҳояти қор истифодаи меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстиро ба миён овард, аз ҷумла, дар мавриди низоъҳои мусаллаҳонаи моҳияти ғайрибайналмилалӣ дошта ҳам.

Ҳамин тариқ, ҳуқуқи байналмилалии башардӯстӣ дар шароити имрӯза восита ва усулҳои муборизаро ҳангоми низоъҳои дохилӣ маҳдуд месозад ва доираи ҳимояи башардӯстиро дар мавриди ҷангҳои шахрвандӣ васеъ менамояд.

3. ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ БАШАРДӢСТӢ ҲАМЧУН ҚИСМИ ТАРКИБИИ ҲУҚУҚИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН. ҲББ вақте густариш ёфт, ки истифодаи қувва афзори қонунии сиёсати давлатӣ, воситаи ҳалли баҳс дар байни давлатҳо ба ҳисоб рафт. Мақсади асосие, ки ҳуқуқи байналмилалии башардӯстӣ дорад – муваффақшавӣ ба мувозинат дар байни талабот ба зарурати ҳарбӣ ва башардӯстӣ мебошад. Амалҳои алоҳидаи ҳарбӣ аз дидгоҳи ҳуқуқи байналмилалии башардӯстӣ рад карда мешаванд, масалан, истифодаи модда ва газҳои заҳронок. Инчунин, истифодаи тадбирҳои дорои моҳияти ҳарбидошта зарур аст, то ки ба ашхоси шахрвандӣ кам зарар расонида шавад.

Ғайр аз ин тадбирҳо, нишондодҳои низ вучуд доранд, ки истифодаи меъёрҳоро нисбати ҳимоя маҳдуд месозанд, масалан, ҳайати тиббӣ набояд мавриди объекти ҳамла гарданд, истисно аст мавридохе, ки он дар амалиёти ҳарбӣ бевосита иштирок менамояд. Ғайр аз ин, тарафҳо вазиғадоранд, ки барои ҷустуҷӯи маҷрӯҳон ва ҳалокшудагон тадбирҳо андешанд.

Қарордодҳои дорои моҳияти умумӣ моддаҳои инъикос намунаанд, ки ба ҳуқуқи инсон дахл дошта, ба қисман боздоштани амали нишондодҳои онҳо ҳангоми ҷанг ё ҳангоми ҳолатҳои дигари ғавқулода роҳ медиҳанд.

4. ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ ИСТИФОДА АЗ ҚУВВА. Чун қоида

усулҳои асосии зерин ишора мешаванд:

Ҳадди кифояи истифода аз қувва;

Манъи ҳамла ба аҳолии граждани;

Зарурати фарқ дар байни ашхосе, ки дар амалиёти ҳарбӣ иштирок мекунанд ва ашхоси граждани.

Бо мақсади маҳдуд намудани оқибатҳои низоъҳои мусаллаҳона маҳдуд намудани интиҳоби усулҳо ва воситаҳои пешбурди ҷанг аҳамияти калон пайдо менамояд, ки дар бораи он дар моддаи 35-и Протоколи 1 Конвенсияи Женева (1949) зикр ёфтааст, ки он ба қурбонии низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ дахл дорад.

Нишондодҳо чӣ мегӯянд?

Дар мавриди ҳар низоъи мусаллаҳона ҳукуки тарафҳое, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, дар интиҳоби усул ва воситаҳои пешбурди ҷанг номаҳдуд нестанд. Истифода аз аслиҳа, снарядҳо, моддаҳо ва усулҳои пешбурди амалиёти ҷангие, ки қудрати аз ҳад зиёди ҳаробсозӣ доранд манъ мебошад.

Истифода аз усул ва воситаҳои пешбурди амалиёти ҷангие, ки мақсадашон аз ба муҳити табиӣ расонидани зарари бузург ва ё интизорӣ аз чунин зарари ҳамагонӣ ва дарозмуддат иборат аст, манъ карда шудааст.

Ин манъкуниҳо дар чӣ ифода меёбанд?

Онҳо пеш аз ҳама, дар манъи усулҳои ғайриинсонии пешбурди ҷанг ифода меёбанд, то ки навъҳои аслиҳаи қатли ом ва усули пешбурди ҷанг истифода нашаванд. Ба ин навъҳо мансубанд: парчами сафед, ҳилаҳои ҳарбӣ, ба монанди пинҳон кардан, амалиёт ва ахбори дурӯғин, истифодаи нишонаҳои фарқкунанда ҳилофи таъйиноти онҳо, махсусан нишонҳои Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар.

Намуди дигари тадбир манъи навъҳои аслиҳа мебошанд, ки истифодаи онҳо дар низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ манъ аст. Ба навъи мушаххаси аслиҳа ва яроқе, ки аз тарафи Конвенсия аз 10 декабри соли 1980 манъ карда шудааст, мина ва дом-мина, аслиҳаи оташбор дохиланд. Истифодаи аслиҳаи қатли ом, аз он ҷумла газҳои заҳролуд, ки аз тарафи Протоколи Женевагии соли 1925 манъ шудаанд, боиси нигаронии ҷиддӣ мебошад, инчунин, истифодаи аслиҳаи кимиёвӣ, бактериологӣ ва заҳролуд низ манъ аст.

Аз дидгоҳи ҳукуки башар, аслиҳаи ҳастай дорои хатари махсусан бузург аст. Дар шароити муосир, як силсила қарордодҳое мавҷуданд, ки махсус ба танзими муносибатҳо дар ин соҳа равона карда шудаанд. Барои мисол, метавон ба Шартнома доир ба паҳн накардани аслиҳаи ҳастай аз 1 июли соли 1968, Шартнома доир ба пажӯҳиш ва истифодаи фазои кайҳон (1967), Шартнома доир ба манъи дар баҳр, уқёнусҳо ва қаъри онҳо кор гузоштани аслиҳаи ҳастай (1971) ва ғайра ишора кард.

5. ХИМОЯИ АШХОСИ ГРАЖДАНӢ ВА АҲОЛИИ ГРАЖДАНӢ.

Ҳукуки байналмилалии башардӯстӣ миёни ашхоси граждани ва аҳолии граждани фарқ қоилад аст.

Ашхоси граждани

Шахси граждани ҳар касе мебошад, ки на ба хизматчиёни ҳарбӣ, на ба фидоӣён, аъзои дастаҳои ихтиёрӣ мутааллиқанд ва ҳаракатҳои муқовимат ё ашхоси дигар, ки ба таври ошкоро аслиҳа доранд ва қонуну қоидаҳои ҷангро риоя мекунанд (Моддаи 50, Протоколи 1).

Аҳолии граждани

Аҳолии граждани аз ҳамаи онҳое иборат аст, ки ашхоси граждани мебошанд (Моддаи 50, Протоколи 1).

Ба ашхоси граждани ва аҳолии граждани ҳаргиз ҳама қардан мумкин нест; моддаи 51, Протоколи 1 ҳодисаи зӯрварӣ ё таҳдида, ки дар байни аҳоли тарсу ваҳмо ба вуҷуд меоварад, инчунин, ҳодисаҳои алоҳидаи террористиро манъ мекунад. Аҳолии граждани набояд барои ҳимояи объектҳои ҳарбии рақиб ҳамаҷун сипар истифода бурда шавад. Ҳама ба аҳолии граждани ё ашхоси алоҳидаи ғайринизомӣ низ манъ аст.

Меъёрҳои ҳукуки башардӯстӣ, муносибати башардӯстонаро бо баъзе гурӯҳҳои ба ҳимоя эҳтиҷманди аҳолии граждани дар назар дорад, аз ҷумла, занон, кӯдакон, пиронсолон, маҷрӯҳон ва беморон.

Ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона, занҳо ба гурӯҳи ашхосе тааллуқ доранд, ки онҳо бояд дар асоси Конвенсияи Женева ҳамаҷун мардуми ғайринизомӣ мавриди ҳимоят қарор бигиранд. Нисбати онҳо усули муносибати башардӯстона ба қор бурда мешавад, ки он эҳтироми ҳаёт, дахлнопазирии ҷисмонӣ, равоӣ ва манъи ҷазои ҷисмонӣ, шиканҷа ва ғайра дар назар дорад. Занон махсусан аз истифодаи ҳама гуна сӯиқасд ба номус, маҷбур намудан ба амали нангин ва умуман, сӯиқасд ба ахлоқи онҳо ҳимоя қарда мешаванд, сарфи назар аз мансубияти миллӣ, наҷодӣ, синну сол ва мақоми иҷтимоиашон.

Гурӯҳи дигари ашхосе, ки ба ҳимоя эҳтиҷманданд, кӯдакон мебошанд. Онҳо ҳангоми низоъҳои байналмилалӣ зери ҳимояи Конвенсияи Женева мебошанд. Кӯдакон ҳамаҷун як қисми аҳоли ба ҳукуки байналмилалии башардӯстӣ фаро гирифта мешаванд ва мутаносибан, аз ҳимоя ва ёрӣ бархӯрдор мебошанд. Ин ба он маъност, ки роҳи расонидани марсулаи (посилка)-и барои кӯдакон муайяншуда, расонидани ёрӣ ба муассисаҳое, ки кӯдакон зери сарпарастии онҳо қарор доранд ва ғайра, боз аст.

Меъёрҳои ҳукуки башардӯстӣ муносибати махсусро нисбат ба заҳмбардоштагон ва беморон дар назар дорад. Онҳо, сарфи назар аз он, ки ба қадом тарафи низоъ тааллуқ доранд, ба эҳтиром ва ҳимоя фаро гирифта шуда аз сӯиқасди эҳтимоли ба дахлнопазирии шахсият ҳимоя қарда мешаванд.

6. КОМБАТАНТҲО. Дар низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ қисмати асосии ширкаткунандагонро комбатантҳо ташкил медиҳанд.

Қиро ҷанговар номидан мумкин аст?

Ашхоси ба ҳайати нерӯҳои мусаллаҳи тарафҳои низоъ дохилбуда, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, ҷанговар мебошанд, яъне онҳо ҳуқуқ доранд бевосита дар амалиёти ҷарбӣ ширкат варзанд.

Меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии башардӯстона муносибати инсондӯстона нисбат ба асирони ҷарбиро дарбар мегиранд.

Чӣ қасоне асирони ҷарбӣ мебошанд?

Асирони ҷарбӣ ашхоси аз ҳайати нерӯҳои мусаллаҳи яке аз тарафҳои дар низоъи мусаллаҳона ширкаткунанда иборат мебошанд, ки ҳангоми низоъи байналмилалии мусаллаҳона ба асорат афтаданд.

Асирони ҷарбӣ ҳолати ҳуқуқи худро аз лаҳзаи ба асорат афтодан ва то ба ватани худ баргаштан нигоҳ медоранд.

Конвенсияи сеюми Женева шартҳои муносибат бо асирони ҷарбиро ба таври муфассал муайян намудааст. Асирони ҷарбӣ набояд гирифтори шиканча ва муносибати золимона гарданд, ба онҳо бояд бо ҳешу табор муқотиба қардан, гирифтани марсула (посилка), иҷозат дода шавад, ҳамин ки вазъи саломатии беморҳои вазнин имкон диҳад, онҳо бояд ғайриҷаран ба кишвари шаҳрвандӣ ё ҷойи истиқомат фиристонида шаванд ва ғайра.

Савол ва супоришҳо

1. Барои ҳимояи ҳуқуқи инсон кадом қоидаҳои байналмилалии пешбурди ҷанг вучуд доранд? Онҳоро номбар қарда, шарҳу эзоҳ диҳед.

2. Моҳияти ҳуқуқи байналмилалии башардӯстонаро баён кунед. Ҳуқуқи башардӯстона ба низоъҳои мусаллаҳона чӣ муносибат дорад?

3. Бо кадом сабабҳо Конвенсияҳои Женева ва Протоколҳои Иловагии онҳо таҳия шудаанд?

4. Аз назари башардӯстона дар пеш бурдани ҷанг кадом усулҳои байналмилалӣ вучуд доранд? Барои баёни онҳо мисолҳои мушаххас биёред.

5. Барои ҳимояи афроди ғайринизомӣ ва мардуми ғайринизомӣ кадом меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстона вучуд доранд?

6. Ба зергурӯҳҳо тақсим шуда, доир ба ҳимояи ҳуқуқи ашхоси ғайринизомӣ, мардуми ғайримулкӣ, кӯдакон, занон, пиронсолон, маҷрӯҳон ва ҷанговарон супоришҳои воқеӣ таҳия намоед.

§37. КОНВЕНСИЯҲОИ ЖЕНЕВА

1. АСОСИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ БАШАРДҶҶСТОНА. Асоси ҳуқуқи байналмилалии башардӯстонаи муосирро ҷор Конвенсияи Женева аз 12 августи соли 1949 ва ду Протоколи Иловагӣ ба Конвенсияҳои мазкур (аз 8 июни соли 1977) ташкил медиҳанд, ки онҳо ба ҳифзи қурбонии ҷанг бахшида шудаанд.

Ҳар яке аз ин Конвенсияҳо меёроҳро дар бораи гурӯҳҳои муайяни афродро дар бар гирифтааст, ки қурбонии ҷанг шудаанд. Ҳамин тариқ, Конвенсияи 1 дар назар дорад: он ашхосе, ки дар амалиёт ҳарбӣ бевосита ширкат намекунад, аз ҷумла, он ашхосе аз ҳаёти нерӯҳои мусаллаҳ, ки силоҳи худро ба замин гузошта ва ё бо сабаби дигар аз ҷанг баромадаанд, ҳуқуқи муносибати башардӯстонаро доранд, сарфи назар аз наҷод, ҷинс, ранги пӯст, дин, баромад ва ҳолати молумулкии онҳо.

Бо ҳамин мақсад, дар Конвенсия амалҳои зерин манъ шудааст:

Сӯиқасд ба ҳаёт ва дахлнопазирии ҷисмонӣ, аз ҷумла, ҳамаи навиҳои куштор, маъҷуб кардан, муносибати золимон ва шиканча.

Гаравгон гирифтани.

Сӯиқасд ба шаъну шарафи инсон, аз ҷумла муносибати таҳқиромез ва хилофи қадру қимати инсон.

Маҳкум кардан ва ба иҷро расонидани ҷазо бе қарори пешакии суд.

Чунин меёроҳро ҳамаи Конвенсияҳои дигар ҳам инъикос кардаанд.

2. МАВЗҶИ КОНВЕНСИЯИ ЯКУМИ ЖЕНЕВА. Конвенсияи Якуми Женева мақоми афроди бемор ва маҷрӯҳро дар артишҳои амалкунанда муайян намудааст. Аз ҷумла, маҷрӯҳон ва беморон бояд дар ҳар ҳолат аз пуштибонӣ ва ҳимояи давлат истифода баранд, аз сабаби он ки ашхоси номбурда зер ҳокимияти давлат мебошанд, онҳо бояд ба муносибат ва нигоҳубини башардӯстона фаро гирифта шаванд, давлат набояд аз рӯйи мансубияти миллӣ, ҷинс, наҷод ва ғайра ба таъбири ин ашхос роҳ диҳад. Сӯиқасд ба ҳаёт ва шахсият, ба шиканча гирифтани намудан, мавриди санҷиши биологӣ қарор додан, дидаю дониста бе ёрии тиббӣ мондани онҳо ва ғайра манъ аст. Эҳтироми махсус нисбати заноне зикр ёфтааст, ки бемор ва маҷрӯҳ мебошанд. Агар давлат маҷбур шавад, ки маҷрӯҳон ва беморони худро дар қаламрави душман гузорад, пас давлат, бояд то он андозае, ки амалиёти ҳарбӣ имкон медиҳанд, ҳамаҷониби ин беморон қисми ҳаёти тиббӣ ва доруворию асбобҳои баъри нигоҳубини онҳо гузорад.

Нишондоди ниҳоят муҳим дар моддаи 15 Конвенсияи 1 инъикос гардидааст, ки мувофиқи он ҳар вақт ва махсусан, баъди қатъ гардидани ҷанг, тарафҳо, ки дар ҳолати ҷанг мебошанд, тамоми чораҳои барои он меандешанд, ки захмбардоштагон ва беморонро пайдо намоянд онҳоро аз ғорат шудан ҳимоя кунанд, нигоҳубини онҳоро таъмин намоянд. Онҳо бо мақсади аз майдони муҳориба берун овардан, ба ҷойи бехатар интиқол додани захмбардоштагон, инчунин, табодули асирон ё андешидани тадбирҳо барои аз минтақаи мавриди муҳосира ва ишғол қароргирифта кӯчонидани онҳо ҳақ доранд, метавонанд ки дар бораи сулҳ ва оташбас қарордод ба имзо расонанд.

Тарафҳои даргир ҳадалимкон бояд ҳамаи маълумотро ба қайд гиранд, то муайян гардидани шахсияти маҷрӯҳон, беморон ва ғавтидагонии тарафҳои ҷанг осонтар гардад.

Ба манфиати маҷрӯҳон ва беморон, ҳокимияти ҳарбӣ метавонад ба аҳоли бо даъвати зерин муроҷиат намояд: ихтиёриён метавонанд маҷрӯҳон ва маризонро интиқол дода, (зери назорати худ), нигоҳубин кунанд. Дар баробари ин, давлат бояд ихтиёриёнеро, ки ҷавобан ба ин даъват амали савоб нишон медиҳанд, пуштибонӣ кунад ва ба онҳо имтиёзҳо диҳад. Ҳокимияти низомӣ вазифадор аст, ки ба аҳоли ва муассисаҳои эҳсонкор дар навоҳии мавриди истило қароргирифта иҷозат диҳад, то ки мувофиқи хоҳиши худ захмбардоштагон ва маризонро бароварда, ба онҳо ёрии зарурӣ расонанд ва нигоҳубин кунанд.

Ғайр аз ин, бо мақсади ба захмбардоштагон ва беморон расонидани ёрии зарурии тиббӣ, муассисаҳои санитарӣ ва хадмоти сайёри санитарӣ, ҳайати шахсии онҳо аз пуштибонии тарафҳое истифода мебаранд, ки дар ҳолати ҷанг қарор доранд. Воситаҳои нақлиёте, ки маҷрӯҳон ва беморонро интиқол медиҳанд ва ашёю биноҳое, ки ба манфиати онҳо истифода бурда мешаванд, ба чунин пуштибонӣ фаро гирифта мешаванд.

3. МАВЗҶИ КОНВЕНСИЯИ ДУҶОМИ ЖЕНЕВА. Конвенсияи Дуҷоми Женева нисбати захмбардоштагон, беморон ва ашхосе истифода бурда мешавад, ки дар натиҷаи сарнагуншавии киштӣ (ҳавопаймо низ дар назар дошта шудааст) ба ин ҳолат гирифта шудаанд.

Чун Конвенсияи I, ин Конвенсия низ мамлакатҳоро, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, вазифадор мекунад, ки нисбати захмбардоштагон, беморон ва дар натиҷаи сарнагуншавии киштӣ зарардидагон муносибат ва нигоҳубини башардӯстонаро таъмин намоянд. Ҳар гуна сӯиқасд ба ҳаёт ва шахсияти ин ашхос қатъиян манъ аст, яъне куштан, ба шиканча, таҷрибаи биологӣ ва таҷрибаи дигар гирифта намудани онҳо манъ карда шудааст.

Тарафҳои даргир ба судҳои ҳарбӣ ҳуқуқ медиҳанд баргарадонидани захмбардоштагон, беморон ва аз сарнагуншавии киштиҳо зарардидагонии дар госпиталҳои киштиҳои ҳарбӣ ва госпиталҳои ҷамъиятҳои эҳсонкор ё дар ҷойҳои дигар бударо талаб намоянд, ба шарте ки вазъи саломатии онҳо барои ба мамлақати шахрвандиашон баргаштан имкон диҳад.

Конвенсия мамлакатҳои даргирро вазифадор кардааст, ки баъд аз ҳар як муҳориба онҳо тамоми ҷораҳои заруриро андешанд, то ки зарардидагонии киштии сарнагуншударо пайдо намоянд, ба қайд гиранд ва ҳамаи маълумотро дар бораи шахсияти онҳо сабт кунанд ба ғоратшавии онҳо роҳ надиханд ва ба нигоҳубини зарурӣ фаро гиранд. Ҳар маротиба доир ба бо роҳи баҳрӣ аз минтақаи мавриди муҳосира кӯчонидани (эвакуатсияи) маҷрӯҳон ва беморон қарордод ба имзо расонида мешавад.

Дар назар дошта мешавад, ки киштиҳои госпитол, ки барои расонидани ёрӣ ба беморон, захмбардоштагон, аз сарнагуншавии киштӣ зарардидагон ва бурдани онҳо пешбинӣ шудаанд набояд мавриди ҳамла ва ё ғорат қарор гиранд; онҳо бояд бо эҳтиром ба ҳимоя фаро гирифта шаванд. Муассисаҳои соҳилӣ, киштиҳои госпиталбуда, ҷамъиятҳои миллии Салиби Сурх, нақлиёти беҳдоштӣ ва ҳайати кормандони госпитал ва ғайра аз пуштибонӣ истифода мебаранд.

4. МАВЗҶИ КОНВЕНСИЯИ СЕҶОМИ ЖЕНЕВА. Конвенсияи Сеҷоми Женева ба масъалаи муносибат ба асирони ҷарбӣ бахшида шудааст.

Ашхосе асирони ҷарбӣ мебошанд, ки аз ҳайати шахсии Қувваҳои Муссалаҳи тарафҳое, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, ба асорати тарафи муқобил афтадаанд; фидоӣён ва дастаҳои ихтиёрӣ, ҳаракати муқовимат ва ашхоси дигаре, ки ба тарзи муайян муташаккиланд, аломати фарқкунанда ва ошкоро аслиҳа доранд, қонуну қоидаҳои ҷангро риоя мекунанд, низ ашхоси ҷарбӣ мебошанд.

Нишондодҳои Конвенсияи III нисбати асирони ҷарбӣ аз ҳамаи лаҳзае ба қор бурда мешаванд, ки онҳо ба асорати тарафи муқобил афтадаанд ва то озодшавии пурра ва ба мамлакати шахравандӣ баргаштанд. Конвенсия тарафҳои низоъро вазифадор мекунад, ки нисбати асирони ҷарбӣ башардӯстона муносибат намојанд. Ҳар иқдоми ғайриқонунӣ, ки ба марғи асири ҷарбӣ оварда мерасонад ё саломатии ўро зери ҳатари ҷиддӣ мегузорад, манъ аст ва ба он ҳамчун ҳодисаи ба таври ҷиддӣ шикастани Конвенсияи мазкур баҳо дода мешавад. Аз ҷумла, асири ҷарбиро маъҷуб қардан ва ё мавриди таҷриба қарор додан мумкин нест. Ў нисбати ҳар гуна зўрварӣ, таҳқир аз ҳимоя истифода мебаранд.

Давлате, ки асирони ҷарбӣ дар ихтиёри он мебошанд, уҳдадоранд, ки дар сурати ниёз асирони ҷарбиро бо сару либос ва ғизо таъмин кунанд ва ба онҳо ёрии зарурии тиббӣ расонанд. Онҳо бояд бо шаҳодатномаи мамлакате, ки ў дар он ҷо аст, таъмин бошад. Шароити нигоҳдории асирони ҷарбӣ бояд ҳамаи тавре бошад, ки дар артиши мамлакати асирдор вучуд дорад. Хонае, ки онҳо зиндагӣ мекунанд, бояд гарм бошад, рӯшноӣ дошта, намнок набошад, меъёри шабонарӯзии ғизо ҷи аз рӯйи миқдору сифат ва ҷи аз рӯйи гуногунии худ бояд басанда бошад. Асирони ҷарбӣ бояд бо ёрии тиббии хуб таъмин бошанд, ҳар сари ҷанд вақт аз санҷиши тиббӣ гузаронида шаванд.

Конвенсия ба тарафҳои дарғир барои ба имзо расонидани қарордод оид ба масоили вобаста ба вазъи асирони ҷарбӣ имкониятҳои васеъ фароҳам меоварад: онҳо аз ҳамаи афзалиятҳои қарордодҳо дар тӯли даврае, ки нисбати онҳо Конвенсия истифода мешавад, истифода мебаранд.

Қисмати IV қоидаи ниҳоят муҳимро дар бар мегирад, ки он баргардонидани захмбардоштагон ва беморон, инчунин, озодкунӣ ва баргардонидани асирони ҳарбиरो баъди анҷоми амалиёти ҳарбӣ дар бар мегирад.

5. МАВЗӢИ КОНВЕНСИЯИ ЧАҲОРУМИ ЖЕНЕВА. Дар байни Конвенсияҳои Женева Конвенсияи IV мақоми махсусро ишғол менамояд, ки он қоидаҳои муқаммал дар бораи аҳолии шахрвандӣ ҳангоми ҷангро муқаррар менамояд.

Таҳти ҳимояи Конвенсияи IV кадом афрод қарор доранд?

Инҳо ашхосе мебошанд, ки дар ҳолати низоъ ё истило ба ҳар навъе дар асорати тарафе меафтанд, ки онҳо дар вазъияти низоъ ё истилои мамлакати дигар буда, шахрванди он нестанд (Моддаи 4, Конвенсияи IV).

Нишондодҳои Конвенсияи мазкур ҳамаи аҳоли, сарфи назар аз миллат, наҷод, дин ва ғайраро фаро мегирад. Дар назар дошта шудааст, ки минтақаҳои беҳдоштӣ ва амниятӣ барои таъмини беҳатарии беморон, маҷрӯхон, пиронсолон, кӯдакони то 15-сола, занҳои ҳомила ва модарони дорои кӯдакҳои то 7-сола бояд ё то оғози амалиёти ҳарбӣ ва ё баъди оғози онҳо ташкил карда шаванд. Тарафҳои даргир метавонанд дар бораи ташкили минтақаҳои бетараф барои ҳимояи гурӯҳҳо мувофиқа оянд.

Минтақаҳои бетараф.

Минтақаҳое бетараф эътироф карда мешаванд, ки дар ноҳияҳои даргир барои ҳимояи ҳамаи одамон аз ҳатари ба ҷанг алоқаманд бидуни тафовут дар амалиёти ҳарбӣ ширкат накардаанд, ё ки минбаъд дар амалиёти ҳарбӣ ширкат намеkunанд ва ё дар мавриди ҳузур дар ин минтақаҳо минбаъд ягон ҳел қорҳои моҳияти ҳарбидоштаро иҷро намеkunанд (Моддаи 15, Конвенсияи IV).

Қисмати II-и Конвенсияи IV меъёрҳои ҳимояи умумиро пешбинӣ намудааст, ки он ҳамаи ашхоси дар низоъи мусаллаҳона номбурдаро фаро мегирад. Ин қаророти расонидани ёрии тиббӣ ба онҳое, ки ба ҳамлу нақли маҷрӯхон ва беморон эҳтиҷ доранд, сабук кардани ранҷи кӯдакон, таъмини расонидани хабар ба аъзои оила дар бораи ҷойи ҳузур ва аз онҳо қабул намудани ахбори дорои моҳияти оилавино дар назар дорад. Тарафҳое, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, вазифадоранд дар ҳамроҳшавии оилаҳои аз ҳам ҷудошуда мусоидат намоянд, усули эҳтироми шахсият, шаъну шараф, ҳуқуқҳои оилавӣ, эътиқодҳои динӣ, урфу одат ва анъанаҳоро риоя kunанд. Онҳо ба муносибати башардӯстона ва ҳимоя ҳақ доранд, муносибати золимона ва гаравгон гирифтани онҳо манъ аст. Конвенсия, инчунин, ҳуқуқи хориҷиёно дар ҳусуси тарк намудани қаламрави тарафҳои даргири низоъ муайян намудааст; Конвенсия ба давлатҳои узв додани шахсеро, ки дар зер сарпарастии он аст, ба давлати дигаре, ки ба Конвенсияи мазкур имзо нагузоштааст, инчунин, ба мамлакате, ки мумкин аст бинобар ақидаҳои сиёсӣ

ва динии худ мавриди таъкибот қарор гиранд, манъ кардааст. Конвенсия IV дар маҷмӯъ, қоидаҳои муқаррар мекунад, ки мувофиқи онҳо ҳимояи ашхоси граждании дар қаламрави тарафи муқобил қарор дошта, таъмин карда мешавад.

6. ПРОТОКОЛҲОИ ТАКМИЛИ КОНВЕНСИЯҲОИ ЖЕНЕВА.

Конвенсияҳои мазкур мавзӯи ҳимояи аҳолии граждани аз таъсири бевоситаи ҷангро дар бар намегиранд. Аз ин рӯ, Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх, ду Протоколи изофӣ ба Конвенсияҳои Женеvaro таҳия намуда, ба Конфронси Дипломатӣ пешниҳод кард, ки онҳо 8 июни соли 1977 қабул карда шуданд.

Протоколи I аз меъёрҳои нави иборат аст, ки он ба низоъҳои байналмилалии мусаллаҳона дахл дорад: Конвенсияҳо ва Протоколи I дар ҳамаи ҳолатҳо мавриди истифода қарор мегиранд ва онҳо то қатъ гардидани амалиёти ҷангӣ дар байни давлатҳои даргир эътибор доранд.

Протоколи I конвенсияҳои Женеvaro дар хусуси ҳимояи беморон ва ашхосе, ки дар натиҷаи сарнагуншавии киштӣ зарар дидаанд, пурра мекунад. Протокол манъи расонидани зарари дарозмуддат ба муҳити табиатро низ инъикос кардааст. Протокол ба ҳимояи аҳолии мулкӣ ва объектҳои граждани диққати ҷиддӣ додааст. Тарафҳои даргир вазифадоранд, ки аҳолии мулкӣ (граждани) ва комбатантҳо, инчунин, объектҳои граждани ва объектҳои ҳарбиро аз ҳамдигар фарқ кунанд ва амали худро мувофиқан танҳо ба муқобили объектҳои ҳарбӣ равона созанд. Дар маҷмӯъ, Протоколи I конвенсияҳои Женеvaro дар робита ба қурбониёни ҷанг ва ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо дар шароити ҷангӣ ғани гардонид.

Протоколи II аз 8 июни соли 1977 ба Конвенсияи Женева иловаи зиёд дохил намуд, ки он ба низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ бахшида шуда, доираи ҳимояи башардӯстиро ҳангоми ҷангҳои шахрвандӣ васеъ мегардонад.

Протоколи II дар таърихи ҳуқуқ бори нахуст меъёрҳои муайян намудааст, ки ҳама ба аҳолии граждани ва истифодаи қувваро ба муқобили ашхоси алоҳидаи граждани манъ мекунанд.

Протоколи II дар маҷмӯъ, ҳимояи аҳолии мулкӣ, ҳимоя ва нигоҳубини беморон, захмбардоштагон ва зарардидагон сарнагуншавии киштиҳо ва тартиби муҳофизати объектҳои муқаррар мекунад.

7. КБСС ВА ҲУҚУҚИ БАШАРДҶУСТАНА. Дар ташаккули ҳуқуқи байналмилалии башардӯстона ва таъмини ҳуқуқҳои одамон дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх (КБСС) мақоми махсус дорад. 12 августи соли 1949 ҳамаи чор Конвенсияи Женева дар бораи ҳимояи қурбониёни ҷанг қабул шуд. Конвенсияҳои Женева дар марҳалаи кунунӣ шартномаҳои байналмилалии нисбатан васеъ эътирофкардашуда мебошанд. Бо ташаббуси КБСС, Конфронси Дипломатӣ оид ба масъала дар бораи тасдиқ ва рушду густариши ҳуқуқи байналмила-

лии башардӯстона, ки дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона ду Протоколи изофӣ ба Конвенсияҳои Женева қабул карда шуда буданд.

КБСС мамлакатҳои даргирро вазифадор кард, ки ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона ба беморон, захмбардоштагон ва аҳоли дар қаламрави забт ё истилокардашуда ёрӣ расонанд, захмбардоштагон, беморон ва ашхоси дар натиҷаи сарнагуншавии киштиҳо зарардидаҳо ёбанд бароранд, бе ному нишоншудагонро ҷустуҷӯ намоянд. КБСС барои ифодаи ғайриқонунии худ аз нишони маҳсус истифода мебарад.

Савол ва супоришҳо

1. Чаро Конвенсияҳои Женева ва протоколҳои изофии онҳоро асоси ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона меноманд?

2. Бо кадом сабаб ду Протоколи тақмили Конвенсияҳои Женева қабул шудаанд? Муҳтавои онҳоро кушида диҳед.

3. Ба ҷаҳон зергурӯҳ тақсим шуда, конвенсияҳои Женеваро омӯзед ва ба аҳли синф пешниҳод намоед. Баъд аз тариқи баҳс муайян кунед, ки мавзӯи ҳар кадоми онҳо кадом аст.

4. Мушаххасан муайян кунед, ки конвенсияҳои Женева ҳамчун асноди байналмилалӣ башардӯстона кадом ҳуқуқҳои инсонро бо кадом роҳу воситаҳо ҳимоя мекунад.

5. Мафҳумҳои “аҳолии мулкӣ”, “ашхоси мулкӣ”, “захмбардоштагон”, “беморон”, “минтақаҳои бетараф” ва “киштиҳои сарнагуншуда”-ро аз назари ҳуқуқи башардӯстона, ки дар Конвенсияҳои Женева ва Протоколҳои изофӣ дарҷ ёфтаанд, шарҳу эзоҳ диҳед.

6. Мақоми Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурхро дар ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона шарҳ диҳед.

§38. ШИРКАТИ КҶДАКОН ДАР НИЗОЪҲОИ МУСАЛЛАҲОНА

1. КҶДАКОН ВА ЧАНГ. Кӯдакон ва ҷанг мафҳумҳои бо ҳам дар тазоданд. Кӯдакон бояд қатъиян аз иштирок дар амалиёти ҷарбӣ боздошта шаванд. Сарфи назар аз ин, пешӣ роҳи ширкати кӯдаконро дар амалиётҳои ҷангӣ ба таври пурра гирифтани мушкил аст. Ин аст, ки бар хилофи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона онҳо мумкин аст дар ҳайати нерӯҳои мусаллаҳ номнавис шуда, ҳамчун шахси ширкаткунандаи амалиёти ҷарбӣ тавассути ҳайати нерӯҳои мусаллаҳ асир гирифта шаванд. Ғайр аз ин, аз сабаби тағйир ёфтани моҳияти низоъҳои мусаллаҳона дар шароити феълӣ бисёр вақт муайян кардани тафовути дар байни ашхоси мулкӣ (гражданин) ва комбатантҳо имконнопазир аст. Дар натиҷаи ин, онҳо, яъне кӯдакон, ё ба комбатантҳо ёрӣ мерасонанд ва ё дар амалиёти ҷарбӣ бевосита ширкат мекунад.

Агар бар хилофи Протоколҳо, кӯдакон ба амалиёти ҷарбӣ ҷалб ва ба асорат гирифта шаванд, онҳо аз пуштибонии маҳсус истифода мебаранд. Ба замири ин, кӯдакон ҳамчун як қисми аҳолии мулкӣ аз ҳимояи маҳсус истифода мебаранд, ба шарте ки онҳо дар амалиёти ҷарбӣ

ширкат надошта бошанд. Моддаи 38 Конвенсияи мазкур ба масъалаи низоъҳои мусаллаҳона ва дар он ширкат кардани кӯдакон бахшида шу-дааст. Конвенсия мафҳумҳои “кӯдак” ва “бачагон”-ро чун калимаҳои ҳаммаъно истифода бурда, моҳияти онҳоро баён месозад.

2. ПУШТИБОНИИ КӢДАКОН. Шахсе кӯдак эътироф карда мешавад, ки синнаш ба 18-солагӣ расидааст, истисноанд ҳолатҳое, ки қонунҳои миллӣ синни балоғатро хеле зудтар муайян менамоянд. (Моддаи 1 Конвенсия).

Қисмати якуми моддаи 38 ба ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстона тааллуқ дорад, ки асоси онро Конвенсияҳои Женева ташкил мекунад, мувофиқи онҳо кӯдакон аз пуштибонии махсус бархӯрдоранд.

Давлатҳои аъзо бояд ҳамаи тадбирҳоро истифода баранд, ки дар амалиёти мусаллаҳона ба бевосита ширкат кардани кӯдакони синнашон ба 15 хотима дода шавад. Мувофиқи қисмати сеюми моддаи 38-и Конвенсия, давлатҳо на бояд кӯдакони синнашон то 15-ро ба ҳайати нерӯҳои мусаллаҳ даъват намоянд.

Банди охирини моддаи 38 татбиқи ҳимояи кӯдаконро бо меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстона алоқаманд мекунонад, ки дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона принципи асосии он нишондод мебошад, ки мувофиқи он тарафҳои даргир бояд дар байни аҳолии граждани ва комбатантҳо фарқ гузоранд, то ки аҳолии мулкӣ ва объектҳои мулкӣ (граждани) зери хатари аз ҳад зиёд гузошта нашаванд. На аҳолии мулкӣ, дар маҷмӯъ, на ашхоси алоҳидаи мулкӣ набояд мавриди ҳамла қарор гиранд, танҳо объектҳои ҳарбӣ объекти ҳамла қарор гирифта метавонанд. Ин усулҳои ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстона дар конвенсияҳои Женева омадаанд, ду Протоколи изофӣ онҳоро густариш медиҳанд. Мутобиқи протоколҳо, ҳамла ба аҳолии мулкӣ манъ буда, ҳуқуқи онҳо дар хусуси нигоҳубин ва кӯмак таъмин карда мешавад.

Давлатҳои аъзои Протоколи изофии I, ки ба даъвати ихтиёрии ашхосе, ки ҳанӯз синну солашон ба 18 нарасидааст, роҳ додаанд, кафолати муайян медиҳанд, ки ҳуқуқҳои онҳо ҳимоя карда мешаванд.

Ба кафолатҳо мансубанд:

- *Чунин даъват моҳияти ихтиёрӣ дорад.*
- *Даъват бо ризояти волидон ва сарпарастони шахси мазкур сураат мегирад.*
- *Ба шахсе, ки ба нерӯҳои мусаллаҳ даъват карда мешавад, бояд дар бораи вазифаҳои вобаста ба пешбурди чунин хизмат маълумот дода шавад.*
- *Шахси даъватишаванда дар бораи синну соли хеш то даъват ба нерӯҳои мусаллаҳ маълумоти дақиқ пешниҳод менамояд.*

Қисмати 3, моддаи 3, Протоколи Иловагии I.

Ашхосе, ки синнашон ба 18 нарасидааст, на бояд ба нерӯҳои мусаллаҳ ҷалб ва дар амалиёти мусаллаҳона истифода бурда шаванд. Бо ин мақсад, давлатҳои аъзо тадбирҳои имконпазирро меандешанд, ки аз чунин ҷалбкунӣ ва истифодабарӣ пешгирӣ кунанд.

Қоидаи муҳимме мавҷуд аст, ки мувофиқи он агар дар қонунгузории миллии давлатҳои аъзо ва қарордодҳои байналмилалӣ ё дар меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстона нишондодҳои муқаррар карда шуда бошанд, ки онҳо ба ҳифзи беҳтари ҳуқуқи кӯдак мусоидат намоянд, пас нишондоди Протоколи изофӣ ба истифодаи он монеъ намешавад ва онро истисно ҳам намекунад. Аз ин лиҳоз, он тадбирҳои ҳавасманд мекунад, ки татбиқи ҳуқуқи кӯдакон ва ҳимояи ҳамаҷонибаи онҳоро беҳтар мегардонанд. Агар таблиғоти ашхоси синашон то ба 18 ба амалиёти ҳарбӣ ҷой дошта бошад, пас давлатҳои узв тамоми тадбирҳоро меандешанд, то ки онҳо аз хизмат озод ва ё аз хизмати ҳарбӣ ба тарзи дигар ҷавоб дода шаванд. Дар баробари ин, аз ҷониби қарордодҳои махсуси байналмилалӣ масъалаи ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон дар Конвенсияҳои Женева ва Протоколҳои изофӣ ба онҳо низ ҳаллу фасл карда мешаванд. Дар асноди номбурда усули умумии ҳимояи кӯдакон ва ашхосе, ки дар амалиёти ҳарбӣ иштирок намеkunанд, дар назар дошта шудааст – ҳамчун ашхосе, ки ба ёрии дигарон эҳтиёҷ доранд ва ниҳоят, дар бораи кӯдаконе, ки дар амалиёти ҳарбӣ ширкат меварзанд.

3. КӯДАКОН ҲАМЧУН АҲОЛИИ ГРАЖДАНӢ (ГРАЖДАНӢ). Кӯдакон, ҳамчун як қисми аҳолии граждани, зери амали ҳамаи он меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстона дохиланд, ки ба пешбурди ҷанг дахл доранд. Аз он ҷумла, дар давраи низоъҳои байналмилалӣ кӯдакон таҳти ҳимояи Конвенсияи IV-и Женева дар бораи ҳимояи аҳолии граждани дар давраи ҷанг мебошанд. Ин ҳамаи принципҳои муносибати башардӯстона бо мардум – эҳтиром нисбати ҳаёт, дахлнопазирии ҷисмониву равоӣ, манъи ҳар гуна иҷбор, ҷазои ҷисмонӣ, шиканҷа ва ғайраро шомил мегардад.

Дар давраи низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти байналмилалӣ кӯдакон ҳам зери ҳимояи ашхосе ҳастанд, ки дар амалиёти ҳарбӣ ширкат намеkunанд ва ҳам онҳое, ки дар моддаи 3 дар назар дошта шуда, барои ҳар чор Конвенсияи Женева умумӣ мебошанд. Тибқи нишондодҳои онҳо, дар мавриди ин низоъҳо кӯдакон ба муносибати башардӯстона ҳуқуқ доранд, бояд ба сӯиқасд бар зидди ҳаёт ё шаъну шарафи онҳо роҳ дода нашавад. Дар Протоколи II низ принсипи баён шудааст, ки мувофиқи он аҳолии граждани ва ашхоси алоҳидаи мулкӣ на бояд объекти ҳамла қарор гиранд.

Принсипҳои махсуси ҳимояи кӯдакон дар Протоколи I муайян гардидаанд, ки мувофиқи онҳо кӯдакон аз эҳтироми махсус бархӯрдоранд ва ҳимояи онҳо аз ҳама гуна сӯиқасди нораво таъмин карда мешавад. Тарафҳое, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, онҳоро аз он ҳимоя менамоянд, ки бо дарназардошти синну сол ё бо сабабҳои дигар талаб карда мешавад.

Протоколи II низ нисбати низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ чунин нишондод дорад. Ҳамин тариқ, ҳар ду Протоколи изофӣ тадбирҳои махсуси ҳимояи кӯдаконро дар шароити махсус – дар давраи низоъҳои мусаллаҳона дар назар доранд. Ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстона нишондодҳои махсус дар бораи ҳимояи кӯдакон аз оқибатҳои амалиёти ҷарбиро дорад. Мутобиқи Протоколи I кӯдакони нав таваллудёфта бо маҷрӯҳон баробар дониста шудаанд. Кӯдакони то 15-сола ва модарони кӯдакони то 7-сола ба гурӯҳи аҳолии граждани мансубанд, аз ин рӯ, бояд дар минтақаҳои санитарӣ ва бехатарӣ ҷой дода шаванд, ки тарафҳои дар низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ ширкаткунанда ташкил кардаанд (Моддаи 14 Конвенсияи IV Женева), онҳо бояд аз минтақаи дар муҳосира кӯчонида шаванд.

Протоколи I кӯчонидани кӯдаконро ҳамон вақте дар назар дорад, ки зарурат ба миён ояд, лекин Протоколи II кӯчонидани кӯдаконро аз минтақаи амалиёти низомӣ ва низоъҳои ҷарбии дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ ба минтақаҳои бехатарии худӣ ҳамон мамлакат дар назар дорад.

Конвенсияҳои Женева ва Протоколҳои изофӣ муқаррар менамоянд, ки тарафҳо дар низоъи мусаллаҳонаи байналмилалӣ бояд ҳимоя ва кумаки кӯдаконро кунанд. Бо ин мақсад, давлатҳои узви қарордодҳои байналмилалӣ дар боло зикргардида, бояд барои интиқол ва расонидани марсулаву амонатҳо (посилкаҳо) роҳ кушоянд, ки онҳо барои кӯдакони то 15-сола ва занҳои таваллудкарда таъйин гардидаанд. Дар мавриди тақсими кумаки башардӯстона бояд ба кӯдакон ва занҳои ҳомила афзалият дода шавад. Давлати ғосиб бояд тамоми чораҳоро барои таъмин ва таҳсилоти кӯдакони یتим ё кӯдаконе, ки аз волидонашон ҷудо карда шудаанд, биандешанд, ба шарте ки онҳо ба таъминоти волидон ё наздикон фаро гирифта нашуда бошанд; давлате, ки кӯдакон дар зери ҳокимияти он мебошанд, бояд таҳсилоти кӯдаконро таъмин намоянд ва ғайра.

Дар Конвенсияи IV-и Женева диққати махсус ба воқеаҳои дода шудааст, ки кӯдакон یتим мемонанд ё дар натиҷаи ҷанг аз волидонашон ҷудо шудаанд. Тарафҳои низоъ вазифадоранд, ки барои таъмини ниёзмандиҳои зиндагӣ ва тарбияи кӯдаконе, ки синнашон то 15-сола буда, дар натиҷаи ҷанг یتим мондаанд ва ё аз оилаҳояшон ҷудо шудаанд, тадбирҳо андешанд. Роҳ додан мумкин нест, ки ин кӯдакон ба ҳоли худ гузошта шаванд, онҳоро дастикам дар кишварҳои бетараф ҷой қардан лозим аст.

Ҳолатҳои аз эҳтимол дур нест, ки кӯдакон ба қомбатантҳо (ҷангиён, ҷанговарон) ёри мерасонанд ё дар амалиёти ҷарбӣ иштирок мекунанд ва амалан худ ба қомбатантҳо мубаддал мегарданд.

4. ХИМОЯИ ҲУКУҚҲОИ КЌДАКОН–КОМБАТАНТҲО. Кўдакон-комбатантҳо кистанд? Кўдаконе, ки дар ҳайати нерӯҳои мусаллаҳи тарафҳои даргирии низоъ дохиланд, комбатант мебошанд. Ҳар ду Протоколи ИЗОҒИ ба ҳайати артиши амалкунанда ҷалб кардани ашхосеро, ки синашон ба 15 нарасидааст, манъ мекунад. Протоколи I ба тарафҳои дар низоъ ширкаткунанда, агар онҳо ҷалби кўдакони синнашон аз 15 то 18-ро ба артиши худ ташвиқ кунанд, тавсия мекунад, ки барои ин кор синну соли калонро ихтиёр кунанд. Сарфи назар аз ин, агар кўдакони синнашон то 15 дар амалиёти ҳарбӣ бевосита ширкати кунанд ва ба асо-рат афганд, пас онҳо тахти пуштибонии махсуси Протокол қарор меги-ранд.

5. ХИМОЯИ ҲУКУҚИ КЌДАКОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИ-КИСТОН. Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳамаи ҷаҳор Конвенсияи Женева ва Протоколҳои вобаста ба онҳо имзо кардааст. Ин санадҳо 26 феввали соли 1993 эътибори қонунӣ гирифтаанд.

Конвенсия дар бораи кўдак аз 20 ноябри соли 1989-ро Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993 имзо гузоштааст ва он 25 ноябри соли 1993 қувваи қонунӣ гирифтааст. Протоколи ИЗОҒИ Факултативӣ ба Конвенсия дар бораи кўдак, ки ба кўдакони ятим дар низоъҳои мусаллаҳона дахл дорад (Протоколи факултативии I) Ҷумҳурии Тоҷикистон 19-уми июни соли 2003 ба имзо расид.

Дар асоси Конвенсия дар бораи кўдак, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи тадбирҳои имконпазирро меандешад, ки кўдакони синнашон то 15 бевосита дар амалиёти ҳарбӣ ширкат накунад. Онҳо набояд барои хизмат дар Қувваҳои мусаллаҳ даъват шаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадор шудааст тамоми чораҳоро андешад, то ҳуқуқҳои кўдакон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври бояду шояд татбиқ ва иҷро шаванд ва дар ин бора ба Комитети ҳуқуқи кўдак ва ҳолати татбиқи муқаррароти дахлдор гу-зориш пешниҳод намояд.

Маърӯзаҳо пешниҳод карда мешаванд:

- **Маърӯзаи аввал** – дар тӯли ду сол баъди эътибор пайдо кардани Конвенсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

- **Маърӯзаҳои оянда** – баъд аз ҳар панҷ сол.

Нисбати масъалаи ҷалби кўдакон дар низоъҳои мусаллаҳона оид ба Протоколи Факултативӣ давлат вазифаҳои васеъу бештарро ба зимма мегирад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви Протоколи Факултативӣ кадом уҳдадорихоро ба зимма мегирад?

Уҳдадорихои асосии давлат инҳоянд:

- Ашхосе, ки синнашон ба 18 нарасидааст, ба нерӯҳои мусаллаҳ даъват карда нашаванд.

- Тибқи нишондодҳои Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак (қисмати 3, моддаи 38), бо дарназардошти он ки ашхоси синнашон то 18 сола ҳуқуқ ба ҳимояи махсус доранд, ҳадди ақалли синну соли даъвати ихтиёрий ба-рои хизмат дар нерӯҳои мусаллаҳ баланд бардошта шавад.

- Дар мавриди имконияти даъвати ихтиёрий ба Қувваҳои Мусаллаҳ ашхосе, ки синнашон ба 18 нарасидааст, кафолати муайяне дода шавад, ки ҳуқуқҳои онҳоро таъмин менамоянд.

- Тадбирҳои меандешад, ки ашхоси синнашон то 18, ки ба нерӯҳои мусаллаҳ ҷалб шудаанд, дар амалиёти ҳарбӣ ширкат наkunанд.

Ин тадбирҳо ба риояи минбаъдаи ҳуқуқи кӯдакон, ки дар қарордодҳо ва қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, мусоидат мекунанд, барои татбиқ ва дар сурати вайрон карда шудани ҳуқуқҳои кӯдакон, барои ҳимояи ҳамаҷонибаи онҳо шароити зарурӣ муҳайё менамоянд.

Савол ва супоришҳо:

1. Асноди ҳуқуқи байналмилалӣро, ки дар онҳо ҳуқуқҳои кӯдакон инъикос ёфтаанд, номбар кунед. Бигӯед, ки дар кадоме аз ин санадҳо меъёрҳои ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона инъикос гардидаанд.

2. Оё шумо дар бораи таърихи қабули асноди ҳуқуқи байналмилалӣ, ки ба ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон бахшида шудаанд, иттилоъ доред?

3. Дар асноди ҳуқуқи байналмилалӣ кадом меъёрҳои ба ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон бахшидашуда боиси тавачҷуҳи махсуси шумо гардиданд ва барои чи?

4. Кадом кӯдаконро—қомбатантҳо меноманд ва барои ҳимояи онҳо кадом меъёрҳои ҳуқуқи башиардӯстона вучуд доранд?

5. Дар бораи ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдакон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуфта метавонед?

ФАСЛИ V.

ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН – АСОСИ РУШДИ ҚОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ ВА УСТУВОРИИ ДАВЛАТ

БОБИ 12.

ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН ВА ҲУҚУҚИ ФАРҲАНГ

§39. МАФҲУМИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚӢ

1. МАФҲУМИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Фарҳанг дар сиёсат, иқтисодиёт ва ҳаёти иҷтимоии қомеаи мо, ки аз соҳаҳои муҳими муносибатҳои ҷамъияти мебошанд, вучуд дорад. Дар ин муносибатҳо дар сатҳи оилавӣ–хешу таборӣ, дастаҷамъӣ ва давлатӣ арзишҳои умумииinsonӣ ва ғояҳои олии, ҳамдигарфаҳми одамон, ифодаи эҷодиёт ва санъати онҳо, ниҳоят, инсонгарой ифодаи худро меёбад. Мафҳуми фарҳанг дар ҳаёти иҷтимоӣ аз чунин таркибҳо иборат аст: 1. Ҳамаи иттилооти ғайригенетикӣ, ки ба инсоният мансуб аст, яъне чун фарҳанги таваллудаш ҷамъ мешавад (илм, санъат, дин, ақли солим); 2. Маданияти моддӣ, аломатҳо ва низомии аломатӣ, ки ифодакунандаи фарҳанги моддӣ мебошанд, яъне дорандаҳои моддии дониш, забон, китобҳо, аксҳо, суратҳо ва ҳар гуна натиҷаҳои эҷодиёт ва санъат – мизу курсиҳо, пиёлаҳо, чойникҳо ва ғайра; 3. Тарзҳои муносибати байни ҳамдигарӣ ва ҳамзистӣ, яъне маданияти иҷтимоӣ чун механизмҳои рафтори инсон (урфу одатҳо, маросимҳо, таҷрибаи касбӣ). Баъзе олимони ӯсури охиринаро чун қисмати маданияти маънавӣ ё худ фарҳанг мешуморанд.

Маданият (дар забони русӣ “культура” аз калимаи лот. cultura – парваридан, тарбия, таҳсилот, инкишоф, эҳтиром гирифта шудааст) – сатҳи таърихан муайяншудаи инкишофи қомеа, қувваҳои эҷодӣ ва лаёқатҳои инсон аст, ки навҳо ва шаклҳои ташкили ҳаёт ва фаъолияти одамон, муносибати байниҳамдигарии онҳо, инчунин, арзишҳои моддӣ ва маънавии аз тарафи онҳо эҷодшударо ифода мекунад. Маданият ба маъниҳои дигар низ баён мегардад. Масалан, мафҳуми маданият барои баҳодиҳии давраҳои муайяни таърихӣ (маданияти атиқа), қомеаҳои мушаххас, халқҳо ва миллатҳо (масалан, маданияти Бобул), ва инчунин, соҳаҳои махсуси фаъолият ё ин ки ҳаёт (маданияти қор, қор, бадеӣ) дар маънои маҳдуд – соҳаи ҳаёти рӯҳии одамон мебошад. Маданият, инчунин, натиҷаҳои моддии фаъолияти одамонро дар бар мегирад (мошинҳо, иншоот, натиҷаҳои дониш, асарҳои санъат, меъёрҳои ахлоқ ва ғайра), ё ба сифати қувваҳои инсонӣ ва истеъдоди онҳо, ки дар фаъолияти онҳо амалӣ мешаванд (дониш, маҳорат, одатҳо, сатҳи ақлӣ, инкишофи маънавӣ ва эстетикӣ, ҷаҳонбинӣ, равишҳо ва шаклҳои муносибати одамон) шинохта мешавад. Аз нуқтаи назари иҷтимоӣ (соцсиология) ин мафҳум тамоми тарзи зиндагии тамаддунии қомеаро дар бар мегирад, ва дар ин маъно ҳар кас, ки дар ҳаёти қомеа бо ақлу идрок ва хуш ширкат меварзад, «ода-

ми бомаданият» ба ҳисоб равад. Маданият аз таркибхое иборат аст, ки тамоми инсоният истифода мебарад. Ин дастовардҳо ба ду навъи асосӣ тақсим мешаванд: моддӣ ва маънавӣ, ё худ ғайримоддӣ. Маданияти моддӣ аз предметҳо ва объектҳои физикӣ иборат мебошад, ки одамон офаридаанд: либос, мактабҳо, фабрикаҳо, шаҳрҳо, китобҳо, киштиҳои кайҳонӣ, аломатҳои маросимӣ ва ғайра. Маданияти ғайримоддӣ аз мафҳумҳои абстрактӣ, ба монанди забонҳо, ақидаҳо, ғояҳои динӣ, қоидаҳо, одатҳо, мифҳо, қолабҳои ҳаёти оилавӣ, низомҳои сиёсӣ ва ғайраҳо иборат аст.

2. ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Фарҳанги ҳуқуқи инсон қисми таркибии фарҳанги маънавӣ мебошад, ки аз низоми донишҳо, мушаххасоти арзишӣ ва нигоҳҳо, ҳақсироии равонӣ иборат аст. Умуман, фарҳанги ҳуқуқи инсон дар сатҳи дониши ҳуқуқӣ ва амалияи ҳуқуқии инсон зоҳир меёбад.

Фарҳанги ҳуқуқ – мафҳуми васеъ мебошад, ки маҷмӯи мураккаби ҳодисаҳои ҳаёти ҳуқуқиро дар бар мегирад (муносибатҳои ҳуқуқӣ, қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, рафтори ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, ва амсоли инҳо). Дар сохтори фарҳанги ҳуқуқ дар ҷабҳаи мушаххаси иҷтимоӣ, унсурҳои зерини муҳимро, ки мазмуни муайяни худ ва сатҳи сифатӣ доранд, ҷудо мекунанд: муносибатҳои ҳуқуқӣ чун низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки иштирокчиёни онҳо дорои ҳуқуқу вазифаҳо мебошанд; шуури ҳуқуқӣ чун акси ҳақиқати ҳуқуқӣ дар мағзи инсон; муассисаҳои ҳуқуқӣ чун низоми мақомоти давлатӣ ва ташкилоти ҷамъиятӣ, ки назорати ҳуқуқӣ ва амалисозии ҳуқуқро таъмин мекунанд; рафтори ҳуқуқӣ ва фаъолияти ҳуқуқӣ.

Сохтори фарҳанги ҳуқуқи инсон шахсият аз унсурҳои зерин иборат аст:

- Унсури психологӣ (психологияи ҳуқуқӣ);
- Унсури ғоявӣ (мафкураи ҳуқуқӣ);
- Унсури рафторӣ (рафтори аҳаммияти ҳуқуқӣ дошта).

3. ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИИ ИНСОН. Фарҳанги ҳуқуқии шахсият маълумотнокии ҳуқуқиро дар бар мегирад.

Барои ташаккулёбии сатҳи баланди фарҳанги ҳуқуқ дар ҷомеа, зарур аст, ки шаҳрвандон худашон ҳуқуқу озодиҳои хешро дарк кунанд, дар ин соҳа аз донишҳои муайян бархӯрдор бошанд, ҳуқуқҳо ва шаъну шарафи дигар одамонро эҳтиром намоянд. Ин унсурҳоро муфассалтар дида мебароем.

Дониш. Бохабар будани инсон дар бораи ҳуқуқҳо ва **вазифаҳои** хеш, бегуфтугӯ, унсури муҳимтарини фарҳанги ҳуқуқи инсон мебошад. Дониш – натиҷаи омӯзиши ҳақиқат ва дар амалия санҷишшуда, акси дурусти ҳақиқати объективӣ дар шуури инсон мебошад. Дониш дар асоси муқоисаи маълумоти гирифтшуда ба даст меояд. Барои ҳамин, танҳо маълумот гирифтани имконияти дархост кардани ин ё он иттилоъ дар бораи ҳуқуқу озодиҳои инсон кофӣ нест. Зарур аст, ки таҷрибаи маълумотгирӣ дар давраи тӯлонӣ ҷамъ шуда бошад ва бо воқеият дар муқоиса ва мувофиқат қарор бигирад. Аз рӯйи гуфтаи муҳаққиқ А.А.

Требков, «мақсади асосии таълими донишҳои ҳуқуқӣ, ташаккулёбии фарҳанги умумии инсон, ки дар асоси он – шиносӣ, пеш аз ҳама, бо мазмуни стандартҳои байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои инсон мебошад, фаҳмида мешавад». Лекин ғайр аз донишҳои стандартҳои оид ба ҳуқуқҳои инсон бояд тасаввурот дар бораи мафҳум ва категорияи «ҳуқуқи инсон», инкишофи назари таърихӣ-фалсафӣ ва сохтору таснифи он, дар бораи механизмҳои универсалӣ ва миллии амалисозӣ ва ҳимояи ҳуқуқу озодиҳо вучуд дошта бошад.

Тавре ки профессор Е.А. Лукашева менависад, донишҳо «на фақат мақсади тарбияи одамон, ташаккулёбии тасаввуроти дуруст дар бораи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон чун шартӣ зарурии озодии ӯ ва баробариро дунбол мекунанд, балки ташкили ҷомеаи ҳуқуқбунёд, ки дар он ҳуқуқҳои инсон муқаддас ва дахлнопазиранд, эҳтиром ва ҳимояи ҳуқуқҳои инсонро ҳадаф қарор медиҳанд».

Нишондоди ҷаҳонбинӣ. Нақши калонро дар тараккиёти фарҳанги ҳуқуқии инсон дар ҷомеа инкишоф додани арзишҳои ахлоқӣ, ғояҳои, ки ҳуқуқу озодихоро пуштибонӣ мекунанд, инчунин, ташаккулёбии нишондодҳои ҷаҳонбинии инсон ва муносибати ӯ нисбати равандҳои инкишофи ҷамъиятӣ мебошад. Дар ҳазорсолаи сеюм аз одамон тасдиқи шакли нави фикрҳо, сохтори нави арзишҳо, тағйири шуур талаб карда мешавад. Ҳамкориҳои натиҷабархш ва гуфтугуи тамаддунии миллатҳо, наздикшавии онҳо, муттаҳидшавии халқҳо дар рӯ ба рӯи масъалаҳои таҳдикунамдаи глобалӣ танҳо дар асоси арзишҳои бунёдӣ, ки ба ҳама гуна маданият мансуб аст: меъёрҳои ахлоқ, арзишҳои ҳаёти инсон ва шарафи он, баробарӣ ва эҳтироми ҳуқуқҳои инсон, ҳамдигарфаҳмӣ ва таҳаммулпазирӣ, эътирофи бисёррангӣ ва бисёрҷабҳагии олам, рад кардани зӯр ва амсоли инҳоро ба даст овардан мумкин аст. Барои ҳамин эътирофи ҳуқуқу озодиҳои инсон чун арзиши олии дастоварди бузурги тамаддун аст.

Унсuri миллий. Ҳиссиёти равонӣ чун унсuri фарҳанги ҳуқуқии инсон аҳаммияти калон дорад. Таассурот, шуурнок кардан ва дарки ҳуқуқу озодиҳо ба қоркарди тамоюли арзишӣ-ҷаҳонбинии инсон ва танзими рафтори одамон таъсири хеле калон дорад. Масалан, ҳиссиёт ва эҳсосот ҳамчун ҳислати манфӣ нисбати ҳуқуқу озодиҳо метавонанд сабаби муносибати содалавҳона (нигилистӣ) нисбати ҳуқуқу озодиҳо, тоқатпазирӣ, имконнопазир будани зӯрӣ, фарҳанги сулҳ шавад. Мурофияи ҳуқуқҳои инсон ва дараҷаи ғаъол будани шахсият дар ин раванд, пеш аз ҳама, аз он вобастагӣ дорад, ки онҳо аз тарафи инсон то кадом дараҷа азхуд карда шудаанд.

Малака ва маҳорати ҳуқуқдонӣ. Шахс дар муносибати ҳуқуқӣ ворид шуда, мефаҳмад, ки ба ҳуқуқу озодиҳояш баҳо медиҳад ва онҳоро дар ҳаёти амалӣ истифода мебарад, Дар натиҷа, ӯ аз амалиёти худ қонеъ мешавад. Ба ин чиз, пеш аз ҳама, малака ва маҳорати ҳуқуқдонӣ кумак менамояд. Барои ҳамин, дар раванди ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқии инсон, таҷриба ва малакаю маҳорат оид ба ҳимоя ва барқарор кардани ҳуқуқу озодиҳо нақши муҳимтаринро мебозанд. Бешубҳа, фақат одами бомаърифат метавонад ҳуқуқҳои худро амалӣ созад.

4. УНСУРҲОИ ТАРКИБИИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚӢ. Муносибати

ҳуқуқӣ он муносибати ҷамъияти мебошад, ки ҳуқуқу озодиҳои инсонро (талаботу манфиатҳои инсонро) дар бар мегирад. Қонуният чунин ҳолати низоми ҳуқуқии давлат мебошад, ки дар он ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки дар қонунҳо инъикос гардидаанд, дақиқ ва бечунучаро риоя мешаванд. Тартиботи ҳуқуқӣ – натиҷаи қонуният, ҳолати муносибатҳои ҷамъиятии батартибдароваршуда мебошад, ки дар ҳуқуқ ва қонуният асос меёбад. Рафтори ҳуқуқӣ рафтори қонунӣ аст, қонуне, ки ба талаботи ҳуқуқ ҷавоб медиҳад. Фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа, пеш аз ҳама, аз сатҳи инкишофи шуури ҳуқуқии аҳоли вобаста аст, яъне аз он, ки онҳо чӣ қадар чунин падидаҳои ҳуқуқиро дарк кардаанд.

Унсuri дигари фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа сатҳи ташаккули тамоми низоми санадҳои ҳуқуқӣ, яъне матнҳои ҳуҷҷатҳо мебошад ва дар онҳо ҳуқуқи ин ҷомеа ифода ва пешбинӣ мешавад.

Нухтаи муҳим барои баҳодиҳии фарҳанги ҳуқуқӣ низоми қонунгузорӣ мебошад. Дар қисми 3-и моддаи 5-и Конститутсияи ҚТ муайян шудааст: «Ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд».

Таҳлили фарҳанги ҳуқуқӣ барои он зарур аст, ки онҳоро қонунгузор, ҳуқуқатбиқкунандагон, шаҳрвандон ва ҷомеа дар ҷаҳолияти ҳеш истифода мебаранд. Фарҳанги ҳуқуқии шахсият бо шуури ҳуқуқӣ алоқаманд буда, ба он таъя мекунад. Вай аз шуури ҳуқуқӣ васеътар аст ва дар дохилаш на фақат унсурҳои равоӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин, рафтори аҳамияти ҳуқуқидоштаи фардро низ дар бар мегирад.

Фарҳанги ҳуқуқи инсон, аз як тараф, ин қисми таркибии маданияти маънавии инсон аст, аз тарафи дигар, чун ҳодисаи дар категорияҳои маданияти маънавий, аз ҷумла, фарҳанги ҳуқуқӣ ва дар алоқамандӣ бо категорияи ҳуқуқи инсон вучуддошта баромад мекунад.

Савол ва супоришҳо

1. Дар бораи мафҳуми “фарҳанги ҳуқуқи инсон” маълумот диҳед.
2. Фарҳанги ҳуқуқии шахсро чӣ тавр дарк намудед?
3. Унсурҳои фарҳанги ҳуқуқиро номбар кунед. Бигӯед, ки фарқи байни онҳоро чӣ тавр муайян мекунед?
4. Қисмҳои таркибии фарҳанги ҳуқуқии инсонро номбар карда, онҳоро шарҳ диҳед.
5. Ҷаро инсон ба фарҳанги ҳуқуқӣ нӣз дорад?
6. Доир ба ҳаёти иҷтимоӣ супорише тайёр кунед, ки он аз фарҳанги ҳуқуқии ду шахс дарак диҳад. Бубинем, ки дар зиндагӣ кадоме аз онҳо ба мушкилоти бештар дучор мегардад.

§40. ТОҚАТПАЗИРӢ ВА МУКОЛАМА, БИДУНИ ЗӢРОВАРӢ

Кӣ қаҳрамони бузург аст? Оне, ки душманони худро ба дӯст мубаддал мегардонад. Зарбулмасал.

1. МАФХУМҲОИ “ТАҲАММУЛПАЗИРӢ” ВА “ҲАМДИГАР-ФАҲМӢ”. Дар дебочаи Хартияи Иттиҳоди Миллатҳо – санади муҳими байналмилалӣ ҳуқуқӣ – зарурати татбиқи амалии тоқатпазирӣ ва ҷонибдорӣ сулҳ, адолат, эҳтироми ҳуқуқи инсон ва пешрафти иҷтимоӣ қайд шудааст. Ченаки асосии рафтор барои инсон, ки зидди олами беруна буда (дар мавридҳои ишғоли мавқеи ғаёл), принсипҳои низоъро нарм менамояд, ин бидуни ҳушунат, додани афзалият ба муколама, ҳамдигарфаҳмӣ ва таҳаммулпазирӣ мебошад.

Дарёфти қарордодҳои мусолиҳавӣ мушоҳидаи сатҳи пасти инкишофи маънавии инсонро фаро мегирад. Дурустии ғаёлияти шаҳрванд дар назди давлат бояд шартҳои зеринро дар бар гирад:

– давлат на дар асоси тарсу иҷбор, балки бар асоси иттиҳоди озодаи шаҳрвандон ташкил шуда аст: масъулияти баланди онҳо, ташаббускорӣ ва интизоми шаҳрвандон бояд мазмуни онро ифода намояд.

Маъноии калимаи «таҳаммулпазирӣ» ё худ «толерантност» (номи латинӣ «*tolerantia*») ба ибораҳои «ризоят», «тоқатпазирӣ», «таҳаммул» «эҳтиром», наздик мебошад. Зери ин мафҳум қобилияти инсон, ҷомеа, давлат – дар шундан ва эҳтироми фикри дигарон, кӯшиши ивази мафҳуми душман ба муҳолиф (оппонент) ва эътирофи нуқтаи назари он дида мешавад. Таҳаммулпазирӣ дар ҷомеаи шаҳрвандӣ бо сарҳади қонун маҳдуд мешавад, ҳар гоҳ аз он берун рафт, механизмҳои ҳуқуқи таъсиррасонӣ ба ҳаракат медароянд. Масалан, нисбати ҳуқуқвайронкунӣ тоқатпазирӣ нашоӣ, ин ҷо амали меъёри ҳуқуқ зарур аст. “Босабрӣ” – эҳтиром, ҳурмат намудани арзишҳои маданиятҳои ҷаҳонӣ, қабул намудани ҷиҳатҳои мусбати тамаддунҳои якдигар, эътироф намудани мавҷудияти онҳо ва нақши муассири онҳо дар масири таърих ва замони имрӯз мебошад. “Таҳаммул” – ҳамроҳгирӣ тафовутҳои шахси дигар бо тамомияти ҳақиқии ӯст.

“Пуртоқатӣ” бидуни эҳсосот бо оромӣ қабул ва эътироф кардани ғуноғуни ҳаёти иҷтимоӣ, маънавӣ ва афкори рафтори инсонхост. Чунин инсон барои дигарон фикри ақидаҳои ҳудуд таҳмил намекунад. Амалии таҳаммулпазирӣ маъноии онро надорад, ки инсон нисбати беадолатии иҷтимоӣ бетафовут бошад. “Таҳаммул” на ҳама вақт метавонад дар намуди мафҳуми мусбат таҷассум ёбад. Он дорои сарҳад ва манфиат аст, ки набояд аз он бигзарад. Инсон яқумр ба таври табиӣ ва фитрӣ ин сарҳадро нигоҳ доштааст. Албатта, дар замони ҳади он ба талабот ҷавоб намеодод, вале ҳудуди нисбии он мавҷуд буд.

2. ТАҲАММУЛПАЗИРӢ ҲАМЧУН ФАҲАМӢ ҲУҚУҚ ВА АҲЛОҚ. Таҳаммулпазирӣ – пеш аз ҳама, эътирофи одамони озод, озодаи онхост. Таҳаммулпазирӣ ин фикри мустақилонаи фард дар байни фикрҳои ғуноғуни одамони «таҳаммулпазирӣ – падида мебошад, ки барои расидан ба сулҳ ва ризоят имкон медиҳад ва аз фарҳанги ҷаҳон ба сӯи фарҳанги сулҳ мебарад», – гуфта мешавад дар Эълониҳои таҳаммулпазирӣ, ки Конфронси Кулли ЮНЕСКО соли 1995 қабул карда буд. Бо ташаббуси ин ташкилот Созмони Милалӣ Муттаҳид ин сол

ро “Соли таҳаммулпазирӣ” эълон намуд, 16 ноябр Рӯзи умумичаҳони таҳаммулпазирӣ мебошад.

Дар Эълония мафҳуми таҳаммулпазирӣ ба тариқи зайл муайян карда шудааст:

- Эҳтиром, қабул ва фаҳмиши гуногунрангии тамаддунҳои олами мо, шаклҳои худифодакунӣ ва изҳори ҳислати фардии инсон.

- Рад намудани догматизм, мутлақияти ҳақиқат ва муқаррароти меъёрҳо, ки дар санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқи соҳаи ҳуқуқи инсон муайян шуданд.

Таҳаммулпазирӣ, пеш аз ҳама, рафтор ва муносибатест, ки дар асоси эътирофи ҳуқуқи озодиҳои ҳамагонӣ (универсалии) инсон ташаққул меёбад.

Таҳаммулпазирӣ сабру тоқат ва қобилияти фаҳмидани ҳиссиёти дигарон мебошад.

Фарҳанги миллии мардуми Тоҷикистон бо дарназардошти таърихи қадими он, ки дар ҷаҳосӯи тамаддунҳои қитъаи Аврупою Осиё ташаққул ёфтааст, имконияти тарбияи таҳаммулпазирӣро нисбати тамаддунҳои гуногуни бо ҳам дар тазодд то ҳадде барои ҳамватанони мо муҳайё намудааст. Гузашта аз ин, баъзан аз таълимоти динӣ аҷдодӣ мо бо риояи «шукри неъмат», «шукри дунё», «эътирофи фикри дигарон», «ҳурмату эҳтироми меҳмон», «бахшидани гуноҳ» ва «қазову қадар» то ҳадде барои ташаққули таҳаммулпазирӣ мардуми мо мусоидат намудааст. Баъзе тавсияҳои фарҳанги таҳаммулпазирӣ аҷдодӣ мо:

Ҳар чӣ худро написандӣ, дигаронро написанд.

(Абдуллаҳмонӣ Ҷомӣ)

Шукри неъмат неъматат афзун кунад,

Куфри неъмат аз кафат берун кунад.

(Мавлоноӣ Балхӣ)

Ту некӣ мекуни дар Даҷла андоз,

Ки Эзид дар биёбонат диҳад боз.

(Саъдии Шерозӣ)

Олими номӣ А.Н. Иоффе робитаи мафҳуми «таҳаммулпазирӣ»-ро бо ҳуқуқҳои инсон нишон дода, се сарҳади асосии таҳаммулпазирӣро муайян мекунад:

1. Ҳуқуқӣ;

2. Ахлоқӣ;

3. Равонӣ.

Ба зами ин, вобаста ба мазмуни масъалаҳо паҳлуҳои гуногуни таҳаммулпазирӣро муайян кардан мумкин: паҳлуи арзишӣ, фаъолиятӣ, равонӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ. Мазмуни онҳо чунин аст:

Паҳлуи арзишӣ – озодӣ, эҳтироми гуногунрангӣ, консенсус, муро-со, ҳамбастагӣ.

Паҳлуи фаъолиятӣ – ҳамдигарро ҷонибдорӣ кардан, ҳамкорӣ, гуфтугӯ, компромисс, муомила.

Паҳлуи равонӣ – эҳтиром ба ҳамдигар, мувофиқ будан, неқбахшӣ.

Паҳлуи фарҳангӣ – истиқлоли миллӣ, тоқатпазирӣ этникӣ.

Паҳлуи ҳуқуқӣ – баробарҳуқуқӣ ва адолатпарварӣ. Муносибати ғайритаҳаммулпазирона аз рӯи нақшаи зерин дида мешавад:

Стандарт (қолаб) – стереотип (одат, қолаби шуури устувор ва шахшуда), фикри ба ҳақиқат наздик ва ғайра.

Эҳтироми равонӣ – тоқатпазирӣ, сабру таҳаммул нисбати фикру эҳсосот, ибодат, рафторҳо, одатҳо, фарҳанг.

Паҳлуи ҳуқуқӣ – таҳаммул нисбати фикри дигарон, ҳурмати рафтору нуқтаи назари онҳо.

Ҳамин тавр, ба ҳулосае меоем, ки таҳаммулпазирӣ воситаи муҳимтарини расидан ба ризоияти аъзои ҷомеа мебошад.

3. ТАҲАММУЛПАЗИРӢ АЗ НАЗАРИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ. Доир ба мавзӯи мазкур Эъломия дар бораи усулҳои таҳаммулпазирӣ (пештар ҳам ишора карда шуд) хеле муҳим аст, ки онро Конфронси Кулли ЮНЕСКО бо Резолютсияи № 5.61 аз 16 ноябри соли 1995 қабул кардааст. Дар поён иқтибосҳои зерин аз ин санади ҳуқуқи байналмилалӣ ба хонандагон пешниҳод карда мешаванд.

Моддаи1. Мафҳуми таҳаммулпазирӣ.

1. Таҳаммулпазирӣ – эҳтиром, қабул ва фаҳмиши тамаддунҳои гуногун ва бою рангини ҷаҳон шакли изҳори ақидаи мо ва усулҳои татбиқи фардияти инсонист. Ба таҳаммулпазирӣ дониш, кушода будан барои мулоқот, озодии вичдон, ақида ва эътиқод мусоидат мекунад. Ин на фақат қарзи маънавӣ, балки зарурати сиёсӣ ҳуқуқӣ мебошад. Таҳаммулпазирӣ ин некукорист.

2. Таҳаммулпазирӣ гузашт кардан нест. Таҳаммулпазирӣ пеш аз ҳама, муносибати ғаёолест, ки дар асоси эътирофи ҳуқуқу озодиҳои асосии умумиинсонӣ ташкил меёбад. Ҳар як шахси алоҳида, гурӯҳҳо ва давлатҳо бояд таҳаммулпазир бошанд.

3. Таҳаммулпазирӣ ин уҳдадорӣ мусоидат ба барқарор шудани ҳуқуқи инсон, дигарандешӣ (плюрализм), аз ҷумла, дигарандешии фарҳангӣ, демократия ва тартиботи ҳуқуқӣ мебошад. 4. Тоқатпазирӣ, ки бо эҳтироми ҳуқуқи инсон ҳаммаъно аст, маънои таҳаммул кардани беадолатии иҷтимоӣ, даст кашидан аз эътиқоди худ ё қабули эътиқоди каси дигарро надорад. Он маънои ин аст, ки ҳар як шахс дар пайравӣ ба ақидаи худ озод аст ва чунин озодиро барои дигарон низ эътироф мекунад. Ҳамчунин, эътироф мекунад, ки одамон аз рӯи табиати худ намуди зоҳирӣ, вазъи иҷтимоӣ, забон, кирдор ва арзишҳо гуногунанд ва ҳар яки онҳо ҳуқуқи ҳаёт ба сар бурданро доранд, ақидаҳои як кас ба дигар кас маҷбуран таҳмил намешавад.

Моддаи 2. Сатҳи давлатӣ

1. Дар сатҳи давлатӣ таҳаммулпазирӣ қонунҳои одилона ва объективӣ, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ, меъёрҳои муҳофизатӣ–судӣ ва

маъмурии дахлдорро талаб мекунад. Тоқатпазирӣ инчунин, тақозо мекунад, ки ба ҳар як инсон имконияти пешрафти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бе ҳама гуна таъйиз таъмин карда шавад. Бегонаситезӣ метавонад сабаби ҳолати фишороварӣ ва хусумат гардад.

3. Барои манфиати оромии байналмилалӣ муҳим аст, ки шахсони алоҳида, ҷомеа ва миллатҳо гуногунии фарҳангии ҷамъияти инсониро эътироф ва эҳтиром намоянд. Сулҳ бе таҳаммулпазирӣ вучуд дошта наметавонад ва пешрафту демократия бе сулҳ.

Моддаи 3. Ҷанбаҳои иҷтимоӣ

1. Таҳаммулпазирӣ дар ҷаҳони муосир бисёр муҳим аст. Мо дар асри ҷаҳонӣ шудани иқтисодиёт ва баландшавии сатҳи ғаврият, тараққиёти алоқа, аз ҳам вобастагӣ, дар асри муҳоҷират дар масоҳати бузург, ҷойивазкунии аҳоли, муттаҳид ва ҷудошавии унсурҳои иҷтимоӣ зиндагӣ мекунем. Ҳар қадом минтақаи ҷаҳон гуногун аст ва дар навбати худ бо ҳамдигар робитаи зич доранд. Бинобар ин, рушди тоқатпазирӣ ва низоъҳо аз рӯи моҳият ба тамоми ҷаҳон таҳдид дорад. Аз чунин таҳдидҳо сарҳадҳои давлати худро эмин нигоҳ дошта душвор аст, зеро онҳо ҷанбаи ҷаҳонӣ шудан доранд.

4. САБАБИ АСОСИИ НИЗОЪҲО. Сабаби асосии низоъҳо вучуд надоштани таҳаммулпазирӣ дар шуур ва рафтори одамон мебошад. Ба ақидаи профессор Л. Витгенштейн: “Қас намехоҳад, ки фарди дигар дашином диҳад ва қаси дашиномдодаро бинад. Ба кӣ писанд аст, ки бо одами бесабаб ранҷонидашуда вохӯрад? Хубтар он аст, ки аз одами бесабаб хафа кардашуда худро қанор гирад. Барои дастгирии ӯ ҳислати мардонагӣ зарур аст” (Витгенштейн Л. Асарҳои фалсафӣ. Ҷ. 1. -М., 1994. - С. 422 (ба заб.русӣ).

Дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар қайд мешавад, ки эътирофи шарафи инсон, ки ба ҳамаи инсонҳо хос аст, ва ҳуқуқҳои баробар асоси озодӣ, адолат ва сулҳи умум мебошанд.

Дар муносибати байни шахсият бо дигар субъекти муносибатҳои ҷамъиятӣ муколама чун воситаи муҳими муомила ва ҳамдигарфаҳмӣ шинохта мешавад. Фарҳанги муколама худ ифодаи тоқатпазирӣ аст.

«Муколама, чун муомилаи зиндаи байни ҳамсухбатон, имконияти медиҳад, ки онҳо зарурати ҳамзистии ҳешро бо дигарон дарк кунанд ва эҳсоси баробарӣ дошта бошанд.

“Мумкин аст дар дигар ҳолат ман бо чунин оромӣ бо баъзе касоне, ки ҳоло дар сари миз нишастаанд, суҳбат дошта наметавонистам», – гуфтааст яке аз иштирокчиёни муколамаи сиёсӣ дар ш.Душанбе байни намояндагони сохторҳои низоми ҳукуматӣ ва дастаҳои ҳарбии ҷанговарони муҳолифин. Дар илмҳои иҷтимоӣ он нуқтаи назари умумӣ мушоҳида мешавад, ки низоъ асос ва ҷавҳари мусолиҳавӣ дорад. Ин ба ташаккули сарҳадҳои иҷтимоӣ оварда, сохтори ҷомеаро муайян мекунад, яъне талаботи гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро муайян мекунад ва ин масоили моддӣ ва маънавӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ дар равандҳои сиёсӣ

ва Ҳангоми амалисозии ҳуқуқро ба низом мебарорад. Лекин ҳангоми низо ҳолатҳое ба вуҷуд меоянд, ки рафтору кирдорҳои дағалона ва зӯрварӣ меёри ҳаёт мешаванд ва дар ҷомеа усули яқдигарро нест кардан, бартарият пайдо мекунад. Дар ин мавридҳо шаклҳои одии зидди низо дар намуди музокирот басанда нест, лекин дар заминаи музокирот ва муколама, муколамаи ҷамъиятӣ ва истифодаи маҷмӯи воситаҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии баррасии низо бамаврид мебошанд.

Фарҳангиносии барҷастаи Русия, адабиётшинос ва мутафаккир М.М.Бахтин ба ин бовар аст, ки муколама ҳодисаи универсалӣ барои шуури инсон, худшиносӣ ва ақидаи шахсият ба ҳисоб меравад. Ҳар гуна матн муколамавӣ мебошад, ҳама гуна сухан (инчунин муколамаи дохилӣ) танҳо дар заминаи муносибатҳои муколамавӣ қобили дарк аст.

Барои дарки афрод ё тамаддун, муомила, суҳбат ва муколама бо онҳо тавассути матн зарур аст. Шакли хаттии натиҷаи муколама ва созиш дар шартнома (аҳднома) ифода меёбад.

Савол ва супоришҳо

1. *Мафҳумҳои “таҳаммулпазирӣ” ва “ҳамдигарфаҳмӣ”-ро шарҳ диҳед. Таҳаммулпазирӣ барои чӣ зарур аст?*
2. *Бо кадом сабабҳо таҳаммулпазирро падидаи фарҳанги ҳуқуқӣ меномем?*
3. *Робитаи байниҳамдигарии таҳаммулпазирӣ ва ҳуқуқи инсонро муайян соzed.*
4. *Оё қобилияти таҳаммулпазирӣ дорои аҳамият аст? Дар ин бора далелҳо биёред.*
5. *Дар кадом сурат таҳаммулпазирӣ зарур аст? Дар бораи тоқатпазирӣ аз фарҳанги миллӣ мисолҳо биёред.*
6. *Дар кадом санади ҳуқуқи байналмилалӣ таҳаммулпазирӣ зикр ёфтааст?*

§41. ФАРҲАНГИ ПЕШБУРДИ МУЗОКИРОТ

1. ҶУСТУҶЌИ РОҲҲОИ МУСОЛАҲА. Дар даҳсолаҳои охир тезу-тунд гардидан ва аҳамияти умум пайдо кардани масоили беҳатарӣ ва ташаккулёбии асосҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ баҳри сулҳ ва инкишофи устувор мушоҳида мешавад. Дарёфти концепсияҳо ва моделҳои ташкили институционалии ҷомеа, бояд дорои «механизмҳои» амали зиддинизо буда, дар асоси муросо ва созиш, дар заминаи фарҳангӣ ташаккул ёбанд. Онҳо бо асосҳои муколама ва маданият алоқа доранд, ки дараҷаи шуурнокии фард ва гурӯҳхоро баланд мебардоранд. Ин механизмҳо дар аксар ниҳодҳои иҷтимоӣ истифода мешаванд, лекин дар мавридҳое, ки сухан дар бораи низоҳои «куҳна» ё ки «вазнин ва ҳалнашаванда» меравад, дарёфти технологияҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, ки имкониятҳои бозётимоди зиддинизои фарҳангро истифода мебаранд, яке аз вазифаҳои муҳими илм ва амалияи давлатдорӣ ва низоми ҳуқуқии замони муосир мебошанд.

Ҳуқуқи гуфтушунид ҳанӯз дар замони бостон сарчашмаи ташаккулёбии ниҳодҳои ҳуқуқии даврони қадим буд. Ҳуқуқи музокирот дар замони қадим сарчашмаи ташаккулёбии ниҳодҳои ҳуқуқӣ буд:

«Аз гуфтушунидхо дар бораи оштӣ, ки дар ҷамоаи авлодӣ ҷой доштанд, минбаъд ҳуқуқи созишу мусолиҳа ба вучуд омад, ки шартнома дар бораи оштӣ буд, ё ин ки ба ибораи дигар ғӯем, шартнома дар бораи бастани сулҳ байни гурӯҳҳои муҳолифи авлодӣ ба шумор мерафт.

Ҷунин тартиби қорбурди сиёсӣ-ҳуқуқӣ, аҳаммияти ҳудро гум мекунад, агар тарафҳо ва миёнаравон имтиёзҳои усулӣ ва дурнамои ҳешро мавриди истифода қарор диҳанд. Масалан, дар раванди музокирот доир ба ҳалли низоъи Исроилу Фаластин даҳсолаҳо боз баррасии масъалаҳо аз нуқтаи назари муғризонаи ҳеш боиси аз нав авҷ гирифтани низоъ гардид. Маълум аст, ки аз тамоми тарзҳои маъмули ҳалли ихтилофоти тарафайни гуфтушунид байни онҳо аз ҳама натиҷабахштар мебошад. Ба андешаи қоршиносон, бо риояи шартҳои зерин оғози музокирот дар байни Исроил ва Фаластин имконпазир аст: 1) тарафҳо ба ғайр аз манфиатҳои зиддиятнок боз манфиатҳои умумӣ доранд; 2) тарафҳо ҳисоб мекунанд, ки расидан ба ғаҳмиши муайян ё ин ки созишнома барои онҳо аз ҳамаи дигар алтернативаҳо ғондаовартар аст; 3) ба мубоҳиса ворид шаванд ва барои дарёфти қабули қарори таъминкунандаи манфиатҳояшон кӯшиш кунанд.

Ғоҳе тарафҳо танҳо талаботи яғона ва қатъии ҳудро пешниҳод мекунанду ҳалос. Масалан, дар оғози музокирот миёни тарафҳои низои байни тоҷикон тарафҳои ҳукумати ва муҳолифин талаботи ҷиддӣ ба сӯи тарафи дигар пешниҳод қарда буданд. Барои ҳамин ҷанд сол лозим шуд, то тарафҳо тавассути гуфтушунид ба созиш ва тавоғуқ даст ёбанд.

Барои он ки оташи низоъ паст шавад, тарафҳо бояд дар бораи масъалаҳои баҳснок созиш кунанд ва шартҳои ҳамзистии ояндаро муайян созанд. Ҷӣ қадар мавзӯи баҳс дақиқ ва қатъӣ муайян шавад, ҳамон андоза низоъ муваффақтар ҳаллу ғасл мешавад. Гуфтушунид ин суҳбат, муқолама дар бораи зиддиятҳо ва масоили (проблемаҳои) мавҷуда мебошад ва навъҳои ҳаракатҳои гуногуни тарафайнро пешбинӣ мекунанд.

2. ҚОИДАҶ ТАРТИБОТИ МАЪМУЛИ РАСИДАН БА СУЛҲ. Одамон дар тӯли таърих соҳиби таҷрибаи ғании ташкили музокирот шуданд. Он на фақат дастоварди сиёсатмадорони қасбӣ шудааст, балки қоршиносон, рӯзноманигорон, мудирон, олимон дар фаъолияти худ барои ривочи иртиботи (алоқаҳо, муносибатҳо) ҳеш санъати пешбурди баҳсу гуфтушунидро бомуваффақият истифода мебаранд. Дар даҳсолаҳои охир як қатор қоидаҳои тартиботи ҳуқуқии пешбурди гуфтушунидҳо дар илм ва амалия таҳия шуданд. Унсурҳои гуфтушунид ҳам муайян гардидаанд: тарафҳо, иштирокчиёни бевосита, мавзӯ, ҳатҳои алоқаю тамос дар байни онҳо, иттилоот ва амсоли инҳо. Бо фикри аксари муҳаққиқон норасоии маълумот ба шубҳанокӣ ва нобоварии иштирокчиён нисбати ҳамдигар, яъне ба устувории низоъ сабаб мешаванд.

Дар асарҳои, ки ба менечмент баҳшида шуданд, ба ҳалли низоъҳои истехсолӣ аҳамият дода мешавад. Дар ин ҷо ҳуди омодагии гуфтушунид аҳамияти қалон дорад. Ба он ҷамъоварии маълумот дар бораи тарафи

муҳолиф (дар музокирот—шарик), ҳислатномаи шахсии он, далелҳои мушаххас ва ғайра дохил мегарданд.

Бо дарназардошти тадқиқоти илмӣ ва таҷрибаи сулҳофаринӣ қоидаҳои зерини гузаронидани музокиротро тавсия кардан мумкин:

1) эътирофи ҳуқуқҳои ҳамдигар; 2) бо диққат гӯш кардани шарик; 3) намоиши фаҳмиши нуқтаи назари шарик; 4) муайянкунии он, ки шарик чӣ хел низоъро тасаввур ва ҳис мекунад; 5) муайянкунии мушаххаси мавзӯи муҳокима; 6) қайди нуқтаҳои назари умумӣ; 7) муайянкунии оромонаи сабаби “муҳолифат”-и тарафҳои низоъ; 8) як бори дигар тасвир намудани мазмунӣ низоъ; 9) дарёфти ҳалли умумии масоил; 10) қабули «хусни тафохум» (“коммюнике”)–и умумӣ ва дар он ҷо қайд намудани ризоят ва тафовути тақлифҳои тарафҳо.

3. ТАВСИЯҲОИ ОЛИМОН БАРОИ ПЕШБУРДИ МУВАФФАҚОНАИ МУЗОКИРОТ. Олимон ба чанд тавсия доир ба иштибоҳоте, ки, дар гуфтушунидҳо роҳ дода мешаванд,

- Шарик хатоии ҳешро чун ғалати тарафи муҳолиф эътироф мекунад;
- Шарик манфиатҳои худро тез-тез иваз мекунад;
- Шарик ба мубориза омода аст ё ин ки бе зарурати кофӣ барои муҳофизат тайёр шудааст;
- Шарик эътирофи бартарияти худро талаб мекунад;
- Ранҷҳои пештара ёд мешаванд ва ҷойҳои нозуки муҳолиф ошкор мегарданд;
- Дар охири музокирот «ғолиб» ва «мағлуб» эътироф мешаванд.

Гуфтушунид муваффақона пеш меравад, агар бовар дар байни иштирокчиён мустаҳкам шавад. Агар талабҳои тарафҳо, ақаллан, қисман қонеъ гарданд, ин яке аз зинаҳои расидан ба созиш ва ҳалли низоъ, давомёбии бомуваффақияти музокирот хоҳад шуд. Тавсияҳои гуногун доир ба гузаронидани музокирот, ки ба ҳалли низоъҳои меҳнатӣ, идоравӣ ва байналмилалӣ бахшида шудаанд, аз ҷониби пажӯҳишгарони амрикоӣ таҳия шудаанд. Дар семинаре, ки дар Маскав аз тарафи ташкилоти «Дарёфти роҳи умумӣ» (директори барнома Бэтси Коэн) ташкил шуда буд, унсурҳои зерини асосии музокирот пешниҳод гардида буданд:

1. Гуфтушунид бояд ҳам аз рӯйи низом ва ҳам аз рӯйи моҳияти қор гузаронида шавад;

2. Тарафҳо бояд ба дарки мусолиҳавии фаҳмиши масъала бирасанд ва баъд барои ҳалли якҷояи он талош намоянд;

3. Масъалаҳои пештара ро ба сабабҳои ба онҳо алоқаманд муайян кунанд. Инчунин, масъалаҳои инсонӣ бояд аз шарафи инсон ҷудо фаҳмида шаванд, манфиатҳо бошанд, аз мавқеи ҷонибҳои низоъ.

4. Одамонро ҷудо аз мушкилоти онҳо бояд дид, муомилаи онҳо бояд хубтар ва ба эътимоду бовар устувор шавад.

Барои нуқтаи назари ҳеҷ муносибатҳои хубро вайрон нақунанд;

5. Асоснокқуни ақидаҳо бояд мунсифона бошанд ва ақидаҳои дигаронро эҳтиром намоянд, ҳатто дар мавридҳои, ки бо онҳо норозӣ ҳастанд.

6. Дар бораи мавзӯи ҳаракати худ фаромӯш нақунанд ва ба эҳсосоти фантазия (тахайюлот) дода нашаванд.

Музокирот шакли ояндадори робитаи одамон мебошад, ки дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ ривоч меёбад.

Олимон дар бораи музокирот ҳангоми озод қардани ғаравгонон низ назарҳои иброз намудаанд. Мутахассисони хориҷӣ пешниҳод мекунанд, ки хусусиятҳои зерин таҳлил ва ба ҳисоб гирифта шаванд: 1) хусусиятҳои хоси шахсияти террористҳо;

2) ангежаҳо ва мақсадҳои ишғол;

3) пешгӯӣ оид ба рафтори имконнопазири ҷинояткорон дар замони наздик ва оянда;

4) тартиби афзали гузаронидани музокирот;

5) интиҳоби шахсе, ки бо онҳо гуфтушунид мегузаронад;

6) ташкили ҳамкории фаврии тарафҳои гуфтушунид, роҳбарият ва гурӯҳи воридшавӣ (вторжения).

Вазифаҳои асосии музокирот: а) химояи ҳаёти ғаравгонон; б) боздошти террористон ва в) баргардонидан ё ки ҳифзи амвол. Амалиёт бояд аз рӯйи нақша ва қарорҳои асосноки қонунӣ гузаронида шаванд.

Мавзӯи гуфтушунид метавонад гуногун бошад: шартҳои озодқунии ғаравгонон; ҳӯрок барои ғаравгонон ва террористон; шартҳои додани озодӣ ба террористон; ташкили ҳамкорӣ байни тарафҳои гуфтушунид. Мутахассисон ҳисоб мекунанд, ки омили муҳимтарин бартараф намудани ҳолати (ҳаяҷонии) террористон мебошад ва ин боиси камшавии куштору дигар рафторҳои номатлуб мешавад. Барои ҳамин барои итмоми музокирот набояд саросема шуд ва ҳамаи созишҳои басташуда бояд аз ҳар ду ҷониб иҷро шаванд. Дар баъзе мавридҳои истисноӣ давлат воситаҳои махсуси пешбинишударо истифода мебарад ва дар ҳолати вазнин барои начоти ҳаёти шаҳрвандон террористон несту нобуд карда мешаванд. Истифодаи маҷмӯи тадбирҳо ва воситаҳо нишонаи он мебошад, ки роҳҳои дигари ҳалли чунин низоӣи фавқулода мавҷуд аст, лекин тарси ҳалли хушуматомези масъала баъзан наметавонад низоӣро ҳал кунад.

Гузашт чун ҳамкорӣ воситаи ба ҳама писанди тарафҳои муҳолифи низоӣ бо роҳи музокирот мебошад. Услуби ояндадори доир намудани музокирот ҳамкорӣ мебошад. Дар асоси он усули гуфтушуниди

принсипиалӣ гирифта мешавад, ки олимони Донишгоҳи Гарварди ИМА Фишер ва Юри кор карда баромадаанд.

Онҳо чор мафхумро истифода мебаранд: 1. Муайянкунии вақти гузаронидани сухбатҳо ва муҳокимаи масъалаҳо. 2. Тайёр кардани шароит барои гузаронидани музокирот (кафолатҳои қонунии бехатарӣ, меҳмондӯстӣ ва монанди инҳо). 3. Муҳокимаи масъалаҳо (ки метавонад аз як қатор вохӯриҳои намояндагони тарафҳо иборат бошад); 4. Бастани шартнома, созишнома.

Бояд қайд кард, ки музокирот ва вохӯриҳои тарафҳои низоъ чун раванди зинда ва доимӣ фаҳмида мешаванд.

4. СММ ВА МУЗОКИРОТИ БАЙНИ ТОЧИКОН. Бастани шартнома бояд ба риояи принципҳои ҳуқуқ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, конститутсия ва қонунгузорӣ асос ёбад. Масалан, баъд аз мурочиати сарвари Ҷумҳурии Тоҷикистон ба СММ бо мақсади ҷалб намудани ин созмони маъруфи байналмилалӣ – ҳуқуқӣ ба раванди музокирот байни тарафҳои ҳукумати ва муҳолифин ин созмони универсалӣ, ки мақсадҳои асосии он чун намояндаи ҳамаи давлатҳои ҷаҳон муҳофизати сулҳ ва ҳуқуқи инсон мебошад, дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ барои музокироти байни тоҷикон хизмати босазое кард.

Намояндагони СММ дар он давлатҳое, ки гуфтушунид мегузашт, имзои созишномаи имтиёзҳои дипломатӣ ва иммунитетӣ узви ҳар як намояндаи тоҷикро пешбинӣ намуда ва имзо мекарданд. Чун миёнарав, намояндаи махсуси Муншии Кулли Созмони Милали Муттаҳид дар Тоҷикистон баъди Президент ва роҳбари муҳолифини тоҷик созишномаҳоро имзо мекард ва ин кафолати муҳимтарини ҳуқуқии ҷомеаи ҷаҳонӣ барои тарафҳои музокирот дар байни тоҷикон буд.

Савол ва супоришҳо

1. *Кадам роҳу воситаҳои муосири музокирот ва ба мусолаҳа омадани иштирокчиёни низоъҳо вучуд доранд?*
2. *Аз назари манфиатҳои тарафайн иштирокчиёни музокирот бояд нисбати ҳамдигар чӣ тавр муносибат кунанд?*
3. *Унсурҳои асоси музокиротро номбар карда, онҳоро шарҳу эзоҳ диҳед. Олимон дар ҷараёни музокирот кадом унсурҳоро самараноктар мешуморанд?*
4. *Кадам омил ва муносибатҳо ба пешбурди муваффақонаи музокирот монанд шуда метавонанд?*
5. *Дар бораи музокироти байни тоҷикон ва баста шудани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий маълумот диҳед.*
6. *Дар бораи нақши СММ ва давлатҳои миёнарав дар музокироти байни тоҷикон маълумот диҳед.*
7. *Як музокироти эҳтимолиро ба саҳна гузошта, дар он нақши иштирокчиёни онро иҷро кунед.*

БОБИ 13. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶАҲОН ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

§42. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶОМЕАИ БАШАРӢ

1. МАФҲУМИ “ҲУҚУҚИ БАШАР”. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон вазифаи муҳимми ҳам созмонҳои байналмилалӣ ва ҳам давлатҳои демократӣ эътироф гаштааст. Ин бесабаб нест, чунки фарҳанги ҳуқуқӣ тарғибу тарбияи арзишҳои эътироф намудаи башарро, дар назар дорад. Фарҳанги ҳуқуқӣ – фарҳанги умумиинсонист. Он фарҳанги одамони ҳазорсолаи саввум хоҳад гардид.

Эътироф, эътиром ва риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд чунин фарҳанги ҳуқуқи инсон буда, бе донишомӯзӣ, бе маърифатнокии аҳоли, бе ҷараёни мунтазами таълим номумкин аст. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон маърифатнокӣ, тарбияву таълимиро металабад. Инсон ҳар чӣ қадар бештар аз ҳуқуқу озодиҳои фардӣ бархурдор бошад, сатҳи истифодаву риояи онҳо ҳамон қадар бештар мегардад. Надониستاني ҳуқуқҳои инсон боиси нофаҳмиву беаҳамиятии одам нисбати онҳо мегардад.

Ҷараёни таълими ҳуқуқҳои инсон **мақсаднок** аст, зеро ба мақсади ташаккули донишу малака ва арзишҳои ахлоқӣ ба роҳ монда мешавад. Сониян, таълим **мунтазам** сурат мегирад, яъне аз давраҳои муайяни таълим иборат аст. Ниҳоят, таълими ҳуқуқҳои инсон **муташаққилона**, тибқи барномаҳои консепсияҳои байналмилалӣ, барномаву нақшаҳои давлативу таълимӣ мегузарад, аз тарафи марказҳои ягонаи таълиму тарбия ташкил ва идора мешавад. Натиҷаи ниҳоеи таълими ҳуқуқҳои инсон – ин ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон аст.

Фарҳанги ҳуқуқи инсон – маҷмӯи донишҳои инсонии илман ва амалан асоснок гашта оид ба ҳуқуқҳои инсон, қобилияту истеъдоди шахсии дарку ҳифзи ҳуқуқу озодиҳо ва арзишҳои ахлоқист, ки дар ҷараёни таълими ҳуқуқҳои инсон ташаккул меёбад.

Донишҳои инсонӣ он тасаввуроту мафҳумҳо, ақидаву ғояҳои дар бар мегиранд, ки дар тафаккури инсон доир ба ҳуқуқу озодиҳои дар ҷараёни таълими мақсаднок, танзимгашта, мунтазам ва муташаққилона ташаккул меёбанд. Дар баробари аз худ намудани донишҳои соҳаи ҳуқуқи инсон ҳар фард бояд дорои **қобилияту малакаи** дарки онҳо ба ҳайси ҳуқуқҳои фитрӣ ва дахлнопазир, маҳорати истифодаи фаъолона ва дурусти онҳо, ҳифзи онҳо тавассути механизмҳои милливу байналмилалӣ бошад. Фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар баробари донишҳо аз **арзишҳои ахлоқӣ** (адолат, бовиҷдонӣ, масъулият, эътироми одамон ва ғ.) низ иборат аст.

Дар коркарду амалӣ ғаштани сиёсати тарбияи насли наврас дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон кӣҳо саҳмгузоранд ? Моҳияти консепсияи байналмилалӣ таълими ҳуқуқҳои инсон дар чист?

2. СИЁСАТИ ТАРБИЯИ НАСЛИ НАВРАС ДАР РҶҲИЯИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА КОНСЕПСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ТАЪЛИМ ДАР СОҲА. Нуктаҳои асосии сиёсати тарбияи насли наврас дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон дар як қатор ҳуҷҷатҳо ва маводи байналмилалӣ, минтақавӣ ва милли инъикоси ёфтааст. Беш аз 30 сол аст, ки Созмони Милалӣ Муттаҳид, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, Шӯрои Аврупо машғули масоили марбут ба таълими ҳуқуқҳои инсон дар мактабҳои умумианд. Ин созмонҳо пешниҳодоти мушаххасро дар ин соҳа муқаррар мекунанд. Дар заминаи онҳо давлатҳо масъулияти ҳешро баҳри тарғибу ташвиқи ғояҳои сулҳ, ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳуқуқҳои инсон дарк намуда, пешниҳодоти ташкилотҳои байналмилалиро дар чараёни ташкили омӯзиши фанни ҳуқуқи инсон истифода мекунанд. Дар ташкили таълими ҳуқуқи инсон созмонҳои ғайриҳукуматӣ низ саҳмгузоранд.

Зери мафҳуми консепсияи байналмилалӣ таълими ҳуқуқҳои инсон низоми андешаҳо, ақидаҳо оид ба ҳуқуқи инсон ва фаъолияти маърифативу амалӣ баҳри омӯзиши онҳо фаҳмида мешавад.

Консепсияи мазкур аз ҷониби Созмони Милалӣ Муттаҳид, ЮНЕСКО, Шӯрои Аврупо, Пажӯҳишгоҳҳои байналмилалӣ ҳуқуқҳои инсон ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ пешниҳод шудааст. Он аз унсурҳои зайл иборат аст: мақсад, вазифаҳо, самтҳои асосӣ, мазмун, усулҳо, шаклҳо ва воситаҳои таълими ҳуқуқҳои инсон.

- 1. Зарурати қабули барномаҳои соҳаи таълими ҳуқуқҳо дар чист?*
- 2. Саҳми созмонҳои байналмилалӣ ва ғайриҳукуматӣ дар ин самт дар чӣ зоҳир мегардад?*
- 3. Ташкили таълими ҳуқуқи инсон чӣ таъсир мегардад?*
- 4. Ҳуҷҷатҳои асосии ин соҳа кадомҳоянд?*

3. БАРНОМАҶО САНАДҶОИ АСОСИИ СОҲАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Солҳои 60 – 70-ум асри гузашта дар мамлаҳати Аврупо, ИМА, Канада теъдоди зиёди барномаҳо дар соҳаи таълими иҷтимоӣ ва солҳои 80-ум марбут ба ҳуқуқҳои инсон пешбарӣ мешаванд. Ҳадаф аз коркарди онҳо тарбияи насли наврас дар рӯҳияи эҳтироми ҳуқуқҳои инсон, сулҳ ва ҳамдигарфаҳмӣ буд. Даҳсолаи охир бо иштирок ва саҳми созмонҳои байналмилалӣ, ҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ барномаҳои мукаммали соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон дар чараёни таллими давлатҳои мутамаддин қорӣ гаштанд. Ин барномаҳоро Созмони Милалӣ Муттаҳид, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, Шӯрои Аврупо дастгирӣ мекунанд. Ҳамчунон, омӯзиши таҷрибаи таълими ҳуқуқи инсон чараён дорад.

Дар ин кор сахми **созмонҳои байналмилалӣ ва ғайриҳукуматӣ** низ назаррас аст. Онҳо шаклҳои гуногуни равобит бо мактабҳои миёнаи умумӣ истифода намуда, дар ташвиқи донишҳои ҳуқуқи инсон бевосита ширкат меварзанд. Ин ташкилотҳоро одатан ба се гурӯҳ ҷудо мекунамд: 1) оҷонсҳои махсусгардонишудаи ғирасон (ҳам дунявӣ ва ҳам динӣ), ки дорои марказҳои гуногуни инкишофанд (масалан, Фонди наҷоти кӯдакон, ЮНИСЕФ ва ғ.); 2) ташкилотҳои марбут ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва таъмини сулҳ (аз қабилӣ Афви байналмилалӣ); 3) ташкилотҳои вобаста ба таҳияи барномаҳо, ки дорои марказҳои махсуси таълимӣ, гурӯҳҳои корианд (аз қабилӣ Шӯрои таълими шаҳрвандии умумӣ ё Маркази таълими глобалии Донишгоҳи Ёрк, воқеъ дар Британияи Кабир).

Мақсаду вазифаҳои таълими ҳуқуқи инсон дар санадҳои байналмилалӣ пешбинӣ мешаванд. Дар Симпозиуми Вена таҳти унвони **«Тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон дар мактабҳои Аврупои Ғарбӣ»**, ки 17-20-и май соли 1983 барпо шуда буд, номгӯйи санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон муайян гардид. Ин, пеш аз ҳама, Эъломиаи ҳуқуқи башар аст, ки дар он вазифаи давлатҳо баҳри мусоидат ба эҳтироми ҳуқуқҳои инсон эълон гаштаанд. Дар Эъломиа боз ду нуктаи дигар таъкид мешавад:

Нуктаҳои қайдшуда, асоси ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон дар ҳамаи давлатҳои ҷаҳон эътироф мешаванд.

Дар Конфронси Кулли СММ оид ба масъалаҳои таълим, илм ва фарҳанг, ки 17-23-и ноябри соли 1974 дар Париж даъват шуда буд, масъулияти давлатҳо барои ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон таъкид гардид. Дар ин Симпозиум **«Тавсияҳо оид ба тарбия дар рӯҳияи ҳамдигарфаҳмии байналмилалӣ, ҳамкорӣ, сулҳ ва тарбия дар рӯҳияи эҳтироми ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ»** қабул гардид. Ин санад дар сиёсати байналмилалии тарбиявӣ санади асосӣ гардид. Дар банди чоруми боби 3-и санади номбурда, усулҳо, мақсад ва вазифаҳои сиёсати таълими ҳуқуқи инсон муайян гаштанд: а) ҷанбаи байналмилалӣ ва дурнамои умумичаҳонии дар ҳамаи сатҳу шаклҳои таълим; б) фаҳмиш ва эҳтироми ҳамаи халқҳо, фарҳанг, тамаддун, арзишҳо ва шакли ҳаёти онҳо, аз он ҷумла, фарҳанги маҳаллии ақаллиятҳои миллӣ ва фарҳанги миллатҳои дигар; в) дарки ҳамбастагии байни халқҳо ва миллатҳо; г) омодагӣ ба ҳамкорӣ бо дигарон; д) дарки на танҳо ҳуқуқҳо, балки вазифаҳои ба зиммаи ашхоси алоҳида, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва халқҳо нисбати якдигар гузошташуда; е) дарки зарурати ҳамбастагӣ ва ҳамкории байналмилалӣ; ж) омодагии шахси алоҳида ба иштирок дар ҳалли масоили ҷомеаи худ, кишвари худ ва умуман ҷаҳон. Дар банди 18-и боби 5-и ин санад нобаробарӣ, беадолатӣ, истифодаи қувва дар муносибатҳои байналмилалӣ, аз ҷумлаи он омилҳое номбар мешаванд, ки пеши роҳи таълими ҳуқуқи инсонро мегиранд.

Бо дарназардошти муҳим будани тавсияҳои зикргашта санади, номбурда ҳоло чун **дастури асосӣ** дар соҳаи тарбия эътироф гардидааст.

Дар таълими ҳукуқи инсон ҳуччати дигар бо номи «Нақшаи ҷаҳонии фаъолият оид ба тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон ва демократия» низ аҳамияти муҳимро дорост. **Он дар Конгресси байналмилалӣ оид ба тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон ва демократия**, ки дар доираи ЮНЕСКО ва Маркази ҳуқуқҳои инсонии СММ моҳи март соли 1993 доир гашта буд, қабул шудааст. Дар он зарурати ҷоннок намудани иштироки шахси алоҳида, оила, ҷомеа, давлат, Созмонҳои байналмилалӣ, аз ҷумла СММ, дар табдили ҷомеаи шахрвандӣ ба ҷомеаи сулҳпарвар, ки дар он кулли ҳуқуқҳои инсон эҳтиром мегарданд, таъкид мешавад. Баҳри ин ҳадаф таълими ҳуқуқҳои инсон дар ҳамаи мактабҳои таҳсилоти умумӣ бояд ҷорӣ гардад.

Дар соҳаи таълими ҳукуқи инсон «Эъломияи Вена ба барномаи фаъолият», ки моҳи июни соли 1993 дар Конфронси байналмилалӣ қабул шудааст, аҳамияти калон дорад. Он ба зиммаи давлатҳо – узви СММ вазифаи таҳияи барномаҳои таълимии соҳаи ҳуқуқҳои инсонро мегузорад. Дар заминаи ин санадҳои байналмилалӣ, аз ҷониби ташкилотҳои минтақавӣ ва миллии санадҳои дигари зарурӣ дар соҳаи таълими ҳукуқи инсон қабул шудаанд. Дар Қарордоди Шӯрои Аврупо таҳни унвони «Таълими ҳукуқи инсон» аз 25-и октябри соли 1978 зарурати омӯзиши ҳукуқи инсон таъкид гашта, қайд мешавад, ки таълими ҳукуқи инсон кафили ҳифзи онҳост.

Ин қабил санадҳо дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон дар мамолики дигар низ қабул шудаанд. Масалан, дар Канада Билл доир ба ҳуқуқҳои соли 1960, Конститутсияи Канада аз соли 1982, Хартияи Канада оид ба ҳуқуқ ва озодиҳои асосӣ, Санад оид ба забонҳои расмӣ, Санад оид ба ҳуқуқҳои инсон аз соли 1977 мақсаду вазифаҳои таълими ҳуқуқҳои инсонро муайян мекунанд. Барномаи миллии дар соҳаи таълими ҳукуқи инсон дар ИМА низ тасдиқ шудааст. Санадҳои зарурӣ дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон дар давлатҳои дигар низ қабул гаштаанд.

Тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон чӣ маъно дорад? Мақсаду мазмун ва ҷараёни ин тарбия аз чӣ иборат аст? Дониш, қобилият, арзишҳо ва саҳми ҷамъиятӣ дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон чӣ маъно доранд?

4. МАФҲУМҲОИ АСОСИИ СОҲАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Дар санадҳои номбурда теъдоди зарурии мафҳуми истилоҳот дар соҳаи омӯзиши ҳуқуқҳои инсон истифода мешаванд. Мафҳуми «**тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон**» унсурҳои зеринро дар бар мегирад: 1) муқаддимаи санадҳои байналмилалӣ (Эъломияи ҳукуқи башар ва ғ.), ки дар онҳо аҳамияту зарурати таълим дар ин соҳа таъкид мешавад; 2) номгӯии ҳуқуқҳои умумии инсонӣ (ба ҳаёт, озодӣ, бехатарӣ, адолат, ҳаёти шахсӣ); 3) номгӯии озодиҳои асосӣ (аз шиканча, аз ғулومӣ, аз поймолгардии ҳуқуқҳо, аз бадарға). Мақсади тарбия дар рӯҳияи ҳукуқи инсон – мусоидат намудан ба мубориза баҳри адолат ва сулҳ дар ҷаҳон аст.

Мазмуни тарбияро дар рӯҳияи ҳукуқи инсон дар мактаби миёна ҳамаи он чизе ташкил медиҳад, ки дар доираи фанни ҳукуқи инсон омӯхта мешавад. Ҷараёни тарбия дар рӯҳияи ҳукуқи инсонро воситаву

усулҳои омӯзиш ташкил медиҳанд. Мафҳумҳои асосие, ки ба таркиби фанни ҳуқуқҳои инсон дохиланд, иборатанд аз: ҳуқуқҳои фитрӣ, шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқҳои ақаллиятҳо, занону кӯдакон, вазифаҳои масъулият, тоқатпазирӣ, баробарӣ, адолат, адолати судӣ, худмуайянкунӣ, сулҳ, некӯахлоқӣ, низоъ.

Донишҳои мактаббачагон дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, тибқи Тавсияи Шӯрои Аврупо, ба чор категория чудо мешаванд: 1) ҳуқуқҳо, вазифаҳо, уҳдадорӣҳо ва масъулияти инсон; 2) инконнопазирӣ падидаҳои беадолатӣ, нобаробарӣ, поймолгардии ҳуқуқҳо; 3) шахсиятҳои арзанда, ҳаракатҳои оммавӣ, ҳодисаҳои назарраси таърихӣ, ки саҳмгузори ҳуқуқҳои инсонанд; 4) санадҳои асосии байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон.

Қобилият барои фаҳмиши ҳуқуқҳои инсон ва мусоидат ба онҳо зарур шуморида мешавад. Дар Тавсияи Шӯрои Аврупо қобилияти истеъдоди зерин чун чӯзӣ таълими ҳуқуқҳои инсон эътироф мешаванд: **қобилияти ақлӣ** (қобилияти ифодаи шифоҳиву хаттии фикр, шундан ва баҳс намудан, ҳимоя намудани фикри шахсӣ, истеъдоди баровардани ҳулоса дар заминаи ҷамъу таҳлили сарчашмаҳои гуногун, аз он ҷумла, воситаҳои ахбор, таҳлили онҳо, баровардани ҳулосаҳои асоснок, қобилияти ошкор сохтани ҳама гуна қачфаҳмӣ, аз байн бурдани ҳурофоту қолабҳои кӯҳна; **қобилияти иҷтимоӣ** (истеъдоди дарки тафовут, муқаррар намудани муносибати қобили қабул бо дигарон бидуни фишор, ҳалли низоъ бе истифодаи ҳушунат, ба худ гирифтани масъулият, истифодаи механизми ҳифзи ҳуқуқҳо дар сатҳи маҳаллӣ, минтақавӣ, ҷаҳонӣ).

Арзишҳо истифодаи арзишҳои ахлоқиро дар назар доранд, аз он ҷумла, дар ҷараёни омӯзиши ҳуқуқи инсон дар синфҳои ибтидоӣ, ба синни наврасон мутобиқ гардонидани мафҳумҳои мураккаби соҳаи ҳуқуқҳои инсонро пешбинӣ мекунад. Озодӣ, тоқатпазирӣ, адолат, эҳтироми ҳақиқат аз қобили ҷунин арзишҳоианд.

Саҳми ҷамъиятӣ унсурҳои зеринро дар бар мегирад: 1) фазои демократӣ, ки заминаи иштироки шахс дар ҳаёти ҷамъиятиву давлатӣ буда, имкони изҳори ошкорои ақида, ғайолияти озодонаро фароҳам меорад; 2) фазои мусоиди мактаб, ки барои иштироки волидон ва аъзои дигари ҷомеа дар ҳаёти мактаб мусоидат мекунад; 3) фароҳам овардани шароит барои ошкор гаштани қобилияти зеҳнӣву истеъдоди хонандагон дар санъат, мусиқӣ, варзиш дар ғайолияти мактаб ва муаллимон.

Савол ва ҷупоришҳо:

1. *Таълим ва фарҳанги ҳуқуқҳои инсон ҷист ?*
2. *Мақсаду вазифаҳои таълими ҳуқуқҳои инсон тибқи ҳуҷҷатҳои байналхалқӣ кадомҳоянд?*
3. *Санадҳои байналмилалиро дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон номбар кунед.*
4. *Саҳми мактаб ва муаллимонро дар таълими тарбияву таълими ҳуқуқи инсон муайян созед.*

§43. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. ТАЪЛИМИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ТОҶИКИСТОН. Таълими ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон ҷузъи сиёсати давлатии таълим аст. Ҷумҳурии Тоҷикистон бар он аст, ки тарбияи насли наврас дар рӯҳияи арзишҳои эътирофгаштаи башар, яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа буда, ба омода намудани ҷавонон ва аъзои дигари ҷомеа дар бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқӣ равона шудааст. Вақти он расидааст, ки таълими ҳуқуқи инсон дар қатори фанҳои дигар дар мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ васеъ қорӣ гардад. Инкишофи ҷомеаи имрӯза аз тарбияву таълими хонандагон вобаста аст. Аз ин лиҳоз, аз ҷониби Вазорати маорифи ҷумҳурӣ бо кумаки ташкилотҳои байналмилалӣ, бо иштироки мутахассисон барномаи таълимии «Ҳуқуқи инсон» барои синфҳои 10 ва 11-и мактабҳои миёна ва дар асоси он китобҳои дарсӣ таҳия гаштааст. Ин иқдоми неқ ва муҳим дар таълими ҳуқуқҳои инсон ва ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон аст.

Ҳанӯз дар «**Эълонияи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон**» аз 24 августи соли 1990 давлати Тоҷикистон ба ҳамаи шаҳрвандон ва шахсоне, ки шаҳрвандӣ надоранд аммо дар ҳудуди ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунанд, сарфи назар аз аслу насаб, вазъи иҷтимоӣ, дорой, мансубияти наҷодӣ ва миллий, забон, ҷинс, ақидаи сиёсӣ, эътиқоди динӣ, навъу хусусияти қор, ҷойи истиқомат ва ҳолатҳои дигар тамоми ҳуқуқу озодиҳоро қафолат дода буд (банди 10). Дар банди мазкур ҳамҷунин, қафолати ҳуқуқу озодиҳо мувофиқи меъёрҳои маъмули ҳуқуқи байналмилалӣ қафолат дода шуда буданд. Сипас, **Конститутсияи Тоҷикистон** аз 6-и ноябри соли 1994 дахлнопазир ва фитрӣ будани ҳуқуқҳои инсонро (моддаи 5) ва афзалияти санадҳои ҳуқуқи байналмилалиро дар низоми ҳуқуқии кишвар эълон намуд (моддаи 10). Дар заминаи ин санадҳои миллий, ҷараёни ворид гаштани ҷумҳурӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ оғоз гардид, Тоҷикистон омодагашро ба амалӣ намудани арзишҳои ҳуқуқии башар, аз ҷумла, дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, ошқоро эълон намуд.

Сипас, дар асоси Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 апрели соли 1997 «**Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон**», дар ҷумҳурӣ «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия гардид. Ин барнома бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 августи соли 1997 «**Дар бораи як қатор ҷораҳои беҳтар намудани таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ва қори ҳуқуқӣ дар ҷумҳурӣ**» тасдиқ гардид. Дар барномаи мазкур зарурати таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон таъкид гардидааст. Дар заминаи ин санадҳо ва санадҳои меъёрӣ, таҳияи барномаҳои таълимӣ ва нақшаҳои қорӣ дар дохили вазорату идораҳо оғоз гардид, конференсу семинарҳои байналмилалӣ ва миллий гузаронида шуданд.

Аммо таҷрибаи қор дар ин самт зарурати баланд бардоштани сифати таълимро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон талаб намуд. Илова ба ин, низоми ягонаи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ташаккул наёфта буд.

Бо ин мақсад, дар асоси Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-и декабри соли 1999 «**Дар ҳусуси вусъати раванди демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар ҷумҳурӣ**», тибқи талаботи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, бо дарназардошти принципҳо, мақсад ва вазифаҳои Эълومияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, Паймони Байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, бино ба Даҳсолаи эълонгаштаи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон (1995-2004) **Барномаи «Системаи давлатии омӯзиши соҳаи ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»** (минбаъд Барнома) қабул гардид. Барнома аз ҷониби Маркази тадқиқоти стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо иштироки мутахассисони Дастгоҳи иҷроияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати адлия, Вазорати маориф, дигар вазорату идораҳои дахлдор таҳия гашт.

Мақсаду вазифаҳои таълими ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ кадомҳоянд? Чараёни ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон дар кишвари мо чӣ тавр сурат мегирад?

Тибқи ин Барнома таъмини риояи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон вазифаи аввалиндараҷа эътироф гашта, ба он байни вазифаҳои дигар афзалият дода мешавад.

1. Барои тақмили самаранокии омӯзиши соҳаи ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон кадом санадҳо қабул гардидаанд?
2. Дар ин замина дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ кадом ҷанни нав ҷорӣ карда шудааст?

2. МАҚСАДУ ВАЗИФАҲОИ ТАЪЛИМИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Барнома ба мақсади тавсеаи раванди демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ, амалӣ гаштани ҳуқуқу озодиҳои конститутсионӣ, баланд бардоштани сатҳи фарҳангии ҳуқуқии аҳоли, ташаккули масъулият ва эҳтироми қонунҳо, дарки ягонагии ҳуқуқ ва вазифаҳо қабул шудааст. Барнома вазифаҳои зайлро пеш мегузорад: беҳтар намудани эҳтирому ҳифзи ҳуқуқу озодиҳо; таҳияи стратегияи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон; таъсиси муассисаву ташкилотҳои марказиву маҳаллии марбут ба таълими ҳуқуқҳои инсон; пешгирии қонуншиканӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон; тақмил ва таҳияи барномаву васоити таълимӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон; истифодаи сарчашмаҳои гуногун, услубҳои гуногун дар чараёни таълими ҳуқуқи инсон; мусоидат ба иҷрои вазифаҳои байналмилалӣ ба зимма гирифтаи давлат дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон; мусоидат намудан ба ворид гаштани талаботи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ба қонунгузории миллий; фароҳам овардани шароит барои ҳамкориҳои ташкилотҳои ҳукуматӣ, ғайриҳукуматӣ, воситаҳои ахбор ва воҳидҳои дигари ҷомеаи шаҳрвандӣ дар чараёни татбиқи чорабиниҳои марбут ба ҳуқуқҳои инсон; тарғибу ташвиқи асноди байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, алаҳхусус, бо иштироки васеи воситаҳои ахбори омма.

Таълиму тарбия дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон дар низоми Вазорати маорифи ҷумҳурӣ, дар заминаи Конститутсияи Тоҷикистон, қонунҳои ҷумҳурӣ, фармонҳои Сарвари давлат, қарорҳои Ҳукумат, санадҳои байналмилалӣ, ба роҳ монда мешавад. Тибқи ин ҳуҷҷатҳо, дар замони Истиқлоли давлатӣ дар ҷумҳурӣ омӯзиши фанни «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» дар синфҳои 8-9 мактабҳои миёна, фанни «Ҳуқуқ» дар мактаби миёнаи касбӣ, «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» дар ҳамаи мактабҳои таҳсилоти олии касбӣ қарор гирифт. Аз соли 1998 дар ҳамаи мактабҳои олии имтиҳони қабул аз фанни «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» қарор гирифт. Дар барномаҳои таълимии мактабҳои олии касбӣ омӯзиши асосҳои давлату ҳуқуқ пешбинӣ шуд. Дар як қатор мактабҳои олии, факултаҳои ҳуқуқшиносӣ, шӯъбаҳои «ҳуқуқшинос», «ҳуқуқшинос–психолог», «ҳуқуқшинос–омӯзгор» ташкил шуданд. Ҳуллаас, таълими васеи асосҳои давлат ва ҳуқуқ ба роҳ монда шуд.

Аммо низоми то ин дам мавҷуди таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, нокифоя буда, тақмили минбаъдаи ҳудуди талаб намуд. Аз ҷумла, фанни мустақили «Ҳуқуқи инсон», пеш аз ҳама, дар мактабҳои таҳсилоти умумии миёна пешбинӣ нагашта буд. Ҳол он ки қарор кардани таълими ҳуқуқҳои инсон, дар баробари асосҳои давлату ҳуқуқ, талаби ҷомеаи ҷаҳон, пеш аз ҳама, санадҳои байналмилалӣ буда, ҷузъи асосии фарҳанги ҳуқуқҳои инсон аст. Омӯзиши танҳо асосҳои давлат ва ҳуқуқ дар ин самт нокифоя аст. Аз ин лиҳоз, дар Барномаи мазкур зарурати қарор намудани фанни «Ҳуқуқи инсон» дар муассисаҳои таълимӣ махсус таъкид гирифт. Дар ин Барнома ҳамчунон дигар камбудҳои дар соҳаи ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ қайд шуданд, аз қабили нарасидани кадрҳои касбии педагогии соҳаи таълими асосҳои давлат ва ҳуқуқ, истифодаи кадрҳои танқисӣ дар таъминоти моддӣ-техникии мактабҳо, норасоии адабиёти таълимӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, набудани консепсияи таълими ҳуқуқҳои инсон, амал накардани маҳфилҳо оид ба таълими ҳуқуқи инсон ва марказҳои махсуси машваратӣ дар мактабҳо.

Бо мақсади бартараф намудани камбудҳои дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон ва баланд бардоштани сифати таълим, Барнома зарурати андешидани чораҳои пешбинӣ намуд: қарор намудани фанни «Ҳуқуқи инсон» дар ҳамаи муассисаҳои таълимии миёна; таъмини муассисаҳои таълимӣ бо маводи таълимӣ-методӣ; ҷоннок намудани истифодаи воситаҳои ахбор дар қорӣ иттилоотӣ-маърифатӣ; таъсиси маҳфилҳо оид ба ҳуқуқҳои инсон дар Маркази кӯдакон ва наврасон, мактабҳо, муассисаҳои дигари таълимӣ; ташкили маркази машваратии ҳуқуқҳои инсон дар мактабҳо; нашри оммавии китобҳои гуногун дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ва ҳуқуқҳои кӯдак; тадқиқи вазъи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ; истифодаи воситаҳои муосири техникӣ; омӯзиши таърихи ҳуқуқи миллий, таҷрибаи давлатҳои мутамаддин дар соҳаи таълими ҳуқуқи инсон.

Тибқи талаби Барнома дар ҷумҳурӣ аз ҷониби мутахассисони Вазорати маориф, устодони факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон, мутахассисони созмонҳои байналмилалӣ воқеъ дар Тоҷикистон, бо иштироки Вазорати маориф, Пажӯҳишгоҳи илмҳои педагогии Академияи илмҳои педагогӣ, Идораи Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон (Лоихаи минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ – Тоҷикистон), Шуъбаи СММ оид ба истикрори сулҳ дар Тоҷикистон, Маркази Тоҷикистони Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо барномаи таълимии фанни «Ҳуқуқи инсон» ва нахустин китоби дарсии «Ҳуқуқи инсон» барои хонандагони мактабҳои миёна таҳияву нашр гардид. Тибқи ин барномаи таълимӣ, омӯзиши фанни мустақили «Ҳуқуқи инсон» дар мактабҳои таҳсилоти умумии миёнаи ҷумҳурӣ (барои хонандагони синфҳои 10-11) дар ҳаҷми 136 соат сурат мегирад. Дар доираи ин ҳаҷм соат мафҳуми моҳияти ҳуқуқи инсон, таърихи ташаккули афкори ҳуқуқии инсон бо дарназардошти таҷрибаи ҷаҳониву ватанӣ, усулҳо ва навъҳои ҳуқуқи инсон, асосҳои маҳдудсозии санадҳои инсон, таносуби ҳуқуқҳои инсон бо сиёсату ахлоқ, ҳуқуқҳои инсон дар шароити бунёди давлати ҳуқуқӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, санадҳои марбут ба ҳуқуқҳои инсон, вазъи ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд, ҳуқуқу озодиҳои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, вазифаҳои асосии фард, механизмҳои миллий ва байналхалқии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон омӯхта мешаванд. Дар таълими фанни «Ҳуқуқи инсон» дар синфи 11 ҳуқуқҳои инсон дар шароити тавсеаи равандҳои глобалӣ, фаъолияти санадҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, моҳияти ҳуқуқ ба ҳаёт, шиканҷа ва ҷазоҳову муносибати бераҳмона нисбати инсон, ҳуқуқҳои кӯдак, занон, ашхоси дорои қобилияти маҳдуд, пиронсолон, ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллий, ҳуқуқҳои муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, ҳуқуқҳои гурезагон ва муҳоҷирони иҷборӣ таносуби ҳуқуқҳои инсон ва ҳуқуқи гуманитарӣ, ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон мавриди омӯзиши муфассал қарор мегиранд.

Аммо ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон танҳо бо таълими ҳуқуқи инсон дар мактабҳои таҳсилоти умумии миёна маҳдуд буда наметавонад. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон аз синни томактабӣ оғоз гардида, дар тӯли ҳаёти минбаъдаи инсон идома меёбад. Таълими ҳуқуқҳои инсон гурӯҳҳои гуногуни аҳолии синнашон гуногунро фаро мегирад. Ба ибораи дигар, фарҳанги ҳуқуқҳои инсон – фарҳанги кулли аҳоли ва ҷомеа аст, он мазмуни ҳам дохилидавлатӣ ва ҳам байналмилалӣ дорад.

Дар Тоҷикистон таълиму тарбия дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон бахшҳои зеринро дар назар дорад: дар муассисаҳои томактабӣ, дар синфҳои ибтидоӣ (синфҳои 1-4), байни наврасон (синфҳои 5-9), дар синфҳои болоӣ (синфҳои 10-11), дар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, техникуму коллеҷҳо, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, дар соҳаи тайёр намудани кадрҳо дар аспирантура, докторантура ва муассисаҳои тақмили ихтисос. Илова ба ин, ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон маърифат-

нокии аҳолиро низ дар назар дорад. Бо ин мақсад таълими хизматчиёни давлатӣ, хизматчиёни ҳарбӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, коркунони корхонаву ташкилот ва муассисаҳои гуногун новобаста аз шаклҳои моликият, маърифатнок намудани кӯдакони یتим, кӯдакони бепарастор, кӯдакони маъюб, кӯдакон аз оилаҳои камбизоат, занон, нафақахӯрон, муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, гурезагон, ашхоси дастгиру маҳбӯсгашта аз аҳамият ҳолӣ нест.

Ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон ва низоми идораи он дар Тоҷикистон аз чор сатҳ иборат аст: 1) сатҳи ҷумҳуриявӣ – Ҳукумати Тоҷикистон, вазоратҳои маориф, адлия, амният, корҳои дохилӣ, дигар вазорату идораҳои мутасаддӣ; 2) сатҳи вилоятӣ ва шаҳрӣ (шаҳри Душанбе) – раисони вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, идораҳои вилоятии маориф, адлия ва мақомоти дигари мутасаддӣ; 3) сатҳи ноҳиявӣ – раисони ноҳия, шӯъбаҳои ноҳиявии маориф, корҳои дохилӣ ва дигар мақомоти дахлдор; 4) сатҳи худидоравӣ – ҷамоати шаҳраку деҳот.

Ғайр аз давлати Тоҷикистон дар тарбияву таълими ҳуқуқҳои инсон боз кадом воҳидҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ саҳм доранд? Иштироки созмонҳои байналхалқӣ дар ин самт чӣ гуна аст?

Ташаққули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон иштироки фаъолонаи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, воситаҳои ахбори омма, оила, мактаб, аҳолиро дар тарғибу таълиқи арзишҳои ҳуқуқи башар, тарбияву таълими ҳуқуқҳои инсон дар назар дорад.

1. Доир ба мазмуни таҳсилоти фанни ҳуқуқи инсон барои мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ чӣ иттилоъ дорад?

3. ИШТИРОКИ АҲЛИ ҶОМЕА ДАР ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Ташаққули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон кори тамоми аҳоли, ҷомеа ва давлат буда, саҳми мақомоти давлат, хизбҳои сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои худфаъолияткунанда, воситаҳои ахбор, гурӯҳҳои гуногуни аҳолии кишварро металабад. Иштироки сохторҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ин кор дар заминаи ҳаёти демократии ҷомеа, гуногунии мафкуравӣ ва сиёсӣ сураат мегирад. Илова ба ҳамаи ин, ташкил ва идораи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ғайримарказонида шудааст. Ҳукумат ва мақомоти марказӣ як қатор ваколатхоро дар соҳаи тарбияву таълими ҳуқуқҳои инсон ба зиммаи созмонҳои ғайриҳукуматӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятии шаҳрвандон гузоштаанд, ки айни замон имкони истифодаи озодонаи захираҳои инсонӣ, моддӣву молиявиро аз ҷониби онҳо муҳайё месозад. Баҳри таъмини муташаққили фаъолияти мақомоти давлат, муассисаҳои таълимӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, Вазорати адлияи ҷумҳурӣ нақши ҳамоҳангсозро мебозад. Дар таъмини ин муташаққили ҳамаҷунин, фармонҳои Сарвари давлат, қарорҳои Ҳукумат, таҳияи барномаи давлатӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, барномаву дастурҳои Вазорати маориф ва илм нақши ҳалкунанда доранд.

Дар замони инқилоби ҷаҳонии иттилоотӣ-технологӣ саҳми воситаҳои ахбор дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ торафт меафзояд. Нақши воситаҳои ахбори кишвар дар тарғиби арзишҳои ҳуқуқии башар, бархӯрдор намудани аҳоли аз онҳо, паҳн намудани иттилоот байни гурӯҳҳои бештари аҳоли калон аст. Дар заминаи кафолати конституционии озодии иттилоот истифодаи воситаҳои ахбор аз ҷониби аҳолии Тоҷикистон вусъат меёбад. Таъсиси рӯзномаву маҷаллаҳои нав, телевизиони «Сафина», барномаҳои радио аз вусъати омӯзишу таълими арзишҳои ҳуқуқии башар дар воситаҳои ахбори ҷумҳурӣ аз ин шаҳодат медиҳанд.

Фарҳанги ҳуқуқҳои инсон, ки ҳоло дар Тоҷикистон ташаккул меёбад, ҷузъи фарҳанги башар аст.

Барои ҳамин дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ саҳми созмонҳои байналмилалӣ (намояндагии Шуъбаи СММ оид ба истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон, Ҳазинаи кӯдакони СММ, Ҳазинаи СММ барои инкишофи манфиати занҳо, Ташкилоти Байналмилалӣ меҳнат, Созмонҳои байналмилалӣ муҳочирон, Идораи Комиссари Олӣ оид ба Гурезаҳо, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо, Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх ва ғ.) назаррас аст.

1. Кадом созмонҳои байналмилалӣ дар омӯзиши соҳаи ҳуқуқҳои инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ширкат меварзанд?

Савол ва супоришҳо:

1. Ба ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуна аҳамият дода мешавад?

2. Дар ин самт дар соҳаи Истиқлоли давлатӣ кадом санадҳои ҳуқуқии муҳим қабул шудаанд?

3. Таълими ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон дар заминаи кадом санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ сурат мегирад ?

4. Мақсаду вазифаҳои таълими соҳаи ҳуқуқҳои инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз чӣ иборатанд?

5. Нақши сохторҳои гуногуни ҷомеаи Тоҷикистон дар таълими ҳуқуқҳои инсон чӣ гуна аст ?

6. Дар мактабе, ки он ҷо таҳсил доред, таҳлили тарзи ташкили таълими ҳуқуқҳои инсонро дар иртибот бо талаботи санадҳои миллӣ ва байналмилалӣ мустакилона анҷом дода, норасоиҳои ин корро ошкор (агар ҷой дошта бошанд) сохта, барои таъмили он тақлифҳои муфид пешниҳод намоед.

МУНДАРИЧА

Сарсухан.....	3
---------------	---

ФАСЛИ IV. ҶАҶОНИ ҲОЗИРА ВА ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

БОБИ 1. ҶАҶОНИШАВӢ ВА ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

§1. Ҷаҷонишавӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	5
§2. Ифротгарой ва масъалаи ҳуқуқи инсон.....	10
§3. Масъалаҳои экологӣ ва ҳуқуқи инсон.....	13
§4. Масъалаҳои ниғаҳдории тандурустӣ ва ҳуқуқи инсон.....	18
§5. Масъалаҳои риояи ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ дар ҷаҳон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	24

БОБИ 2. ҶАӢОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА ҲУҚУҚИ ИНСОН

§6. ҶаӢолияти созмонҳои байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	29
§7. Ҳазинаи кӯдакони СММ (ЮНИСЕФ).....	36
§8. Ҳазинаи СММ оид ба рушди манфиати занон (ХСММРМЗ - ЮНИФЕМ).....	38
§9. Ташкилоти байналмилалӣ меҳнат ва созмони байналмилалӣ муҳочират	42
§10. Идораи Комиссари олии СММ оид ба Гурезаҳо.....	49
§11. Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо.....	53
§12. Кумитаи байналмилалӣ Салиби Сурх	56

БОБИ 3. ҲУҚУҚ БА ҲАӢТ

§13. Арзишмандӣ ва беназирии ҳаӢти инсон.....	62
§14. Ҷазои қатл: Ҷонибдорон ва муқобилон.....	66

БОБИ 4. ОЗОДӢ АЗ ШИКАНҶА, МУНОСИБАТ ВА ҶАЗОИ ЗОЛИМОНА

§15. Мафҳуми шиканҷа, муносибати золимона ва ҷазо.....	72
§16. Конвенсияи СММ ба муқобили шиканҷа ва навъҳои дигари муносибат ва шаъну шарафи инсон пастзананда.....	76

БОБИ 5. ҲУҚУҚҲОИ КӢДАК

§17. Кӯдакон-гурӯҳи осебпазири иҷтимоӣ	81
§18. Конвенсияи СММ дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак.....	84
§19. Масъалаҳои риояи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кӯдак.....	88
§20. Ҳифзи кӯдак аз зӯроварӣ ва истисмор.....	92
§21. Иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноҳолигон.....	96

БОБИ 6. ҲУҚУҚҲОИ ЗАНОН

§22. Баробарӣ ва эҳтироми байниҳамдигарии мардҳо ва занҳо...	102
§23. Мақоми зан дар оила ва ҷомеа.....	106
§24. Конвенсияи СММ дар бораи рафъи тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон.....	110
§25. Масъалаи зӯрварӣ нисбати занон.....	114

БОБИ 7. ҲУҚУҚИ ШАҲСОНИ ИМКОНИАТАШОН МАҲДУД ВА ПИРОНСОЛОН

§26. Ашхоси имконияташон маҳдуд ва пиронсолон ҳамчун гурӯҳҳои иҷтимоии ба ғимоя эҳтиҷманд	117
§27. Муқаррароти байналмилалӣ ғимояи ҳуқуқҳои афроди дорони имконияташон маҳдуд.....	120
§28. Масъалаи риояи ҳуқуқи ашхоси имконияташон маҳдуд дар Тоҷикистон.....	125
§29. Эҳтироми пиронсолӣ – вазифа ва шаъну шарафи ҳар як инсон....	131

БОБИ 8. ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

§30. Ҷумҳурии Тоҷикистон – давлати сермиллат. Ақаллиятҳои миллӣ.....	134
§31. Конвенсияи СММ оид ба барҳам додани таъбизи наҷодӣ ва риояи ақаллиятҳои миллӣ.....	139

БОБИ 9. ҲУҚУҚҲОИ МУҲОЧИРОНИ МЕҲНАТӢ ВА АӢЗОИ ОИЛАҲОИ ОНҲО

§32. Конвенсияи байналхалқӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои хонаводаи онҳо.....	144
---	-----

БОБИ 10. ҲУҚУҚҲОИ ГУРЕЗАҲО ВА МУҲОЧИРОНИ ИҶБОРӢ

§33. Гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ ҳамчун гурӯҳҳои иҷтимоии эҳтиҷманд ба ғимоя.....	150
§34. Конвенсияи СММ оид ба мақоми гурезаҳо ва масъалаҳои ғимояи ҳуқуқҳои онҳо.....	154
§35. Масъалаҳои риояи ҳуқуқи муҳочирони иҷборӣ	158

БОБИ 11. ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА ҲУҚУҚИ ГУМАНИТАРӢ

§36. Ҳуқуқҳои инсон ва қоидаи ҷанг.....	164
§37. Конвенсияҳои Женева.....	169
§38. Масъалаҳои ширкати қӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона....	175

ФАСЛИ V. ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН – АСОСИ РУШДИ ҶОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ ВА УСТУВОРИИ ДАВЛАТ

БОБИ 12. ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚҶОИ ИНСОН ВА ҲУҚУҚИ ФАРҲАНГ

§39. Мафҳуми фарҳанги ҳуқуқи инсон ва фарҳанги ҳуқуқӣ.....	181
§40. Тоқатпазирӣ ва муколама, бидуни зӯроварӣ.....	184
§41. Фарҳанги пешбурди музокирот.....	189

БОБИ 13. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶАҲОН ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

§ 42. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар ҷомеаи башарӣ	194
§ 43. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	199

Т.Н. ЗИЁЗОДА, М.А. МАҲМУДЗОДА А.Г. ХОЛИҚЗОДА,
З.И. ИСКАНДАРОВА, Р.Ш. СОТИВОЛДИЕВ, С.Т. ЗИЁЕВА,
Н. МУРОДОВА, **Ғ. ЛУТФОНОВ**

ҲУҚУҚИ ИНСОН HUMAN RIGHTS

Китоби дарсӣ барои синфи 11-уми
муассисаҳои таҳсилоти умумӣ

Нашри сеюм

Муҳаррир

Мусахҳеҳ

Муҳаррири техникӣ

Тарроҳ

М. Мунавваров

М. Саидова

Н. Салоҳиддинзода

М. Раҷабов

Ба ҷоп 30.12.2021 иҷозат дода шуд.
Андозаи 60x90 $\frac{1}{16}$. Коғази офсет. Чопи офсет.
Ҷузъи чопӣ 13,0. Адади нашр 110 000 нусха.
Супориши № 114/2021

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон,
7340243, ш. Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел.: 222-14-66
E-mail: najmiddin64@mail. ru

Дар матбааи ҶДММ «Нашри Мубориз»
ҷоп шудааст.
ш. Душанбе, кӯч Карамов, 205.